

INDEX SERMONUM PRÆTERMISSORUM.

Ordo antiq. edit. Ambr.	Ordo Rom. edit. Ambr.	Ordo al. operum ubi reperiuntur.
SERMO XXVIII. Exhortatio ad plebem de eo quod scriptum est in Evangelio: <i>Sicut fulgur</i> , etc.	SERMO I. <i>Dominica prima Adventus.</i> Paucorum admodum dierum occupatione detentus cœtui vestro videor defuisse, et alterius Ecclesiæ necessitatibus evocatus, minime vobis studium solitum dependisse. Sed quamvis vobis non adfuerim corpore, tamen a vobis amore non defui, etc.	Apud Maximum Taurin. in Bibl. PP. Homilia I in adventu Domini. De eo quod scriptum est: <i>Sicut fulgur</i> , etc. Sed ab his tantum verbis incipit: <i>Movet fortasse</i> , etc.
SERMO XXIX. Item de eodem.	SERMO III. <i>Dominica secunda Adventus.</i> Superiore Dominica capitulum Evangelicum disserentes, etc.	Apud Maximum Homilia secundæ de eodem Adventu.
SERMO XIV. Item de natali Domini.	SERMO IV. <i>Eadem Dominica secunda Adventus.</i> Lætitia quanta sit, quantusque concursus cum imperatoris mundi, etc.	Apud Maximum. In Vigiliæ natalis Domini Homilia.
Non exstabat.	SERMO VI. <i>Dominica quarta Adventus.</i> Propitia divinitate, fratres dilectissimi, jam adveniunt dies, etc.	Append. Aug. Serm. 115 et 1 de Tempore.
Non exstabat.	SERMO XII. <i>De mysterio Epiphaniæ Domini.</i> Dies iste et festività quatuor hodie, fratres, celebratis, ideo Epiphania, id est, apparitio, etc.	Append. August. Sermo 139.
Non exstabat.	SERMO XVIII. <i>Eodem die de baptismo Christi.</i> Hanc baptismi Domini nostri celebritatem, fratres dilectissimi, quam hodierni, etc.	Append. August. Sermo 137.
SERMO I. De grano sinapis.	SERMO XIX. <i>Dominica sexta post Epiphaniam.</i> Libenter nos prædicare, et gratanter opus Dei facere manifestum est: sed cum videmus, etc.	August. Append. Sermo 87.
SERMO II. Item de grano sinapis.	SERMO XX. <i>Super iisdem verbis</i> , etc. Superiore Dominica parabolam Domini disserentes, in qua ait: <i>Cui simile est regnum</i> , etc.	August. Append. Sermo 88.
SERMO IX. De unitate charitatis. Legimus in libro, etc.	SERMO XXIV. <i>De eo quod scriptum est in Actibus Apostolorum: Erant omnia communia</i> , etc. Merito, fratres, dicit Apostolus: Nunc manent fides, etc.	Apud Maxim. et in App. Aug. Sermo 100.
Non exstabat.	SERMO XXV. <i>Feria quarta Cinerum.</i> Dominus ac Salvator noster qualiter post multos negligentia, etc.	Append. August. Sermo 141.
Non exstabat.	SERMO XXVI. <i>Feria quinta post diem Cinerum.</i> Rogo vos, fratres charissimi, ut in isto legitimo tempore, exceptis Dominicis, etc.	Apud Cæsar. et in App. Aug. Sermo 142.
SERMO XXXVII. De Quadragesima.	SERMO XLII. <i>Feria secunda post Dominicam secundam Quadragesimæ.</i> Si bene retinet dilectio vestra, fratres, superiori Dominica prædicavimus quod sanctam, etc.	Append. August. Sermo 147.
SERMO XXXIII. De Quadragesima.	SERMO XXXIX. <i>Dominica tertia Quadragesimæ.</i> Diximus superiore Dominica hoc esse fidei nostræ opus primum, ut horum quadraginta, etc.	Append. August. Sermo 146.
SERMO XXXI. De Eleemosyna.	SERMO XLI. <i>Feria sexta post Dominicam tertiam Quadragesimæ.</i> Retinet dilectio vestra, fratres, ante dies cum sermonum ad vos de eleemosynis, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LI. De Juda Iscarioth.	SERMO XLVII. <i>Feria secunda Hebdomadæ sanctæ.</i> Audistis, fratres, Judam Iscariothem de unguento super Domini pedes, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.

Ordo antiq. edit. Ambr.	Ordo Rom. edit. Ambr.	Ordo al. operum ubi reperiuntur.
SERMO XLVI. De pœnit. Petri, etc.	SERMO XLVIII. <i>Feria tertia Hebdomadæ sanctæ.</i> Sæpe diximus, fratres, quod ad similitudinem Evæ Petrum quoque ostiaria mulier, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO XLIV. De sancto latrone.	SERMO XLIX. <i>Feria quarta Hebdomadæ sanctæ.</i> Quoniam hodie Evangelica lectio de latrone fecit mentionem, videamus quis iste latro, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO XLV. Item de eodem.	SERMO L. <i>Feria quinta Heb. omadæ sanctæ.</i> Collecta quam hodie legit... meminisse autem debet vestra dilectio quomodo hesterno die, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LV. De cruce Christi.	SERMO LI. <i>Feria sexta Hebdomadæ sanctæ.</i> Sæculi hujus hominem fabulæ ferunt Ulysses, illum qui decennio marinis, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LVI. Item de Cruce Christi.	SERMO LII. <i>Eadem die Parasceves.</i> Superiori sermone diximus, ut retinet vestra dilectio, fratres, quod cum Domini salutem, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LVII. De sepulcro Domini, etc.	SERMO LIII. <i>Sabbato sancto.</i> Retinet dilectio vestra, fratres, quid alibi diximus quia non minor gloria est, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LIII. De innovatione fidelium.	SERMO LV. <i>Eadem Dominica Resurrectionis.</i> Magnum, fratres, et mirabile donum contulit nobis Deus hunc Paschæ, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LVIII. De Maria Magdalene.	SERMO LVI. <i>Feria quinta post Dominicam Resurrectionis.</i> Hæret adhuc sensibus vestris, fratres, hoc nos ante dies paucissimos prædicasse quod Maria, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LIV. De innovatione fidelium.	SERMO LVII. <i>Dominica in Albis.</i> Retinet sanctitas vestra, fratres, hoc me nuperrime prædicasse quod homo in juniorem ætatem, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
Non extabat.	SERMO LVIII. <i>In die Ascensionis Domini.</i> Laudemus Deum nostrum, fratres charissimi, Deo gratias agamus, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LXI. De Pentecoste.	SERMO LX. <i>In die sancto Pentecostes.</i> Scire debet sanctitas vestra, fratres, hanc sanctam Pentecostes diem, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LXII. Item de Pentecoste.	SERMO LXI. <i>Feria secunda Pentecostes.</i> Non incommode ante paucos dies, sicut retinetis, fratres, prædicatio nostra processit, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO LXXXI. De eo quod scriptum est in Evangelio : <i>Homini cujusdam divitis</i> , etc.	SERMO LXIV. <i>Dominica octava post Pentecosten.</i> Non omnia, fratres charissimi, quæ in villico Dominus laudavit, nos ad imitandum sumere debemus : sed ut nobis signaretur, quantum placeat Domino pia bonorum... Duplex autem tentationum species : aut enim tribulatio, etc.	Apud Basilium, Hom. in dictum illud :... <i>Destruam horrea n. ea</i> , etc.
SERMO VII. De eo quod scriptum est : <i>Reddite quæ Dei</i> , etc.	SERMO LXVI. <i>Dominica vicesima secunda post Pentecosten.</i> Nonnulli, fratres, qui aut militiæ cingulo detinentur, etc.	Append, August. Sermo 82.
SERMO LXXXII. De defectione lunæ.	SERMO IV. <i>Objurgat populum ob quamdam lunæ superstitionem.</i> Et ipsi scitis, fratres, quod mea non cessat humilitas omni circa vos sollicitudine, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.
SERMO XLVII. De fide Petri apostoli.	SERMONES DE SANCTIS. SERMO II. <i>In Cathedra sancti Petri.</i> Astruimus superiore Dominica sanctum Petrum, etc.	Apud Maximum et in App. Aug. Serm. 92.
SERMO LXXVII. De natali SS. Octavii, etc.	SERMO VI. <i>In festo sanctorum martyrum Octavi, Adventi</i> , etc. Cum omnium sanctorum martyrum, fratres, devotissime natalem celebrare debemus, etc.	Apud Maximum in Biblioth. PP.

Ordo antiq. edit. Ambr.

SERMO LXVIII.

Item de eodem.

SERMO LXVI.

De natali SS. Apostolorum, etc.

SERMO LIX.

De avaritia, Anania.

SERMO LXXI.

De natali sancti Laurentii, etc.

SERMO LXXII.

De natali sancti Cypriani.

SERMO X.

De eo quod scriptum est: *Quis major est, in regno caelorum.*

SERMO XXXII.

De hospitalitate in Evangelio.

Non exstabat.

SERMO LXXXVI.

Item de eodem.

SERMO LXXXVII.

De sancto propheta Eliseo.

SERMO XLII.

De hostibus carnalibus, etc.

SERMO III.

De psalmo XXI.

SERMO LX.

In festo Pentecostes.

SERMO LII.

Non exstabat.

Non exstabat.

SERMONES XXX et XXXI.
De eleemosyna.

SERMO LXXVIII.

De eo quod Propheta ait ad filios Israel: *Cau-
pones vestri, etc.*SERMONES XLIX et L.
De accusato Domino, etc.

Ordo Rom. edit.

SERMO XI.

In festo sanctorum Petri et Pauli.

Notum omnibus vobis est, fratres, et universo, etc.

SERMO XII.

In eodem festo.

Cum omnes beati Apostoli parem gratiam apud, etc.

SERMO XIII.

In festo sancti Alexii.

Retinet dilectio vestra, fratres, ante dies cum plebis, etc.

SERMO XVII.

In festo sancti Laurentii martyris.

Beatissimi Laurentii martyris, cujus ut natalem hodie, etc.

SERMO XVIII.

In festo sancti Cypriani martyris.

Sancti Cypriani festivitatem, sicut omnibus notum est, hodie celebramus, etc.

SERMO XX.

In festo sancti Michaelis archangeli.

Se diligenter audistis, fratres, Evangelicam lectionem, intelligere potestis quæ ministris ac sacerdotibus Dei reverentia debeat, vel qua ipsos clericos invicem humilitatis sedulitate se oporteat, etc.

SERMO XXI.

In festo sancti Lucae evangelistæ.

Advertit sanctitas vestra, fratres, Evangelicam lectionem, etc.

SERMONES E PRIORIBUS AMBROSIAN.
OPERUM TOMIS.*De arbore interdicta Enarratio.* (Tom. I, pag. 423.)
Legimus in Genesi Deum Adæ dixisse: Ex omni, etc.

SERMO I.

De sancto Eliseo propheta. (Tom. I, pag. 565.)

Sæpe dixisse me memini quod hostium tumultus bellicosos timere, minime debemus, nec quamlibet, etc.

SERMO ALTER.

De eodem. (Tom. I, pag. 567.)

Mirum forsitan videbitur, quod ante dies aliquot sancti Elisei, etc.

SUPER CAPUT VII JOB SERMO.

(Tom. II, pag. 647.)

Frequenter admonui vos, fratres, ut dum licet, etc.

IN PSALMUM XXI ENARRATIO.

(Tom. II, pag. 671.)

Psalmi qui lectus est seriem decursuri, etc.

IN PSAL. CIX SERMO PRO DIE PENTECOSTES.

(Tom. II, pag. 869.)

Nosse vos credo, fratres, quæ sit ratio quod, etc.

EX PS. CXVII, PRO SANCTO DIE PASCHÆ SERMO.

(Tom. II, pag. 871.)

Non immerito, fratres, hodierna die psalmus hic legitur, in quo Propheta exsultandum, etc.

IN CAP. XXXI PROVERB. SALOM. ENARRATIO.

(Tom. II, pag. 1097.)

Præstabit nobis qui hunc diem commendavit in sanctis suis, etc.

IN CAP. III. ECCLES. SERM. DUO DE ELEEMOSYNA.

(Tom. II, pag. 1110 et seq.)

Dicit Scriptura divina ignem ardentem, etc.

Retinet vestra dilectio ante dies aliquot, etc.

SUPER CAPUT PRIMUM ISALÆ.

(Tom. II, pag. 1113.)

Non incommode ante dies paucos prosecuti sumus functionem hanc sacerdotalem vicem quamdam negotii retinere, et quæstum esse, etc.

IN CAP. XIII DANIELIS PROPH. SERMONES DUO.

(Tom. I, pag. 1126 et seq.)

Mirum forsitan videatur vobis, fratres, cur Dominus, etc. Ante dies prosecuti sumus sanctæ Susannæ, etc.

IN CAP. III ET IV JONÆ.

(Tom. II, pag. 1119 et seq.)

Ordo al. operum ubi repertiuntur.

Append. August. Sermo 201.

Append. August. Sermo 202, et apud Maximum.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Appendix August. Sermo 206.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Append. August. Sermo 1.

In Mus. Italic. tom. I, part. II.

Mus. Ital. tom. I, part. II.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Augustinum. Sermo 37.

Uterque apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum in Biblioth. PP.

Apud Maximum et App. Aug. Sermo 152.

<p>Ordo antiq. edit. Ambr.</p> <p>SERMO XL. De jejuniis Ninivit.</p> <p>SERMO LXXV. De barbaris non timendis.</p> <p>SERMO XLIII. Item de eodem.</p>	<p>Ordo Rom. edit.</p> <p>SERMO I. Legimus in recitata Junæ prophetæ cum Ninivæ civitati subversio, etc.</p> <p>SERMO II. Diximus anteriore Dominica Ninivitas in tribulatione, etc.</p> <p>EX VERBIS MALACHIÆ PROPHETÆ SERMO. (Tom. II, pag. 1148.) Satis abundeque in superioribus dixisse me credo, etc.</p>	<p>Ordo al. operum ubi reperiuntur.</p> <p>Apud Maximum in Biblioth. PP.</p> <p>In Mus. Ital. tom. I, part. II.</p> <p>Apud Maximum in Biblioth. PP.</p>
---	--	--

INDEX SERMONUM.

<p>Ordo antiq. edit. Ambr. Non exstabat.</p> <p>SERMO XV. De Natali Domini.</p> <p>Non exstabat.</p> <p>SERMO XII. De Natali Domini.</p> <p>SERMO XIII. De Natali Domini.</p> <p>SERMO XVI. De Natali Domini.</p> <p>SERMO XVII. Increpatio de Kalendis Januariis.</p> <p>SERMO XIX. De sancta Epiphania.</p> <p>SERMO XX. Item de eodem.</p> <p>SERMO XXI. De die S. Epiphaniæ.</p> <p>SERMO XXII. Post Epiphaniam.</p> <p>SERMO XVIII. De sancta Epiphania.</p> <p>SERMO V. Quod simile sit regnum Dei fermento.</p> <p>PATROL. XVII.</p>	<p>Ordo hujus edit.</p> <p>SERMO I. <i>Dominica prima Adventus.</i> Hoc tempus, fratres charissimi, non immerito Domini adventus vocatur, nec sine causa, etc.</p> <p>SERMO II. <i>Dominica tertia Adventus.</i> Satis abundeque dixisse me credo superiore Dominica quemadmodum compti vel nitidi, etc.</p> <p>SERMO III. <i>De Natali Domini I.</i> Domini nostri Jesu Christi, fratres, nativitatem celebrantes, etc.</p> <p>SERMO IV. <i>De Natali Domini II.</i> Verum est quod ait sanctus Joannes Baptista de Domino Salvatore dicens: <i>Illum oportet crescere</i>, etc.</p> <p>SERMO V. <i>De Natali Domini III.</i> Qua gratia vel quibus laudibus hunc diem natalis Domini prædicemus, prorsus ignoro, etc.</p> <p>SERMO VI. <i>De Natali Domini IV.</i> Bene quodammodo hanc diem natalis Domini solem novum vulgus appellat, etc.</p> <p>SERMO VII. <i>De Kalendis Januariis.</i> Est mihi adversus plerasque de vestris, fratres, querela non modica: de his loquor, etc.</p> <p>SERMO VIII. <i>De sancta Epiphania I.</i> Exsultandum est nobis, fratres charissimi, quod votis nostris vota succedunt, etc.</p> <p>SERMO IX. <i>De sancta Epiphania II.</i> Meminit sanctitas vestra, fratres, superioris prædicationis nostræ, etc.</p> <p>SERMO X. <i>De sancta Epiphania III.</i> Plerique in hac sancta Epiphaniæ die hactenus a Domino mirabilia factasse, etc.</p> <p>SERMO XI. <i>De sancta Epiphania IV.</i> Ad omnes vos, fratres, prædicationem meam in die sancta Epiphaniæ pervenisse credo, etc.</p> <p>SERMO XII. <i>De sancta Epiphania V.</i> Evangelica Scriptura refert, sicut lectum nuper audivimus, Dominum ad Jordanem, etc.</p> <p>SERMO XIII. <i>Super his verbis Evangelii:</i> Simile est regnum cælorum, etc. Et ipsi scitis, fratres, quod ex qua die vobiscum esse cœpi, non cessavi omnibus vos Dominicis, etc.</p>	<p>Ordo ed. Rom. Ambr.</p> <p>SERMO II. Dominica 1 Advent.</p> <p>SERMO V. Domin. 3 Advent.</p> <p>SERMO VII. In die Natalis Domini.</p> <p>SERMO VIII. In die Natalis Domini.</p> <p>SERMO IX. De eadem Nativitate.</p> <p>SERMO X. De eadem Nativitate.</p> <p>SERMO XI. In die Circumcisionis.</p> <p>SERMO XIII. De Epiphania Domini.</p> <p>SERMO XIV. De eadem solemnitate.</p> <p>SERMO XV. De eadem festivitate.</p> <p>SERMO XVI. In eadem die ad catechumenos.</p> <p>SERMO XVII. In octava Epiphaniæ de baptismo Christi.</p> <p>SERMO XXI. Dominica 6 post Epiphaniam.</p>
--	---	---

Ordo antiq. edit. Ambr.
Non exstabat.

Non exstabat.

SERMO VIII.
De Sabbato quo Dominus
manum, etc. : *Diligenter
vos audisse*, etc.
Non exstabat.

SERMO XXVII.
De Jejunis.

SERMO XXIII.
De Quadragesima.

SERMO XXIV.
Item de Quadragesima.

SERMO XXV.
De Quadragesima.

SERMO XXVI.
De Quadragesima.

SERMO XXXIV.
De Quadragesima.

Non exstabat.

Non exstabat.

Non exstabat.

Non exstabat.

SERMO XXXV.
De jejunio Domini in Je
serto, etc.

SERMO XXXVI.
De Quadragesima.

Non exstabat.

Non exstabat.

Non exstabat.

Ordo hujus edit.

SERMO XIV.
Dominica in Septuagesima.
Redimite vos, fratres charissimi, dum pretium habetis,
quando novum tempus inchoatis, etc.

SERMO XV.
Dominica in Sexagesima.
Adest tempus, charissimi fratres, quod Sexagesima
vocatur; et ideo necesse est ut vita vestra, etc.

SERMO XVI.
Ubi Sabbato Dominus manum aridam curavit.
Diligenter vos audisse credo, fratres, evangelicam le-
ctionem, etc.

SERMO XVII.
De sancta Quadragesima I.
Ecce adsunt dies sancti et tempus acceptabile, fratres
charissimi, etc.

SERMO XVIII.
De sancta Quadragesima II.
Testimonium perhibet sanctus Apostolus de prophe-
tis dicens: *Tempore accepto*, etc.

SERMO XIX.
De sancta Quadragesima III.
Sanctæ Quadragesimæ rationem, cujus hodie initium
celebramus, etc.

SERMO XX.
De sancta Quadragesima IV.
Retinent adhuc sensus vestri, fratres, hoc nos supe-
riore Dominica, etc.

SERMO XXI.
De sancta Quadragesima V.
Intellexisse vos credo, fratres, superiore Dominica,
cur hæc nostra jejunia, etc.

SERMO XXII.
De sancta Quadragesima VI.
Non usque adeo contristari debemus, fratres, quod in
his Quadragesimæ, etc.

SERMO XXIII.
De sancta Quadragesima VII.
Nonnulli Christianorum, fratres, existimantes divini-
tatis, etc.

SERMO XXIV.
De sancta Quadragesima VIII.
Quam timendus est, fratres charissimi, dies ille judi-
cii, in quo Dominus, etc.

SERMO XXV.
De sancta Quadragesima IX.
Ecce nunc tempus adest, in quo et peccata vestra
confiteri Deo et sacerdoti, etc.

SERMO XXVI.
De sancta Quadragesima X.
Lectum est nunc in Evangelio: *Viri Ninivitarum surgent
in judicio* .... Pharisæi pœnitentiam simulabant, etc.

SERMO XXVII.
De jejunio Domini in deserto, qui est de Quadragesima XI.
Meminisse debet vestra dilectio, fratres, hoc me ante-
riore Dominica prædicasse, etc.

SERMO XXVIII.
De sancta Quadragesima XII.
Ante dies devotionem sanctæ Quadragesimæ prædi-
cantes sacrarum litterarum exempla, etc.

SERMO XXIX.
De sancta Quadragesima XIII.
Agite gratias, fratres, divinæ pietati, quæ vos ad me-
dium Quadragesimæ perduxit, etc.

SERMO XXX.
De sancta Quadragesima XIV.
Scitote, fratres, quoniam cujus opera quisque facit,
ejus et filius vocatur. Unde et Judæi, etc.

SERMO XXXI.
Dominica in Ramis Palmarum.
De sancta Quadragesima XV.
Veniente Domino nostro Jesu Christo ad urbem Hie-
rusalem ante sex dies passionis, etc.

Ordo ed. Rom. Ambr.

SERMO XXII.
In Septuagesima.

SERMO XXIII.
In Sexagesima.

SERMO XXVII.
Feria 6 post diem Ci-
nerum. *Te autem faciente
eleemosynam, nescial*, etc.

SERMO XXVIII.
Dominica prima Quadra-
gesimæ.

SERMO XXIX.
Eadem Dominica.

SERMO XXXII.
Eadem Dominica.

SERMO XXXVIII.
Dominica secunda Qua-
dragesimæ.

SERMO XXXVI.
Feria 6 post Dominicam 1.

SERMO XXX.
Dominica 1 Quadragesi-
mæ.

SERMO XXXI.
Eadem Dominica.

SERMO XXXIII.
Feria 2 post Dom. 1 Qua-
drages.

SERMO XXXIV.
Feria 3 post Dom. 1 Qua-
drages. : *Ecce nunc tempus
acceptabile*, etc.

SERMO XXXV.
Feria 4 post 1 Dominicam
Quadrages.

SERMO XXXVII.
Feria 6 post Dom. 1 Qua-
drages.

SERMO XL.
Feria 3 post Dom. II Qua-
drages.

SERMO XLIII.
Dominica IV Quadragesi-
mæ.

SERMO XLIV.
Dominica in Passione.

SERMO XLV.
Dominica in Ramis Pal-
marum.

Ordo antiq. ed Ambr.
Non exstabat.

SERMO XXXVIII.
De Jejunis et Quadragesima.
Non exstabat.

Tom. II.
De mysterio Paschæ libellus unus.
Non exstabat.

SERMO XI.
De mirabilibus.

SERMO XLI.
De gratia baptismi.

SERMO IV.
De Camelo.
Dicit in Evangelio Dominus J. C.: *Amen dico*, etc.

SERMO XXXIX.
De jejunis et eleemosynis.

SERMO LXXIX.
De eo quod dicit Dominus in Evangelio: *Vulpes foveas*, etc.

SERMO LXXX.
Increpatio ad plebem de eo quod scriptum est in Evangelio: *Cui habet, dabitur, ei*, etc.

SERMO LXXXIII.
Increpatio ad populum de absentia sua.

SERMO LXXXIV.
Post increpationem consolatio ad populum.
Non exstabat.

Tom. IV.
De Salomone liber unus.
Non exstabat.

Ordo hujus edit.
SERMO XXXII.
Eadem Dominica Palmarum.
De sancta Quadragesima XVI.
Video vos, fratres, hodie attentius, quam soletis, ad Ecclesiam convenisse, et nemo, etc.

SERMO XXXIII.
De Jejunis Quadragesimæ XVII.
Propitia divinitate, fratres, ecce jam pene transegimus Quadragesimæ indicta jejunia, etc.

SERMO XXXIV.
Dominica Resurrectionis Domini.
Audistis, fratres, quod sanctæ mulieres, quæ cum aromatibus ad monumentum venere, angelorum, etc.

SERMO XXXV.
De mysterio Paschæ II.
Paschæ mysterium de fide omnibus credentibus, etc.

SERMO XXXVI.
In die sancto Pentecostes.
Magna est, fratres charissimi, hodierna festività, in qua, sicut audistis, acceperunt apostoli, etc.

SERMONES DE DIVERSIS.

SERMO XXXVII.
De Mirabilibus.
Quantorum mirabilium operator sit Dominus Jesus Christus, intelligere possumus ex hac Evangelica lectione, etc.

SERMO XXXVIII.
De gratia baptismi.
Quia constat, sicut ante dies persecuti sumus, Jesum Christum non sui causa baptizatum, etc.

SERMO XXXIX.
De Camelo.
Mammona quod apud Hebræos hujus sæculi divitiæ appellantur. Dicitur vero mammona, etc.

SERMO XL.
De jejunis et eleemosynis.
Non dubito, fratres, contristari vos, quotiescunque absentem me a vobis necessitas, etc.

SERMO XLI.
De eo quod dicit Dominus in Evangelio. Vulpes foveas habent, etc.
Si diligenter advertit vestra dilectio, fratres, capitulum, etc.

SERMO XLII.
Increpatio ad plebem de eo quod scriptum est in Evangelio: Qui habet, dabitur ei; et Cantavimus vobis, et non saltastis.
Frequenter studueram apud me ipsum, fratres, subtrahere vobis dominicæ prædicationis eloquia, etc.

SERMO XLIII.
Increpatio ad populum quod Ecclesiam non frequentet.
Deberem, fratres, post hos complures dies aliquid uberius prædicare, et revertens a tanto examine sacerdotum, etc.

SERMO XLIV.
Post increpationem allectio ad populum.
Amarior fortasse fuerit increpatio mea superioribus prædicationibus, quod plerosque, etc.

SERMO XLV.
De primo et secundo Adam.
Audite, fratres charissimi, quale est legis mysterium. Primus homo, etc.

SERMO XLVI.
De Salomone.
Mirum satis est, dilectissimi fratres, quod in hoc capitulo.

SERMO XLVII.
Fragmentum enarrationis in cap. XXX Proverbiorum.
Ante adventum Christi Salvatoris nostri prophetæ, etc.

Ordo ed. Rom. Ambr.
SERMO XLVI.
Eadem Dominica.

Tom. I, pag. 147.
SERMO.
De Jejunio Eliæ.

SERMO LIV.
Dominica Resurrectionis Domini.
Tom. IV, pag. 301.
De mysterio Paschæ libellus unus.

SERMO LIX.
In die sancto Pentecostes.

SERMO LXI.
Domin. v post Pentecosten.

SERMO LXIII.
Dominica vi post Pentecosten.

SERMO LXV.
Dominica XIV post Pentecosten.

SERMO LXVII.
Dominica XXIII post Pentecosten.

SERMO III.
In festo sancti Basilii episc. et confess.

SERMO XXV.
Pro communi Confess. non Pontificis.

SERMO V.
Populum quod non frequentet Ecclesiam, redarguit.

SERMO VI.
Consolatur populum, ne quia illum sæpius objuraverit, etc.
Non exstabat.

Tom. II, pag. 1090.
De Salomone liber unus.

Tom. II, pag. 1094.
Enarratio in cap xxx Proverbiorum.

Ordo antiq. ed. Ambr.

Non exstabat.

SERMO LXXV.

In natali SS. Cantii, Cantiani, etc.

SERMO LXIII.

De natali S. Joannis Baptistæ.

SERMO LXIV.

Item de eodem.

SERMO LXV.

Item de Joanne Baptista.

SERMO LXVII.

De natali sanctorum apostolorum Petri et Pauli.

SERMO VI.

De Margarita.

SERMO XCIII.

In natali SS. martyrum Nazarii et Celsi.

SERMO LXIX.

De natali S. Eusebii Vercell. episc.

SERMO LXX.

De depositione S. Eusebii.

SERMO LXXIII.

De sancto Cypriano.

SERMO LXXVI.

De natali sanctorum martyrum.

Non exstabat.

SERMO LXXIV.

De natali martyrum.

SERMO LXXXVIII.

De bellico tumultu.

SERMO LXXXIX.

De dedicatione basilicæ.

Ordo hujus edit.

SERMONES DE SANCTIS.

SERMO XLVIII.

In festo sanctæ Agnetis virginis et martyris.
Cum in toto mundo virgineus flos Mariæ immarcescibiles, etc.

SERMO XLIX.

In natali SS. Cantii, Cantiani, etc.
Hodie beatissimorum Cantii, Cantiani et Cantianillæ, etc.

SERMO L.

In Natali sancti Joannis Baptistæ I.
In sancti ac beatissimi Joannis Baptistæ laudibus, cujus natalem hodie celebramus, etc.

SERMO LI.

De prærogativa ejusdem sancti Joannis Baptistæ II.
Sancti Joannis Baptistæ natalem hodie prosecutus, etc.

SERMO LII.

De vita ejusdem sancti Joannis Baptistæ III.
Diximus superiori Dominica, cum silentii nostri veniam peteremus quod pro salute communi, etc.

SERMO LIII.

In natali SS. Apostolorum Petri et Pauli I.
Natalem beatissimorum apostolorum Petri et Pauli hodie celebrantes, diversis epulis, etc.

SERMO LIV.

De neglecta solemnitate beatorum apostolorum Petri et Pauli II.
Satis ad correptionem vestram arbitror posse sufficere, fratres dilecti, quod, etc.

SERMO LV.

In festo SS. Nazarii et Celsi martyrum.
Etiamsi martyribus regionis extraneæ pia votorum debita redderemus, propriis consulere, etc.

SERMO LVI.

In festo sancti Eusebii martyris, etc., I.
Ad sancti martyris Eusebii laudem aliquid addere velle, decerpere est. Tam ineffabilem enim, etc.

SERMO LVII.

In die depositionis ejusdem II.
Depositionem S. Eusebii martyris hodie celebramus, etc.

SERMO LVIII.

Eadem die in festo sancti Cypriani martyris.
Ante dies cum beatissimi martyris Cypriani celebraremus, etc.

SERMO LIX.

Pro communi unius martyris.
Si quantum necesse est dicere, et vos oportet audire, etc.

SERMO LX.

In natali unius martyris, sive Domni Domiciani.
Dum celebramus hodie, fratres charissimi, mortui justi, etc.

SERMO LXI.

Pro communi martyrum.
Dignum et congruum est, fratres, ut post lætitiâ Paschæ, etc.

SERMO LXII.

Pro communi plurimorum martyrum.
Movet fortasse vos, fratres, quod tumultus bellorum et incursiones præliorum fieri, etc.

SERMO LXIII.

De servo centurionis in Evangelio, in dedicatione Basilicæ.
Legimus in sancto Evangelio cum centurionis cujusdam servus gravi paralysis ægritudine, etc.

Ordo ed. Rom. Ambr.

Non exstabat.

SERMO IV.

In festo SS. Cantii, Cantiani, etc.

SERMO VII.

In festo sancti Joannis Baptistæ.

SERMO VIII.

De prærogativa ejusdem, etc.

SERMO IX.

De Vita ejusdem, etc.

SERMO X.

In festo SS. apostolorum Petri et Pauli.

SERMO I.

In festo sanctæ Lucie virginis et martyris.

SERMO XIV.

In festo SS. Nazarii et Celsi martyrum.

SERMO XV.

In festo sancti Eusebii martyris, etc.

SERMO XVI.

In die depositionis ejusdem.

SERMO XIX.

In festo S. Cypriani martyris, etc.

SERMO XXIII.

Pro communi unius martyris per annum.

Non exstabat.

SERMO XXII.

Pro communi martyrum tempore Paschæ.

SERMO XXIV.

Pro communi plurimorum martyrum.

SERMO XXVI.

In festo dedicationis Ecclesiæ.

SERMONES

SANCTO AMBROSIO HACTENUS ASCRIPTI.

391 SERMO I.

Dominica I Adventus.

In Romana editione primum vulgatus : sed eum Ambrosio perperam attributum, quæ de Adventus, quod nomen non nisi multo post Ambrosium innotuit in Ecclesia, jejuniis dicuntur, clare ostendunt. Accedit etiam quod eo tempore confessionem criminum, et continentiam ab amplexu conjugali quasi necessariam indicit auctor, quod maxime alienum est ab Ambrosio. Denique correctores Decreti observarunt verba ibidem de secubitu conjugum citata, non in hoc, sed in sermone quodam de Quadragesima inveniri.

1. Hoc tempus, fratres charissimi, non immerito Domini Adventus vocatur, nec sine causa sancti Patres adventum Domini celebrare cœperunt, sermones de his diebus ad populum habuerunt; id namque ideo instituerunt, ut se unusquisque fidelis præpararet et emendaret, quo digne Dei ac Domini sui Nativitatem celebrare valeret. Nam si aliquis vestrum seniore suum in ejus domum suscepturus, ab omnibus sordibus et immundis rebus ipsam domum mundaret, et quæque honesta et necessaria essent, secundum suam possibilitatem præpararet: et hoc facit mortalis suscepturus mortalem: quanto magis se mundare debet creatura, ut suo Creatori apparenti in carne non displiceat? Ille justus venit ad nos peccatores, ut ex peccatoribus faceret justos: pius venit ad impios, ut nos faceret pios: humilis venit ad superbos, ut ex superbis faceret humiles. Quid plura? Ille natura bonus, venit ad homines, qui erant pleni omnibus malis.

2. Quapropter hortamur vos ut his diebus abundantius eleemosynas faciatis, ad ecclesiam frequentius conveniatis, confessionem peccatorum vestrorum purissime faciatis: et non solum ab omni immunditia, sed etiam ab uxoribus propriis studiosissime vos contineatis: odium nihilominus, iram et indignationem, clamorem et blasphemiam, superbiam atque jactantiam, cum omni carnali delectatione procul a vobis repellatis; ut cum dies Dominicæ Nativitatis advenerit, salubriter ipsum celebrare possitis. Et sicut multi sunt solliciti de carnalibus divitiis, et de pretiosis vestimentis, ut honorabiliores cæteris videantur in illa die: ita vos sollicitiores estote de spiritalibus divitiis et vestimentis; quia sicut anima melior est carne, ita

A deliciae spirituales meliores sunt quam carnales. Et multo melius est animam ornare virtutibus quam corpus pretiosis induere vestibus.

3. Hæc admonitio, fratres, idcirco ad vos facta est, ut qui boni sunt, per hanc sint meliores, et qui malos se esse recolunt, certissime convertantur; ut pariter in die Dominicæ Nativitatis lætari spiritaliter mereantur; ipso præstante, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per infinita sæcula sæculorum, amen.

392 SERMO II.

De Natali Domini veniente.

In vet. edit. male inscribitur, Item de Natali Domini: melius in cod. Lugd. Sequentia de Natali Domini veniente; unde intelligas moris fuisse in Lugd. Ecclesia, ut per plures Dominicas populum ad Natalem Domini celebrandum præpararent sacerdotes. Licet porro in ms. Vind. tribuatur Augustino et in quibusdam Ambrosio, melius tamen inter Maximianos referri potest, cum illius sermonis, qui in Rom. edit. quartus habetur, et Maximi esse probatus est, continuatio sit, quod Erasmus in margine advertisse etiam videtur,

1. Satis abundeque dixisse me credo superiore Dominica quemadmodum compti vel nitidi Natalem Domini suscipere debeamus, et supervenientem festivitatem ejus omni ambitione retinere (1). Retinere, inquam, ut et si dies solemnitatis ejus transeat, apud nos tamen sanctificationis ipsius beatitudo permaneat: hæc enim gratia natalis est Domini Salvatoris, ut in futurum ad prædestinatos transeat, in præteritum remaneat ad devotos. Oportet ergo esse nos sanctitate puros, mundos pudicitia, nitidos honestate; ut quo diem festum advenire propinquius cernimus, eo accuratius incedamus. Si enim mulierculæ solent aliquas ferias suscepturæ, maculas vestium suarum aqua diluere, cur non magis nos excepturi Natalem Domini, maculas animarum nostrarum fletibus abluamus?

2. Et illæ quidem si adeo infectæ et obscuræ sordibus fuerint (2), ut maculas sola aqua non purget, addunt mollitiem olei, saponis etiam acrimoniam: nos quoque si tam grave peccatum fuerit, ut id minime solis fletibus abluatur, addamus misericordiæ oleo acrimoniam jejunii. Nullum enim tam grave delictum est, quod non purgetur abstinentia, eleemosynis exstinguatur; ait enim san-

(1) Codex Reg., superiore tractatu... et superveniente festivitate ejus ab omni ambitione abstinere iniqua, ita ut, etc.

(2) Codex Lugd., et illæ quidem reculæ si adeo

infectæ et obscuræ sordibus fuerint; Vind. autem, Et illæ quidem si adeo infectæ res cellulæ fuerint: duo alii... si adeo infectæ res sordibus fuerint.

ctus propheta: « Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum (*Eccli. III, 33*). » Magna ergo est eleemosyna, quæ ardentium criminum globos benevolentia suæ fonte refrigerat, et quodam irriguo largitatis obruit incendia delictorum: ut quamvis offensus Deus, quamvis criminibus provocatus, cogatur liberare eleemosynis, quem disposuerat punire peccatis. Cogitur enim a nobis quodammodo, dum compellitur pro actibus nostris mutare sententiam, et in uno eodemque homine nunc severitate iudicis permoveri, nunc patris pietate blandiri. Pater enim nobis Deus est, cum bene agimus: iudex noster est, cum peccamus. Compellitur ergo operibus nostris Dominus, ut nobis suam misericordiam largiatur, atque ideo ipse in Evangelio sancto dicit: « A diebus Joannis Baptistæ regnum cælorum cogitur (*Matth. XI, 12*). » Quæ sententia quem intellectum habeat, videamus.

3. Regnum cælorum non nisi Christus est Dominus, qui regnat in cælis. Cogi autem verbum tunc solet dici, cum res aliqua rarior assidua operatione densatur. Ex quo ergo Joannes Baptista Salvatoris annuntiavit adventum, ex eo regnum cælorum, quod prius fluidum et remissum apud Judæos jacebat, credentium populorum cœpit assiduitate densari, et omnis illa regni raritas prædicationum frequentatione solidari: tam enim rarum fuit apud Judæos regnum, ut transiret ad gentes: tam fluidum, ut emanaret ad populos. Nunc autem tanta credentium cogitur densitate, ut fixum et solidum maneat sine fine, sicut Scriptura dicit: « Et regni ejus non erit finis (*Luc. I, 33*). » Cogimus ergo regnum cælorum et vim quodammodo facimus, sicut ait evangelica lectio: « Et vim facientes diripiunt illud (*Matth. XI, 12*). » Vim, inquam, facimus Domino, non compellendo (3), sed flendo: non provocando injuriis, 393 sed lacrymis exorando: non blasphemando per superbiam, sed per humilitatem mœrendo. O beata violentia! quæ non indignatione percutitur, sed misericordia condonatur: beata, inquam, violentia, quæ vim patienti bonitatem elicit, et utilitatem tribuit inferenti: mala res admittitur, et de injuria nemo causatur (4): vis admittitur, et religio propagatur. Quisquis enim violentior Christo fuerit, religiosior habebitur a Christo. Aggredimur ergo in itinere Dominum, si quidem ipse est via (*Joan. XIV, 6*), et more latronum bonis eum suis exspoliare nitimur, cupimus illi auferre regnum, thesauros, et vitam: sed ille tam dives et largus est, ut non abnuat, non resistat: et cum omnia dederit, nihilominus omnia ipse possideat. Aggredimur, inquam, illum non ferro, non fuste, non

(3) Codex Vind., non contendendo.

(4) Idem cod., et de injuria nemo accusetur.

(5) Nonnulli mss., expurgemus membrorum vitia.

(6) Reg. ms., a sacerdotibus repellitur. Idem etiam sequentia illa: *Raptores igitur sumus*, usque

A saxo: sed mansuetudine, ac bonis operibus, et castitate.

4. Hæc sunt arma fidei nostræ, quibus in congressione certamus. Ut autem his armis uti in vi inferenda possimus, ante corporibus nostris vim quodammodo faciamus: expugnemus membrorum vitia (5), ut virtutum præmia consequamur: prius enim ipsi regnare debemus in nobis, ut regnum possimus diripere Salvatoris. Ait ergo Evangelium: « Et vim facientes diripiunt illud (*Matth. XI, 12*). » Raptores igitur sumus, raptores autem non nisi aliena diripiunt. Agnosco veram esse sententiam: Christum enim Ecclesia rapuit Synagogæ, et alienæ gentis regnum vim faciendo possedit. Nam Salvator missus sub lege, natus sub lege, nutritus juxta legem, dum a Judæis negligitur, a gentibus occupatur: et dum a sacerdotibus perditur (6), a peccatoribus invenitur, sicut ipse ait: « Publicani et meretrices præcedunt vos in regnum cælorum (*Matth. XXI, 31*). » Raptores igitur sumus.

5. Mirandum non est, quippe qui a tali auctore descendimus; scriptum est enim de patriarcha nostro Benjamin: « Lupus rapax (*Gen. XLIX, 27*); rapit enim quod suum non est. Ita et nos velut filii rapacis lupi alienarum pastorem ovium nostra intentione præripimus, sicut ipse dicit: « Non sum missus, nisi ad oves perditas domus Israel (*Matth. XV, 24*). » Rapitur itaque Christus, cum a Judæis dimittitur, et ab alienigenis prædicatur. Rapitur Christus, cum occiditur a Judæis, et sepelitur a nobis. Rapitur Christus a vigilantibus discipulis, a dormientibus perditur Pharisæis: sicut mentiendo ipsi confessi sunt, dum custodias ponerent sepulturæ, post resurrectionem Domini, dicentes: « Quia discipuli ejus nocte venerunt, et furati sunt eum, nobis dormientibus (*Matth. XXVIII, 13*). » Unde spiritaliter intelligimus quia Christum omnes dormientes perdunt, vigilantes inveniunt; atque ideo Apostolus dicit: « Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis et illuminabit te Christus (*Ephes. V, 14*). » Vides ergo mortuum esse, qui ita dormit, ut non custodiat Salvatorem; et ideo illi Pharisæi velut mortui, non potuerunt servare viventem. Propterea, fratres non dormiamus, sed vigilemus circa ipsum Dominum nostrum Salvatorem; ut, appositis jugiter custodiis, nemo illum auferat a sepultura pectoris nostri, nec dicamus aliquando: Venerunt, et dormientibus nobis, furati sunt eum. Habemus enim inimicos, qui Christum de cordibus nostris, si obdormierimus, auferre nitantur. Unde pervigili cura servemus eum in sepulcro animarum nostrarum; ibi perquiescat, ibi dormiat, ibi cum voluerit, resurgat.

6. Ergo, fratres, Natalem (7) Domini suscepturi, ad Ergo, fratres, natalem, prætermittit.

(7) Ergo fratres, natalem, et cœtera quæ sequuntur ad finem usque, ex codd. Reg. et Vind. restituta sunt, cum in aliis et editt. desiderentur.

ab omni conscientias nostras facere mundemus; ac curemus nos non sericis vestibus, sed operibus pretiosis. Vestimenta enim nitida membra operire possunt, conscientiam ornare non possunt; nisi quod majoris verecundiae est nitidum membris incedere, et pollutum sensibus ambulare. Interioris igitur hominis prius ornemus affectum, ut exterioris quoque sit amictus ornatus; spirituales maculas abluamus, ut in nobis carnalia fulgeant vestimenta. Nihil autem prodest fulgere vestimentis, et sordere flagitiis. Ubi enim tenebrosa conscientia est, totum corpus subobscure est. Habemus autem quo conscientiae maculas abluamus, sicut scriptum est: « Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis (Luc. xi, 41). » Bonum eleemosynae mandatum, per quod manibus operamur, corde mundamur, praestante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in saecula saeculorum, amen.

394 SERMO III.

In die Natalis Domini I.

Aberat ex antiquis editionibus. Ambrosii procul dubio nihil praese fert: verba autem illa, propter prolixitatem divini officii..... propter dissonantiam regum, eidem minime conveniunt. Forte minus abhorreant a Caesario, cujus ad stylum totus hic sermo satis accedit.

1. Domini nostri Jesu Christi, fratres, Nativitatem celebrantes, videamus sensum hujus evangelicae lectionis, quae modo lecta est; dicit enim sanctus evangelista Augusti Caesaris edicto censum professum esse mundum universum, et ob hoc ascendisse Joseph a Galilaea de civitate Nazareth in Judaeam in civitatem David, quae vocatur Bethleem: ut ibi profiteretur cum Maria uxore praegnante, et pro utroque solveret censum, utpote de eadem familia (Luc. ii, 4-5). Tanta quippe fuit pax, Filio Dei apparente in carne, per duodecim annos, ut omnes, secundum Isaiae vaticinium, contunderent gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces (Isa. ii, 4). Ideo vero Filius Dei, auctor pacis, tempore pacis nascitur, ut omnes sequaces suos pacem amare doceret. Nam sicut Caesar Augustus misit Cyrinum ad exigendum censum; ita Deus verus Augustus misit praedicatores in mundum ad censum fidei exigendum. Reddamus ergo, fratres, censum fidei et bonae actionis. Nullus remaneat, omnes ascendamus de Galilaea, id est, de volubilitate mundi in Judaeam, id est, rectae confessionis regionem; quatenus Bethleem, id est, domus panis esse mereamur, illius videlicet qui dicit: « Ego sum panis vivus, qui de caelo descendi (Joan. vi, 51). »

2. Narrat praeterea Evangelium quia cum genuisset beata semper virgo Maria Christum, pannis ipsum involutum posuerit in praesepio: quae nec mysterio vacant; voluit enim Christus pannis involvi, ut nos a laqueis mortis solveret. Et bene dicit: *Ibant*, ut ostendat quod in via nascitur: hoc autem quia viam nobis se ostendere venerat. Voluit

in angusto praesepio poni, qui venerat nobis regni caelestis latitudinem praeparare. Non in sericis vel in auratis pannis, sed in vilibus involvi voluit, qui nobis immortalitatis stolam reddere venerat. Iis astringi se permisit, qui nostros pedes et manus ad opera bona agenda solvere properabat. Quid ad haec dicendum est, fratres? Exclamandum est cum Psalmista: « Quid retribuam Domino pro omnibus quae retribuit mihi (Psal. cxv, 12)? » Ille quidem invenit calicem, quem retribuet: nos vero reddamus quod possumus, id est eleemosynas, vigiliis, lacrymas, pacem: dimittamus in nos peccantibus, ut nostra nobis dimittantur a Deo peccata.

3. Pastores vero qui, nascente Dei Filio, supra gregem suum vigilabant, et angelos videbant, sanctos praedicatores significant: qui quo majorem curam habent animarum, eo frequentius angelica allocutione relevari merentur. Angelo vero apparente, pastores turbantur, quia humanae naturae est ad angelorum aspectum pavere, et bonorum est angelorum consolationem adhibere timentibus. Unde mox pastores alloquitur, dicens: « Nolite timere (Luc. ii, 10), » et subdit quare: « Ecce, inquit, evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo (Ibid.). » Pulchre dicit: « Omni populo: » quia de omni populo venerunt ad fidem.

4. Uno itaque angelo cum pastoribus loquente, subito multitudo angelorum apparens hanc vocem emisit: « Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis (Ibid. 14). » In quo facto moraliter monemur, ut, uno fratre legente, vel docente, vel quodlibet opus bonum agente, multitudo fidelium in laudem Dei prorumpat, et ad imitandum bonum quod cernit, assurgat. Apparente vero Filio Dei in carne, gloria in altissimis Deo canitur, et pax in terra esse hominibus bonae voluntatis annuntiatur. Simus ergo et nos, fratres, bonae voluntatis, quatenus in pace vivere mereamur.

5. Sensum tamen evangelicae lectionis et propter brevitate diei, et prolixitatem divini officii sub brevitate perstringimus; ut vos monere possimus de his quae ad vestram specialiter salutem pertinent. Monendi enim sumus, ut afflictionem quae nobis propter dissonantiam regum supervenit, nostris reputare studeamus peccatis. Ut ergo et ab ista persecutione, et ab aeterna damnatione liberari mereamini, unusquisque quidquid in se reprehensibile recognoscit, in hac die in qua Filius Dei nascitur, corrigat, id est, qui fuit adulter, voveat Deo castitatem: qui avarus, largitatem; ebriosus, sobrietatem; qui superbus, humilitatem; qui detractor, charitatem voveat, et reddat, secundum illum psalmi versiculum: « Vovete, et reddite Domino Deo vestro (Psal. lxxv, 12). » Nos fideliter voveamus, ille dabit possibilitatem solvendi.

6. Valde quippe honestum est, fratres, ut nullus sit qui non hodie Domino aliquid offerat. Regibus

vel amicis susceptis munera damus, et creatori omnium ad nos venienti nihil dabimus? Nihil enim a nobis magis requirit, quam nosmetipsos. Offeramus ergo ei nos ipsos, quatenus et a præsenti- bus malis, et ab æternis cruciatibus, ipsius ineffabili pietati liberati, in cœlestis regni beatitudine suscepti, perpetuo valeamus gaudere: præstante ipso Domino ac redemptore nostro Jesu Christo, cui est omnis honor et gloria cum Patre et Spiritu sancto per infinita sæcula sæculorum, amen.

SERMO IV.

De Natali Domini Salvatoris II.

Videtur e sermonibus diversorum Patrum compilatus, maxime vero Augustini: non solum enim in ejus libro Quæst. 83, quæst. 58, verum etiam in ejusdem sermonibus 188 et 194 novæ edit., non pauca reperias, quæ tibi persuadeas in hunc sermonem esse translata. Eundem etiam si cum Hieron. Comment. in cap. iv ad Galat. nec non cum sermonibus 98 et 197 append. August. composueris, compilatum esse nobiscum fateberis.

1. Verum est quod ait sanctus Joannes Baptista de Domino Salvatore, dicens: « Illum oportet crescere, me autem minui (Joan. III, 30). » Siquidem hoc primum etiam ipsis temporibus approbatur; ecce enim in nativitate Christi dies crescit, et Joannis nativitate decrescit: illo oriente lux proficit, hoc nascente minuitur. Ipsa enim quodammodo tempora famulantia partibus suis detrimentum patiuntur, cum servus gignitur (8): cum autem Dominus nascitur, consequuntur augmentum. Profectum plane facit dies, cum mundi Salvator oritur: defectum patitur, cum ultimus propheta generatur: scriptum est enim: « Lex et prophetæ usque ad Joannem (Luc. XVI, 16). » Atque ideo necesse erat ut obscuraretur legis observatio, ubi evocatio, ubi Evangelii gratia refulgebat (9); et cessaret prophetia Veteris Testamenti, cum novi Testamenti gratia succedebat. Ergo in Nativitate Domini proficit dies.

2. Non mirum si proficit dies, in qua novus justitiæ sol coruscat: non mirum si proficit dies (10), quam splendidissima lux veritatis illuminat: ait enim evangelista de Christo Domino: « Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem (Joan. I, 9). » Igitur si erat lux vera, quæ illuminat hominem, cur non illuminaret mundum? Atque ideo dies, quæ lucem humano generi peperit, prius ipsa ejusdem lucis fulgore resplenduit, et conclusa jam spatia sua noctium tenebras Dominicæ lucis nitore discussit. Occupaverat enim totam diem noctium longitudo, nisi in ipsa diei brevitate Christi refulsisset adventus: qui sicut ortu suo humani generis peccatorum tenebras discussit, ita et die nativitatis suæ caliginum tenebras amputavit, et

(8) Omnes edit. cum Lugd. cod., cum detrimentum faciunt, servus gignitur.... consequitur augmentum; alii mss. concinnius, ut nos in textu.

(9) Ubi evocatio, deest in mss. tribus; et pro gratia refulgebat, in Lugd. habetur gloria refulgebat.

A uno eodemque ortu lucem pariter intulit et hominibus et diebus. Unde non est mirum si crescit dies, quæ gemino fulgoris splendore vestitur.

3. Sed videamus adhuc quomodo Dominus Salvator crescat, Joannes Baptista decrescat. Diximus in superioribus (11) quod Joannes quidem figuram legis prophetarumque gestaverit: necesse erat ergo ut deficeret lex, Evangelio coruscante; et minuere- tur Judaicus populus, populo Christiano surgente. Quis enim dubitat nativitate Domini, Synagogæ esse conventicula vacuata, plebes multiplicatas 396 Ecclesiæ, et mirum in modum quotidie Christum per Christianos suos crescere, Joannem minui per Judæos? hos diei Dominici splendore fulgere, illos obscuritate noctium laborare? Nox enim super Judæos quodammodo major incubuit, ex quo dixerunt de nece Salvatoris: « Sanguis hujus super nos et super filios nostros (Matth. XXVII, 25). » Majoribus plane sunt noctium tenebris obscurati, ex quo conati sunt diem veritatis occidere.

4. Hoc autem quod dicimus, ut verius approbare possimus, utriusque nativitatem breviter exponamus. Ecce enim cum nascitur Christus, exsultant angeli, pastores pervigilant, magi adveniunt, stella præcedit; et cuncta quæ sunt in cœlis terrisque pulcherrima, ipsi Domino deferuntur. Deferuntur enim illi gloria per angelos, claritas per stellam, religio per magos, simplicitas per pastores: et quod apud ipsum solum futura essent hæc omnia, ideo nascenti illi universa famulantur. Cum autem Joannes concipitur, Zacharias obmutescit, solemnis conticescit sacerdos, Elizabeth mater absconditur, significans post ortum suum legis silentium, amissionem sacerdotii, latebras Synagogæ. Dubium autem non est, quod Joannes natus Pharisæis justitiam legis abstulerit, quod conceptus patri abstulit vocis obsequium. Crescit igitur Dominus semper, Joannes Baptista minuitur.

5. Non ideo minuitur, quod meritis aliquid de- rogetur: sed quoniam Salvatoris quotidie accumu- latur gloria, illius minor fieri videtur. Lucerna denique vocatur Joannes, dicente Domino: « Ille erat lucerna ardens (Joan. V, 35). » Lucernæ igitur obscuratur lumen, cum radius solis effulget: et defectionem quamdam lampadis suæ patitur, cum clarioris lucis splendore superatur. Quis enim sapiens lucernam requirat in sole? Non quidem exstinguitur, sed necessaria non habetur: hoc est, quis ad Joannis poenitentiae baptismum veniat, cum possit Salvatoris baptismo salvari? Non quidem illud reprehenditur, sed hoc magis utile et neces- sarium judicatur: quia in eo (12) remissio peccato- rum tribuitur.

(10) Restituimus e cunctis mss., in qua novus.... si proficit dies.

(11) Rom. edit. sola, Diximus alibi.

(12) In cod. Lugd. desideratur hæc sententia, quia in eo, etc.

SERMO V.

De Natali Domini III.

In eo locus num. 4 legitur, quem ex Ambrosii Comment. in Luc. lib. II, num. 50, expressum minime dubitamus: quæ autem ab illis num. 6 verbis, Quid enim tam silenter, ad finem usque continentur, extra controversiam est totidem verbis exscripta esse ex Comment. in psal. LXXI, quod Rufino perperam tribui solet.

1. Qua gratia, vel quibus laudibus hunc diem Natalis Domini (13) prædicem, prorsus ignoro; in tanta enim festiuitate ad magnificandum Deum humana loquela non sufficit. Nam si tunc cum nascebatur Christus, angelorum voce laudatus est: numquid non magis nunc humana laudandus est voce, cum regnat? Supergreditur enim illius temporis festiuitatem nostra solemnitas: siquidem tunc stupuerunt illi (14) tantum nascentem Dominum; nos illum suspicimus nascentem, resurgentem pariter et regnantem. Tanto igitur fecundior laudatio esse debet hujus temporis, quanto sunt majora miracula.

2. Sed quoniam dignam prædicationem exhibere non potest humana fragilitas, ad angelorum nos præconia conferamus; et quia merito eos æquiparare non possumus, deuotione comitemur: hoc est. in ea festiuitate, eadem qua illi lætitia, nos sententia persultemus, dicentes: « Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis (Luc. II, 14). » Digna plane et iusta sententia, quæ in natiuitate Christi et Deo honorem repræsentat in cœlis, et hominibus pacem repræsentat in terris; ante Salvatoris enim ortum nec cœlestia reuerentiam deferebant, nec terrena requiem possidebant. Sed videte quid dicat ipsa sententia: « Pax hominibus bonæ voluntatis. » Non quibuscunque hominibus, sed bonæ voluntatis hominibus; ut intelligas pacem Christi non debiti esse, sed meriti: non enim eam meretur conditio, sed voluntas (15).

397 3. Hac persultarunt angeli in illa nocte, qua pastores nascentem Dominum super gregem suum vigilias observantes, præ omnibus primi didicerunt; ipsi enim primi ortum Salvatoris ante omnes homines, nuntiantibus angelis, agnoverunt. Unde non mirum est quod redemptionem sæculi ante pastores sæculi potuerunt scire, quam principes: non enim angeli nuntiaverunt regibus, non iudici-

(13) Edit. quædam Paris., *Natalem Domini prædicamus*; aliæ omnes, *prædicemus*: mss. vero, *prædicem*.

(14) Mss. aliquot, *tunc susceperunt illi*. At infra, ubi omnes edit. ac plures mss., *suspiciamus nascentem*, melius codex Lugd., *suspiciamus nascentem*.

(15) Vet. edit., *non enim eam meriti angeli in ea nocte, quam pastores nascentem Dominum super gregem suum vigilias observantes, primi præ omnibus didicerunt... intimantibus angelis cognoverunt. Unde mirum est quod prius redemptionem sæculi potuerunt scire quam principes... Non ergo jam mirandum est. Rom. edit., non enim eam meretur conditio, sed voluntas. Hanc pastores ea nocte, qua, nascente Domino, super gregem vigilias observabant, præ omnibus primi audierunt. Ipsi Salvatoris ortum*

A bus, sed hominibus rusticanis. Non ergo jam mirandum si Christi gratiam ante scire meruerit innocentia quam potestas: et prius cognoscere veritatem simplex rusticatio, quam superba dominatio: quod enim cognoverunt pastores, principes cognoscere nequiverunt. Unde et beatus Apostolus ait: « Quem nemo principum sæculi ejus cognovit (I Cor. II, 8), » et reliqua. Ergo in natiuitate Domini angeli pariter cum pastoribus sunt lætati, excelsam Deo dicentes gloriam: nam vicinis quodammodo et junctis choris Dei gloriam prædicaverunt.

4. Unde et credo eosdem angelos in ejusdem Domini eadem festiuitate simili nobiscum lætitiæ vicinitate gaudere; nam qui solent propter Christi ortum alloqui pastores, non possunt propter ejusdem Christi gaudium non inquirere sacerdotes. Siquidem et quod tunc ad illos super gregem suum vigilias observantes nocte intempesta locuti sunt, hujus temporis mysterium designabat. Nam illo facto hoc utique monstrabatur, gregem populum, noctem sæculum, sacerdotes esse pastores, qui jugi super plebem sollicitudine vigilantes propter Christum ab angelis minime deseruntur.

5. Hodierna igitur die secundum carnem natus est Dominus, ita secreto, ita silentio, ut ortum ejus sæculum penitus ignoraret. Ignoravit enim sæculum; quia et extra conscientiam patris natus est (16), et extra ordinem naturæ conceptus. Nam Joseph conceptum suscepit filium, quem non genuit: Maria partum posuit, quem sexus consuetudine non creavit. Sic igitur natus est Dominus, ut ortum ejus nemo futurum suspicaretur, nemo crederet, nemo sentiret. Quemadmodum crederent hoc futurum, quod posteaquam factum est, factum esse vix credunt?

6. Nam quod ita latenter et secreto Salvator descensus esset in Virginem, jam ante David propheta testatus est, dicens: « Descendet sicut pluvia in vellus (Psal. LXXI, 6). » Quid enim tam silenter et sine strepitu fit, quam cum imber in lanæ vellus infunditur? Nullius aures sono verberat, nullius corpus humore repercussi roris (17) aspergit: sed sine inquietudine omnium totum imbrem per multiplices effusum partes toto corpore in se trahit, unius meatus scissuram nesciens, solida mollitiæ plures præbens meatus: et quod

primi ante omnes homines, intimantibus angelis, cognoverunt; angeli enim non regibus, non iudicibus, sed hominibus rusticanis sæculi redemptionem prius annuntiaverunt. Nec mirum si, etc. Nos locum e mss. tribus restituimus.

(16) Rom. edit. sola, *patris conceptus, et... naturæ natus*. Consequenter autem ubi omnes edit. ac mss. nonnulli, nam *Joseph conceptum*, cod. Lugd. ac Silv. vocem *conceptum* non agnoscunt. Postremo ubi omnes edit., *partum edidit*, omnes mss. præferunt, *partum posuit*.

(17) Omnes edit., *repercussionis aspergit: sed sine inquietudine hominum; Rom., ovium totum, etc.*; omnes mss. ut in contextu; nisi quod pro roris in Lugd. habetur, *foris*. Non recte.

clausum videtur per densitatem, est patulum per A tenuitatem.

7. Recte ergo Mariam velleri comparamus, quæ ita concepit Dominum, ut toto eum hauriret corpore, nec ejusdem scissuram corporis pateretur: sed esset mollis ad obsequiam, solida ad sanctimonium. Recte, inquam, Maria velleri comparatur, de cujus fructu salutaria populis vestimenta texuntur. Vellus plane Maria est; siquidem de molli sinu ejus agnus egressus est, qui et ipse matris laniciem, hoc est carnem, gestans, molli vellere cunctorum operit vulnera populorum. Omne enim peccati vulnus Christi lana suffunditur, Christi fovetur sanguine; et ut sanitatem recipiat, Christi indumento vestitur.

SERMO VI.

De Natali Domini IV.

Totus ferme in eo versatur, quod natalis Domini eo tempore sol novus dicebatur, id est, annus novus: quandoquidem ab ea die annus quondam incipiebat. Videtur autem ejusdem auctoris esse hic sermo, cujus est quartus superiorum, cum sub finem ejus admodum similia eis legantur, quæ de lucerna solis prævia hic disseruntur. Quod autem de fabro habemus infra num. 7, in serm. 135. Aug. Append. reperire est: sed illud quoque ductum videtur ex Ambrosio in Lucam, lib. III, circa initium. Unde forte an hujus sermonis auctorem esse beatum Maximum liceat conjicere.

1. Bene quodammodo sanctum hunc diem Natalis Domini solem novum vulgus appellat, et tanta auctoritate 398 id confirmat, ut Judæi etiam atque gentiles in hac voce consentiant. Quod libenter amplectendum nobis est; quia oriente Salvatore non solum humani generis salus, sed etiam solis ipsius claritas innovatur, sicut ait Apostolus: Ut per ipsum « restauraret omnia, sive quæ in cælis sive quæ in terra sunt (Ephes. I, 10). » Si enim obscuratur sol, cum Christus patitur, necesse est illum splendidius solito lucere, cum nascitur. Et si Judæis mortem operantibus offundit tenebras (Luc. XXIII, 44), cur non Mariæ parturienti vitam, exhibeat claritatem? Aut quare non credamus quod, nascente Christo, sol ad obsequium lucidior advenit, cum magos ad indicium clarior stella præcesserit? Et si stella diem alieni temporis officium ministravit, cur non credamus quod sol quoque nocturnis D horis aliquantulum adventu maturiore decerpserit? Ex eo denique factum puto ut nox decreceret, dum sol festinus ob Dominicæ Nativitatis obsequium ante mundo lucem protulit, quam nox cursum sui temporis consummaret.

2. Quin potius ipsam noctem fuisse non dico, nec aliquid obscuritatis habuisse, in qua pastores pervigilant, exsultant angeli, astra deserviunt. Nec mirari debemus quod in nativitate Christi nova omnia facta sunt, cum novum hoc ipsum fuerit,

quod Virgo peperit. Si autem præter solitum nativitas exstitit, et præter solitum obsequia sunt delata. Ergo oriente Domino, pastores pervigilant, exsultant angeli, sol obsequitur, stella famulatur. Et quidem angeli vel pastores gaudia sua voce vel sermonibus prosequuntur: elementa autem ista gaudia sua, quia voce non poterant (18), officio protestantur. Sol igitur præter consuetudinem in hac festivitate matutinus illuxit. Nec mirum. Si enim ad Jesu Nave orationem defixus stetit in die (Josue X, 13), cur non ad Jesu Christi nativitatem festinus promoveret in nocte?

3. Solem igitur novum hanc diem vulgus appellat; et cum dicit novum, utique et veterem esse demonstrat: veterem autem dixerim hujus mundi solem, B qui defectionem patitur, qui parietibus excluditur, qui nubibus obscuratur; veterem dixerim solem, qui vanitati subjacet, qui corruptionem metuit, qui judicium pertimescit. Scriptum est enim: « Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem (Joel II, 31). » Veterem, inquam, dixerim, qui sceleribus interest hominum, facta adulteria non refugit, homicidium non declinat. Et cum omne genus hominum nolit esse medium, cum aliquod crimen admittitur, hic solus in cunctis facinoribus stat.

4. Ergo quia hunc veterem esse manifestum est, novum quem nisi Christum Dominum reperiemus? de quo scriptum est: « Orietur vobis (19) sol justitiæ (Malach. IV, 3); » de quo etiam ex persona C peccatorum dicit propheta: « Sol non est ortus nobis, et justitiæ lumen non luxit nobis (Sap. V, 6). » Hic enim sol, cum diaboli tenebris universus mundus esset oppressus, et caligo referta criminibus sæculum possideret, dignatus est ultimo tempore, hoc est, incumbente jam nocte, ortum suæ nativitatis infundere. Primo quidem ante lucem, hoc est antequam illuminaret justitiæ sol, velut matutinum quoddam prophetarum misit oraculum, sicut scriptum est: « Mittebam prophetas meos ante lucem (Jerem. VII, 25). » Postea vero ipse cum suis radiis, hoc est cum apostolorum suorum fulgore resplenduit, ac tanta mundi caliginem veritatis luce discussit, ut in diaboli tenebris nullus offenderet (20).

5. Hic est igitur sol novus, qui claustra penetrat, D inferna reserat, corda rimatur. Hic novus est sol, qui Spiritu sancto vivificat mortua, corrupta reparat, suscitavit jam defuncta: vel qui calore suo purgat sordida, exuriti fluida, decoquit vitiosa. Ipse, inquam, est qui cunctis actibus nostris perspicit omnia opera nostra, et non tam condemnat crimina, quam emendat. Hic plane est sol justus et sapiens, qui non sine discretionem, sicut istius mundi sol, bonis ac malis similiter circumfertur: sed quodam judicio veritatis, sancto lucet, occidit peccatori. Hoc autem inter utrumque interest solem,

(18) Lugd. codex, qua voce poterant.

(19) Codex Valliscl., orietur nobis, etc.

(20) Ita mss.; at omnes edit. e contrario, ut diaboli tenebra nullos offenderet.

quod ille iudicium metuit, hic iudicium comminatur: **A** quod ille corruptionis minister est, hic æternitatis est Dominus: quod ille creatura est, hic creator.

6. Tamen istum mundi solem, priusquam oriatur, adhuc **399** ante lucem propter necessarios usus hominum solet lucerna præcedere. Habet autem et Christus sol lucernam suam, quæ eum præcessit (**21**), sicut dicit Propheta: « Paravi lucernam Christo meo (*Psal. cxxxii, 17*). » Quæ autem ista lucerna sit, ostendit Dominus, dicens de Joanne Baptista: « Ille erat lucerna ardens et lucens (*Joan. v, 45*), » Ipse autem Joannes, ut præcedens lucernæ lumen exiguum ait: « Ecce post me venit, cujus (**22**) non sum dignus solve corrigiam calceamentorum ejus, ipse vos baptizabit in Spiritu sancto et igne (*Luc. iii, 16*). » Simul etiam intelli-

B gens lumen suum solis radiis offuscandum, ante prædicit: « Illum oportet crescere, me autem minui (*Joan. iii, 30*). » Sicut enim lucernæ claritas destruitur solis adventu, ita et Joannis pœnitentiæ baptismum superveniente Christi gratia vacuatum est.

7. Videamus igitur hic sol noster novus quo fonte nascatur. Sicut est verum, Deo oritur auctore: divinitatis ergo est filius; divinitatis, inquam, incorruptæ, integræ, illibatæ. Intellego plane mysterium: ideo enim secunda nativitas per immaculatam Mariam, quia prior per divinitatem constiterat illibata: ut cui prior nativitas gloriosa exstitit, ejus secunda contumeliosa non fieret: hoc est, ut, quem admodum virgo illum divinitas ediderat, ita eum et virgo Maria generaret. Habere etiam apud **C** homines patrem scribitur, sicut legimus in Evangelio, dicentibus Pharisæis: « Nonne hic est filius Joseph fabri, et mater ejus Maria est (*Matth. xiii, 55*)? » In hoc quoque advertite mysterium. Faber pater dicitur Christi. Et plane faber Pater Deus, qui totius mundi opera fabricatus est: et plane faber, sed qui in diluvio Noe arcam fabricare disposuit. Faber, inquam, est qui ordinavit Moysi tabernaculum, arcam Testamenti instituit, templum Salomonis erexit. Fabrum dixerim, qui mentes rigidas emollit (**23**), cogitationes superbas rescindit, humilia facta sublimat. Hic autem faber circa arbores curvo utitur ferramento, sicut in Evangelio legimus, dicente Joanne: « Jam securis ad radicem arborum posita est. Omnis arbor non faciens fructum (**24**) excidetur, et in ignem mittetur (*Matth. iii, 10*). » Hoc enim agit totum, ut utiles cœlestis fabricæ arbores in structura componat (**25**), infructuosas vero evulsas radicitus flammaram consumat incendio.

SERMO VII.

De Kalendis Januariis.

Cum ludos ac profanas cœremonias ad celebrandum

(**21**) Omnes edit., quæ ejus ortum præcessit; omnes mss., quæ eum præcessit. Et iterum omnes edit. cum Lugd. cod., lucerna lucens: codex Valliscl., lucerna ardens; melius Silv., lucerna ardens et lucens.

(**22**) Rom. edit. sola, Veniet fortior me, cujus, etc.

hunc diem a gentilibus institutas per aliquot sæcula Christiani non pauci retinerent, maxima fuit cura SS. Patrum, ut ipsos tum in synodis, tum in concionibus ab hujusmodi deterrerent. Illud e conc. Trull. can. 62. Turon. ii can. 17 et Tolet. iv can. 11 clare cognoscitur; ac varii sermones a Chrysostomo, Augustino, Maximo et aliis in eam rem habiti confirmant. Citatur quoque ab Ivone Carnut. sermo Ambrosii de hoc argumento, cujus quidem priora verba cum hoc sermone non conveniunt, alia satis congruunt. Sed sive hanc concionem, sive aliam ille viderit, neutram putamus Ambrosianam; non enim istas superstitiones obtinuisse Mediolani crediderimus cum in veris illis sermonibus, ex quibus primi voluminis tractatus constant, nusquam in illas invectus fuerit sanctus antistes. Vide super hoc quæ tom. I, lib. ii, de Interpell. David cap. 1, num. 5, subnotavimus. Adde quod et in msc. pluribus Augustino tribuatur.

1. Est mihi adversus plerosque vestrum, fratres, querela non modica: de his loquor qui nobiscum Natalem Domini celebrantes, gentilium se feriis dederunt, et post illud cœleste convivium superstitionis sibi prandium præpararunt: ut qui ante lætificati fuerant sanctitate, inebriarentur postea vanitate, ignorantes quod qui vult regnare cum Christo, non possit gaudere cum sæculo: et qui vult invenire justitiam, debeat declinare luxuriam. Alia enim ratio est vitæ æternæ, alia desperatio lasciviæ temporalis: ad illam virtute ascenditur, ad istam perditione descenditur.

2. Atque ideo qui vult esse divinorum particeps, non debet esse socius idolorum: idoli enim portio est inebriare vino mentem, ventrem cibo distendere, saltationibus membra **400** torquere: et ita pravis actibus occupari, ut cogaris ignorare quod Deus est. Unde sanctus Apostolus hæc prævidens dicit: « Quæ portio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci cum tenebris? aut quæ pars fidei cum infidei? quis autem consensus templo Dei cum idolis (*II Cor. vi, 14, 15*)? » Ergo si nos sumus templum Dei, cur in templo Dei colitur festivitas idolorum? cur ubi Christus habitat, qui est abstinentia, temperantia, castitas, inducitur comessatio, ebrietas, atque lascivia? Dicit enim Salvator: « Nemo potest duobus dominis servire (*Matth. vi, 24*), » hoc est, Deo et mammonæ. Quomodo igitur potestis religiose Epiphaniam Domini procurare, qui jam Kalendas, quantum in vobis est, devotissime celebrastis?

3. Janus enim homo fuit unius conditor civitatis, quæ Janiculum nuncupatur, in cujus honorem a gentibus kalendæ sunt Januariæ nuncupatæ, unde qui kalendas Januarias colit, peccat, quoniam homini mortuo defert divinitatis obsequium. Inde est quod ait Apostolus: « Dies observatis, et menses, et

(**23**) Omnes edit. ac duo mss., qui mentes rigidas expolit; melius tamen cod. Valliscl., emollit.

(**24**) Rom. edit. sola, non faciens fructum bonum.

(**25**) Edit. cum ms. Lugd., in futuro componat: optime codd. Vall. et Silv., in structura componat.

trabant, ne te jungeres cum hominibus sæcularibus? Nunc autem quid faciemus tibi vel quid dicemus, quos audire noluisti; nisi ut nos ipsos plangamus super te, dicentes: Parce, Domine, parce? Qui forte fletum nostrum et gemitum exaudire dignetur, ut det tibi animum convertendi ad ipsum denuo; ut rememores peccata tua, dicendo: « Quantis panibus mercenarii patris mei abundant, ego autem fame pereor? Surgam itaque, et vadam ad patrem meum, et dicam illi: Pater, peccavi in cælum et coram te; jam non sum digna vocari filia tua, suscipe me sicut unam ex ancillis tuis, ut vivam (*Luc. xv, 17-19*). » Quid si forte pro te occiderit vitulum **368** illum saginatum? Zelans enim te zelor: « Desponsavi enim te uni viro virginem castam exhibere Christo. Timeo enim ne, sicut serpens Evam seduxit astutia sua, sic tui sensus corrumpantur, et excidant a charitate quæ est in Christo Jesu (*II Cor. xi, 2, 3*). »

CAPUT III. — Vide ergo et cave de istis hominibus, ut mihi soror et domina nomineris. « Intra in cubiculum, clauso ostio ora Patrem tuum (*Matth. vi, 6*), » ut det tibi mentem bonam et intellectum, ut scias quos debeas sequi, et quos vitare; quia multi sunt qui fingunt se esse quod non sunt, sed mentiuntur: et nescis quoniam de anima tua agitur; ne ducant te captivam, sicut bovem qui ad occisionem ducitur: aut velut canem, ut alligetur. Ne festines sicut avis in laqueum. Audi me, remove pedem tuum de illis, sede sedula in domo tua, operare manibus tuis quod bonum est; ut habeas unde communicare possis necessitatem sustentibus. Ora sine intermissione, nec facilis videaris in plateis. Certa bonum certamen, curre velocius; ut comprehendas, in quo comprehensa es a Christo (*Philipp. iii, 12*). Audiant te homines, et lætentur de bono animo; et de mente qua vivis. « Da eleemosynam, et ecce omnia munda erunt tibi (*Luc. xi, 41*). » Non te pigeat visitare infirmos; ex his enim in dilectione firmaberis. « Non jurabis omnino, neque per verum, neque per mendacium: sed

(4) Rom. edit., *neque per cælum, neque per terram: sed sit, etc.*

A sit (4) sermo tuus: Est, est, Non, non: quod autem amplius est, a malo est (*Matth. v, 34-37*). » Irascere, et noli peccare (*Psal. iv, 5*), ad excusandas excusationes in peccatis cum hominibus operantibus iniquitatem (*Psal. cxl, 4*). Humilia te, filia, ante Dominum; quoniam « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (*I Petr. v, 5*). » Accede ad Dominum, ut illuminet te, et non erubescas in conspectu illius (*Psal. xxxiii, 6*). Recede de voluptate sæculi, et indue te constantia virtutis. Depone vestimenta hujus sæculi, et indue te tunica perpetuitatis. Derelinque cibos istius sæculi, et accipe tibi Sancta sanctorum (5). Memorare Sidrach, Misach, Abdenago, et Daniel recusasse carnes et vinum gentilium, et accepisse sibi olera et legumina (*Dan. i, 8-12*). Memento Machabæam propter carnes porcinas passam fuisse, et filios ipsius assatos vel frixos in oleo (*II Mach. vii, 1 seq.*). Ambula, filia, in habitu sancto, cum verecundia, et sobrietate, et gravitate. Depone mendacium, loquere veritatem cum proximo tuo. Ora, filia, sine intermissione; jejuna frequenter, et da eleemosynam, « quoniam eleemosyna a morte liberat, et non patitur ire in tenebras (*Tob. iv, 11*). » Munus bonum est eleemosyna, quæ purgat omnem sordem et squalorem. Beata eris, si hæc omnia cum legeris, facias. Zelare quod bonum est, ut quod malum est obliviscaris. Benedicat te Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, benedictione qua patres nostros benedicere dignatus est Abraham, Isaac, et Jacob. Ora pro me, filia; quia et ego sollicitus sum de te, sicut scriptum est: « Orate pro invicem (*Jac. v, 16*). » Item, frater fratrem adjuvans exaltabitur (*Prov. xviii, 19*). Exaltet te Dominus in sanctitatem et dilectionem, sicut scriptum est: « Qui diligit fratrem suum, legem implevit (*Rom. xiii, 8*). » — « Impleat Dominus omnes petitiones tuas (*Psal. xix, 7*). » Præstet hoc tibi Deus Pater per Jesum Christum Filium suum, Dominum et Deum, regem, judicem, salvatorem, redemptoremque nostrum, qui est benedictus cum Spiritu sancto, per omnia sæcula sæculorum, amen.

(5) Eadem Rom. edit., *tibi escam sanctorum. Haud infeliciter.*

IN SERMONES

HACTENUS SUB AMBROSII NOMINE EVULGATOS

ADMONITIO.

Sermonum, quos in antiquioribus Ambrosii nostri editionibus persolvere est, mentionem prope fecit nemo, qui partem eorum haud mediocrem eidem sancto viro perperam attribui, et inter aliorum Patrum Opera, maxime vero beati Maximi circumferri non agnoverit. Romana editio nedum mederetur huic incommodo, alios insuper adjectos voluit ab ingenio styloque Ambrosiano magis abhorrentes, quam primi illi. Sed non unicum ejusdem editionis in ea re hoc peccatum est præterea enim et sermones non

tempora, et annos; timeo ne sine causa laboraverim in vobis (*Galat. iv, 10, 11*). Observavit enim diem et mensem, qui his diebus aut non jejunavit, aut ad ecclesiam non processit: observavit diem, qui hesternam die non processit ad ecclesiam, processit ad campum. Ergo, fratres, omni studio gentilium festivitatem et ferias declinemus, ut quando illi epulantur et læti sunt, tunc nos simus sobrii atque jejuni: quo intelligant lætitiā suam nostra abstinentia condemnari.

4. Non solum autem gentilium, sed et Judæorum consortia vitare debemus, quorum etiam confabulatio est magna pollutio. Hi etenim arte insinuant se hominibus, domos penetrant, ingrediuntur prætoria, aures judicum et publicas inquietant, et ideo magis prævalent, quo magis sunt impudentes. Hoc autem non recens in ipsis, sed inveteratum et originarium malum est. Nam olim etiam Dominum Salvatorem intra prætorium persecuti sunt, et præsidis cum judicio condemnarunt (*Matth. xxvii, 2 seq.*). In prætorio ergo a Judæis innocentia opprimitur, secretum proditur, religio condemnatur. Cum enim Christus occiditur, omnis in eo veritas et justitia condemnatur; quoniam ipse est innocentia, religio sanctitatis, atque mysterium.

SERMO VIII.

De sancta Epiphania I.

In Appendice August. sermo exsta. numero 135, cum quo hic noster in eo congruit, quod de festorum frequentia dicit. Majorem adhuc inter hunc et primum Maximi in illis advertimus cognationem, queis in utroque aquæ in vinum conversionem corporum resurrectionis symbolum esse ostenditur. Hinc conjicimus auctorem amborum eundem esse. Et sane huic sermoni ad marginem editionis Erasmi auctor ascribitur idem Maximus: cujus etiam inter sermones unus de festo Paschæ eisdem prorsus, quibus hic ipse, verbis incipit.

1. Exsultandum nobis est, fratres charissimi, quod votis nostris vota succedunt, quod gaudiis gaudia cumulantur: ecce enim adhuc Natalis Domini solemnitate corda nostra persultant, et jam festivitate sanctæ Epiphaniæ gloriamur. Gratias igitur agere debemus Domino qui nos frequenter visitat, ut sæpe lætificet: frequentiusque requirit (26), ut numerosius benedicat. Quamvis igitur gentiles, licet vane, numerosa solemnitate lætentur propter diversitatem deorum suorum, tamen plures nobis festivitates præstat unius Dei visitatio, quam illis multorum dæmonum superstitione præsumptio. Nam sicut eos veritate religionis vincimus, ita votorum numero superamus.

2. Epiphaniæ ergo hodie procuramus gaudia. Quærat forte aliquis quid interpretetur hoc verbum,

(26) Vet. edit., *copiosius requirit*: tres mss., *consciis requirit*; Rom. edit., *frequentius repetit*; codex Lugd. ut nos in textu.

(27) Omnes mss., *scilicet quia epiphania Græce, Latine dicitur apparere*: Eras. et Gill.,.... *dicitur apparitio*: Rom. edit., *scilicet, epiphania, quia ἐπι-*

scilicet quia ἐπιπαύεω (27) Græce, Latine dicitur apparere. Ergo quia tunc primum apparuit Salvator in mundo, ipsa dies eodem vocabulo Epiphania nuncupata est.

3. Quomodo autem apparuerit requiramus, non quod in mundo ante non fuerit, cum mundus per ipsum factus sit (*Joan. i, 10*): sed quod tunc primum signis atque miraculis credentium 401 cordibus Christus Deus illuxerit, et in tenebras conscientias hominum fidei splendor advenerit. Cum igitur Deus ubique sit, et universa possideat, tanquam non visus antea, apparuisse dicitur. Apparuit autem non tam oculis hominum quam salutem: nam etsi prius natus ex Virgine oculis carnalibus videbatur, tamen non apparebat, quoniam virtutem ejus adhuc fidei acies ignorabat. Unde Judæis per prophetam dicitur: « Videntes videbitis, et non videbitis (*Isa. vi, 9*) », hoc est, Salvatorem quem cernerent oculis corporalibus, spiritali lumine non viderent. Postea enim quam divinitatem suam mirabilibus declaravit, humanis mentibus tanquam novus et inopinatus apparens, oculos quosdam cordis infudit, ut cognosceret sensus quem non cognovit aspectus. Unde fit ut nos Christum Dominum per fidem, quem nunquam vidimus, contemplemur: Judæi quem perspexerunt oculis, palpaverunt manibus, hodie usque non videant.

4. Requiramus igitur quod signum operatus sit, ut divinitatem suam populis declararet. Dicitur hoc primum fecisse miraculum, ut aquam mutaret in vinum (*Joan. ii, 11*). Magnum plane signum, et ad Dei credendam sufficiens majestatem. Quis enim non miretur in aliud quam erant, elementa esse translata? Nemo enim potest mutare naturam, nisi qui dominus est naturæ.

5. Credendum est jam ex hoc mortalem hominem in immortalitatem posse converti, quando vilis substantia in pretiosam est conversa substantiam. Nolo enim, auditor, nomina tantum perspicias vini et aquæ, sed, si vis potentiam comprobare, virtutem rerum aspice; facto enim hoc altius nescio quid demonstratur. Nam cum Dominus aquam vertit in vinum, non tam hoc operatur, ne discumbentibus desit ebrietas, sed ut credentibus fiat æternitas (28). Siquidem propterea in mundum venerit Christus, non ut conviviorum cellaria procuraret, sed ut salutem hominum provideret: nec ut hydrias substantia boni odoris impleret, sed ut animas gratia sancti Spiritus irrigaret. Ergo cum ille ex vili aqua vini optimi saporem voluit gustare convivas, magis voluit ex hac vili carne resurrectionis cœlestis sapientiam gustare credentes.

6. Nam hoc signum totum utique resurrectionis

ἐπίπαυεω græce, etc. Nos Amerbachii lectionem anteponimus.

(28) Vet. edit., *sit æternitas*; Rom., *abundet æternitas*. Et infra omnes edit., *non ut conviviarum cellaria*, mss. utrobique, ut in contextu.

mysterium continet: aqua enim vilis, pallida et frigida, in vinum versa, scilicet pretiosum, rubram, vel ignitum, hoc significat hominis substantiam, mortalem conditione, vilem imbecillitate, pallentem morte, in resurrectione (29) in gloriam commutandam, quæ est æternitate pretiosa, gloriâ colorata, spiritu immortalitatis ignita. Hoc igitur dignum est credere Dominum operari voluisse, ut per hoc terrenum signum, futurum jam tunc a sapientibus cœleste mysterium videretur. Nam si mirabile est utique, quæ defecerant convivis, vina supplesse, quanto est mirabilius vitam, quæ est exhausta, hominibus reparasse! Et si gloriosum est aquam in vinum mutare, quanto est gloriosius peccata in justitiam commutare, et mores potius temperare, quam pocula!

7. Audeo dicere illas hydrias non solum illi convivio, sed universo mundo pretiosam illam ministrare substantiam, nisi quod nobis melius ministrant. Constat enim ex ipsis vasculis illos hausisse ebrietatem, nos haurire justitiam: illos percepisse vini poculum, nos calicem salutis accipere: et si dici fas est, apud illos pertransisse quod hiberant, apud nos vero permanere quod sumpsimus.

402 SERMO IX.

De sancta Epiphania II.

Quod hic dicitur de apostolis, viso miraculo, in Christum credentibus, cum in sermone superiori non habeatur, ad alium referri manifestum est. Idem autem illud habetur in sermone Maximi de hoc ipso festo, sicut et alia quædam, quibus ille cum hoc et superiori non parum convenit; unde trium illorum non diversum scriptorem esse conjectura fit. Hæc porro verba: Et si interdum viorem, quæ cum superioribus male cohærent, in codicibus Lugdun. et Vallis Claræ novum sermonem exordiuntur. Quod vero ad auctoris de vocis debilitate querimoniam, jam nos ad librum I De sacram., cap. 6, annotabamus eam plurimis concionatoribus esse communem. Quem locum ipse consulat licet.

1. Meminit sanctitas vestra, fratres, superioris prædicationis nostræ, qua descripsimus beatos apostolos (30), uno viso miraculo, hoc est, aqua in vinum a Salvatore conversa, in eum protinus credidisse: ita enim ait evangelista de Domino: « Et manifestavit gloriam suam, et crediderunt in eum discipuli ejus (Joan. II, 11). » Quod factum non ideo tantum scriptum est, ut illorum sub quibus factum est, fidei gloria monstraretur: sed et propter nos, qui eodem devotionis exemplo credulitatis gloria provocamur. Christus enim quod operatus est, non illis tantum operatus est, quos habebat tunc præsentem: sed et nobis postea secuturis, ut licet majores nostri tempore nos præcederent, tamen signorum gratia non præirent. Quæ enim illis

(29) Vet. edit., *substantiam conditione vilem, imbecillitate pallentem, morte in resurrectione*; Rom. edit., *morte frigentem, in resurrectione*; mss. vero nobiscum faciunt.

(30) Codex Reg. præmissis aliquot versibus Evangelii, hanc homiliam ita ordinatur: *Descripsimus beatos apostolos, etc.*

(31) Ita mss. nisi quod pro nobis gereretur, quidam

exhibita est præsentium rerum in mirabilibus virtus, eadem virtus nobis est litterarum thesauro conservata; ut nobis præstaret pagina quod in illis gerebat historia: imo nobis gereretur (31) quidquid in nobis insinuante Scripturarum speculo dictaretur, et potentiam Domini, quam illi carnalibus oculis cernerent, nos spiritali lumine videremus.

2. « Et manifestavit, inquit, gloriam suam discipulis suis, et crediderunt in eum discipuli ejus. » Quam bene potentiam Domini subsequitur devotio servulorum; et quod magister docet opere, discipuli corde describunt! Ecce vobis jam credentibus virtus operantis manifestatur, et fides credentium (32) apostolorum manifesta prædicatur. Prædicanda plane apostolorum fides, quæ viso uno signo, credidit in omnipotentiam Salvatoris: et apostoli dum mirantur aquam in vinum versam, ipsi ex omni fæce peccatorum similiter sunt conversi, et ad instar facti miraculi ex vili superstitione gentilium in pretiosam devotionem credentium sunt translati. Et ut aqua in vinum versa, sapore, rubore, et calore conditur, ita scientiæ, quod erat in his insulsum, accepit saporem: quod pallens, gratiæ sumpsit colorem: quod frigidum, incaluit immortalitatis ardore.

3. Magnificanda igitur apostolorum fides, quæ ideo evangelico sermone descripta est, ut et illis esset ad laudem, et nobis proficeret ad exemplum. Sed quod pejus est, illis laus sua permanet, nos exempla non permovent; nam quanto posteriores sumus tempore, tanto et inferiores merito. Illi enim, viso uno signo, statim Domino crediderunt; nos acceptis adhuc tot beneficiorum mirabilibus, dubitamus; dubitamus, inquam; quia præsentia nimis diligimus, dum futura non credimus; divitias amamus in sæculo, dum eas accipere cunctamur a Christo: iracundia immoderate extollimur, dum retributionis iudicium non timeamus. Cæterum qui novit scriptum esse: « Quo iudicio judicaveritis, eodem iudicabitur de vobis (Matth. VII, 2); » absque dubio lenis, moderatus et mitis est: et plus bonitate cogit, quam severitate compellit: amicus indulgentiæ, familiaris est veniæ, ut dum eam frequenter impertit, a Domino semper accipiat. Siquidem prudentis sit rectoris ita terrenos honores agere, ut honorificentiam cœlestis dignitatis acquirat.

4. Et si interdum vigorem dicendi in nobis corporis obtundat infirmitas, tamen studio devotionis vestræ fortiores efficimur. Nam quo vos studiosius auditis, eo nos libentius prædicamus; et virtus nobis loquendi additur, cum vos intelligendi accommodatis auditum. Quis enim non conetur illic verbi præferant, in nobis geritur; edit. vero, imo in nobis geritur, quidquid nobis ingeritur, quidquid nobis insinuatur.

(32) Omnes edit. cum Reg. cod., *Ecce cui manifestatur virtus operantis, et fides prædicatur manifesta credentium*; reliqui mss. e contrario, ut in contextu.

coelestis semina jacere, ubi illud puri 403 cordis A fecunda terra suscipiat? Quis, inquam, non illic verbum Salvatoris collocare velit, ubi illud non sæcularium sollicitudo præfocet, sed disciplinarum spiritalium virtus enutriet? Ergo, fratres, quia in sancta Epiphania exsultavimus videntes miracula Salvatoris, debemus facere quod illius temporis discipuli tunc fecerunt.

5. Quod autem dixi vidisse nos modo, quod olim gestum est: vidimus plane, videmusque quotidie. Ea enim sunt Christi mirabilia, ut non antiquitate prætereant (33), sed gratia convalescant: non oblivione sepeliantur, sed ut virtutibus innoventur. Apud omnipotentiam enim Dei nihil est abolitum, nihil præteritum: sed pro sui magnitudine omnia illi in præsentem sunt, totum illi tempus est hodie. Unde et sanctus Propheta dicit: « Mille anni ante oculos tuos tanquam dies una (Psal. LXXXIX, 4). » Quod si omne sæculorum tempus una dies est Domino, eadem die qua mirabilia Salvator patribus operatus est, operatus et nobis est. Vidimus igitur et nos sicut majores nostri mirabilia Domini, cum pari ea cum illis stupore suspeximus. Gustavimus et nos sicut illi de ipsis hydriis; siquidem illi de his poculum vini biberunt, nos salutis calicem sumpserimus.

6. Debemus ergo facere, viso signo Domini, quod nostri fecere priores; si enim eadem in nobis divinitatis refulsit gratia, eadem et fidei apud nos debet esse devotio. Dicit enim evangelista de Domino, hoc miraculo perpetrato: « Et manifestavit gloriam suam, et crediderunt discipuli ejus in eum (Joan. II, 11). » Credere ergo debemus, sicut et tunc apostoli crediderunt. Dicit autem alius: « Et nos Christiani sumus, et credimus in Dominum Salvatorem. » Sed credere opus est opere, non sermone: non lingua, sed corde; ne et nobis dicatur: « Plebs hæc labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (Isa. XXIX, 13). »

SERMO X.

De sancta Epiphania III.

Christum hoc die in Jordane tinctum ab aliis astrui, ab aliis negari tradit hic sermo: qua de re Hieronymus in Ezechielem, Leo Magnus, epist. 16 novæ edit., atque alii consuli possunt. Nostrum vero est hic admonere cum sermone I sancti Maximi, nec non cum alio in Append. Aug. 134, quem eidem Maximo mss. et edit. communiter tribuunt, multum convenire. At nihil ei cum Ambrosio affinitatis esse, facile is agnoscet, qui tantum quæ apud ipsum sub finem lib. II in Lucam, et quæ in hoc sermone de columbæ figura disseruntur, inter se contulerit.

1. Plerique in hac sancta Epiphaniæ die hactenus a Domino mirabilia facta esse commemorant, ut rogatus ad nuptias aquæ substantiam in vini speciem commutaret, ac liquorem fontium in meliorem usum sui benedictione transferret: mini-

(33) Omnes edit., *Christi miraculi, ut non iniquitate prætereant*; omnes mss. ut in contextu.

(34) Rom. edit. cum Reg. cod., *sicut dicit pro-*

stros hausisse aquam de puteis, vinum in hydriis invenisse; atque utiliore dispendio perdidisse quod impleverant, reperisse quod deerat: tuncque primum hoc mirabili signo divinitatis suæ declarasse virtutem (Joan. II, 2-11). Nonnulli autem in hac sancta die ab Joanne baptizatum eum in Jordane testantur, atque in lavacri ejus gratia interfuisse loquendo Deum Patrem, sanctum quoque Spiritum descendisse. Nec mirum si in Domini lavacro mysterium non defuit Trinitatis, cum nostrum lavacrum Trinitatis compleat sacramentum: neque enim poterat Dominus non primum circa se exhibere, quod erat postea humano generi præcepturus, cum omnia non sui causa, sed nostræ gratia salutis efficeret.

B 2. At numquid propter se baptizari voluit, cum peccatum non haberet, sicut dicit Petrus (34): « Qui iniquitatem non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus (I Pet. II, 22)? » Sed propter nos utique, qui, multorum criminum peccatis obnoxii, opus habebamus ut in Christi baptismo purgaremur: atque ideo venit Dominus ad lavacrum, non ut purificetur ipse aquis, sed ut nobis aquarum fluentia purificet (35): ex quo enim ille sese in aquas mersit, ex eo omnium credentium peccata delevit. Necesse est autem ut omnium peccata deleverit, qui omnium peccata suscepit; sicut ait evangelista: « Hic est Agnus Dei, hic est qui tollit peccata mundi (Joan. I, 29). » Mirum ergo in modum unus mergitur, et salus omnium reparatur.

C 404 3. Adest ergo Deus Pater, cum baptizatur Dominus; adest Spiritus sanctus. Videte Salvatoris benevolentiam, qua solus se in passione contumeliis subdidit, in lavacro solus gratiam non quæsit, vult participes esse gloriæ. Adest ergo, sicut dixi Pater, adest et Spiritus sanctus: et quia Deus videri non potest, Spiritus in columba, Pater descendit in voce: quodque solum ad astruendam fidem hominibus necessarium erat, exhibet Salvatorem. Fides enim nostra non nisi auditu constat et visu; ideo se Spiritus in columba oculis subdit, Pater in voce se auribus subministrat; nam nisi propter nostram credulitatem ista fieri oportuisset, potuit Pater et Spiritus tanquam invisibilis Deus ad Verbum Filium invisibili prolapsione descendere. Igitur propter nostram fidem aperto cælo, Spiritus ad Christum, Pater ad Filium, vox descendit ad Verbum: Verbum enim Christus est, de quo scribitur: « In principio erat Verbum (Joan. I, 1). » Bene, inquam, Pater vox, et Filius Verbum dicitur, quia Verbum non nisi de voce procedit. Conveniunt itaque sibi vox et Verbum, et saluti hominum provident societate mysterii.

D 4. Qua autem ratione Spiritus sanctus ad Christum in specie columbæ descenderit, videamus: utrum sit aliqua similitudo columbæ vel Domini,

pheta.

(35) Edit. ultimæ Paris., *sed ut nos aquarum fluentis purificet*. Non recte.

sicut est vocis et Verbi. Est plane non parva : columbam enim etiam ipsum Dominum dixerim, quia est alacer, mitis et simplex. Columba est, quia sanctos suos esse præcepit ut columbas, dicens : « Estote simplices sicut columbæ (Matth. x, 16). » Quod autem columba Christus sit, Propheta dicit ex persona ipsius, describens post passionem reditum ejus ad cælum : « Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo, et requiescam (Psal. LIV, 7 ? » Cum ergo Christus Dominus initiaret Ecclesiæ sacramenta, e cælo supervenit columba. Intellego mysterium, agnosco etiam sacramentum : columba enim ipsa est, quæ nunc ad Ecclesiam Christi in baptismo venit, quæ quondam ad arcam Noe in diluvio properavit (Gen. VIII, 9), tunc illi securitatem annuntians olivæ ramo, modo huic æternitatem conferens divinitatis indicio; tunc signum pacis ore afferens, modo ipsa pacem Christum sui substantia superfindens.

5. In Jordane igitur baptizatus est Dominus. Multa mirabilia in hoc flumine sæpius facta esse Scriptura commemorat, inter cætera dicens : « Et Jordanis conversus est retrorsum (Psal. CXIII, 3). » Puto autem esse mirabilius quod Domino Jesu Christo ibi posito, factum est : ante enim retrorsum aquæ conversæ fuerant, modo retrorsum peccata conversa sunt : et sicut tunc impetus fluminis alveum sui cursus perdidit, ita et nunc impetus peccatorum dominium sui erroris amisit. Quod quidem in propheta Elia jam illo in tempore factum puto : sicut enim Elia in Jordane divisionem fecit undarum (IV Reg. II, 14), ita et Christus Dominus (36) in eodem Jordane separationem operatus est peccatorum : ille stare fluentia præcepit, hic crimina. Et sicut sub Elia fluctus primordia fontium, de quibus exierant, petierunt (37), ita et sub Christo Domino homines ad originem suam de qua in infantia fuerant exorti, sunt reversi.

SERMO XI.

De sancta Epiphania IV.

Hic in antiq. edit. inscribatur : Post Epiphaniam. Et is revera post superiorem, quem ipso die Epiphaniæ habitum constat, ex utriusque collatione dictus cognoscitur. In Rom. edit. eidem titulus est : Ad catechumenos. Neque id absurde ; eosdem enim variis in Ecclesiis ab eo festo nomen profiteri consuevisse ex multis cum aliorum tum Ambrosii testimoniis datur intelligi. Nec vero quidquam est, cur hunc auctorem Felicis et Elipandi æqualem, aut in erroribus præcursorem aliquis putet; quod in baptismo Christum affirmat renatum esse, illud enim nihil aliud sonat, nisi Dominum aquis emergentem resurrectionis formam exstitisse. Cum vero non modo in sermone sequenti, sed etiam in

(36) Vet. edit., ita et Spiritus Domini, melius Rom. et mss. ut in textu.

(37) Omnes edit., pertinuerunt.... ad originis suæ infantiam de qua fuerant, etc.; omnes mss. nobis conveniunt, nisi quod pro originem in uno legitur originis; in alio, originis suæ initium.

(38) Reg. Codex unus quidquid ab his verbis usque ad inferiora illa : Ergo in hac sancta die, continetur,

135 et 136 August. Append. eadem legantur, non leve profecto argumentum est ab eodem auctore omnes hos sermones esse profectos, aut unius auctorem ex altero largius hausisse.

1. Ad omnes vos, fratres, prædicationem meam in die sancta Epiphaniæ pervenisse credo, et ad vos præcipue catechumenos; in qua descripsimus tunc, nonnullis 405 asserentibus aquam in vinum fuisse conversam : plerisque autem testantibus illa quoque die in Jordane Dominum baptizatum. Quod licet a diversis alterutrum factum esse credatur, ego tamen utrumque factum esse confirmo, et aliud signum de alio contineri. Utrumque enim factum est : nam cum baptizatus est Dominus, et mysterium lavacri instituit, et humanum genus velut vilem aquam in æternam substantiam divinitatis sapore convertit. Similiter et cum hydrias plenas liquore fontium vertit in vinum, utrumque operatus est, et speciem magis necessariam nuptiis præstitit, et demonstravit corpora hominum per lavacrum Spiritus sancti spiritali replenda esse substantia. Quod alibi ipse Dominus manifestius declaravit, dicens in utres novos vinum novum esse condendum (Matth. ix, 17); in novitate enim utriusque lavacri puritas, Spiritus sancti gratia significatur in vino.

2. Igitur vos catechumenos (38) diligentius oportuit hoc audisse, quibus magis est necessarium, ut sensus vester, qui ignorantia Trinitatis ut aqua nunc friget, agnitione mysterii incalescat ut vinum, et animarum vestrarum liquor vilis et tenuis in pretiosam et fortem gratiam transfundatur; ut vini vice sapiamus quod bonum est, redoleamus quod suave est, et possimus dicere illud Apostoli : « Quoniam Christi bonus odor sumus Deo (II Cor. II, 15); » catechumenus enim priusquam baptizetur, sicut aqua jacet, friget et pallet: fidelis autem (39) sicut vinum fortis et rubeus est. Catechumenus, inquam, sicut aqua nullius saporis, nullius odoris, nullius est pretii, nec sufficiens ad usum, nec delectabilis ad reficiendum, nec tolerabilis ad servandum. Nam sicut aqua cum servatur diutius, in deterius versa intra semetipsam putrescit et fetet; ita et catechumenus cum diutius catechumenus permanet, in deterius conversus intra semetipsum vilescit et deperit (40). Ait enim Dominus : « Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non intrat regnum cælorum (Joan. III, 3); » qui autem non intrat regnum, necessario remanet in inferno.

3. Recte autem vino comparatur fidelis; sicut enim ex cunctarum creaturarum substantia omnis

sermoni qui nobis nonus est, inseruit, ita incipiens : Igitur oportet vos diligenter audire hæc, ut animarum liquor vitiorum vilis et tenuis, etc.

(39) Idem cod. Reg., Infidelis enim sicut aqua jacet riget et pallet... Infidelis, inquam.

(40) Id. reg. codex, ita et infidelis cum diutius in infidelitate permanet.... deperit. Cætera vos usque ad Recte autem, scriptor omisit.

res vetustate deperit, solum vinum proficit vetustate; ita ex omni genere hominum cunctis antiquitate pereuntibus, solus Christianus proficit vetustate.

Et sicut vinum in dies singulos asperitatem suam decoquens, saporis dulcedinem, suavitatem odoris, acquirit; ita et Christianus successu temporis delictorum suorum asperitatem decoquens, sapientiam sibi divinitatis, benevolentiam Trinitatis (41) assumit.

4. Ergo in hac sancta die baptizatus est Dominus. Videte quam bene ordinaverit, ut et in natali suo natus sit, et in Epiphania renatus; ut nec longe a se salutis humanæ vota distarent, et æternas Salvatori jugiter gratias ageremus.

5. Tunc et vota nostra celebrata sunt, quando Christo Ecclesia copulata est, sicut ait Joannes: « Qui habet sponsam, sponsus est (Joan. III, 29). » Propter has ergo nuptias saltare nos convenit; siquidem et David rex pariter et propheta cum multa cecinerit, ante arcam Testamenti saltasse dicatur (II Reg. VI, 14); elevatus enim gaudio in saltationem prorupit. Prævidebit enim in Spiritu per Mariam de germine suo Ecclesiam Christi thalamo sociandam, de quo ait: « Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo (Psal. XVIII, 6). » Atque ideo præ cæteris prophetarum (42) auctoribus plus cantavit; quia lætior cunctis per hæc gaudia suos posteros conjugabat: et ad propria vota omnes gentes solito dulcius invitans, nos quoque docuit quid ipsis facere deberemus in nuptiis, cum ipse ante nuptias tota exultatione lætatus sit.

406 SERMO XII.

De sancta Epiphania V.

His quæ ad sermonem superiorem a nobis dicta sunt, tantum addemus nostros hos sermones uno contextu compositos videri, cum e contrario quos ex Append. August. supra citavimus, speciem centonum quamdam præ se ferant: proindeque hos ex iisdem illis forsitan fuisse interpolatos. Hujus tamen auctorem ex sanctis Patribus nonnulla etiam imitatum esse nulli negamus; quæ enim causæ cur baptizari Christus voluerit, hic affiruntur, etiam apud alios, et Ambrosium ipsum cum alibi tum in Comment. in Luc. lib. II, num. 83, et lib. IV, num. 5, pertractantur.

1. Evangelica Scriptura refert, sicut lectum nuper audivimus, Dominum ad Jordanem baptismi causa venisse, et in eodem flumine mysteriis se cælestibus consecrari voluisse. Quod mirari non debemus, cur hoc baptismatis ipsius dominus et magister fecerit, quia ipse ait: « Qui fecerit sic et docuerit, maximus vocabitur in regno cælorum (Matth. V, 19). » Facere igitur prius voluit, quod faciendum omnibus imperabat; ut bonus magister doctrinam suam non tam verbis insinuaret, quam actibus exerceret, et ad finem nos gustu pariter confirmaret et sensu.

(41) Omnes edit. et ms. unus, *benevolentia Trinitatis*: mss. duo, *benevolentiam Trinitatis*: optime omnium Lugd. codex, *benevolentiam*, etc.: id enim refertur ad superius illud: *Suavitatem odoris acquirit. Reg. codex, sapientiam sibi et benevolentiam summæ divinitatis assumit.*

2. Hoc autem totum hodierno die gestum esse manifestum est: quod ita verum esse ipsa possumus colligere ratione; ratio enim exigit ut post diem Natalis Dominici, licet interpositis annis, eodem tamen tempore hæc festivitas sequeretur, quam et ipsam festivitatem natalem appellandam puto. Tunc enim natus hominibus, hodie renatus est sacramentis: tunc per Virginem editus, hodie per mysterium generatus. Ita enim disposuit Dominus non longe inter se hominum vota distare, ut in uno tempore quem genitum gratulabantur in terra, sanctificatum lætarentur in cælis; ut qui partum Virginis, angelis annuntiantibus, possidebant, Dei Filium, cælis testantibus, retinerent: certique essent homines quia ipse esset Filius Dei, quem B Virgo pepererat, Divinitas agnoscebat; novi enim partus nova merentur obsequia. Ibi cum secundum hominem nascitur, mater eum Maria sinu circumfovit: hic cum secundum mysterium gignitur, Pater eum Deus voce complectitur; ait enim: « Hic est Filius meus, in quo bene complacui, ipsum audite (Matth. III, 17). » Mater ergo partui molli blanditur gremio, Pater Filio pio testimonio famulatur (43): mater, inquam, eum adorandum magis ingerit, Pater colendum gentibus manifestat: sinu igitur retinetur a matre, cum nascitur: sed Pater ei sinus sui fotum jugiter subministrat. Legimus enim eum sine intermissione in Patris gremio quiescentem, dicente evangelista: « Deum nemo vidit unquam, nisi unigenitus Filius, qui est in sinu Patris (Joan. C 1, 18). »

3. Libenter ergo in sinu sanctorum quiescit Dominus; unde et Joannis evangelistæ sinum, ut in eo accumberet, libenter elegit (Joan. XIII, 25). Sinus ergo in quo Christus requiescit, non corporis gremio præparatur, non vestimentorum ambitione componitur, sed cælestium virtutum operatione colligitur. Nam Christi sinus erat in Joanne evangelista fides, in Deo Patre divinitas, in Maria matre virginitas. Ibi sinus Christi est, ubi habitaculum est virtutum: ibi reclinat caput suum, ubi domicilium cælestium invenit præceptorum. Nam ideo peccatoribus et infidelibus dicit: « Vulpes foveas habent, et volucres cæli nidos: Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet (Matth. VIII, 20). » Igitur Dominus Jesus hodie venit ad baptismum, et corpus suum sanctum voluit aqua dilui.

4. Dicat fortasse aliquis: Qui sanctus est, quare voluit baptizari? Audi ergo: Ideo baptizatur Christus, non ut sanctificetur ab aquis, sed ut ipse aquas sanctificet, et purificatione sui purificet fluentia illa quæ tangit; consecratione enim Christi consecratio major est elementi (44). Cum enim Salvator abluitur,

(42) Ita omnes edit. ac mss. ubi loco *prophetarum* legendum forte *prophetiarum*; at Rom. edit. haud bene reposuit: *præ cæteris plus prophetarum cantavit.*

(43) Rom. edit. sola, *pio testimonio astipulatur.*

(44) Eadem Rom. edit. *Baptizatio enim Christi consecratio est elementi.*

jam tunc in nostrum baptismum tota aqua mundatur, et purificatur fons, ut secuturis postmodum populis lavacri gratia ministretur. Præcedit ergo Christus per 407 baptismum, ut Christiani post eum confidenter populi subsequantur.

5. Intellego ergo mysterium; ita enim et columna ignis præcessit per mare Rubrum, ut intrepidum iter Israel filii sequerentur; et ipsa prior per aquas gressa est; ut venientibus post se viandi semitam præpararet (*Exod. xiv, 20-22*). Quod factum, sicut Apostolus dicit (*I Cor. x, 2*), mysterium baptismi fuit: baptismus plane quodammodo fuit, ubi homines nubes operiebat, unda portabat. Sed hæc omnia operatus est Christus Dominus idem qui et modo, qui sicut tunc per mare filios Israel in ignis columna præcessit, ita nunc per baptismum Christianos populos in corporis sui columna præcedit. Ipsi, inquam, est columna, quæ tunc lumen sequentium oculis præstitit, modo lucem credentium cordibus subministrat: tunc in fluctibus undarum solidavit semitam, modo in lavacro fidei vestigia corroborat; per quam fidem, sicut filii Israel, qui intrepidus ambulaverit, persecutorem Ægyptium non timebit.

SERMO XIII.

Super his verbis Evangelii: *Simile est regnum cælorum fermento.*

Prima ipsa exordii verba ne Ambrosio hunc sermonem attribuamus, refragantur; non enim hoc modo loqui consuevit de sui episcopatus initio, cum raptus a tribunalibus, aliqua mora iis descendis, quæ doceret alios, opus habuerit. Potuit tamen hic auctor ex Ambrosii Comment. in Luc. lib. VII, num. 187, quædam hausisse. Verum cum eo loci aliorum sententias ab se referri testetur sanctus doctor, quominus hic auctor alios quoque imitatus fuerit, nihil prohibet.

1. Et ipsi scitis fratres, quod ex qua die vobiscum esse cœpi, non cessavi omnibus vos Dominicis admonere mandatis, et partim hortando, partim increpando, præcepta vobis divinitatis⁽⁴⁵⁾ ingerere; ita ut plerumque pius pater fuerim, nonnullis autem durus magister extiterim. Patrem enim me sibi gratulatus est, quisquis sermonem meum libenter amplexus est: durum autem magistrum sensit, qui conscientiam suam prædicatione mea percussam esse condoluit. Sed nihil mea interest, dummodo sive pietate, sive censura Christus annuntietur in vobis; quamvis et ipsa censura sit pietas, quæ ideo circa negligentiores filios adhibetur, ut timere discant quod amare neglexerant. Non quod omnes filios non æqualiter diligat pater, sed quod indulgentia patris sit pro diversitate morum exhibere pietatis affectum; ut blandum filium exhortatione provocet, contumacem vero austeritate

conveniat, de utriusque tamen correctione securus; quoniam hunc amore verberat, illum severitate castigat, sicut ait beatus Apostolus: « Omnis quidem disciplina in præsentem non videtur esse gaudii, sed mœroris: postea vero fructum pacificam exercitatis per eam reddet justitiæ (*Hebr. xii, 11*). » Igitur quoniam tot tractatibus meis profecisse vos credo, libet quædam vobis divinarum disserere litterarum; ut intelligam quod id quod dixerò, fidei vivacitate capiatis.

2. Ait Dominus in sancto Evangelio: « Simile est regnum cælorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, donec fermentatum est totum (*Luc. xiii, 21*). » In alio vero loco ita ait: « Cui simile æstimabo regnum Dei? Simile est fermento, quod acceptum mulier abscondit in farina, donec fermentatum est totum (*Matth. xiii, 33*). » Fermenti vim atque virtutem omnibus notam esse non dubium est. Nam cum sit magnitudine parvum, specie simplex, natura commune; tantam fortitudinem intrinsecus gerit, ut cum reconditum fuerit in farina, succus ejus hoc totam massam faciat esse. quod ipsum est; et ita se per universum⁽⁴⁶⁾ cumulum aspersionis suæ vigore diffundit, ut omnem ipsam magnitudinem pollinis faciat fermentum: ac sic res ipsa fortitudine sua molem sibi proprii vigoris acquirit. Hoc autem faciunt mulieres, ut viris suis salubriorem panem, et cibum utilem diligenter exhibeant. Sed quoniam Lex spiritalis est (*Rom. vii, 14*), et Evangelium spiritaliter⁽⁴⁷⁾ parabolarum narratione subsistit; videamus quid sit fermentum, quæ mulier, quid farina.

3. Legimus in sancto Evangelio, dicente Domino Christo de se ipso: « Nisi granum tritici cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet; si autem mortuum fuerit, multum fructum affert (*Joan. xii, 24, 25*). » Ergo si triticum Dominus, et Dominus est fermentum; quia fermentum non nisi de tritico fieri solet: recte ergo fermento⁽⁴⁸⁾ Dominus comparatur, quia cum esset specie homo, humilitate parvus, imbecillitate dejectus, tanta intrinsecus sapientiæ virtute pollebat, ut doctrinam ipsius mundus ipse vix caperet: qui cum cœpit per totum orbem divinitatis vigore transfundere, statim omne hominum genus in substantiam suam sua potestate protraxit; ut et jugum Spiritus sui sancti infunderet omnibus, et hoc Christianos⁽⁴⁹⁾ cunctos faceret esse, quod Christus est. Nam cum homo Dominus Jesus unus et solus esset in mundo tanquam fermentum in massa reconditum, universos homines præstitit esse quod ipse est. Quisquis igitur illi fermento Christi adhæserit, efficitur et

⁽⁴⁵⁾ Vox divinitatis e cod. Lugd. restituitur.

⁽⁴⁶⁾ Ita codex Valliscl. At omnes edit, efferunt. *succus hoc totam massam faciet esse, quod ipse est, ita semper universum.* Lugd. codex ab his discrepat, quod rō succus hoc non agnoscit.

⁽⁴⁷⁾ Vet. edit. et codex Lugd., specialiter;

PATROL. XVII.

Rom. edit. et ms. Valliscl. *spiritaliter*; at pro *ratione*, solus ms. Valliscl. reposuit *narratione*.

⁽⁴⁸⁾ Codex Valliscl., recte ergo *frumento*.

⁽⁴⁹⁾ Omnes edit. et ms. Valliscl., *omnibus, hoc est, Christianos*; Lugd., *omnibus, et hoc Christianos*. Idem autem est, et hoc, atque, et hac infusione.

ipse fermentum, tam sibi utilis, quam aliis idoneus A universis; et de sua certus salute, et de aliorum acquisitione securus.

4. Sicut igitur fermentum cum in cumulum conspergendum est farinum, confringitur, comminuitur, dissipatur, et ipsum omne dissolvitur, ut dispersam illam farinæ multitudinem et unum sui vigore constringat (50), atque in solidum corpus redigat, quod in pulveris modum ipsa diminutione languebat; faciatque conjunctione sui utilem massam, quod propria dissolutione videbatur inutile: sic ergo et Dominus Jesus Christus, cum esset totius mundi fermentum, diversis passionibus confractus, laceratus et dissolutus est, et succus ejus pro salute nostra, qui est pretiosus sanguis, effusus est; ut admistione sui omne genus humanum solidaret, quod per diversa antea (51) resolutum jacebat; sic enim velut fermentum quoddam nos, qui farina ex gentibus videbamur esse, adhæsimus. Nos, inquam, qui per totum orbem dispersi et diminuti penitus (52) jacebamus, vigore passionis Christi in ipsius corpus redacti sumus, sicut beatus Apostolus ait: « Quoniam sumus corpus Christi et membra (I Cor. xii, 27; Ephes. v, 30). » Nos igitur qui ex nationibus in pulveris modum a terræ facie jactabamur, aspersione sanguinis Domini in massam soliditatis ejus accrevimus.

5. Mulier autem illa, quæ dicitur abscondisse in farina fermentum, quæ est, nisi sancta Ecclesia, quæ quotidie doctrinam Christi in cordibus nostris conatur abscondere? Ipsa, inquam, est mulier, quæ in alio loco etiam molere dicitur, sicut ait Dominus: « Erunt duæ molentes, una assumetur, et una relinquetur (Matth. xxiv, 41). » Molit enim sancta Ecclesia per legem, per apostolos, per prophetas, cum catechumenos facit, et asperitatem gentilitatis dissipat atque comminuit; ut emollitos eos in farinæ modum aptos faciat fermento Domini sanguinis adhærere. Fermentum enim dixerim totam Domini passionem; fermentum enim salutis nostræ est symbolum ipsum quod traditur, sine quo fermento (53), vel symbolo, nemo potest vitæ æternæ substantiam promereri.

6. Et quia duas Evangelium describit molentes, atque unam Ecclesiam diximus salubriter molere, alteram quam nisi Synagogam accipere debemus? Molit enim et ipsa per Moysen et prophetas: sed inutiliter molit, sicut dicit Apostolus de Judæis: « Æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam (Rom. x, 2). » Inutiliter, inquam, molit Synagoga: quia massam suam Christi doctrina non temperat. Atque ideo evitandum præcepit Synagogæ Dominus esse fermentum, dicens: « Cavete vobis a fermento Phariseorum (Matth. xvi, 6, 11). »

(50) Ita codex Lugd.; Valliscl. autem atque edit., in unum vigorem constringat. Continuo vero post solus Valliscl. legit, atque in unum opus redigat.

(51) Omnes edit., ac Lugd. codex, quod per diversa antra; commodius ms. Valliscl., quod per di-

versata ante, supplendum loca. (52) Codex Reg. et Valliscl., dispersi et divisi penitus, etc. (53) Edit. omnes, symbolum sine quo fermento; mss. autem locum restituunt, ut in contextu.

409 SERMO XIV.

Dominica in Septuagesima.

Septuagesimæ nomen ætate non solum Ambrosii, sed Maximi etiam multo recentius esse in confesso est. Synodi Aurelianenses prima et quarta, quibus prohibetur quinquagesimæ et sexagesimæ observatio, de septuagesima nihil præcipiunt, nec ejus meminit Regula sancti Benedicti, sed usque ad quadragesimam alleluia cantari jubet. Eandem autem vocem in edit. Operum Gregorii Magni Homiliæ 19, et Missis quibusdam Sacrament. falso inscriptam non ambigimus, cum ea non reperitur in mss. Quod similiter de epistola ad Augustinum monachum a Gratiano, distinct. 4, cap. Denique sacerdotes, citata statuendum est.

1. Redimite vos ipsos, dum vos pretium habetis: quando, charissimi fratres, novum tempus inchoatis, vestram vitam renovare debetis. In toto anno non dicitur ulla dies Septuagesima, nisi ista: nec Sexagesima, nisi sequens Dominica: neque Quinquagesima, nisi abhinc tertia: nec Quadragesima, nisi abhinc quarta Dominica; et quia nova nomina hoc tempus habet, ideo omnis Christianus renovare vitam suam debet. Hoc enim admonet Apostolus, dicens: « Renovamini spiritu mentis vestræ (Ephes. iv, 23); » item: « Etsi exterior homo noster corrumpitur, tamen interior renovatur de die in diem (II Cor. iv, 16). »

2. Nam sicut renovatur, qui de malo transit ad bonum; ita renovatur, qui de bono transit ad melius. Qui de luxuria vel qualibet immunditia transit ad castitatem, vitam suam renovavit, qui aliena rapere injuste consueverat, si sua cœperit misericorditer distribuere, vitam suam renovat. Qui superbus ad humilitatem transierit, et qui amabat detrahare fratribus, si cœperit fratres diligere, sine dubio renovat vitam suam; quia qui erat membrum diaboli male vivendo, incipit esse in corpore novi hominis, id est Domini nostri Jesu Christi, per fidem rectam et bonam operationem. Frequenter audistis, fratres charissimi, duos esse homines, id est, Adam et Christum; ille dicitur vetus, iste vocatur novus. Et ideo qui malus est, vetus est, imitando illum, qui fuit in paradiso superbus et inobediens; qui vero bonus est, novus est, sequendo illum qui dicit: « Discite a me quia mitis sum, et humilis corde (Matth. xi, 29); » et de quo Apo-

versa ante, supplendum loca.

(52) Codex Reg. et Valliscl., dispersi et divisi penitus, etc.

(53) Edit. omnes, symbolum sine quo fermento; mss. autem locum restituunt, ut in contextu.

stolus ait : « Factus est obediens usque ad mortem A (Philipp. II, 8). » Sed quia hoc tempus novum nomen habet, idcirco admonemus illos, qui veteres sunt male vivendo, ut sint novi bene conversando.

3. Admonemus illos qui jam novi sunt per bona opera, ut renovare studeant in hoc novo tempore per opera meliora : verbi gratia, novus qui est per castitatem cessando a malo opere, renovetur cessando ab ipsius operis delectatione. Similiter qui humilis, et obediens, et misericors, et patiens est, renovetur necesse est quotidie ; ut proficiendo crescat in ipsis virtutibus, secundum illud quod scriptum est : « Ibunt de virtute in virtutem (Psal. LXXXIII, 8). » Nemo nostrum, charissimi, securus sit, quia baptizatus est ; quoniam sicut non omnes qui in stadio currunt, accipiunt bravium, id est B destinatum primum, sed ille qui prius currendo pervenit (I Cor. IX, 24) ; ita non omnes qui habent fidem, salvantur : sed illi tantum qui in bono, quod inchoaverunt, opere perseverant. Et sicut ille qui adversus alterum pugnat, ab omnibus se abstinere ; ita et vos ab omnibus vitiis abstinere debetis, ut diabolum, vestrum persecutorem, superare possitis. Miseri homines cum periculis vitæ suæ et immensis laboribus serviunt regi terreno pro beneficio cito transituro et perituro, quare vos non servitis regi cœlestis regni beatitudine perfruenti, eamque laborantibus largienti ? Jam quia per (54) fidem ad vineam, id est, ad sanctæ Ecclesiæ unitatem vocati estis a Domino ; ita vivite et ita conversamini, ut denarium, id est regni cœlestis felicitatem, C Deo largiente, accipere valeatis (Matth. XX, 10).

4. Nemo desperet de magnitudine peccatorum suorum, dicendo : Multa sunt peccata mea, in quibus usque ad senectutem et decrepitam ætatem perseveravi : jam promereri non potero indulgentiam, maxime quia peccata me dimiserunt, non ego illa. Absit ut talis de Dei misericordia desperet ; quia alii prima hora, alii tertia, alii sexta, alii nona, alii undecima ad Dei vocantur vineam, id est, alii in pueritia, alii in adolescentia, alii in juventute, alii in senectute, alii in decrepita ætate ad Dei servitium pertrahuntur. 410 Et sicut nullus desperare debet in quacunque ætate sit, si ad Dominum converti voluerit : ita nullus pro sola fide securus esse debet, sed potius pertimescere hoc, quod dicitur : D « Multi enim sunt vocati, pauci vero electi (Matth. XX, 16). » Quod vocati sumus per fidem, novimus : sed si sumus ad vitam æternam electi, nescimus. Tanto ergo debet unusquisque esse humilior, quanto, si sit electus, ignorat.

5. Concedat vobis omnipotens Deus, ut non sitis de illorum numero, qui mare Rubrum sicco vestigio transierunt, manna in deserto manducaverunt, et potum spiritalem biberunt, et propter murmuracionem suam in eremo perierunt : sed de illorum

qui terram repromissionis intraverunt, et fideliter in Ecclesiæ vinea laborando, denarium perpetuus beatitudinis percipere meruerunt ; quatenus cum capite nostro Christo vos, qui ejus membra estis, possitis regnare per infinita sæculorum sæcula.

SERMO XV.

Dominica in Sexagesima.

Hunc sermonem non esse Ambrosii præter ea quæ superiori præmisimus, id etiam probat, quod sexagesimæ usum, cujus instituendi occasionem ad adulterinum Melchiadis papæ decretum refert Alcuinus in lib. De Eccles. Offic. in hoc sermone significetur a Telesphoro esse ; cum enim illam Mercatoris falsarum Decretalium collectionem constet in Ecclesia non nisi nono ineunte sæculo invaluisse, eundem sermonem auctoris eodem sæculo antiquioris nequaquam esse manifestum est. Adde his de quadragesimali observatione hic ea tradi, quæ cum ritu in Quadragesima Mediolani servari solito non conveniant, ut ex Admonitione nostra in lib. De Elia et jejunio colligi potest.

1. Adest tempus, charissimi fratres, quod Sexagesima vocatur ; et ideo necesse est ut vita vestra mutetur, mores corrigantur, mundus despiciatur, et cœlestis patria ardentius diligatur. Nam senarius numerus, a quo sexaginta, et sexagesima, et sexcenta, et sex millia derivantur, perfectionem significat. Hinc est quod ille, qui sexta die fecit hominem, in sexta ætate, et sexta feria, et sexta hora illum voluit redimere. Unde qui jam Septuagesimam celebrastis, et hodie sexagesimam celebratis, ac deinde Quinquagesimam et Quadragesimam, Deo propitio, celebraturi estis, istorum nominum mysteria vobis manifestare debemus.

2. Quadragesima nimirum sex septimanas habet, cui addicit Telesphorus pontifex septimam hebdomadam, et vocatum est hoc tempus Quinquagesima : deinde ab aliis addita est octava septimana, et vocatum est ipsum tempus Sexagesima : postmodum vero addita est nova hebdomada, et dicta est Septuagesima. Quoniam sicut a quatuor Quadragesima, et a sex Sexagesima ; ita a septem Septuagesima dicitur. Unde si quis modo adderet decimam septimanam, non eam vocaremus decagesimam, sed octogesimam, servato numeri ordine : quia post septem, a quo septuagesima venit, sunt D octo.

3. Quadragesima ideo servatur, quia Moyses et Elias, et Salvator quadraginta diebus et noctibus jejunasse leguntur. Quinquagesima ideo a quibusdam servatur, in qua sunt quinquaginta dies : quia si subtraxeris ab his septem Dominicas, non amplius remanent in abstinentia, nisi quadraginta et duo dies : et in ipsis duobus diebus alii jejunant, alii non, id est, in cœna Domini, et in Sabbato sancto. Sexagesima ideo celebratur, in qua sunt octo hebdomadæ, id est, dies quinquaginta (55) sex :

(54) Reg. codex unus, regi cœlesti pro regni beatitudine. Jam quia per fidem, etc.

(55) Codex Biblioth. Ambr. et unus Reg., et dies sexaginta.

si subtraxeris octo Dominicos dies, et octo quintas ferias, quadraginta dies solummodo remanent jejunii. Septuagesima vero, a qua usque in pascha sunt novem septimanæ, id est, sexaginta tres (56) dies; ideo ab aliquibus celebratur, quia si subtraxeris novem dies Dominicos propter Domini resurrectionem, et novem quintas ferias propter Dominicam cœnam, et totidem Sabbata, ne videamur sabbatizare cum Judæis; non amplius quam triginta sex dies remanent ad jejunandum: quos omni devotione ipse vos observare concedat Christus Dominus noster, qui vivit et regnat cum Deo Patre in unitate Spiritus sancti Deus, per cuncta sæcula, amen.

411 SERMO XVI.

Ubi Dominus Sabbato manum aridam curavit.

Romani editores quadragesimam Mediolani non incipere nisi feria 2 post Dominicam I, non advertentes Sermonem in feriam 6 post Cineres ex hoc nostro concinnare constituerant; ac propterea ejus capiti longam laciniam prætexuerant partim e sermone 63 Append. August., partim ex Ambrosii lib. II de Abraham, cap. 6, num. 32, consarcinatam. Sed si eum Ambrosio hac via vindicari posse arbitrati sunt, nihil absurdius. Nos illum ad fidem vet. edit. ac mss. Gall. et Lugd. restituimus: at pro Ambrosiano non obtrudimus, cum eundem Maximo justius attribuat Gall. codex.

1. Diligenter, fratres (57), vos audisse credo, evangelicam lectionem quæ nuper lecta est, ubi Dominus Jesus Christus ingressus Sabbato Synagogam, hominis ibi habentis manum aridam spirituali medicina curavit, non appositis herbarum succis, non pigmentorum medicaminibus colligatis: sed verbo jubens, et in ira præcipiens refudit corpori sanitatem (*Luc. vi, 6-10*). Ira, inquam, sicut ait evangelista, restituit vigorem dexteræ. Unde intelligimus qualis Dominicæ benignitatis sit sanitas, cujus indignationis talis est medicina: aut quemadmodum placatus prodest, qui ita miseretur iratus. Verbo igitur jubet, ut arenti dexteræ venarum

(56) *Idem codd. Ambr. et Reg., id est sexaginta quatuor dies.*

(57) *Rom. edit.: Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua. Videtis, fratres, quam moralem judicem habeatis. Vos consulit quomodo opus vestrum suscipiat, mentem vestram prius interrogat: Nesciat, inquit, sinistra tua, quid faciat dextera tua. Diligenter attendite, fratres, et intellectum divinæ Scripturæ humiliter et sapienter requirite. Nam cum dextera, vel sinistra, corporis organa sint, rationis expertia, scire aliquid vel ignorare eis non competit: non ergo nunc de corpore loquitur. Verum in dextera Dei amor intelligitur, in sinistra vanitas, vel mundi cupiditas. Quasi dicat: Nesciat sinistra, quid faciat dextera, hoc est, quod facit amor Dei, non perdat mundi vanitas. Abraham cum nepotem a se deflectentem tenere non posset, et vellet eum dimittere: Discede, inquit, si tu in sinistram, ego in dexteram. In sinistra sunt ea quæ corporis et mundi sunt, in dextera amor Dei, et animæ virtutes sunt. Recte igitur Abraham dixit: Si tu in sinistram, ego in dexteram; quia homo imprudens ea quæ mundi et corporis sunt, nempe divitias et*

A succos infunderet. Non mirum est, si is arentem reparavit dexteram, qui tot corpora (58) de arenti pulvere procreavit, et id verbi imperio restituit, quod in principio factura operationis instituit: velut auctorem suum plasma cognoscens, obsequitur ei portiuncula, cui totum se deberet in massa.

2. Sed videamus quæ sit in Synagoga manus arida, quæ nihil corpori prodest, quando operibus siccavit: quando etiam primum arida esse cœperit, requiramus; non enim unius hominis tantum per Salvatorem causa geritur, nec unius hominis imbecillitas procuratur, sed totius generis humani sanatur infirmitas. Nulli autem dubium est dexteram vel totius corporis præclariorem portionem hoc officii gerere; ut diurna alimenta suo corpori subministret, et providentia quadam ad fruendam vitam membra cætera pascat ac nutriat.

3. Hanc igitur dexteram in Judaico populo scribas esse dixerim, vel doctores, qui velut præclarior portio in Phariseorum corpore a Domino constituti, neglexerunt et in cætera membra sua prophetarum oracula velut escam vitæ æternæ porrigere: atque ideo doctrina eorum tanquam manus aruit imbecillis; quia fontem perennis sapientiæ non quæsit. Propterea denique factum est, ut quasi contracta dextera clavem scientiæ tenere non posset, sicut ait Dominus: « Væ vobis, Scribæ et Pharisei, qui absconditis clavem scientiæ, et reliqua (*Luc. xi, 52*). » Hæc autem clavis Christus est Dominus, quo ad credulitatem fidei pectorum arcana (59) reserantur. Ista clavis, sicut ait Dominus Petro: « Tibi dabo claves regni cœlorum (*Matth. xvi, 19*). » Ergo arguit dextera Synagogæ manus, relinquens Christum: quæ prius erat in principibus Judæorum, deterioravit; quisquis enim Christi fontem deserit, debilitatur protinus et arescit.

4. Sed invenio ipsam manum quondam cæteris membris fuisse meliorem; sanctus enim Moyses dux Judaici populi, velut clarior corporis sui dextera fuit, cum legem porrigendam meruit a divinitate per-

honores, in meliorem partem constituit: prudens vero virtutem animæ, et immortalitatis adipiscendæ gratiam præponit. Longitudo enim vitæ in dextera ejus. Denique quia dextera hæc in homine jam aruerat, idcirco Dominus Jesus Synagogam Sabbato ingressus, hominis ibi habentis manum dexteram aridam, ut alius narrat evangelista, spirituali medicina curavit, sic enim habet: Factum est autem et in alio Sabbato, ut intraret in Synagogam, et doceret: et erat ibi homo, et manus ejus dextera erat arida. Observabant autem scribæ et pharisæi si in Sabbato curaret, ut invenirent unde accusarent eum; ipse vero sciebat cogitationes eorum. Et ait homini, qui habebat manum aridam: Surge, et sta in medium, et surgens stetit: et post pauca: Et circumspicetis omnibus, dixit homini: Extende manum tuam: et extendit, et restituta est manus ejus sana sicut altera. Diligenter, fratres, vos audisse credo quomodo Christus Dominus, non appositis, etc.

(58) *Omnes edit., qui totum corpus; Lugd. codex, qui tot corpora.*

(59) *Lugd. codex, peccatorum arcana. Non satis recte.*

cipere. Dextera, inquam, erat sanctus Moyses, qui filios Israel velut manu provida cœlesti manna nutriit. Hæc plane est dextera, quæ Joannem et Mambrem magos nivei splendoris nitore convicit (*Exod. vii, 11; II Tim. iii, 8*). Ita 412 enim scriptum habes: Atque ideo magorum destructæ sunt tenebræ, quia Moysi meritis lucens dextera coruscabat.

5. Sed videamus manus ista quando primum arida cœperit esse vel mortua. Ego illam primum in Adam aruisse confirmo, cum contra vetitum Domini interdictæ arboris poma decerpit, ac tunc succum immortalitatis amisit. Et siccata quodammodo est, quando hominem ad imaginem Dei factum peccato suo solvi fecit in pulverem. Atque unitam sola manus peccato teneretur obnoxia! Quod est gravius, omne corpus morte damnatum est, cum dextera prima peccaverit. Nec mireris si membrum dexteræ in Adam non mansit integrum; vigor enim ille æternitatis exaruit. Nam sicut Moysi dextera custodientis mandata Domini niveo fulgore resplenduit; ita et Adæ dextera prævaricantis præcepta mortifero pallore contracta est.

6. Hanc igitur Adæ manum Salvator curat in Synagoga, hoc est, totius generis humani imbecillitatem sanare festinat; dicit enim etiam illi: Extende manum tuam, qui eam idolis inmolando contraxit. Dicit illi: Extende manum tuam, cujus dextera usuras accipiendo siccavit. Extende manum tuam, qui per eam res orphanorum viduarumque gestis invadere. Sed et tu qui putas te manum habere puram et sanam, cave ne avaritia contrahatur: quin potius extende eam pro misericordia frequenter ad pauperem, pro hospitalitate sæpius ad peregrinum: extende eam pro peccatis semper ad Dominum: esto misericors, esto largus. Observa quod ait propheta: « Ne sit manus tua ad accipiendum porrecta, et ad erogandum contracta (*Eccli. iv, 36*). » Sic enim manus tua sana esse poterit, si malis contrahatur, bonis vero operibus extendatur (60).

SERMO XVII.

De sancta Quadragesima I.

Hic sermo primum in Romana editione inter Ambrosianos locum obtinuit, et revera eum etiam doctore nostro per antiquum codex Vallicellanae bibliothecæ, ex quo eundem emendavimus, ascriptum habet. Sed hujusmodi auctoritatem, ut ei soli credi valeat, non tanti ducimus.

1. Ecce appropinquant dies sancti, et tempus acceptabile, fratres charissimi, de quo scriptum est (61): « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis (*II Cor. vi, 2*); » ideo sollicitiores vos

(60) Rom. edit., extendatur. Dum autem ad virtutum opera extenditur, nesciat sinistra, id est, carnis vel mundi cupiditas non perdat; propitiante Christo Domino nostro, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

(61) Rom. edit., Ecce adsunt dies sancti.... de quo nunc lectum est.

(62) Rom. edit., sicut ignem ardentem exstinguit

esse oportet in vigiliis, in jejuniis, in eleemosynis et orationibus. Qui usque modo eleemosynam fecit, amplius his diebus faciat; quia sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum (62) (*Eccli. iii, 33*). Qui usque modo jejunavit et oravit, modo amplius jejunet et oret; quia sunt quædam peccata, quæ non dimittuntur, nisi [per orationem et jejunium (*Matth. xvii, 20*). Si quis iram tenet adversus alterum, dimittat ei ex corde: si quis ab aliquo injuste aliquid abstulit, reddat ei, a quo abstulit, si cupit (63) Deum propitium habere. Nam quamvis omni tempore Christianus a maledictionibus, et conviciis, et juramentis, et risu nimio, atque verbis otiosis se abstinere debet; maxime tamen sanctis his diebus, qui ad hoc constituti sunt, ut peccata totius anni in his quadraginta diebus per pœnitentiam deleantur.

2. Credite, et firmissime credite, quia si (64) in his diebus puram confessionem feceritis, et taliter, sicut diximus, pœnitueritis, omnium peccatorum vestrorum remissionem cum Ninivitis a misericordissimo Domino impetrabitis; qui in sacco et in cinere pœnitendo liberari meruerunt: ita et vos, si ex toto corde secundum illorum exemplum ad Deum clamaveritis, divinam super vos misericordiam provocabitis, in tantum ut lætiores et securiores diem Dominicæ 413 resurrectionis celebretis, et felices ad cœlestem patriam post hanc vitam trans-eatis, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat per omnia sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XVIII.

De sancta Quadragesima II.

Hic sermoni titulus præfigitur in antiquis edit. De jejuniis, in mss. vero nonnullis, De jejunio initio Quadragesimæ. Nec incommode, cum in epistolam, quæ in Liturgia Gallicana Dominicæ I Quadragesimæ assignatur, nec non hactenus recitatur eodem die, factus fuerit. Quædam porro in eo reperias, quæ ex Augustini sermone 24, num. 7, et 77, num. 3, imitatus videtur auctor. Hunc autem auctorem Maximum esse non modo stylus suadere potest, verum et quod cum aliis ejusdem Maximi in Gallicensi codice contineatur.

1. Testimonium perhibet sanctus Apostolus de prophetis, dicens: « Tempore, inquit, acceptabili exaudivi te, et in die salutis adjuvi te (*Isa. xlix, 8*). » Et subsequitur ipse: « Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis (*I Cor. vi, 2*). » Unde et ego testificor vobis hos esse dies redemptionis, hoc esse tempus cœlestis quodammodo medicinæ, in quo tempore omnium vitiorum nostrorum labem et universa vulnera peccatorum sa-

aqua, ita eleemosyna veniam impetrabit peccati. Et infra, et jejunium, sicut Salvator ait: Hoc genus non ejicitur, nisi per orationem et jejunium.

(63) Eadem edit., reddat ei saltem quod abstulit, si non in quadruplum, si cupit, etc.

(64) Eadem edit., Credite firmissime mihi, fratres, et nullatenus dubitate, quia si, etc. Iterum infra, sed sicut illi non nisi in sacco, etc.

nare poterimus, si medicum animarum nostrarum fideliter exoremus, ut præcepta ejus tanquam suscepti idonei minime dispernamus. Tunc enim languidus ægritudinis suæ invenit medicinam, si omni sollicitudine medici mandata servaverit (65); quia si aliud faciat, cum aliud jubetur, crescente morbo non medicus, sed prævaricator in culpa est.

2. Medicus autem est Dominus noster Jesus Christus, qui ait: « Ego occidam et vivificabo: percutiam et sanabo (*Deut. xxxii, 39*). » Occidit enim quodammodo antequam vivificet Dominus; occidit enim primum in nobis homicidia, adulteria, scelera, furta, per baptismum: et sic nos tanquam novos homines æternitatis immortalitate vivificat. Morimur ergo peccatis videlicet per lavacrum: regeneramur autem vitæ per spiritum, sicut ait sanctus Apostolus: « Quoniam mortui estis delictis vestris, et vita vestra abscondita est cum Christo (*Coloss. iii, 3*). » — « Consepulti enim estis cum illo per baptismum in mortem (*Rom. vi, 4*); » occidimur enim quodammodo, cum desinimus esse quod fuimus. Novo enim pietatis genere in uno eodemque homine mors operatur et vita; moritur enim concupiscentia peccatorum, vivificatur amore virtutum (66). In uno namque eodemque homine impius et adulter occiditur, ut misericors renascatur et castus: interimitur idololatria, ut religio propagetur; fornicator et ebriosus exstinguitur, ut continens et sobrius procreetur.

3. Sic ergo mortificat Dominus, ut vivificari faciat: sic occidit, ut prosit: sic verberat, ut emendet. C Hæc est igitur circa homines suos ejus tota severitas, ut in his peccata puniantur, anima conservetur: abstollantur detestanda vitia, virtutes optimæ nutriantur (67). Usque adeo autem hac pia occisione Domini cernimus plerosque conversos in tantum ad melius profecisse, sic de piissimis optimos factos; ut cum videas eos, alios credas homines, cum non videas mutatas esse personas. In tantum enim in nobis id quod prius eramus, perimitur, aufertur, exstinguitur, ut id quod postea sumus, denuo natum esse credamus: unde nativitas hæc secunda prioris vitæ finem jam factum fuisse significat.

4. Quod autem ait: « Ego percutiam et sanabo (*Deut. xxxii, 39*); » percutit plane præceptis suis Dominus peccatores, ut sanet; mandatis verberat, D ut emendet: jejunia præcipit, indicit continentiam, judicium comminatur: et tristem gehennæ metum incutiens, adhibet medicinam; ut dum futura pertimescimus, præsentia corrigamus.

5. Sic namque Paulum apostolum percutiundo sanum reddidit (*Act. ix, 3 seq.*); cum enim esset persecutor, impius et blasphemus, et quidem ad

A devastandas Ecclesias Damascum properaret, subito fulgoris cœlestis eum terrore percussit, ut evangelici splendoris eum luce perfunderet: et carnalium luminum orbitate mulctavit (68), ut spiritalium oculorum illuminaret aspectu: corporis eum debilitate perterruit, ut fidei devotione salvaret. Surgens ergo a terra Paulus, exterioribus quidem oculis non videbat homines, non aerem; sed mentis luminibus Christum videbat e cœlo. Denique in tantum profuit Domini ista percussio, ut de Judæo Christianus, de blasphemo apostolus, de Saulo Paulus exsisteret; et eo usque mutavit veterem cum moribus hominem, ut etiam mutaret et nomen.

6. Habentes igitur hujusmodi medicum, qui percutiundo sanat, mortificando vivificat, subdamur B ei cum omni patientia ad curandum: ut quidquid in nobis probrosum, quidquid delictis sordidum, quidquid ulceribus fetidum (69) esse perspexerit, incidat, amputet, exsecet; ut resectis omnibus diaboli vulneribus, hoc solum in nobis faciat remanere, quod Dei est. Istud autem præceptum ejus est primum, ut his quadraginta diebus, jejuniis, orationibus, vigiliis operam commodemus; jejuniis enim lascivia corporis castigatur, orationibus devota saginatur anima, vigiliis diaboli insidiæ depelluntur. Deinde cum istis mandatorum observationibus fuerit hoc tempus impletum, tunc purgata et fatigata tot observationibus anima, ad baptismum veniens, Spiritus sancti inundatione reficitur: et quidquid in ea diversarum ægritudinum ardor exsiccaverat, C cœlestis gratiæ rore perfunditur; ut deponens veteris hominis corruptelam, novæ indolem juventutis acquirat. Et mirum in modum in uno eodemque homine delictis sanctitas, iniquitati justitia, senectuti succedit infantia: novoque nativitatis genere alter est, qui renascitur, quam ipse sit, qui peccavit.

7. Sic namque Elias quadraginta dierum ac noctium curriculo continuato jejunio (*III Reg. xix, 8*), totius mundi longam ac nimiam siccitatem meruit imbrium rore restinguere, et ardentem terrarum sitim cœlestis pluviae largitate perfundere (*III Reg. xviii, 45*). Quod quidem in figuram nostri factum esse cognoscimus, ut nos quoque horum quadraginta curriculo dierum jejunantes, spiritalem baptismatis pluviam tribubus nostris (70) mereamur, nostramque jamdiu aridam terram cœlestis desuper imber infundat, et longam gentilium siccitatem lavacri inundatio salutaris irroret. Siccitatem enim et ardorem animæ suæ patitur, quisquis baptismi gratia non rigatur.

8. Horum ergo dierum noctiumque jejunio Moyses sanctus meruit cum Deo loqui, stare, consistere,

(65) Codex Valliscl. *medicinam datam servaverit.*

(66) Idem codex, *vivificatur odor virtutum.*

(67) Edit., *auferantur detestanda vitia... hac pia occasione Domini. Et infra, videas eos, credas renatos homines.*

(68) Ita codex Valliscl.; edit. autem vet., *orbem*

mutavit; Rom., orbitatem mutavit: omnes vero, illuminaret aspectum.

(69) Omnes edit., *ut, quidquid ulceribus fetidum; intermedia vero e cod. Valliscl. restituta sunt.*

(70) Rom. edit. post vocem *pluviam* resecaverat, *tribubus nostris.*

et de manu legis præcepta suscipere (*Exod. xxiv, A* 18; xxxi, 18). Quamvis enim illum ab obtutibus Dei conditio humana subtraheret, jejuniorum tamen gratia proximum illum divinitatis consortio faciebat; hæc enim in nobis virtutum portio Dei est, ut jejunemus frequenter, quoniam semper Deus ipse jejunat. In quocunque igitur plus operum suorum inesse perspexerit, ipsi magis familiaris, intimus et amicus est, sicut Scriptura dicit: « Et Moyses loquebatur cum Deo facie ad faciem, sicut quis loquitur cum amico suo (*Exod. xxxiii, 11*). »

9. Unde et Dominus Jesus Christus resurrectionis gloriam percepturus, virtutes suas quadraginta dierum noctiumque jejunio dedicavit (*Matth. iv, 2*); ut ostenderet non panem esse vitam hominum, sed Dei verbum. His itaque dierum quadraginta B jejuniis reconciliatur Deus, aperiuntur cæli, inferna reserantur. Igitur et nos, fratres dilectissimi, jejunemus continue et devote hoc spatio temporis, ut propitiatur nobis Dominus: pateant nobis cæli, inferna non valeant (71) retinere.

415 SERMO XIX.

De sancta Quadragesima III.

Statim ab initio eam affinitatem exhibet hic sermo cum serm. 39 et 41, quos rejecimus, ut eos ejusdem auctoris esse nos persuaderi haud ægre patiamur. Non est autem cur existimes Quadragesimam illic, ubi pronuntiatus est, 42 jejunia, seu septem hebdomadas complecti solitam; non enim alio modo, quæ hic dicuntur de 42 mansionibus, intelligenda sunt, quam earumdem mansionum a Gregorio Magno hom. 16 in Evangel. inita comparatio C cum Quadragesima; ubi tamen diserte tradit tantummodo 36 dies jejunii ætate sua fuisse observatos.

1. Sanctæ Quadragesimæ rationem, cujus hodie initium celebramus, frequenter edidimus: et cur tantorum dierum numero jejunemus, sæpe docuimus. Diximus enim quod Dominus Jesus Christus hunc eundem numerum jejunii consecravit, et continuatis diebus noctibusque non capiens cibum unum jejunii corpus effecerit: hoc est, licet diei ordo noctis interrumpatur adventu, non tamen interruptus est ordo jejunii. Unde erant apud Deum plura quidem temporum curricula, sed abstinentiæ dies una: ostendit nobis ita nos hunc numerum integrum jejunare debere; ut quia totam quadragesimam complecti non possumus solido et uno D jejunio, vel quotidianis eadem sine intermissione jejuniis celebremus; ut si quisquam unam diem jejunando prætermiserit, totam quadragesimam violarit, et propter modici temporis cibum, magni fructum laboris amiserit.

2. Sed dicet aliquis: Quadragesimæ aliquoties accepimus rationem, et eam consecratam a Domino frequenter audivimus: sed cur eadem Quadragesima quadraginta et duos contineat dies audire

(71) Vet. edit., *inferna contra nos non valeant*; cod. Lugd., *inferna non valeant*; Rom. edit., *prævaleant*; Valliscl. codex ut nos in textu.

gestimus. Legimus in Veteri Testamento, cum sanctus Moyses filios Israel de jugo Ægyptiæ captivitatis erueret, ut in terram eos repromissionis induceret, quadraginta et duorum dierum (72) eum ad memoratam terram mansionibus pervenisse (*Num. xxxiii, 1 seq.*); tantoque illum temporum numero potitum esse promissis, quanto et nos promissis nobis a Salvatore perfrui gratulamur. Eodem, inquam, numero Moyses per mansiones pervenit ad requiem, quo et nos per jejunia prosperamus ad cælum; jejunia enim nostra mansiones quædam sunt, per quæ iter spiritaliter facientes, animæ virtutibus ambulamus, et diurno profectu repromissæ nobis terræ viciniores efficimur; ita ut citius perveniat, qui devotius jejunavit. Pedes enim quidam animæ pernices sunt fides atque jejunium, qui cito de humilibus ad altiora conscendunt, cito de terrenis ad cælestia gradiuntur. De his pedibus dixit Apostolus: « Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona (*Rom. x, 15*)! » Hos pedes lavari præcepit Dominus, sicut Apostolus ait de vidua: « Si sanctorum pedes lavit (*I Tim. v, 10*). » Digni enim honore evangelizantium pedes sunt, qui spirituales ac nitidi doctrina sui super hominum corda gradiuntur.

3. Quadraginta etiam et duorum annorum numero Israel populus pervenit ad fluentia Jordanis, eodem quoque dierum curriculo Christianus populus pervenit ad fluentia baptismatis. Et sicut ait Propheta: « Jordanis conversus est retrorsum (*Psal. cxiii, 3*), » illic introeunte Israel in aquas fluminis, unda subterfugit, hic descendente in fontem Christiano, criminum peccata diffugiunt. Et mirum in modum illic retrorsum conversus fluvius in originem suam revertitur: hic in posterum revocatus homo in originis suæ infantiam reparatur. Ibi fontem suum, de quo egressa fuerat, unda perquirat: hic hominem suum, a quo exierat innocentia, recognoscit: ibi exinanitur alveus fluctibus, hic evacuantur corda criminibus: ita ut servos Dei illic aqua cœnosa non madidet, hic famulos Dei conscientia tetra non polluat. Jordanis enim quidam est fons lavacri, per quem qui transierit, relictis sordibus, paradikum repromissionis ingreditur.

4. In hoc ergo quadragenario et duali numero Israel populus relinquens Ægyptum, Rubri maris fluentia transcendit: et nos quoque in ipso numero relinquentes mundi Ægyptum, gehennæ ardentis stagna transimus: illos in fluctibus unda sustentat, nos ignis flamma non urit: illis solidatur aqua, nobis refrigescit incendium; et contra naturæ usum per æstum siccatur mare, per fontem baptismi gehenna mitescit. 416 In hoc, inquam, mystico numero filii Israël pervenientes ad Myrrham, cum præ amaritudine aquam haurire non possent (habebat enim fons aquam, sed dulcedinem non

(72) Rom. edit. sola, *quadraginta et duorum locorum*.

habebat : erat delectabilis ad visionem, sed since- A rus non erat ad saporem), injecto in eam per Moy- sen ligno, dulcedinem suaviter potarunt; austeri- tatem enim quam noxia unda gestabat, ligni abstu- lit sacramentum.

5. Quod quidem in figuram factum puto; aquam enim amarum in Myrrham, legem esse arbitror veteris Testamenti, quæ lex priusquam cruce tem- peraretur Domini, erat immitis; jubebat enim ocu- lum pro oculo, dentem pro dente dari, et velut austera nullum misericordiæ refrigerium porrigebat. At vero ubi ligno evangelicæ passionis est tempe- rata, statim amaritudinem suam suavitate commu- tans, dulcem se cunctis præstitit ad potandum, sicut ait Propheta: « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo (*Psal.* cxviii, 403)! » Dulcia enim sunt eloquia quæ jubent: « Si quis te percusserit in dextera maxilla, præbe ei et alteram. Si quis tibi aufert tunicam, relinque illi et pallium (*Matth.* v, 39). » Hæc est ergo illa amaritudino, quæ dulcedine commutata est, id est, austeritas legis Evangelii gratia temperata est. Amara enim est legis littera sine crucis mysterio, de qua ait Apostolus: « Littera occidit (*II Cor.* iii, 6). » At ubi enim passionis illius sacramenta jun- guntur, omnis ejus spiritaliter amaritudo conditur; et de ea dicit Apostolus: « Spiritus autem vivificat.»

SERMO XX.

De sancta Quadragesima IV:

In hoc sermone superioris habentur continuatio; ac proinde uni auctori uterque tribuendus est. Postquam hic quædam illic tractata auctor repetiit, ad fontes 12 et palmas 72 orationem vertit; ubi quod tradit apostolorum ac discipulorum figuram in illis existisse, non aliunde quam ex Origenis hom. 27, in cap. xxxiii Num., et Hieronymi epist. 127, ad Fabiol., haustum videtur.

1. Retinent adhuc sensus vestri, fratres, nos hoc superiore Dominica prædicasse, quod hujus qua- dragesimæ nostræ figuram illæ quadraginta et duæ mansiones habuerint (*Num.* xxxiii, 1 seq.), per quas populus Israel exiens de Ægypto, diurno profectu terram repromissionis intravit, et quasi quibusdam salutis gradibus post jugum servitutis ascendit ad regnum.

2. Figura, inquam, fuit in illis mansionibus je- Juniorum nostrorum, non solum in quantitate nu- meri, sed etiam in observatione virtutum; non enim tantum filii Israel in itinere deserti corporeis gressibus ambularunt, quantum in via Domini reli- giosis actibus profecerunt. In via plane ambulave- runt Domini, quæ illos, et portavit in fluctibus, et pavit e cælo; esurientibus enim in eremo manna non defuit, periclitantibus in mari terra non fugit: ibi mare in semitam sternitur, hic cælum ad pabu- lum reseratur. Propter gratiam famulorum Dei Jor- danis fluentia sua retinet, aquam suam Myrrha com-

(73) Omnes edit. et codex Lugd. Reg., *impollutam* *viam esse*; magis congrue ac Remig. et Valliscl., *pollutam*, etc.

mutat. Illic retrorsum conversa, quæ sequebatur, un- da præcedit hic in melius temperata, quæ amarum stillabat, vena dulcescit: et mirum in modum flu- vius cursum perdidit, fons saporem.

3. Sed quoniam diximus filios Israel venientes ad Myrrham, aquæ amaritudine laborasse, eamque non nisi ligni injectione potare potuisse (*Exod.* xv, 23-25), typum quoque in illa fuisse Veteris Testamenti; videamus quo exinde proficiscens populus ipse per- venerit. Pervenit in locum, qui dicitur Elim, in quo erant duodecim fontes purissimi, et septuaginta virentium multitudo palmarum. Videte mysterium Dei, quemadmodum post amaritudinem legis, fluentia evangelicæ pietatis exuberent. Ibi fons unus austerus est ad bibendum, hic plures, et omnes dulces sunt ad potandum: ibi post fatigationem nulla refectio, hic post laborem refrigerium atque victo- ria; sitientibus enim fontes ministrantur, palmæ vincentibus offeruntur.

4. Palmæ, inquam, offeruntur vincentibus; quia post legis duritiam ad Evangelii gratiam pervenisse vicisse est; præmium enim quoddam victoris est, os vivo fonte diluere, et dexteram triumphali palma munire. Per fontem enim lingua confessoris puri- ficatur, per palmam dextera martyris honoratur: illa quia Christi exaltavit gloriam, hæc quia aram sacrilegii recusavit. Præmium enim quoddam 417 est palma martyrii, quæ confitenti linguæ dulcem fructum tribuit, et victrici dexteræ gloriosum præ- stat ornatum. Est plane palma martyribus suavis ad cibum, umbrosa ad requiem, honorabilis ad trium- phum, semper virens, semper vestita foliis, semper parata victoriæ, atque ideo non marcescit palma, quia martyrum victoria non marcescit.

5. Ipsæ denique palmæ sedenti super asinam, et venienti ad templum Domino a populis offeruntur; cum enim discipuli vestimenta sua sternerent, et iter Christi suis amictibus communirent (*Luc.* xix, 36), non habuit majus præmium nisi palmas; quod si devotio plebis offerret, significans stratis in itinere vestibis, pollutam viam esse (73) in mundo, oblatis palmis ipsum mundi esse victorem. Ipse, inquam, victor est, de quo ait Scriptura: « Vicit leo de tribu Juda (*Apoc.* v, 5). » Ipse plane victor, qui destruxit diabolicam mortem, vitam illuminavit æternam. Palmæ igitur adveniendi eriguntur Chri- sto. Scriptum est: « Justus sicut palma florebit (*Psal.* xci, 13); » recte ergo adveniendi justo eri- guntur vexilla justitiæ, et auctori suorum obse- quantur tituli triumphorum.

6. Prius autem quam tollantur palmæ, iter Do- mini usque ad templum discipulorum vestibis ope- ritur, et ut impolluta sit semita Salvatoris, aposto- lorum amictibus communitur. Quod quidem in mysterium factum puto; via enim Christi, quæ ducit ad templum, fides ejus est atque doctrina.

Hanc igitur viam discipuli, ut nos sine offensione gradiamur, amictus proprii corporis exuentes, suo stravere martyrio; ut inter diversarum gentium turbas justitiæ semitam membrorum suorum vestimenta substernerent, et cœnosam mundi myrrhaginem (74) operirent, et impollutam viam Salvatoris ostenderent.

7. Ad duodecimum ergo fontes post Myrrham venit populus Israel. Legimus in Propheta: « Benedicite Domino de fontibus Israel (Psal. LXVII, 27). » Dominus Christus est, qui non nisi per apostolorum ora dicitur, discipulorumque doctrinam. Apostoli discendi sunt fontes; quia velut fontes purissimi (75) gratia prædicationis exuberant, et post amaritudinem legis venarum suarum larga sapientia sacramenti pocula dulcedinem stillant. Nec mirum si potus dulcis est fontium, in quorum sinu cibus dulcior est palmarum. Apostoli ergo sunt fontes, qui totius terræ faciem doctrinæ suæ flumine rigaverunt, et fatigatis gentium populis potum (76) divini mysterii propinarunt.

8. Septuaginta autem palmas juxta fontes apostolicos generatas septuaginta illas discipulos dixerim, qui secundo ab apostolis gradu propter salutem hominum a Domino diriguntur, quos Lucas evangelista describens, binos et binos asserit destinatos (Luc. x, 1). Qui vere velut palmæ post curas hominum cum exultatione redeunt, gloriantur apud Dominum sibi etiam dæmonia esse subjecta. Recte igitur comparantur palmis, qui palmarum præmio diaboli exstitero victores.

SERMO XXI.

De sancta Quadragesima V.

Prima hujus sermonis verba nobis indicant eum ejusdem, cujus duo superiores, parentis esse. Non mirum autem quod cum agnoscat jejunii esse 40 dies, eos tamen 42 mansionibus Israelitarum comparaverit; quippe quod eadem comparatio, ut jam diximus, jam tum fuerit usurpata, cum 36 tantum diebus Quadragesima constabat. Quod autem dicitur id moris esse, ut stationes appellarentur iidem dies, ex Tertulliano lib. de Orat. sub finem lib. de Jejun. et lib. de Cor. Milit. sumptum videtur: non secus ac Jonathæ hic facta mentio ex Hieronymo, lib. Adv. Vigil. cap. 10, et Cassiano Collat. 21, cap. 29.

1. Intellexisse vos credo, fratres (77), cur hæc nostra jejunia illis mansionibus comparaverim, in quibus populus Israel tanquam in procinctu quodam positus Pharaonem regem quotidiano labore superavit, et ab inimicis suis quasi quibusdam castris mansionum sese statione defendit; ita ut quicumque ex illo comitantium numero diurnæ stationis spatia non confecit, aut Pharaon illum occupaverit, 418

(74) Rom. edit. sola, et cœnosam voraginem . . . post maran venit; sed mss. ac vet. edit. ubique scribunt, myrrham, myrrha, etc.

(75) Vet. edit., quia omnes purissimi; Rom., quia velut amnes purissimi; mss. ut nos in textu. Rursus vero, ubi vet. edit., larga sapientia sacra-

aut solitudo pervaserit. Si ergo et nos propositum nobis quadraginta dierum iter debemus omni labore conficere, et quibusdam quasi castris nos jejuniorum devotione munire; castra enim nobis sunt nostra jejunia, quæ nos a diabolica oppugnatione defendunt. Denique stationes vocantur, quod stantes et commorantes in eis, inimicorum insidias repellamus. Castra enim sunt jejunia Christianis, a quibus si quis aberraverit, ab spiritali Pharaone invaditur, aut peccatorum solitudine devoratur. Peccatorum autem solitudinem patitur, qui deseritur a societate sanctorum.

2. Murus igitur quidam est Christiano jejunium, inexpugnabilis diabolo (78), intransgressibilis inimico. Quis enim unquam Christianorum jejunavit, et captus est? quis sobrius mansit, et victus est? Temulentum aggreditur diabolus luxuriosum oppugnat inimicus. Ubi autem jejunium viderit, fugit, metuit, pertimescit; terretur pallore ejus, debilitatur inedia, infirmitate prosternitur: prosternitur, inquam, infirmitate, quia Christiana infirmitas fortitudo est. Unde ait Apostolus: « Cum infirmor, tunc fortior sum (II Cor. xii, 10). » Sed quæret aliquis, quemadmodum sit fortis infirmitas? Tunc est fortis infirmitas, quando caro tabescit jejuniis, anima puritate pinguescit. Quantum enim illi ciborum succus subtrahitur, tantum huic justitiæ virtus augetur. Tunc igitur homo imbecillis quidem est ad sæcularia opera, sed fortis ad divina: tunc enim magis de Deo cogitat, tunc judicium metuit (79), tunc vincit inimicum. Ait enim Salvator de diabolo: Hoc genus non ejicitur, nisi jejuniis et orationibus (Matth. xvii, 20). Dicit utique a diabolo energumenum non nisi jejuniis posse purgari. Videte ergo quæ jejunii virtus sit, quantam homini suo præstet gratiam, quod tantam præstet alteri medicinam: quemadmodum proprium sanctificet hominem: quod ita purificet alienum. Mira enim res est, alter jejunat, et alteri prodest jejunantis utilitas.

3. Ergo, fratres, abstinentiæ arma minime deponamus, et quadraginta dierum jejunia sine intermissione curemus. Hic est enim perfectus numerus ad vincendum; Dominus enim diabolum posteaquam quadraginta dies jejunavit, evicit, non quod et ante jejunia eum vincere non potuisset; sed ut ostenderet nobis tunc nos diaboli posse esse victores, cum per quadraginta dies victores jejunando desideriorum carnalium fuisset: eum quoque qui hunc numerum consecratum gulæ intemperantia violasset, tanquam imbecillum et miserum facile eum ab inimico posse superari. Quomodo enim potest in altero diaboli improbitatem vincere, qui gulæ intemperantiam in se ipso non vincit? Prius ergo,

menta poculi, codex Valliscl., larga sapientiæ sacramenta poculi; Lugd. vero lectionem anteposimus.

(76) Codex Valliscl., divini ministerii propinarunt.

(77) Rom. edit. sola, fratres, superiore Dominica.

(78) Codex Germ., et turris inexpugnabilis diabolo.

(79) Codex Valliscl., tunc judicium non metuit.

homo, tui victor esto ; ut possis esse victor alterius. Sunt enim intra te proprii tibi hostes, qui quotidie te oppugnant ; ecce enim avaritia te divitiarum ambitione circumvenit, luxuria epularum suavitate captivat, hæresis scientiæ falsitate pervertit (80). Vince ergo inimicos proprios, ut vincere possis alienos.

4. Non enim, fratres, leve peccatum est, fidelibus indictam quadragesimam a Domino violare et jejunia consecrata ventris voracitate dissolvere. Scriptum est enim : « Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit, et ipse ambulare (I Joan. II, 6). » Si vis ergo Christianus esse, debes quomodo et Christus ambulare (81). Ille qui peccatum non habebat, quadragesimam jejunavit : tu non vis quadragesimam jejunare, qui peccas ? Ille, inquam, peccatum non habebat, sed pro nostris jejunavit peccatis. Qualis ergo apud conscientiam tuam Christianus es, cum Christo pro te esuriens, tu prandes ? cum Salvatore pro te jejunante, tu reficis ?

5. Non igitur, sicut dixi, leve peccatum est indictum violare jejunium. Nam ut hoc exemplis breviter approbemus, legimus in libris Regnorum, cum Saul rex Israel bellum contra Allophylos gereret, universo eum exercitui indixisse jejunium, et abstinentibus cunctis, eum contra adversarios pugnare cœpisse (I Reg. XIV, 24 seq.). Bonus plane rex, qui hostes suos non tam armis quam devotione vincebat. et plus dimicabat religione, quam telis. Cum ergo Saul abstinentiam diei suis omnibus indixisset, et Jonathas ejus filius præcepti nescius, inter medias hostium acies victor incedens favum mellis, invincta sceptri summitate, gustasset ; tanta indignatio repente commota est, ut et differretur victoria, et divinitas læderetur. Denique nec bello finis imponitur, nec regi responsum propheticum datur. Unde intelligimus quod Saul hostes non tam virtutem militum, quam militum abstinentia superabat. Denique unius culpa cunctis confertur ignavia, et unius delicto omnibus generatur infirmitas ; deficit enim virtus in exercitu, ubi deficit in observatione jejunium. Quod ut peccatum Saul ex ipsa divinitatis offensione cognovit, statim Jonathas dixit non esse parcendum, sed peccatum admissum effusione ejus sanguinis expiandum. Videte quanta apud Saul regem fuerit religionis observatio, qui offensam Domini (82) optavit etiam parricidio mitigare : et quanta sit resoluti culpa jejunii, quæ non nisi sanguinis effusione punitur. Et si ignorans Jonathas indictum a patre jejunium quod resolverit, morti addicitur : qui sciens indictum a Christo resolvit jejunium, quid meretur ?

6. Ergo, fratres, statutum nobis custodiamus omni observatione jejunium, ut hostes nostros spi-

(80) Omnes edit., *perversitate pervertit* ; omnes mss., *falsitate pervertit*.

(81) Vet. edit. et ms. unus, *debes quod Christus facere* ; Rom., *fecit facere* : sed cum neutrum horum verborum legere sit in aliis mss. lectio, codicis Germ.

ritales carnalesque vincamus ; habemus enim, sicut nostis, et carnales hostes. Jejunemus igitur, ut eos exercitus noster et Saul superet et obtineat. Nec in abstinentia positi declinemus ad favum ; favus enim quædam mundi est voluptas, seu vitia, « quæ sicut scriptum est, ad tempus quidem impinguant fauces, novissima amariora sunt felle (Prov. v, 4). » Uremus igitur (83), ut nobis jejunantibus ille spiritalis favus a Domino largiatur, qui in æterna beatitudine in palato faucis animæ nobis dulcescat : ipso adjuvante, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum, amen.

SERMO XXII.

De sancta Quadragesima VI.

Hic sermo in antiq. edit. ac plerisque mss. superioribus tribus proxime subjicitur ; unde conjectura aliqua duci potest, eum ab illorum auctore profectum esse. Ipsius tamen stylus paulo humilior est : sed eundem a dictione Ambrosii multo longius remouet illa simplicitas, quam a Maximi.

1. Non usque adeo contristari debemus, fratres, quod in his Quadragesimæ diebus tentatio nobis tribulationis advenit ; quoniam et Salvatorem nostrum propter ipsam Quadragesimam videmus esse tentatum. Minus ergo dolere debemus servuli, quia Domini habemus exemplum. Ubi enim est similis cum Christo devotio, similis est et cum Christo tentatio ; conditionem enim nobis tolerandi imponit conditio jejunandi. Credimus autem quod sicut Salvator noster diabolum cum tentaretur, obtinuit, ita et nos hostes nostros, cum tribulamur, posse devincere ; jejunia enim Christi tentari possunt, non possunt superari. Augustias quidem in observatione habent, sed prosperitatem tribuunt et salutem. Videamus igitur inter cæteras tentationes, qua Dominum diabolus arte lacessat.

2. Cum enim super pinnam staret templi Salvator, ait diabolus : « Si Filius Dei es, mitte te deorsum, » et reliqua (Matth. IV, 6). Vere diabolicæ fraudis astutia consuetudinis suæ nititur argumento ; semper enim religiosos de superioribus dejicere ad inferiora conatur, et de sanctis ac venerandis actibus deducere ad terrena et cœnosa festinat ; ut qui stat puritate mentis in summitate templi, projiciat se in profundum inferi contagione peccati. Nam cum Dominum de pinna templi dejicere nititur, utique de perfecto religionis cultu eum remove conatur ; pinna enim loci sancti perfectio cœlestis est sacramenti.

3. Recte autem Dominus super pinnam templi stare dicitur ; quia de ipso scriptum est : « Qui ambulat super pennas ventorum (Psal. CIII, 3). » Super pennas enim ventorum quodammodo ambulat Dominus, cum super morum nostrorum alacri conversatione volatu incedit ; pennæ enim nobis sunt boni

magis arrisit.

(82) Ita mss. ; edit. vero, *observantia qui offensum Deum, etc.*

(83) *Oremus igitur, et sequentia nunc primum e cod. Vat. et Germ. restituuntur.*

mores, qui nos elevatos a terræ humilibus in cœli A altiora sustollunt, et volatu quodam mentis de tartaro tenebroso educunt, et ad paradisi amœna perducunt. Quorum morum pennas habere Propheta desiderans ait: « Quis dabit mihi pennas sicut columbæ, et volabo et requiescam (*Psal.* LIV, 7)? » Super hanc ergo pinnam templi Salvator stare dicitur, hoc est, quasi in quodam templo fidei nostræ consistere; unde ait Apostolus: Vos estis templum Dei vivi, et Spiritus Dei habitat in vobis (*I Cor.* III, 16). »

4. In hoc igitur templo stans Dominus nec recedens 420 increpat diabolum, dicens: « Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum (*Matth.* IV, 7), » hoc est, non tentabis eum, quem putas tanquam hominem ad inferiora pellendum, sed magis B tanquam Deum et Dominum ipsum (84) noveris adorandum. In his ergo jejuniorum diebus tentamur ad similitudinem Salvatoris; similiter enim et nos hostes nostri de pinna templi, hoc est, de observatione Quadragesimæ deturbare conantur. Dum enim terrores ingerunt, dum insidias parant, cupiunt nos de arce religionis abducere. Dicitur autem eis a Domino: Non tentabitis sanctos viros et famulos Dei; quos enim tanquam humiles conculcandos putatis, sentietis tanquam strênuos honorandos.

5. Sunt enim, sicut dixi, plerique fratres, quos hostes nostri de perfectione religionis abducunt: qui dum præsens malum metuunt, putant Deum nostræ salutis immemorem, nescientes quod Deus nullius est immemor; sed immemorem illum nostri tunc facimus, cum peccamus. Cum enim mala operamur, avertit faciem; cum nefanda loquimur, aurem obstruit; et ideo bonitatem suam a nobis Deus non tam ipse retrahit, quam nostra illum delicta rejiciunt. Ait enim idem Dominus per prophetam ad eos qui erant in tribulationibus constituti: « Numquid non valet manus mea eruere vos (*Isa.* L, 2)? » et reliqua. Vides ergo quoniam inter Deum et hominem peccata separant. Tolle igitur peccata de medio, et Deum tibi proximum tu fecisti.

6. Quomodo enim potest, fratres, oblivisci nostri Deus, qui etiam capillos capitis nostri in Evangelio apud se dicit esse numeratos (*Luc.* XII, 7)? Si enim capillorum nostrorum meminit, multo magis nostrarum animarum meminit. Per numerum enim curam circa nos sollicitudinemque cognoscimus: nemo enim numerat, nisi quod vult diligentius custodire; nemo numerat, nisi qui veretur, ne fraudem absque numero patiat. Pastor ut salvum gregem habeat, eum frequenter annumerat, denique Dominus, qui est bonus pastor, cum una ovicula de centum ovibus aberrasset, recurrens ad numerum, propriis eam ad gregem humeris reportavit (*Luc.* XV, 4, 5). Usque adeo ergo habetur sub

(84) Vet. edit. cum ms. Valliscl., *tanquam Deum et hominem ipsum*. Non satis recte.

tutela, qui habetur in numero, ut errans propriis apportetu. humeris, ne quid de numero minuatur. Nolite ergo putare, fratres, quod vel minimi cujusquam obliviscatur; Deus enim omnium meminit, omnium recordatur: tantum ut non, nostris intervenientibus peccatis, ei inferatur oblivio.

SERMO XXIII.

De sancta Quadragesima VII.

Ex iis quæ hic dicuntur de Quadragesima, cognoscere est illius ritum nondum communiter id temporis receptum fuisse: de cujus quidem diversitate consuli potest Cassianus Coll. XXI, cap. 24, et Sozomenus lib. VII, cap. 19. Quod autem hic Sexagesimæ ac Septuagesimæ nulla fit mentio, illud sane indicio est hujus sermonis ac superiorum 14 et 15 auctores diversos existisse. Intenditur vero etiam querela adversus eos, qui per Quadragesimam alternis tantum hebdomadis jejunium servabant, in quos similiter sermone 146 invehitur Petrus Chrysologus. Sunt præterea in quibus hic sermo cum serm. 145 et 147 Append. August. satis conveniat, ut forte ad eorum auctorem referri possit: at ne idem tribuatur Ambrosio nostro, nihil non reclamat.

1. Nonnulli Christianorum, fratres, æstimantes se divinitatis præcepta religiosius observare, prætermissa devotione Quadragesimæ, cujus hodie curamus exordium, Quinquagesimam se facere mentiuntur; cum id neque divinis litteris jubeatur, neque traditum sit auctoritate majorum. Sola igitur hoc faciunt animi præsumptione; et dum putant se devotius agere, superstitiosius conversantur. Dicit se observare Quinquagesimam, qui forte Quadragesimam implere vix possit. Bonum est quidem cunctis temporibus jejunare, sed melius Quadragesimam jejunare cum Christo; hanc enim quadragesimam nobis Dominus suo jejunio consecravit. Quod dixi jejunio, non jejuniis; unum enim jejunium Domini fuit, quia continuatis quadraginta diebus et noctibus, cibum omnino non sumpsit (*Matth.* IV, 2).

2. Quisquis ergo Christianus consecratam jejunando non impleverit Quadragesimam, prævaricationis et contumaciæ reus tenebitur, quod legem divinitus pro salute sua datam 421 prandendo ipse rescindit. Rescindis enim legem, qui exemplum jejunii Domini non custodis. Qualis vero Christianus es, cum, Domino jejunante, tu prandes (85)? Qualis Christianus es, cum, Christo esuriante, tu reficis? Ille pro salute tua famem sustinet, tu pro peccatis tuis jejunare formidas? Dicit enim mihi, interrogo vos qui in Quadragesima prandetis, si non in conscientiiis vestris rei estis, quod abstinate cuncto populo, vos soli contra præceptum Domini devoratis? si non vobis rubor est, cum exitis in publicum, ne quis vobis jejunus occurrat: aut si non cogitatis, cum ad Ecclesiam proceditis, quemadmodum pacem episcopo porrigatis; ne forte

(85) Abest a cod. Lugd. et Valliscl., *Qualis vero... !u prandes?*

ipso spiritu osculi vestri vos reprobet! Quod si hæc forte non cogitatis, forsitan vehementer erratis; scire enim debetis, cum in Quadragesimæ diebus jejuno pransus occurrit, non bene de illo judicat, qui jejunat.

3. Hoc enim ideo dico, quia audio complures, quod gravius est, fideles alternis in Quadragesima hebdomadis abstinere, et consecratum illum dierum numerum gulæ intemperantia violare, hoc est, prandere septem dierum curriculo, et septem dierum spatio jejunare. Quibus hoc dico, cur etiam per illos septem dies fraudem sibi faciant jejunando, cum illis jejunium tale non prosit? Quamvis enim abstineat quis certis diebus, quamvis ciborum dulciora alimenta non sumat, non tamen illi accepto fertur (86) Quadragesimæ jejunium, qui non diebus quadraginta jejunat. Pudet dicere, senes et aniculæ Quadragesimam faciunt: juvenes et juvenulæ non faciunt (87). Omni igitur sollicitudine tempus sacratissimum celebremus, non prætereant nos dies absque jejunio, non nos transeat una hebdomada absque vigiliis. Ille enim facit Quadragesimam, qui jejunando et vigilando ascendit pascha. Nam sicut reliquo anno jejunare præmium est, ita in Quadragesima non jejunare peccatum est; illa enim voluntaria sunt jejunia, ista necessaria: illa de arbitrio veniunt, ista de lege: ad illa invitamur, ad ista compellimur.

4. Sed videamus iste quadraginta dierum sacratissimus numerus unde habere cœperit exordium. Legimus primum in Veteri Testamento Noe temporibus, cum omne genus hominum scelerata iniquitas occupasset, tot dierum numero patefactis cataractis cœli aquarum pluvias defluxisse (*Gen. vii, 12*), et mysterio quodam quadragesimæ inundatione orbi terrarum facta, non tam diluvium quam baptismum contigisse. Baptismus plane fuit, per quod in peccatoribus iniquitas sublata est, Noe justitia conservata. Ita ergo et modo nobis Dominus ad instar illius temporis Quadragesimam dedit, ut constituto dierum numero, patefactis cœlis, pluvia nos misericordiæ cœlestis irroret, et inundatione facta per baptismum lavacri salutaris nos imber illuminet: et sicut tunc factum est aquarum fluctibus, exstinguatur nunc in nobis delictorum iniquitas, virtutum justitia conservetur. Ipsa enim quæ sub Noe, et modo vertitur ratio; baptismus enim peccatori diluvium est, consecratio est fideli. Per lavacrum enim Domini salvatur justitia, necatur injustitia: quod in uno eodemque factum videmus apostolo Paulo, qui priusquam præceptis spiritualibus lavaretur, erat blasphemus persecutor, et Saulus; at ubi pluvia super eum lavacri cœlestis influxit, necatur blasphemus, necatur persecutor,

(86) Codex Valliscl., non tamen illius acceptum fertur, etc.

(87) Ita edit.; cod. vero Lugd. et Valliscl., divites juvenesque non faciunt.

necatur Saulus: vi vincatur apostolus, vivificatur justus, vivificatur et Paulus. Usque adeo autem perdidit veterem cum actibus suis hominem, ut cum moribus mutaret et nomen. Quisquis ergo in hac devotione Quadragesimæ Dominica mandata servaverit, necabitur in eo diabolica impietas, apostolica autem reservabitur gratia; et succedens quodammodo sibi ipse, moritur ex ea parte qua peccator est, vivificatur ex illa parte qua justus est.

5. Videamus etiam si alibi in Scripturis hunc mysticum quadragesimæ numerum possimus invenire. Legimus quod sanctus Moyses in eremo quadraginta annorum curriculo filios Israel cœlesti manna nutrierit (*Exod. xvi, 35*). Bonus ergo numerus, qui semper cœlum aperit: bonus, inquam, numerus, per quem justitia Noe salvatur, et Israel filii saginantur. Unde et nos observemus hunc numerum, ut aperiuntur nobis cœli, quatenus et pluvia nos gratiæ spiritalis irroret, et spiritalium sacramentorum manna reficiat; instar enim patrum nostrorum hac observatione quadragesimæ et justificamur **422** et pascimur: justificamur lavacro, pascimur sacramentis.

6. Sed dicet aliquis, filios Israel in eremo quando manna saturati sunt, minime jejunasse. Ego autem dico illos non nisi abstinentiæ tunc vacasse, atque ideo cœlestis alimoniam gratiam meruisse: primum, quia desertum omne jejunium est; quia anxietas solitudinis (88) concupiscentiam repellit escarum: deinde in eremo unde accuratæ epulæ? unde vina pretiosa? unde quadraginta annorum tempore qualiscunque substantia? Intelligimus ergo jejunasse filios Israel; quia cognoscimus illis escarum copiam defuisse, et tunc sumpsisse cibum, quando largienti Domino placuisset. Satis autem diu jejunat, qui cum Christi voluntate se reficit. Usque adeo vero abstinentia filiorum Israel in eremo placuit Salvatore, ut quorundam etiam inter ipsos intemperantia notaretur; ita ut quisquis avidior duplum manna cibum sibi collegerat, hic hac injuria feriretur, ut non tam cibum sibi inveniretur servasse, quam vermes: scilicet ut quia supra moderatam refectionem concupierat, velut stimulis quibusdam conscientiæ in morem vermium urgeretur.

7. Igitur et nos, fratres, observantes Quadragesimæ quotidiana et moderata jejunia, et tanquam in eremo constituti, nihil deliciarum sæcularium cogitemus, nulla nos cupiditatum corporalium dulcedo sollicitet. Simus sobrii, simus casti; habentes quidem conversationem in urbibus, possideamus mente desertum. Si ita abstinentes egerimus, erit ut cœlestis manna reficiamur alimonia, et nullis vermium stimulis compungamur.

(88) Vet. edit. cum ms. Valliscl., qui anxietas sollicitudinis; melius edit. Rom. cum cod. Lugd... solitudinis.

SERMO XXIV.

De sancta Quadragesima VIII.

Quidquid a primis hujus sermonis verbis usque ad numerum 2 interponitur, in Append. August. ubi sermonem 251 constituit, reperitur. Ex eodem etiam nonnulla reperiuntur in ejusdem Appendicis 256. Unde cognoscimus et Cæsarium, si tamen is auctor horum sermonum jure dicatur, easdem sententias subinde iterasse, et nostrum hunc sermonem plenum esse atque perfectum, cum dictus sermo 251 illius tantum laciniasit. Apud Rabanum homilia inscribitur Contra paganicos errores, in qua sicut et in sequenti quædam legere est, quæ ex hoc sermone videtur mutuatus; nisi malueris eundem sermonem partim ex Cæsario, partim ex Rabano, partim ex aliis collectum esse.

1. Quam timendus est, fratres charissimi, dies ille judicii, in quo Dominus noster Jesus Christus, ac Redemptor omnium proposuit venire cum flamma ignis, quæ consumptura est adversarios suos, et eos qui faciunt iniquitatem! In illa die plangent omnes tribus terræ. Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute magna, et majestate excelsa: et commovebuntur ante eum omnes fines terræ, et peccatores peribunt in ea: et cœlum plicabitur, et mare siccabitur, et montes sicut cera ardebunt usque ad inferos: et sol convertetur in tenebras, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cœlo, et virtutes cœlorum commovebuntur: et tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo, quod erit crux Christi Domini nostri, in cujus lumine tenebrescent totius mundi lumina. Tunc sancti rapiuntur obviam Christo in aera, et sic semper cum Domino erunt: peccatores autem confundentur et peribunt. Et tunc Dominus noster Jesus Christus mittet angelos suos ad quatuor angulos terræ, et congregabunt electos ejus a summo cœlorum usque ad terminos eorum (*Matth. xxiv, 31*); et tunc separabit sanctos suos Dominus de medio peccatorum, et mittet eos in mansiones cœlestes: peccatores autem mittentur in caminum ignis, qui paratus est diabolo et angelis ejus (*Matth. xxv, 41*). « Ibi erit fletus et stridor dentium (*Matth. viii, 12*). » Væ illis hominibus, qui cum diabolo habebunt mansiones! quia ascendet fumus tormentorum eorum in sæcula sæculorum: quorum vermis non morietur, et ignis eorum non exstinguetur. In quibus nulla vox nisi gemitus, nulla requies nisi ignis, nullum refrigerium nisi flamma, nulla lux unquam nisi tenebræ; et tales non venient unquam in memoriam apud Deum, quorum cibus cruciatus est, et mansio eorum cum diabolo erit, ubi nulla suavitas nisi fetor.

423 2. O homo, qui regnum Dei possidere desideras, quod fecisti malum, dum potes, emenda. dum tempus habes, clama ad omnipotentem Deum: dum tempus habes lugendi, dum adhuc anima tua versatur in corpore tuo, dum adhuc vivis, remedium tibi futurum acquire, priusquam in profundum te mortis absorbeat laqueus pœnarum, priusquam te infernus capiat: ubi nulla est indulgen-

tia, ubi nullus ad confessionem recursus, ubi nullus est ad veniam regressus.

3. Et nos, fratres charissimi, agamus veram pœnitentiam, ut nos Dominus ab illa pœna, quam superius diximus, eripere dignetur. Non nobis sufficit, quod nomen Christianum præferamus, si opera Christiana non facimus: decimas nostras annis singulis de cunctis frugibus, pecoribus, et cæteris præcipit erogandas Dominus. Scriptum quoque est (*Deut. xii, 6 seq.*): Date decimas de omni labore vestro, et de omnibus pecoribus vestris, et ego aperiam vobis cataractas cœli, et multiplicabuntur messes, et vindemiæ vestræ erunt vobis in abundantiam, insuper et sanitates in domibus vestris. At si non dederitis decimas, dicit Dominus, mittam grandinem et pruina et tempestates super vos, et tollam omnem laborem vestrum. Novem partes vobis tributæ sunt, sed qui decimas dare nolueritis, ad solam decimam revertetis: insuper et mortalitates venient in domos vestras. Frumenti, vini et olei parte offerte primum in Ecclesiam, reliquam per cæcos, claudos, debiles, leprosos, et orphanos, et per viduas, peregrinos et advenas dividere debetis. Similiter facite de omni peculio vestro, de omni fructu vestro. Quoties novum facis panem de messe tua, primum affer ad Ecclesiam pro benedictione: reliquum vero tecum retinere poteris pro te et tua familia: sic fac de uva, et de omni labore tuo.

4. In ecclesia stantes nolite obstrepere, sed lectiones divinas diligenter audite. Qui otiosis verbis, cachinnis clamorosis, deambulationibus importunis in ecclesia perstrepat, et pro se et pro aliis redditurus est rationem in die judicii; quia Verbum Dei nec ipse audit, nec alios audire permittit. Ad ecclesiam cum venitis, nolite litigare; causas vanas nolite dicere, audire vel judicare; aut rixari, aut joculari, vel alienas fabulas referre; quoniam qui talia agunt, sine fructu orationes eorum evanescent: imo cum parvo peccato ad ecclesiam veniunt, et cum peccatis multis de ecclesia recedunt, quibus valde congruit, quod Propheta dicit et comminatur: « Homo vanitati similis factus est, dies ejus sicut umbra transeunt (*Psal. cxxliii, 4*). »

5. Judices vero qui causas audiunt, juste judicent, et munera super innocentes non accipiant; ne forte dum acquirunt pecuniam, perdant animam suam. Nemo enim habet injustum lucrum sine justo damno: ubi lucrum, ibi et damnum: lucrum in arca, damnum vero in anima. Dic, ubi sunt reges, ubi sunt principes, ubi sunt divites? ubi est aurum et ornamentum eorum? Cuncta velut umbra transierunt. Aurum et argentum et ornamenta eorum remanserunt in mundo, et illi sine fine cruciantur in inferno, ubi vermes eorum non moriuntur, et ignis eorum non exstinguetur, quia scriptum est: « Potentes potenter tormenta patientur (*Sap. vi, 7*). » Ibi vitam tenebrosam et mansionem obscuram perpetuo habebunt: ibi miseri cum miseris, superbi cum superbis, homicidæ cum homicidis,

adulteri cum adulteris, iniqui cum iniquis, falsi cum falsis, sacrilegi cum sacrilegis, omnes simul cruciantur in inferno sine fine.

6. Firmiter mihi credite, fratres, quia nullus peiorem culpam habet, quam qui Deum blasphemans et derelinquens, idola colit: nec peior dissolutio esse potest in populo, quam quod dæmonibus immoletur, et Ecclesiæ catholicæ derelinquantur: et qui de misericordia Domini desperat, et non credit in resurrectionem: et qui colunt augures, vel sortilegos, vel aruspices, divinos et præcantores, et qui confidunt in phylacteriis et characteribus, aut sternutationibus, avibus cantantibus, divinationibus, aut mathematicis, aut aliis quibuscunque malis artibus, damnabuntur.

7. Isti omnes infelices et miseri, qui saltationes ante ipsas etiam sanctorum basilicas, et in ipsorum sanctorum festivitibus choros ducunt, cantica luxuriosa vel turpia lingua sua proferunt. Quare unde debuerant Deum laudare et mereri, inde sibi damnationem acquirunt: et sicut Christiani 424 ad Ecclesiam veniunt, ut pagani tamen de Ecclesia revertuntur.

8. Nulla mulier potione abortivum procuret, aut conceptos fetus occidat. Mulier quæ iniquitatem hanc patrauerit, quantos parere potuisset filios, tantorum homicidiorum rea, rationem redditura est in die iudicii. Quicumque malorum huiusmodi reus inventus fuerit, perdidit baptismi meritum coram Deo et angelis ejus.

9. Contestamur vobis coram Christo Domino nostro, quod qui malum fecerit, nisi veram pœnitentiam egerit, eleemosynas justas fecerit, et nisi in bonis operibus mors illum invenerit, quod nunquam possidebit vitam æternam, sed cum diabolo descendet in infernum; quia « arcta et angusta est via, quæ ducit ad vitam (Matth. vii, 14). » Et ideo non tantum propter timorem iudicii, sed propter amorem Dei, et gaudia vitæ æternæ, ab omni vitio et malo se abstinere quis debet, etiam spem suam omni hora in Deum ponere.

10. Serpens cum venerit ad bibendum aquam, priusquam bibat, extra fontem evomit venenum suum, et postea bibit; ita et nos quando ad altare Domini communicaturi accedimus, desponamus venenum pessimum: hoc est, iracundiam, odium, invidiam, falsitatem, iniquitatem, avaritiam, cupiditatem, superbiam, sacrilegium, furtum, luxuriam, falsum testimonium, discordiam, perjurium: hæc sunt animarum venena. Ista prius repellamus a nobis, et sic ad altare Domini corpore et sanguine ejus satiemur. Mundemus corda et corpora nostra ab omni vitio malo; ut casto corpore, et mundo corde, et cum secunda conscientia ad altare Domini possimus accedere. Etiam per omnes festivitates,

(89) In cod. Biblioth. Vallic. et apud Gratian. ea huius sermonis prima verba sunt: in edit. autem Rom. hoc initium sine teste aut fidejussore præ-

auxiliante Domino, castitatem servate ut nos solemnitates nostræ castos et justos inveniant.

11. Rogamus Dominum, ut mittat vobis medicamentum cœleste, hoc est, castitatem, charitatem, gaudium, patientiam, longanimitatem, fidem, lenitatem, continentiam, et misericordiam. Et nos, fratres charissimi, non cessemus benefacere, jejunare, pœnitentiam agere, eleemosynas dare, nudos vestire, infirmos visitare, hospites colligere, et pauperes pascere, Ecclesiis Dei servire, Scripturas sanctas custodire, Dei servos diligere, spem nostram omni hora in Deum ponere, iram non perficere, iracundiæ tempus non retinere, pacem falsam non dare, charitatem non derelinquere, non jurare omnino, ne forte pejeremus. Omnia quæcunque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis similiter. « Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. x, 22). »

12. Vos autem, fratres charissimi, ut cogitetis periculum vestrum, paterna charitate admonemus. Si nos libenter auditis, et vobis vitam æternam, et nobis perenne comparabitis gaudium in regno cœlorum, ad quod feliciter pervenire mereamur, præstante Domino nostro Jesu Christo, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum, amen.

SERMO XXV.

De sancta Quadragesima IX.

Jam pridem hic sermo numeratus est inter Ambrosianos, quippe qui a Gratiano et P. Lombardo Ambrosii nomine citatus fuerit. Horum auctoritate sicut et codicum Vatic. et Mediol. a Decreti emendatoribus eundem sancto Doctori attributum esse pronum videtur. Verum non possumus quia admiremur eruditiss. Card. Bona lib. 1 Rer. Liturg. cap. 14, num. 5, pro Ambrosiano ipsum habuisse. Etenim vel hoc solum quod per Quadragesimam singulis diebus excepta Dominica necessario jejunandum, tradit justum hac de re dubitandi locum præbuit Possevino in Apparatu. Si huic causæ illam addideris quod prandium hora nona capere permittit, eadem hæc cum serm. 8 in Psal. cxviii, num. 48, composueris, quam in eo nihil existat Ambrosianum, statim comperies. Porro mutationes a Romanis editoribus, qui primi cum prælo subjecere, in eo factas ex codice bibliothecæ Vallicellanæ emendavimus.

1. Ecce nunc tempus adest (89), in quo et peccata vestra confiteri Deo et sacerdoti, et per jejunia, et orationes, et lacrymas, atque eleemosynas delere debetis (De Pœnit., dist. 1, cap. Ecce). Quare erubescit peccator manifestare peccata sua, quæ et Deo et 425 angelis omnibus, atque cunctis electis animabus sunt nota et manifesta? Confessio a morte animam liberat, confessio paradysum aperit, confessio spem salvandi tribuit. Unde Scriptura dicit: « Dic tu iniquitates tuas primus, ut justificeris (Isa. xliii, 26). » Hic iis verbis osten-

missum fuit: *Ecce nunc tempus acceptabile, ut superiori Dominica legimus.*

ditur quia non meretur justificari, quia in vita sua peccata non vult confiteri. Illa vero confessio non liberat, quæ non fit cum pœnitentia. Pœnitentia vera est dolor cordis, et amaritudo animæ pro malis quæ quisque commisit (*De Pœnit.*, dist. 3, c. *Pœnitentia*). Pœnitentia est et mala præterita plangere, et plangenda iterum non committere.

2. Et quamvis omnes dies, quibus homines vivunt, apti sint pœnitentiæ, tamen isti dies sunt plus apti et congrui ad confitendum, et ad jejunandum, atque eleemosynas faciendas: quoniam peccata totius anni istis diebus potestis diluere. Ideoque moneo omnes, et hortor singulos, ut quidquid in vobis reprehensibile cognoscitis, emendetis. Quicumque recognoscit in se quod fidelem non decet, emendet: quod minus fecit, si fideliter decimas non dederit (90). Quid est fideliter decimas dare, nisi ut nec pejus, nec minus aliquando Deo offerat aut de grano suo, aut de vino suo, aut de fructibus arborum, aut de pecoribus, aut de horto, aut de negotiis, aut de ipsa venatione sua? Quia de omni substantia, quam Deus homini donat, decimam partem sibi servavit; et ideo non licet homini retinere illud, quod Deus sibi reservavit. Tibi dedit novem partes, sibi vero reservavit decimam partem: et si tu non dederis Deo decimam partem, Deus tollet a te novem partes. Item si quis recognoscit in se quod ab aliquo tulit aliquid injuste, emendet reddendo quod injuste tulit. Nam qui non vult Deo reddere decimas quas retinuit, et homini non studet reddere, quod injuste ab eo abstulit; non timet adhuc Deum, et ignorat quid sit vera pœnitentia, veraque confessio (16, q. 2, c. *Nam qui Deo*).

3. Iste talis homo non potest bonam eleemosynam facere. Bonum est propterea, fratres, ut Deo reddatis quæ sua sunt, et proximo quæ illius fuerunt; ut de vestris justis laboribus eleemosynas faciendo, peccata vestra possitis redimere, secundum quod scriptum est: « Sicut aqua exstinguit ignem, ita eleemosyna exstinguit peccatum (*Eccli. III, 35*). » Et hoc facere debetis (91), quia unusquisque secundum quod habet, debet tribuere indigentibus: id est, qui habet multum, debet tribuere multa: et qui parum habet, debet parum dare, secundum quod (92) sanctus Tobias agere docuit filium suum (*Tob. IV, 9*). Cum grandi quoque studio et cum ingenti aviditate debent Christiani eleemosynas facere; ut mereantur in die iudicii audire a Domino: « Esurivi, et dedistis mihi manducare: sitivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me: nudus eram, et vestistis me: infirmus, et visitatis me: in carcere eram, et venistis ad me. Ve-

(90) Rom. edit., quod fideliter non dederit decimas suas, modo emendet, quod minus fecit. Quid est.

(91) Eadem edit., scriptum est: peccata tua eleemosynis redime. Et adhuc scire debetis.

(92) Rom. edit., juxta paucum non timeat eleemosynam facere, secundum quod, etc.

nite ergo, benedicti Patris mei (*Matth. xxv, 35, 36*). » Si ista vos opera misericordiæ non feceritis, quæ modo commemoravi, audietis in die iudicii: « Ite in ignem æternum (93) (*Ibid. 41*). »

4. Jam quia tales dies sunt, non audeo, ut non dicam periculum et grande malum, quod est in populo isto: quod si ea feceritis, dicet vobis: « Venite, benedicti Patris mei. » Qualis Christianus est, qui tali tempore non jejundet, vel usque ad nonam? Ecce Ninivitæ parvulos etiam lactantes, et pecora atque jumenta, ut periculum mortis evadere possent, jejunare fecerunt. Quales ergo Christiani esse possunt, qui et sani sunt, et jejungere cum Moyse, et Elia, et Salvatore nostro nolunt? Solent enim dicere: non possumus laborare, et jejungere. Sed ideo non possunt, quia nolunt. Saltem laborent minus, ut jejungere possint. Moneo quapropter, et contestor vos in Domino, ut nullus vestrum, nisi forte sit infirmus, aut infans, usque ad Pascha, et nisi in Dominicis diebus, ante nonam manducet aut bibat.

5. Moneo etiam ut qui juxta Ecclesiam est, et occurrere potest (94), quotidie audiat missam; et qui potest, omni nocte ad matutinum officium veniat. Qui vero longe ab Ecclesia manent, omni Dominica studeant ad Matutinum venire: id est, viri, et feminae, et juvenes, et senes præter infirmos; unus tamen aut duo remaneant, qui domum custodiant.

6. Nullus omnino uxori suæ jungatur ante octavam Paschæ. Quicumque iram, aut odium contra alterum tenet, 426 dimittat illi ex toto corde, si salvari desiderat: et exceptis illis, quibus sacerdos consilium dat, ut non communicent, omnes Christiani omni Dominica debent offerre et communicare. In Quadragesima vero moneo ut die omni, aut saltem, ut dixi, omni Dominica offeratis et communicetis. Et idcirco puram et mundam vitam ducite, ut digni sitis accedere ad sanctam communionem. Et hæc scire debetis, quia quidquid subtrahitis corpori in jejunando, totum debetis pauperibus donare, non vobis ipsis reservare.

7. Omnipotens Deus donet ut ista, quæ dicta sunt, retineatis, et opere compleatis; quatenus post finem hujus vitæ, et post terminum laboris ad requiem sempiternam pervenire possitis: ipso donante, qui vos et creavit, et pretio sui sanguinis redimere voluit: qui vivit et regnat per infinita sæculorum sæcula. Amen.

SERMO XXVI.

De sancta Quadragesima X.

Hic sermo ex eorum est numero, quos Rom. editio primum evulgavit. Eidem præfixit illum titulum:

(93) Rom. edit., Si per hanc vocem opera misericordiæ... æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus. Jam quia... non audeo tacere, ut non revelem periculum vestrum... quod vobis, nisi emendetis vitam, imminet, qualis, etc.

(94) Eadem edit., et sine gravi impedimento potest.

De modo vere agendi pœnitentiam. Sed quam immerito nomen Ambrosii ipsi ascripserit, nemo vel ex prima lectione non deprehendat. Suspectum vero id etiam nobis est, quod in ipso limine memoratur de Ninivitis: quippe cum in toto reliquo sermone neque de illis, neque de illorum pœnitentia quidquam dicatur. Quod autem asseritur, qui unam tantum jejunii diem prætermiserit, integram violasse Quadragesimam, habetur etiam sermone 22, sicut et quod occasione hiemis in meliorem tempestatem se convertentis hic disseritur, cum eodem sermone affinitatem quamdam habere videtur; unde conijcere forsitan liceat unum ac eundem horum sermonum auctorem esse.

1. Lectum est nunc in Evangelio: « Viri Nini-vitæ surgent in iudicio cum generatione ista, et condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Jonæ (Matth. xii, 41). » Pharisei pœnitentiam simulabant, ideo a Christo Domino appellantur « generatio mala et adultera (Ibid. 39); » et alibi, « progenies viperarum (Matth. iii, 7); » non autem vere pœnitebant, ideo merito condemnantur.

2. Sic et tu, o Christiane, quem scio esse superbum, pœnitere te asseris, et diaboli opera requiris, et Domini præcepta prætermittis. Scire a te desidero quid pœniteas, nescio quid sit pœnitentia tua. Pœnitere te asseris, qui cum injustitia, qua præcinctus es, superinduxisti superbiam? Pœnitere te asseris, qui carnem alienam sequeris? Sic fatigaris: reversus es sicut canis ad vomitum, aut velut sus calore affecta, in limo terræ provoluta. Quid sit tua pœnitentia, non invenio: circuivi et perambulavi locum pœnitentiæ, et non inveni pœnitentiam tum. Qui sæculum destruxeras, ibidem inveniris: qui carnis superbiam deposueras, humerum submittis iterum, ut gravius portes onus: qui avaritiæ dederas dorsum, denuo illi obviam occurris: qui vanitati repudium dederas, iterum reverteris ad ejus gratiam: qui pompas sæculi fugeras, iterum in manus illius incidisti. Ambulas superelatus sine cervice. Nescis scriptum esse: « Quid nobis profuit superbia, et quid divitiæ cum jactantia contulerunt nobis (Sap. v, 8)? » Et sequitur: « Transierunt illa omnia tanquam umbra (Ibid. 9). » Fidelem et mundum te invenisti, qui per aquam baptismi fueras renovatus, sicut scriptum est: « Lavamini, mundi estote, auferte nequitas ab animabus vestris (Isa. i, 16). » Illos propheta ad lavandum hortatur; tu autem cum esses mundus, sordidus factus es, non D potes denuo lavari.

3. Si vis autem ut munderis iterum, da eleemosynam, et omnia tua munda sunt (Luc. xi, 41).

Mundandis bona est eleemosyna, quæ purgat omnes sordes. Humilia autem te in omnibus, et coram Deo invenies gratiam: « Subditus esto Deo, et obsecra Dominum (Eccl. iii, 20); » et: « Ne æmuleris, ut nequiter agas; quoniam qui nequiter agunt, exterminabuntur (Psal. xxxvi, 7, 9). » Ora Dominum quotidie cum lacrymis, si forte peccata tua solvantur; cum Deus superbis resistat, humilibus autem det gratiam (I Petr. v, 5). Memorare filium in longinquo positum, qui luxuriose vivendo sub-

stantiam suam cum meretricibus dissipavit; 427 postea humilis factus, et ad cor reversus, dicens: « Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor? Surgam ergo, et vadam ad patrem meum, et dicam: Fac me sicut unum ex mercenariis tuis (Luc. xv, 17-19). » Ad patrem accedens, et coram eo se prosternens, fuit ab eo lætanter acceptus; imo occidit pro eo vitulum saginatum.

4. Memorare itaque quia et pro te Christus occisus est, qui ante fuit vitulus saginatus. Quia vero alter filius ejus contristatus est, quoniam occisus est Christus, qui ante fuit vitulus saginatus, pater respondit, dicens: « Fili, tu mecum semper es, et omnia mea tua sunt: gaudere autem te oportet quia hic filius meus mortuus fuerat, et revixit: perierat, et inventus est (Ibid. 31, 32). » O quam beatum populum, pro quo Christus occiditur! quale gaudium portat Pater, quando quod mortuum fuerat, reviviscit: et quod perierat, invenitur! cui tunc dicitur, ut scriptum est: « Ecce sanus factus es, jam noli peccare, ne tibi deterius aliquid contingat (Joan. v, 14). »

5. Attende ergo unde excideras, et plange, pœnitentiam age: si quominus, veniet tibi Dominus cito, et movebit candelabrum tuum de loco suo. Memorare, fili, Christum reliquisse nonaginta et novem justos, perquisisse hominem peccatorem, et inventum eum in invio humeris suis reportasse (Luc. xv, 4); vel illam mulierem (Ibid. 8), hoc est Ecclesiam, quæ perdidit drachmam, hoc est hominem peccatorem, accendisse lucernam, hoc est, Christum qui est lumen justitiæ: et inventa ea in pulvere, vocasse amicas et vicinas Ecclesiæ; ut congratularentur super inventum hominem peccatorem; et a stercore erectum eum collocasse cum principibus populi sui, hoc est, cum apostolis et prophetis. Ecce quid facit pœnitentia homini peccatori, qui dum in stercore jacet, cum principibus sublimatur (Psal. cxii, 7).

6. Pœnitentem hominem dico, qui plangit quod peccaverat, et rogat Dominum ut non iterum faciat quod admiserat. Pœnitentem hominem dico qui diebus ac noctibus ingemiscit, et cum Propheta dicit: « Lavabo per singulas noctes lectum meum lacrymis meis (Psal. vi, 7). » Pœnitentem hominem dico qui repellit quod male fecerat, et rogat Dominum, ut veniam consequatur. Pœnitentem hominem dico, qui post concupiscentiam suam non vadit, et voluptatibus suis se privat. Pœnitentem hominem dico qui diligit quod ante neglexit, et quod fecerat mali, deserit. Adhæreant ergo tibi quæ bona sunt, et quæ mala deleantur.

7. Si pœnitentiam non egeris, incidēs in manus Domini secundum severitatem iudicii ejus, quod cavere debemus; nam dicit Apostolus: « Horrendum est incidere in manus Dei viventis (Hebr. x, 31). » — « Diverte (ergo) a malo, et fac bonum; inquire pacem, et sequere illam, » sicut scriptum est (Psal.

xxxiii, 15). Dic ergo: Commisi mala, et recreavi A bona. Fac etiam dignos fructus pœnitentiæ, et ne dixeris: « Peccavi, quid factum est mihi triste?.. et non adjicias peccatum super peccatum (Eccli. v, 4, 5): » et ne dicas: « Miseratio Dei multa est (Ibid. 6); » scito enim quia « misericordia et ira ab illo (Ibid. 7). » Revertere igitur ad Dominum, et plange. Dicit autem: « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci (Psal. l, 6), » et: « Delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris, Domine (Psal. xxiv, 7); » et: « Ne avertas faciem tuam a me, ne declines in ira a servo tuo (Psal. xxvi, 9). » Ecce pœnitentia hominis se humiliantis: quomodo non veniam habebit, qui talia ingemiscit? quis audiat illum, et non moveatur? Qui enim « se humiliat, exaltabitur; » sicut « et qui se exaltat, humiliabitur (Luc. xiv, 11). » Nam scriptum est: « Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate (Psal. li, 3)? »

8. Pœnitere pollicitus es, et adhuc carnis opera perficis? Nescis quia scriptum est: « Multo melius est non vovete te, quam vovisse te, et non reddere (Eccli. v, 4)? » Peccatum non desinit dominari tibi; et tu dicis quod pœnites, et oras. Nescis quod scriptum est: « Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum (Psal. xxix, 16)? » Ecce qualem comminationem Domini in omnem peccatorem. Quid dicis tu, qui te asseris pœnitentem? Ubi est pœnitentia tua? Exclusa est superbiam æstu: dum carnis desideria sequi conaris, Dominum prætermittis. C Audi ergo, fili, retrahere pedem tuum a sæculo, cui jam pridem renuntiaveras, ut fidelis amodo inveniaris. Quid quæris a sæculo cui jam renuntiasti? Pœniteas ergo de omni pompa iniquitatis: apprehende fidem, quam ante maculaveras; quia consenserat diabolo tenebrarum, et Dominum qui est lumen, post dorsum tuum reliqueras.

9. Memorare, fili, quia scriptum est: « Quid est, misericordiam volo, et non sacrificium (Osee vi, 6; Matth. ix, 13; xii, 7)? » Miserebitur tibi Dominus, 428 si hæc omnia cum legeris, facias; ut per obedientiam tuam et humilitatem gratiam consequaris: si pœnitentiam de toto corde egeris, si Dominum præ oculis habueris; si missa voragine poculi veneni, calicem salutis accipias; si die ac nocte in lege Domini meditaberis; si omnem sollicitudinem tuam in illum projeceris, tunc gaudebis et exultabis in Domino, quia vicisti malignum: tunc erit merces tua in cœlo, quia taliter laborasti: tunc erit Dominus adjutor tuus in die judicii: tunc stabis in magna fiducia, tunc stabis ad dexteram Dei cum sanctis suis, et dicetur tibi: « Venite, benedicti Patris mei: accipite regnum perpetuum (Matth. xxv, 34), » quod vobis paravit Pater meus cœlestis. Injustis autem et peccatoribus dicetur: « Ite in ignem æternum (Ibid. 41), » quem præparavit Pater vester diabolo: « Tunc ibunt

impii in ignem æternum, justi autem in vitam æternam (Ibid. 46), » ad quam nos perducatur Dominus noster Jesus Christus, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XXVII.

De jejunio Domini in deserto.

De Quadragesima XI.

Ex hujus sermonis lectione cognoscimus, et illum per quadragesimam habitum esse, et ejus auctorem sæpius conscendisse sacrum suggestum. Cum porro sermonis a se anteriore Dominica pronuntiatæ materies in sermone 30 supra rejelectorum tractata reperiat, eundem sermonem hic indicari credibile est, atque adeo utrumque esse Maximi. Huc adde quod idem sanctus exordia huic similia solet adhibere, quodque hom. 2 in hoc ipsum Evangelium nonnulla tractat, quæ cum hoc nostro sermone apte concinant. Valde etiam verisimile est, hoc sermone habito de prima Christi tentatione, alios ab auctore de secunda et de tertia esse adjectos, et de tertia quidem sermonem jam non exstare: de secunda vero eum ipsum esse, qui 22 supra exhibetur. Sed veterum edit. ac mss. ordinem hic retinemus.

1. Meminisse debet vestra dilectio hoc me anteriore Dominica prædicasse, et dedisse rationem cur Dominus quadragesimam jejunaverit, vel cur ipsa jejunia in deserto transegerit. Diximus enim hæc omnia observasse eum, non justificationis suæ causa, qui erat virgo per omnia, sed nostræ salutis gratia; ut quorum generatio per intemperantiam peccaverat, per abstinentiam sanaretur.

2. Videamus igitur quid illo in tempore vel in ipsa solitudine gestum sit; dicit enim evangelista adfuisse ibi diabolum, et Salvatorem ejus versutia fuisse tentatum. Ait namque sacra lectio esurisse Dominum, et dixisse illi diabolum: « Si filius Dei es, dic lapidi huic ut fiat panis (Luc. iv, 3). » Videte artem Domini, qua adversarium fraude circumvenit. Post multa jejunia esurisse se simulat, ut diabolum quem jejunando jam vicerat, iterum esuriendo sollicitet; spem enim illi congregandi ex infirmitate famis quodammodo tribuit, ut dum veluti contra imbecillum congregitur, gloriosus superetur. Hæc enim est vera victoria, ut qui Adam immortalem, gloriosum et epulantem subverterat, nunc ab homine mortali, humili atque esuriente vincatur. Cernens enim esurientem diabolus Dominum, hominem putat, dubitat Salvatorem; et ideo ait: « Si filius Dei es, dic lapidi huic, ut fiat panis. » O misera Satanæ et extrema congressio! Diabolus in deserto tentationis solita arma (95) non invenit: deest illi de paradiso amœnitas arborum, deest illi consiliatrix Eva, deest illi pomorum speciosa deceptio; et quia non invenit cibum, quem offerat esurienti, postulat in cibum saxa mutari.

3. Undique exclusus, undique defraudatus, ad pavimenta se confert; satis enim manifeste ostendit vastitatem sibi eremi restitisse, cum putat propter inopiam rerum etiam elementa posse

(95) Omnes edit., tentationis solida arma: rectius mss. tentationis solita arma.

converti. Postulat igitur in panem lapides commutari. Versutus et callidus scit quid petat, novit factum esse quod dicit; meminit enim in veteri Testamento sitientibus aquam de lapide profluxisse (*Exod. xvii, 6*), vult etiam hic esurienti cibum de lapide ministrari; retinet enim ibi duritiam petræ in liquorem fontium resolutam, cupit etiam hic asperitatem saxi in panis dulcedinem transformari. Suspiciabatur enim ipsum esse Christum, qui hæc operari soleat de natura saxorum, sicut ait apostolus Paulus: «Bibebant de spiritali consequenti eos petra, petra autem erat Christus (*I Cor. x, 4*).» **429** Suspiciabatur, inquam, ipsum esse Christum, eum postulabat ut de lapide panes faceret: sed putabat tantummodo solum hominem, cum esurientem videret.

4. Salvator autem versutiam ejus mira responsione condemnat: nec facit quod dicit diabolus, ne videatur pro arbitrio adversarii virtutis suæ gloriam declarare: nec tamen respondet non posse fieri, quia negare non poterat, quod sæpe jam fecerat. Igitur nec acquiescit petenti, nec denegat exploranti, ac per hoc et potentiam virtutis suæ suo reservat arbitrio, et versutiam adversarii divino confutat eloquio. Respondit ergo illi: «Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei (*Matth. iv, 4*); hoc est, non in pane terreno, non in cibo materiali, quo Adam primum hominem decepisti: sed in verbo Dei, in quo sunt vitæ alimenta cœlestis. Verbum autem Dei Christus est Dominus, sicut evangelista dicit: «In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum (*Joan. i, 1*).» Quisquis ergo verbo Christi pascitur, terrenum pabulum non requirit; nec enim potest sæculi panem cupere, qui pane reficitur Salvatoris. Habet enim Dominus suum panem; imo panis ipse Salvator est, sicut docuit dicens: «Ego sum panis, qui de cœlo descendi (*Joan. vi, 51*).» De quo pane dicit Propheta: «Et panis cor hominis confirmat (*Psal. ciii, 15*).»

5. Quo ergo mihi panem, quem offert diabolus, cum habeam panem, quem Christus impartit? Quo mihi cibum, propter quem protoplastum dejectum memini, Esau primitivis fraudatum vidi, Judam Iscarioth proditionis scelere denotatum? Adam enim per escam paradisi perdidit, Esau per lentem honorem primatus amisit, Judas per bucellam apostolatus sublime deposuit; ex quo enim bucellam sumpsit, non jam apostolus cœpit esse, sed proditor. Sic enim scriptum habes, dicente Domino: «Cui intinctum panem dederam, ipse me tradet. Et continuo post bucellam intravit in illum Satan (*Joan. xiii, 26, 27*).» Non bonus cibus, post quem negatur Dominus, post quem ingreditur inimicus: non bonus cibus, post quem Christus respuitur, decoratur Antichristus: non bonus cibus, qui bene-

(96) Tres mss., *cogitatione initiatum*; unus, *cogitatione ininitum*.

(97) Vet. edit., *ut dictum numerum sine labore*; Rom., *ut dictum numerum ad diem sine labore*; om-

ne dictione caret, maledictione completur. Illa ergo esca nobis necessaria est, quæ vitam præstat, quæ animam pascit; postquam sequitur Christus, inimicus excluditur. Illam escam accipere debemus, quam Salvator, non diabolus subsequatur; quæ perceptione sui confessorem faciat, non proditorem.

6. Quam bene autem jejuniis tempore Verbum Dei dixit esse, quod reficit! ut ostenderet jejunia nostra non debere sæculi actibus occupari, sed sacris litteris exerceri. Negligit enim famem corporis, qui pabulo lectionis intendit: nec ventris curam habere poterit, qui alimentum verbi cœlestis acquirit. Ipsa est enim refectio, quæ saginat animam, quæ impinguat viscera; cum de divinis Scripturis cibum eloquii perennis accipimus. Ipsa est esca, quæ vitam æternam tribuit, et insidias a nobis diabolicæ tentationis excludit. Quod autem sacrarum litterarum lectio vita sit, Dominus testatur dicens: «Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt (*Joan. vi, 64*).»

SERMO XXVIII.

De sancta Quadragesima XII.

Ex primis verbis sermonis hujus colligi potest ejus auctorem non solum Dominicis, sed et aliis quoque diebus in Quadragesima concionari solitum esse. Quod autem de qualitate tempestatis, qua jejunium illud incidit, et de unici diei violatione hic disseritur, videtur cum nonnullis antecedentium sermonum habere quiddam cognationis: at hoc parum est, ut iidem illi ab eodem auctore scripti dicantur. Forte id majus habeatur, ut hic ultimus adjudicetur sancto Maximo, quod ejus nomine in cod. Remig. et duobus Germ. inscriptus fuerit.

1. Ante dies devotionem sanctæ Quadragesimæ prædicantes, sacrarum litterarum exempla protulimus, quibus approbaremus hunc quadragenarium numerum non esse ab hominibus constitutum, sed divinitus consecratum: nec terrena cogitatione inventum (96), sed cœlesti majestate præceptum. Atque ideo qui constitutum numerum una die **430** manducando præterit, non ut unius diei violator accusatur, sed ut totius Quadragesimæ transgressor arguitur. Unde bonum est homini ut ad diem sine labore jejuset (97), et totius Quadragesimæ consequatur pariter sanctitatem. Hæc autem non tam sacerdotum præcepta, quam Dei sunt. Atque ideo qui hæc spernit, non sacerdotem spernit, sed Christum, qui in suo loquitur sacerdote.

2. Videamus igitur quo tempore hanc observantiam nobis indixerit Dominus, si non veluti per istam devotionem cuncta elementa voluerit habere profectum. Ecce enim, ut in dicta (98) Quadragesima, constricta hiemali gelu terra resolvitur, et aquarum fluentia meatus suos, glacie liquefacta, recipiunt; sic quoque corporum nostrorum hoc

nes vero mss., *dictum numerum* rejiciunt.

(98) Omnes edit. hic et infra conjunctim scribunt *indicta*; mss. autem partim conjungunt, partim dividunt eandem vocem.

eodem tempore contracta sceleribus peccata solvuntur, et vitæ nostræ purior cursus, liquefacto rigore diaboli, meatum suum pristinum recognoscit. Terra, inquam, in dicta Quadragesima asperitatem deponit hiemis, ego in dicta Quadragesima asperitatem rejicio delictorum. Illa terra aratri scinditur, ut mundanis sit congrua frugibus : mea terra jejuniis exaratur, ut cœlestibus sit apta seminibus. Sicut enim reditum uberiores capit, qui frequentius vexando exercet campum; ita et majorem gratiam percipit, qui exercet corporis sui campum sæpius jejunando.

3. Ecce enim abstinentiæ tempore, herba segetum reviviscit in messem, surculus arboris conatur in fructicem, palmes vineæ pubescit in gemmam, et omnia de inferioribus ad altiora se subrigunt : ita hoc eodem tempore hominum spes intermortua (99) reviviscit in posterum, fides perdita reparatur in gloriam, temporalis vita proficit in æternam; et omne genus humanum ad cœlestia se subrigens, ab infimis (1) ad altiora consurgit. Modo ferrum gestans agricola sarmenta deputat vinearum; ita et nunc Evangelium tractans episcopus, sordes amputat populorum, et isto quadragenario curriculo universæ hoc agunt creaturæ, quatenus depositis superfluis, ornatae vel comptæ in pascha procedant.

4. Modo omnia sunt in partu, ut tunc reperiantur in fructu; tunc enim contra naturæ speciem spina profert rosam, calamus fragrat liliū, suavitatem arida virgulta depromunt : et ita cuncta floribus adornantur, ut festivitatem diei magni creatura ipsa nitore sui celebrare credatur. Igitur et nos hoc eodem jejuniorum tempore producamus de spinis nostris rosas, hoc est, de peccatis justitiam, de severitate misericordiam, de avaritia largitatem. Istæ enim spinæ sunt corporis nostri, quæ præfocant animam, de quibus ait Scriptura: « Spinas et tribulos tibi germinabit terra (Gen. III, 18); » germinat enim mihi terra mea spinas, si me corporalis libidinis titillatione compungit : generat mihi tribulos, cum me divitiarum sæcularium cupiditate discruciat. Spina enim Christiano avaritiæ suæ radix est; spina viro bono honoris ambitio est; videntur enim specie apud suos grata esse, sed lædunt.

5. His ergo nisi vigilando et jejunando carere non possumus; quin potius per abstinentiam ipsæ spinæ vertentur in rosam. Producit enim jejunando libido castimoniam, superbia humilitatem, ebrietas parcitatem (2); hi enim sunt flores vitæ nostræ, qui suave Christo redolent, qui odorem bonum Deo spirant. Unde ait Apostolus: « Quoniam Christi bonus odor sumus Deo (II Cor. II, 15). » Hanc ergo Quadragesimam largitus est nobis Dominus, ut hujus temporis spatium in morem totius creaturæ nunc

(99) Nonnulli mss., spes interim mortua; quidam etiam, spes interius mortua.

(1) Omnes edit. cum mss. duobus, ab inferis; mss. aliquot, ab inferioribus; alii majori numero, ab infimis.

(2) Ita mss. plures ac potiores: nonnulli vero

A concipiamus (3) virtutum germina, ut in die Paschæ fructum justitiæ proferamus.

6. Hoc autem quadragenario numero se ipse Dominus Christus exercuit, non ut profectum ipse caperet, sed ut profectum salutis nobis ostenderet. Nec enim erat in illo spina peccati, quæ verteretur in florem; ipse enim erat flos natus non de spina, sed de virga, sicut ait propheta: « Exiit virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Isa. XI, 1); » virga enim erat Maria, nitida, subtilis et virgo, quæ Christum velut florem integritate sui corporis germinavit.

7. Continuatis ergo quadraginta diebus et noctibus (4), hæc jejunia non esuriens Dominus procuravit; sed dicit illum evangelista esurisse postea. Quomodo ergo potest fieri, ut qui tantorum dierum numero famem sitimque non 431 senserit, postea esurierit? Esuriebat plane, nec negare possumus quod esurierit; esuriit enim non cibum hominum, sed salutem; nec escarum sæcularium epulas concupivit, sed animarum desideravit cœlestium sanctitatem. Cibus enim Christi est redemptio populorum; cibus Christi est paternæ voluntatis effectus, sicut ipse ait: « Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei, qui me misit (Joan. IV, 34). » Unde et nos esuriamus cibum, non qui terrenis epulis apparatus, sed qui divinarum Scripturarum lectione colligitur; ille enim corpus ad tempus nutrit, hic autem animam reficit in æternum.

SERMO XXIX.

De sancta Quadragesima XIII.

Habitus est hic sermo media circiter Quadragesima in Evangelium cæci nati, quod nunc feria tertia hebdomadæ quartæ recitatur. Aberat hic ipse sermo ab antiq. edit.; sed cur in Rom. edit. Ambrosio tributus fuerit, nihil prorsus habet.

1. Agite gratias, fratres, divinæ pietati, quæ vos ad medium Quadragesimæ perduxit incolames. Illi vero possunt pro hoc munere dulcius ac devotius Deum laudare, qui ita sicut in Quadragesimæ capite didicerunt, noviter huc usque vivere studuerunt id est, qui peccatorum suorum remissionem quotidie jejunando, eleemosynas dando, et ad Ecclesiam properando cum lacrymis et suspiriis curaverunt orare.

2. Illi autem qui ista neglexerunt, id est, aut quotidie non jejunaverunt, aut eleemosynas non fecerunt, aut studiosi vel compuncti in oratione non fuerunt; non est unde gaudeant, sed habent potius miseri unde lugeant. Verum non ita lugeant ut desperent; quia qui cæcum a nativitate potuit illuminare (Joan. IX, 7), potest et istos nunc tepidos et negligentes, si ex toto corde ad eum converti voluerint, studiosos ac ferventes in suo servitio facere. Igitur tales, hoc est, immunde viventes et omnes edit., sobrietas parcitatem, absurdo sensu.

(3) Vet. edit. ac mss. nonnulli, nunc concupiscamus; Rom. et alii, nunc concipiamus.

(4) In cunctis edit. aberat, et noctibus; sed in nullis cod. manu exaratis desideratur.

tes, vel odium in corde contra aliquem reservantes, vel aliena injuste rapientes, aut sua inordinate retinentes, cæcitate suam agnoscant, et ad medicum ut illuminentur, recurrant.

3. Utinam sic quæreretis, quando peccatis medicinam spiritalem, sicut quando infirmam in corpore, requiritis carnalem. Quis modo in tanta plebe est, qui si deberet non occidi, sed solum oculos perdere, et non daret, ut periculum evadere posset, omnia quæ haberet? Et si ita timetis mortem carnis, quare non timeatis animæ mortem; maxime cum mortis dolor, id est, carnis, non sit unius horæ; et mors animæ, id est, luctus et pœna, nunquam habeat finem? Et si ita amatis oculos corporis, quos cito moriendo perditis, quare non diligatis oculos spiritales, quibus Deum ac Dominum vestrum sine fine videre valeatis?

4. Operamini quapropter, dilecti in Domino filii, operamini dum dies est; quia, ut dicit Christus Dominus noster: « Venit nox, in quo nemo potest operari (Joan. ix, 4). » Dies est vita præsens, nox est mors, et tempus post mortem. Si post hanc vitam non est operandi licentia, sicut Veritas dicit; quare non laborat unusquisque, dum tempus habet, id est, dum vivit in hoc sæculo? Timete istam mortem, fratres, de qua dicit Salvator: « Venit nox, in qua nemo potest operari. » Omnes qui malum operantur, non timent istam mortem, et ob hoc ab hac vita migrantes, mortem inveniunt sempiternam. Laborate, dum vivitis, sed maxime his diebus, jejunando a delicatis cibis, et omni tempore abstinendo a vitiis. Siquidem et illi qui jejunant a cibo, et non se abinent a malo, similes sunt diabolo, qui non manducat, et tamen a malo non cessat. Denique noveritis quia quod vobis subtrahitis jejunando, in cælum debetis transmittere per pauperes.

5. Hodierni sermonis admonitionem, fratres, opere perficite, ne Judæorum super vos veniat maledictio. Dixerunt enim cæco: « Tu discipulus ejus sis (Ibid. 28). » Quid est discipulum esse Christi, nisi discipulum esse pietatis et veritatis et humilitatis? Illi dixerunt hoc maledicendi voto; sed magna est benedictio, quam ipse vobis concedat assequi, qui vivit et regnat per infinita sæcula sæculorum.

432 SERMO XXX.

De sancta Quadragesima XIV.

Evangelium unde huic sermoni thema desumitur, nunc in Dominica Passionis legitur; in Missali autem Ambrosiano, et forte etiam in Gallicano, recitabatur Dominica secunda Quadragesimæ, quam propterea Dominicam de Abraham appellari in more erat. Non habebatur in vetustis edit. hic idem sermo; et quamvis editores Dec. eti eum in Vaticanis codicibus inveniri testificentur, vel sola dictionis humilitas abunde probat illum Ambrosii nunquam fuisse. Non tantum vero ille recedit a stylo Cæsarii, cujus etiam in sermonibus unum habemus, qui primis verbis cum hoc congruat.

1. Scitote, fratres, quoniam cujus opera quisque facit, ejus et filius vocatur. Unde et Judæi cum dixissent patrem suum esse Abraham, audierunt a

A Domino, sicut ante verba Evangelii quod nunc audistis, legitur: « Si filii Abrahæ estis, opera Abrahæ facite (Joan. viii, 39). » Qui cum iterum dixissent Deum se habere Patrem, audierunt: « Si Deus Pater vester esset, diligeretis utique me (Ibid. 42). »

2. His verbis apertissime demonstratur quod mali et cupidi, nec Abrahæ, nec Dei filii sint. Nam cujus filii sint, sequentia manifestant; ait enim: « Vos ex patre diabolo estis (Ibid. 44). » Ac si dicat: Cur patrem mutatis, nunc Abraham, nunc Deum? Ego vobis ostendam patrem vestrum: pater vester diabolus est, non creando, sed decipiendo. Fugite, fratres, talem patrem; fugite, sicut Propheta admonet; ait enim: « Obliviscere populum tuum, et domum patris tui (Psal. xliv, 11). » Populum vocat vitia atque peccata: domum vero Patris dicit mundum, in quo regnat diabolus. Ille obliviscitur populum suum; qui relinquit vitia sua: et ille obliviscitur domum Patris sui, qui mundi hujus falsas divitias contemnit, per quas eum diabolus tenet captivum. Patet quod diabolus non diligit filios suos, sed odit; quia non amat, nisi ut perdat; sicut amat glutum porcellum, ut comedit.

3. Cavete (xxii, q. 55, c. Cavete), fratres, mendacium, quia omnes qui amant mendacium filii sunt diaboli; qui non solum mendax est, sed etiam et pater et inventor ipsius mendacii est: omnis simulatio, et omnis duplicitas mendacium est: ergo non solum in falsis verbis, sed etiam in simulatis operibus mendacium comprobatur. Mendacium namque est christianum se dicere, et opera Christi non facere: mendacium est sacerdotem vel clericum se profiteri, et contraria huic ordini operari. Pertimescenda sunt hæc, quia verba Dei sunt; ait enim Propheta, dicens: « Perdes omnes qui loquuntur mendacium (Psal. v, 7). » Quapropter transite, fratres, a mendacio ad veritatem, si non vultis habere diabolum patrem. Nam quod alibi legitur: « Omnis homo mendax (Psal. cxv, 11), » intelligendum est in quantum homo, in quantum carnalis, non in quantum spiritualis.

4. Denique monet vos evangelica lectio, ut patientes sitis. Ecce cum multa convicia Dominus a Judæis audisset, patienter eos toleravit; et patienter portavit, patienter sustulit. Et si Dominus patientiam habuit inter verba blasphemiarum, qui suos inimicos uno verbo poterat in abyssum demergere, quare miseri homines, pleni peccatis, non habent patientiam, quando dura audiunt, vel quando pro suis iniquitatibus corriguntur?

5. Videte, fratres, ne per opera vel cogitationes malas lapidatis Jesum, lapidatis Salvatorem cum Judæis incredulis, de quibus hodie dicitur: « Tulerunt ergo lapides Judæi, ut jacerent in eum (Joan. viii, 59). » Forte dicitis: Malum fecerunt Judæi, qui eum lapidare voluerunt, et qui eum crucifixerunt. Scitote et firmiter credite quia hoc faciunt Christiani hodie male viventes, eo quod tunc Christum vitiis persequuntur. Quid enim est Jesus, nisi veritas, et pax, et justitia? Ergo qui pro falsi-

tate relinquit veritatem, et pro cupiditate dirumpit charitatem, et odit pacem, et pro aliquo præmio occultat justitiam; nihil aliud facere videtur, quam lapidare, et crucifigere, et occidere Christum; quia ipsius dona exstinguit in seipso.

6. O quam pauci sunt in tanta multitudine Christianorum, qui Jesum non persequantur, et lapident, et occidant! Sed vae illis! quia Jesus abscondit notitiam suam talibus, et exit de templo cordium eorum, et manifestat se amatoribus suis, et habitat in illis, sicut ipse dilectori suo inferius 433 pollicetur, dicens: « Ego et Pater ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus (Joan. xiv, 23). »

7. Quia nolumus vos, fratres, gravare multa loquendo, oramus ne sitis de illorum numero, qui Jesum lapidare voluerunt: sed cum illis potius habeatis partem, qui super omnia illum amando, ejus gratiam in suis cordibus susceperunt. Quod ipse vobis concedat, qui vivit et regnat in sæcula sæculorum, amen.

SERMO XXXI.

De sancta Quadragesima XV.

In hoc sermone, qui in edit. Rom. primum vulgatus est, supplicatio in Dominica Palmarum fieri solita describitur. Quamvis autem ecclesiasticorum rituum investigatores hujus mentionem apud Cyrillum Hierosol. Cath. 10 factam observent, illum tamen in Ecclesia Latina tam antiquum fuisse nusquam reperiunt. Verum quidquid sit de hac cæremonia, manifestum est conciunculam hanc nihil habere, quod eam aliqua cum ratione Ambrosio asserat.

1. Veniente Domino nostro Jesu Christo ad urbem Jerusalem ante sex dies passionis suæ, turba multa quæ convenerat Hierosolymis, ut secundum præceptum Moysi pascha celebraret, accipiens ramos palmarum, occurrit illi obviam, ut in psalmis victoriam Christi ostenderent velut terreni regis in populo Israel; consuetudo enim est ut victoribus palma offeratur. Alii autem de eadem turba « ramos cædebant de arboribus (Matth. xxi, 8), » maxime olivarum, quia in monte Oliveti res agebatur; et eos portabant, ut ubi opportunum esset venienti Domino planum sternerent iter. Hinc descendit consuetudo hodiernæ festivitatis, ut psallentes, ramos palmarum sive olivarum portemus in manibus: et eandem festivitatem Palmarum sive olivarum vocitemus.

2. Sed non absque magno sacramento rami istarum arborum feruntur; oliva enim, quia oleum ut solamen dolorum atque laborum portat in fructu (oleo enim quia et vulnera curantur, et æstus levatur), opera designantur misericordiæ; siquidem et ipsa misericordia Græce dicitur *ἔλεος*: palmæ autem radix aspera est, sed nitorem maximum habet in fine, ostendens per hujus vitæ asperitatem in decorem cœlestis patriæ nos debere sustolli. Unde et David propheta psalmographus de justo viro canit: « Justus ut palma florebit (Psal. xci, 13). » Ramos ergo olivæ portemus in manibus, virtutem misericordiæ exhibentes in operatione.

A Sumamus et ramos palmarum, ut pro misericordiæ bono non terrena delectamenta, sed supernæ patriæ pulchritudinem expectemus, quo nos præcessit Christus Dominus noster, qui est, juxta Apostolum, finis legis ad justitiam omni credenti (Rom. x, 4).

3. Nec prætereundum est a psalmi versiculo, quem occurrens turba Domino decantabat: « Hosanna filio David; benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna in excelsis (Psal. cxvii, 26; Matth. xxi, 9). » Adventus enim Domini, ejusque incarnatio non solum hominum salus fuit in terra, sed etiam angelorum in cœlo; quia dum homines in terra salvantur, angelorum numerus qui diabolo cadente, minoratus fuerat, integratur in cœlo. « Hosanna ergo in excelsis » tantumdem est, tanquam si dicatur: Salva nos, qui etiam es salus in cœlis. Et qui cum magna devotione salutem istam poposcerant, duplicaverunt vocem, ut iterum dicerent: « Hosanna in excelsis. »

4. Ad hanc igitur salutem pervenire vobis concedat benedictus Dominus noster Christus, qui venit in nomine Dei patris, cum quo vivit et regnat Deus per omnia sæcula sæculorum, amen.

SERMO XXXII.

De sancta Quadragesima XVI.

Hic sermo etiam editioni Rom. debet, quod in lucem emissus fuit. Sed vix alius pejori jure Ambrosio nostro potuit ascribi, cum nihil sapiat Ambrosianum. Quin imo nec ejusdem auctoris videtur esse, cujus est superior, siquidem illic a Dominica Palmarum usque ad passionem sex dies numerantur, hic tantum quinque.

C 1. Video vos, fratres, hodie attentius quam soletis, ad ecclesiam convenisse, et ramos arborum cum lætitia portasse. 434 Sed quid prodest illis id agere, qui nesciunt cur id faciant, vel quid ista significant? Scire debetis quia sicut lectum est hodie, quæ est quinta dies ante passionem, Salvator noster in monte Oliveti sedit super asinam, ut intraret Hierosolymam (Matth. xxi, 7): et cum audisset turba quod Jesus veniret Hierosolymam, processerunt ei obviam cum ramis palmarum: et cum jam appropinquaret ad descensum montis Oliveti, cœperunt turbæ descendendum gaudentes voce magna laudare Deum.

D 2. Per hos quidem quinque dies, id est, ab isto usque ad vesperum quintæ feriæ, quando post cœnam traditus est, omni die docuit in templo, et omni nocte mansit in monte Oliveti. Et quia decima luna recludebatur agnus, qui quartadecima luna erat immolandum a filiis Israel; bene iste verus agnus Christus Dominus, qui erat sexta feria crucifigendus, eo die intravit in Jerusalem, quo ille typicus Agnus recludebatur.

3. Hodie siquidem « turbæ straverunt vestimenta sua in via (Ibid. 8); » et alii hodie « cædentes ramos de arboribus » similiter sternerant in itinere Salvatoris super asinam sedentis. Quæ pia mater Ecclesia corporaliter ideo celebrat, ut fiat id quod multo majus est, spiritualiter. Onnis quippe sancta

anima Dei asina est : super asinam igitur Dominus sedet, et Jerusalem tendit; cum animas nostras inhabitans, mundum istum despiciere, et cœlestem patriam diligere facit. Vestimenta in via ante Deum jactatis, si viam illi ad vos veniendi præparando, corpora vestra per abstinentiam castigatis. Ramos vero de arboribus præciditis, si sanctorum patrum virtutes amando, viam ad vos veniendi Domino præparatis. Quid fuit Abraham? quid fuit Joseph? quid David? quid reliqui justi, nisi fructiferæ arbores Ecclesiæ Dei? Discite ab Abraham obedientiam, a Joseph castitatem, a David humilitatem, si perpetuam desideratis adipisci salutem.

4. Et quia palma victoriam significat, palmas in manu recte portamus, si ita ei laudes victoriæ decantamus, ut etiam bene vivendo, diabolum vincere studeamus. Ideoque, fratres, scire debetis, quia sine causa ramum olivæ portat, quem diabolus decipiendo superat. Redite ergo ad conscientias vestras, charissimi, et videte si spiritaliter facitis, quod corporaliter agitis.

5. Denique firmissime credentes, intelligite quia nostrum periculum est, si mysteria nostri Salvatoris vobis non annuntiamus: et vestrum est periculum, si ea parvi pendatis. Monemus itaque ut quanto magis solemnitas paschalis appropinquat, tanto magis vos præparare curetis, mundantes vos ab omni invidia, odio, convicio, maledicto, ac destructione; ut digne illam diem celebrare possitis.

6. Dimittite illis qui in vos peccaverunt, ut vestra vobis Dominus dimittat peccata; quoniam qui vel contra unum hominem odium aut iram tenuerit, malo suo pascha celebrabit: quia non manducabit cum Petro vitam, sed cum Juda mortem in sancta communione accipiet; quod ille a vobis avertat, qui vos potestate creavit, pietate redemit, Jesus Christus Dominus noster, qui cum Patri et Spiritu sancto vivit per cuncta sæcula, amen.

SERMO XXXIII.

De jejuniis Quadragesimæ XVII.

Hic sermo eo die fuit habitus, quo symbolum competentibus tradi solebat, quod in plerisque Ecclesiis Dominica Palmarum fieri consuevisse a nobis alio loco observatum est. Cum porro inter sermones hic prætermittimus sextus incipiat ab illis verbis: Propitia divinitate, isque in Append. August. Cæsario adjudicetur; hinc forte conjiciat aliquis eundem quoque hujus sermonis auctorem esse; sed nec minus probabile est eam deberi sancto Maximo, cujus et stylum, et in cod. Remig. etiam nomen noscendum præbet.

1. Propitia divinitate, ecce jam pene transegimus Quadragesimæ indicta jejunia, et præcepta Christi Domini abstinentiæ devotione complevimus. Superest nunc ut, quemadmodum famuli ejus Moyses (Exod. xxxiv, 28) et Elias (III Reg. xix, 8) hunc sacratissimum numerum observando, gratiam

(5) Rom. edit. sola, *famulus ejus Elias... gratiam meruit.*

(2) Omnes edit., *omnia creaturarum vitia*; cod.

meruerunt (5): ita et hos nos ipsum tempus custodiendo mereamur, sitque similis remuneratio in perceptione præmii, quorum similis labor est in observatione jejunii.

435 2. Elias enim, cum esset clausum humanis iniquitatibus cœlum, et nulla mundanis rebus desuper pluviarum stillaret ubertas, atque omnia longæ siccitatis squalore languerent, et esset fames magna universo generi humano; quoniam enim cœlum pluviam non dabat, nec terra pabulum germinabat; tunc Elias sanctus reseravit jejuniis suis cœlum, terram orationibus fecundavit (III Reg. xviii, 42-45). Illius enim siccitatem convertit in pluviam, hujus sterilitatem resolvit in partum; tanta enim ejus precibus orbem terrarum imbrium largitas irrigavit, ut arida revirescerent, mortua resurgerent, languentia sanarentur. Et ita rebus cunctis fontium quidam meatus infusus est, ut purificatione facta per pluviam, omnium creaturarum vitia (6) lavarentur, atque inundationis illius beneficio totius mundi species innovata consurgeret.

3. Igitur et nos eadem quæ Elias observantes jejunia, adhibitis precibus clausum cœlum nostris competentibus reseremus; quatenus illos lavacri salutaris imber illuminet (7). Clausum enim illis est cœlum, quando nondum de cœlo Spiritus sanctus adveniens, eorum corda vivificat: siccitatem quodammodo patiuntur, quia nondum gratia baptismatis irrigantur. Laborant etiam fame magna, quoniam velut esurientes, cœlestia sacramenta desiderant. Reseremus ergo illis cœlum, ut adveniente desuper spiritali pluvia, eorum terra lavacri irriguo satietur, et delictorum sterilitate deposita, incipiant fructus germinare virtutum. Etenim cœlestis imber vitia peccatorum diluit, justitiæ incrementa producit, decutit aridum concupiscentiæ pulverem, lætificat utilem castimoniæ puritatem, obruit avaritiæ sordidam faciem, nutrit æternam misericordiæ largitatem. Sicut enim superveniente Eliæ pluvia, omne pabulum terra produxit; ita et superveniente Christi lavacro, omnem justitiam anima germinavit. Et sicut illic pluviarum fontes irrigaverunt orbem, ut vivificarentur herbarum mortificata jam semina: ita et fons baptismatis irrigat genus hominum, ut animarum mortificata corda vivificet. Hoc ergo observantium ista jejunia est meritum, ut orationibus eorum aut innovetur mundus, aut fratres denuo renascantur.

4. Reserandum igitur competentibus nostris est cœlum, quoniam adhuc clausum est apud illos; clausum est enim cœlum illis, quoniam mysterium nondum pervident Trinitatis. Clauso enim sibi cœlo, super cœlum quid agatur ignorant: nec scire possunt quæ sit Filii Patrisque substantia; nisi prius mundi elementa transcenderint. Tunc enim poterit quis Trinitatis aspicere divina myste-

Lugd. et Valliscl., *omniam*, etc.

(7) Codex Valliscl., *imber mundet.*

ria, cum cœlos sua virtute habuerit apertos, sicut A beatus Stephanus martyr reseravit sibi martyrio suo cœlos, et stantem vidit ad Patris dexteram Salvatorem, secundum quod ipse ait: « Ecce video cœlos apertos, et stantem Jesum ad dexteram Dei (Act. vii, 55). » Ergo cui clausi sunt cœli, agendum est ut aperiantur illi, quatenus super cœlos Christum possit aspicere; nam quandiu clausi sunt homini, Christum non potest videre regnantem.

5. Quemadmodum autem clausi cœli aperiendi sint, inquirere nos oportet. Puto autem aliter eos aperiri non posse, nisi claves Petri apostoli sumpserimus, quas Domino largiente suscepit, sicut ipse dixit: « Tibi dabo claves regni cœlorum (Matth. xvi, 18). » Imo rogemus Petrum, ut ipse nobis tanquam bonus janitor regiæ cœlestis aperiat. Quæ B autem ista clavis sit, diligentius requiramus. Clavem Petri, fidem esse dixerim Petri, per quam cœlos aperuit, penetravit inferna securus, maria calcavit intrepidus. Tanta enim apostolicæ fidei virtus est, ut cuncta illi elementa pateant, hoc est, non illi angelicæ claudantur januæ, non portæ prævaleant tartari, non aquarum fluentia subsidant.

6. Ista autem ipsa clavis, quam fidem dicimus, videamus quemadmodum constet, et quemadmodum solidata sit. Arbitror illam duodecim artificum operatione confatam; duodecim enim apostolorum symbolo fides sancta concepta est, qui velut periti artifices in unum convenientes, clavem suo consilio conflaverunt. Clavem enim quamdam ipsum symbolum dixerim, per quod reserantur C diaboli tenebræ, ut lux Christi adveniat: aperiuntur conscientiæ clausa peccata, ut justitiæ fulgeant opera manifesta. Igitur hæc clavis ostendenda est fratribus nostris; ut et ipsi tanquam discipuli Petri inferna sibi reserare, cœlos aperire consuescant.

436 SERMO XXXIV.

Dominica Resurrectionis.

Hunc sermonem, cum deesset in antiquis editionibus, Romana sub hoc titulo evulgavit. Et re prima vera in illo quædam exponantur ad Evangelium hujus Dominicæ pertinentia: sed quod eundem Ambrosii nomine inscriptum exhibuit, id sane reclamante sancti Patris stylo et ingenio fecit.

1. Audistis, fratres, quod sanctæ mulieres, quæ cum aromatibus ad monumentum venere, angelum D viderunt; inquit enim: « Et intreuntes in monumentum viderunt juvenem sedentem in dextris (Marc. xvi, 2). » Quis vero juvenis iste fuerit, ne ambiguitas te offenderet, alius evangelista scripsit: « Angelus enim Domini descendit de cœlo, et accedens revolvit lapidem, et sedebat super eum (Matth. xxviii, 2). » Maria vero Magdalena, quæ arctius diligebat Jesum, quia juxta sepulcrum perseveravit, Dominum prima omnium vidit, et apostolis annuntiavit. Inquit enim Joannes evangelista; « Venit Maria Magdalena annuntians discipulis: Vidi Dominum, et hæc mihi dixit, etc. (Joan. xx, 18). » Per quæ nos monemur, ut cum

aromatibus, id est, cum odore bonorum operum, et virtutibus referti Dominum quæramus.

2. Sunt autem, charissimi, nonnulli qui videntur Dominum quærere; sed quia otiosi sunt, et a virtutibus alieni, illum non merentur invenire, nec inventum videre. Denique quid quærebant illæ sanctæ mulieres in monumento, nisi corpus Domini Jesu? Et vos quid quæritis in Ecclesia nisi Jesum, id est, Salvatorem? Sed si cupitis illum invenire, orto sole, ut istæ mulieres, venite, id est, non sint in cordibus vestris tenebræ vitiorum; carnalia enim desideria, et mala opera tenebræ sunt. In quorum vero cordibus tales tenebræ sunt, non vident lucem, non intelligunt Christum; quia Christus lux est. Repellite igitur a vobis, fratres, B tenebras, id est, omnes delectationes, et omnia opera mala, et curate habere aromata, hoc est, orationem mundam, dicentes cum Psalmista: « Dirigatur, Domine, oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo (Psal. cxl, 2). »

3. Attendite insuper quod audistis; nempe Maria Magdalena, quia perseverando ad monumentum, quem quærebat, invenit; quoniam « qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. x, 22). » Unde sicut necesse est ut malum a vobis repellatis; ita expedit omnino ut in bono, quod jam inchoastis, firmissime perseveretis, si Dominum videre et ad cœlestem patriam pervenire desideratis.

4. Denique quia sanctum Pascha celebratis, debitis scire, fratres, quid sit Pascha. Pascha vero transitus dicitur; ideo autem tali nomine vocata est ista festivitas, quia in ipsa transierunt filii Israel ex Ægypto, et ipse Filius Dei transivit ex hoc mundo ad Patrem. Verum quid vobis prodest quod Pascha celebretis, si non imitamini quod colitis? hoc est, si non transitis ab Ægypto, id est, a tenebris vitiorum ad lucem virtutum, et a mundi hujus amore ad desiderium cœlestis patriæ? Nam sunt multi qui gaudent in ista festivitate, et colunt hanc solemnitatem; et tamen male, et malo suo, quia non transierunt ex hoc mundo ad Patrem, id est, non transeunt a mundi cupiditate, et a carnali delectatione ad cœlestis patriæ amorem. O miseri Christiani, qui in Ægypto sunt, id est, sub potestate diaboli, et gaudent in malis! Moneo quapropter vos, fratres, ut Pascha rite celebretis, id est, transitum faciatis. Quicumque mali hanc festivitatem celebratis, transite de vitiis ad virtutes: quicumque vero boni, transite de virtutibus ad virtutes; et ita ut nullus remaneat in vobis, qui transitum non faciat.

5. Et sicut Judæi quando Pascha celebrabant, septem dies azyma comedebant; ita omnis Christianus, qui veri Agni, id est, Christi, carnem comedit, per omne tempus vitæ suæ, quod per septem volvitur dies, simpliciter et innocenter debet conversari. Videte, fratres, videte ne fermentum vetus sit apud vos, sicut movet Apostolus,

dicens: «Expurgate vetus fermentum (I Cor. v, 7), » id est, veteris hominis conversationem. Tunc enim eritis veri Christiani, si omne malum declina-veritis, quod designatur per vetus fermentum, et quod in baptismo promisistis, fideliter custodieritis, quod ipse vobis concedat, qui vivit et regnat per infinita sæcula sæculorum, amen.

437 SERMO XXXV.

De mysterio Paschæ II.

Hic sermo in omnibus Ambrosii edit. sub libelli titulo in lucem prodiit, cum tamen manifestum sit conciunculam esse, quia festum Paschalis ob reparatam hominis innocentiam atque salutem cœli debere ostendit auctor. Quod autem hic auctor ab Ambrosio alius fuerit, exploratum reddit ipsa dictio.

CAPUT PRIMUM. — 1. Paschæ mysterium de fide omnibus credentibus in Christo renatis, recidivatum (8) fidei annuæ felicitatis gaudium et gloriam ministrat. Quod quidem sacrum nomen ab ipsius Domini passione descendit; Pascha enim passio est Salvatoris, sicut beatus Apostolus dicit: «Pascha enim nostrum immolatus est Christus (I Cor. v, 7).» Ad hoc enim humanum corpus Christus accipiens, se in passionem Paschæ mysterio consecravit; ut quisquis hujus muneris per fidem participationem esset indeptus, consortio Dominicæ felicitatis dignus merito censeretur.

CAPUT II. — 2. Est enim Pascha vere anni principium, primi mensis exordium, novella germinum reparatio, ac tetraë hiemis nocte discussa, primi veris restituta jucunditas. Hoc, inquam, tempore visibilium et invisibilium conditor Deus, defixo hamo (9) cœli machinam suspendens, idem solis ardore radiavit, splendorem lunæ solatio noctis attribuit, pendentem cœli cameram splendentium siderum decoravit ornatu, mare certis littorum finibus coercens, concavæ ac stridentis undæ æstum metas statuti limitis jussit haud excedere. Et ut plana mundi facies oculorum eminus subtraheretur aspectu, ad hoc in ornatum mundialis fabricæ nemorosi colles atque excelsi constituti sunt montes; ut iterum mortalibus campestris ornatus jucundior adveniret.

CAPUT III. — 3. Ipseque homo divini opificii dignatione formatus ad hoc terrestris creaturæ effectus est dominus, ut divinis institutionibus parens, ejus tantum et voluntatem servaret, qui se in tantis rebus dominum præfecisset ex nihilo. Qui in ipso exordio non nescius, depravatus invidia, dum super indultum Dei opificium cupit fieri, quod natura non dederat, amisit gratiam, quam Creatoris pietas attribuerat (Gen. III, 6): continuo ob concupiscentiam diabolicæ deceptionis sententiam mortis prævaricator incurrens; etiam ad

(8) Ita vet. edit. ac mss., nisi quod pro *recidivatum*, codex Rom. legit, *residuatum*. At Rom. edit. *de fide* recidit, et posuit, *recidivum*.

(9) Vet. edit., *defixa humo*; duo mss., *defixo*

futurae ex se stirpis originem propagavit; ut divina hoc loco recte sententia completeretur: «Invidia diaboli mors introivit in orbem terrarum (Sap. II, 24).» Ita per occasionem delicti, in universis peccatoribus diabolus mortis est sortitus imperium, atque omnes a Deo deviantes, peccati vinculo obstrictos, squalentis tartari clausos ergastulo possidebat.

CAPUT IV. — 4. Quorum interitum dolens divina censura, non per servum vatem, nec per angelum invisibilem: sed ad hoc per substantiam humanæ carnis (10) in homine Deus veniens habitavit; ut honestam vivendi formam mortalibus daret, et temporariis æternam in se credentibus vitam exemplo suæ mortis ac resurrectionis aperiret. Ut enim incredulitas et simulacrorum cultus cœli aditum clauserat; ita inferni barathrum prævaricatoris perfidia procurarat.

5. In quorum suppliciis usque ad adventum Salvatoris Domini Jesu Christi diabolus per mortem regnavit, donec humanæ carnis ad Deum attemperata substantia, immaculatum corpus conditioni mortis addidit. Expers peccati Christus, cum ad tartari ima descenderet, seras inferni januasque confringens, vinctas peccato animas, mortis dominatione destructa, e diaboli faucibus revocavit ad vitam; atque ita divinus triumphus æternis characteribus est conscriptus, dum dicit: «Ubi est, mors, aculeus tuus? ubi est, mors, victoria tua (I Cor. xv, 55)?»

6. Quam felicitatem reparatæ salutis Paulus recolens clamat: «Sicuti per Adam mors intravit in hunc mundum, ita et per Christum salus restituta est mundo (Ibid. 22); » et iterum: «Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cœlo cœlestis (Ibid. 47).» Et adjiciens ait: «Sicut portavimus imaginem terreni, » id est, vetusti hominis in crimine, «sic portemus imaginem cœlestis (Ibid. 49), » id est, suscepti, redempti, reparati; ac purificati hominis salutem teneamus in Christo, quia idem ipse Apostolus ait: «Initium Christus, » id est, auctor resurrectionis et vitæ; «deinde hi Christi (Ibid. 23), » id est, qui in forma puritatis ejus 438 viventes, de spe resurrectionis ejus securi erunt, cum ipso cœlestis promissi gloriam possessuri, sicut ipse Dominus in Evangelio ait: «Qui, inquit, me secutus fuerit, non peribit, sed transiet de morte ad vitam (Joan. v, 24).»

7. Ita Salvatoris passio, vitæ humanæ salus est. Ad hoc enim pro nobis mori voluit, ut nos in eum credentes perpetuo viveremus. Voluit pro tempore fieri quod nos sumus, ut nos æternitatis ejus promissionem indepti, cum eodem perpetuo viveremus.

CAPUT V. — 8. Hæc, inquam, illa est cœlestium mysteriorum gratia, hoc Paschæ donum, hæc optabilis anni festivitas, hæc exordia gignentium rerum. Hinc vitalis lavacri sacræ Ecclesiæ editi puerperio humo; melius Rom. edit. ut in textu.

(10) Rom. edit. sola, *sed ad substantiam humanæ carnis*.

infantes, parvulorum simplicitate renati, balatu A innocenti (11) perstreperunt conscientiae. Hinc casti patres, pudicae etiam matres novellam per fidem stirpem prosequuntur innumeram. Hinc sub fidei arbore ab utero fontis innocui cereorum splendet ornatus. Hinc caelestis meriti sanctificantur munere, et sacramenti spiritalis celebri mysterio saginantur. Hinc unius plebis gremio beatae Ecclesiae nutrita fraternitas, unicae divinitatis substantiam, ac virtutis trium nomen adorantes (12), psalmum annuae festivitatis cum Propheta concelebrant: « Hic est dies quem fecit Dominus: exultemus et laetemur in eo (Psal. cxvii, 24). »

9. Quis, inquam, dies? Nemque ille qui attribuit vivendi principium, lucis exordium, auctor luminis, id est, ipse Dominus Jesus Christus, qui de semet- ipso ait: « Ego sum, inquit dies: qui per diem ambulat, non offendit (Joan. xi, 9), » id est, qui Christum in omnibus sequitur, per ejus vestigia usque ad aeternae lucis solium transmeabit; sicut ipse Patrem pro nobis adhuc in corpore constitutus orat dicens: « Pater, volo ut ubi ego sum, ibi sint et hi qui in me crediderunt; ut sicut tu in me, et ego in te, ita et illi maneant in nobis (Joan. xvii, 24). »

10. Hic, inquam, exultationis et laetitiae dies est, in quo promissum perfectae gloriae consecuti, recte plebs sancta ad instar angelorum futurae laudis mysterium, adhuc in hoc saeculo constituti, Domino cum Propheta cantamus: « Hic est dies quem fecit Dominus, exultemus et laetemur in eo (Psal. cxvii, 24) » id est, auctor institutionis, redemptionis et vitae perpetuae Dominus Jesus Christus, qui est Rex regnum, et Dominus dominorum (Apoc. xvii, 14), absque initio, sine fine in Patre regnans cum Spiritu sancto nunc, et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

SERMO XXXVI.

In die sancto Pentecostes.

Sermonibus, qui additi sunt in Rom. editione, hic jungi debet. Quibus autem rationibus Ambrosii nomen obtinuerit, nos plane fugit: adeo in illo nihil videmus Ambrosianum. Quod autem linguarum divisionem superbiae acceptam refert, ex Augustini sermone 271 sumptum putamus.

1. Magna est, fratres charissimi, hodierna festi- vitas, in qua sicut audistis, acceperunt apostoli Spiritum sanctum, qui cum Patre et Filio unus et perfectus est Deus, ejusdem substantiae, majestatis, et potentiae: qui non ex tempore, sed ab aeterno a

(11) Codex Rom., *insontes parvulorum simplicitate renati barathrum innocentes, etc.*

Patre Filioque inseparabiliter procedit: qui etiam Dei donum dicitur; quia et antequam esset angelus vel homo, cui daretur, jam sui natura donabile donum erat; quia charitas et amor est. Unde non solum patriarchis atque prophetis, sed etiam et reliquis justis latenter in anima datus est; et licet aliquando manifeste, nunquam tamen tam aperte datus fuisse legitur, sicut hodie, id est, decima die post Christi ascensionem; quando supra centum viginti credentes in specie ignis apparuit. Sic enim lectum est, ut retinetis: « Et apparuerunt illis dispersitae linguae, tanquam ignis, seditque supra singulos eorum (Act. ii, 3). »

2. Videte, fratres, videte quid fecit super- bia, et quid promeruit humilitas. Superbia divisit linguas, quando turrim homines aedificare voluerunt pertingentem usque ad caelum (Gen. xi, 4-8); prius enim erat una lingua, qua homines se mutuo intel- ligebant, et propria mentis arcana invicem commu- nicabant: verum ne perficerent superbi, quod coeperant, confusae sunt linguae, ac nationes divisae sunt. Hodierna vero die cum propter humili- tatem Spiritum sanctum acceperunt credentes, coeperunt omnibus linguis loqui. Abjicite qua- propter a vobis, fratres, superbiam, quoniam omnes superbi filii sunt diaboli; et estote humiles, ut Spiritus sancti gratiam accipere, et filii Dei vocari mereamini. Sint munda corda et corpora vestra ab omnium peccatorum sordibus; quia Spiritus sanctus non habitat in corpore subdito peccatis (Sap. i, 4).

3. Si vascula prius mundatis, in quibus aliquid pretiosum servare vultis, et domos vestras praeparatis et ornatis, quando potentem personam exspe- ctatis; multo magis mundanda sunt corda ab odio et ira, atque invidia, et omni malitia, et maxime ab immunditia atque avaritia; ut Spiritus sanctus ad vos venire, et apud vos mansionem facere non dedignetur. Et sicut nobilis homo in fetido loco et stercoribus pleno sua sponte non habitat; ita Spiritus sancti gratia non visitat animam, quae in fetore peccatorum perseverat. Ideoque necesse est, fratres, ut in adventu Spiritus sancti domos animarum ve- strarum adornetis honorum operum floribus, easque repleatis pretioso castitatis odore, et benevolentiae balsamo; ut Spiritum sanctum in vobis habitare delectet, cum Patre et Filio per omnia saecula saeculorum, amen.

(12) Idem codex, *ac virtutis trinum nomen ado- rantes.*

SERMONES DE DIVERSIS.

439 SERMO XXXVII.

De Mirabilibus.

Auctorem hujus sermonis non pauca ex Ambrosii Comment. in Luc. lib. iv, num. 58 et sequent., mutuatum constat. Imo quod a Gratiano citatur

tanquam petatum ex hoc sermone, minus accedit ad ejus textum, quam ad memorati Commentarii: quod forte argumento fuerit aliquid in indicatione loci mutatum esse. Idem autem sermo in multis mss. Ambrosio nostro attribuitur, in quibusdam tamen sine auctoris nomine invenitur; unde con-

jicimus aliis in mss. pro scriptorum libitu fuisse inscriptum. Cum porro in Gall. cod. cujus omnes sermones Maximi esse probabile est, hic sermo habeatur, eum quoque hujus Patris esse indicium est, quod etiam Ambrosii imitatio eidem familiaris videtur astruere. Inscribitur in eodem cod. De duabus naviculis: in Silv. De cathedra S. Petri: in Remig. De S. Petro: in cæteris vero, sicut et in antiq. edit., ut nos in capite.

1. Quorum mirabilium operator sit Dominus Jesus Christus, intelligere possumus ex hac evangelica lectione, quæ describit tanta per eum beneficia in populum fuisse collata, ut provocatæ hominum turbæ ad audiendum illum magis irruerunt, quam rogarent: et medicinam salutis non sperarent per humilitatis gratiam, sed per importunitatis injuriam; ita ut irruentes, sicut ait Evangelium (*Luc. v, 1*), turbas a Domino Jesu non desertum separaret, non Synagoga repelleret, non reverentia divinitatis arceret. Hæc est enim consuetudo infirmantium, ut dum sperant suis ægritudinibus medicinam, ab importuna petitione non loco prohibeantur, non tempore, non pudore; sed quanto plus medetur ille, qui sanat, tanto amplius ille importunus est, qui laborat.

2. Ergo cum Dominus Jesus ab irruentibus turbis semotus, in terra esse non posset, aspiciens in mari duas naviculas, unam navem Petri omni festinatione conscendit (*Luc. v, 2, 3*), ut importunitatis injuriam vel aquarum natura depelleret: quia eam doctoris reverentia minime coercebat: atque exinde cœpit de navicula Petri ad homines doctrinæ suæ verba profundere. Videte misericordiam Salvatoris: separatur quidem ab hominibus corpore, doctrinæ tamen iis utilitate conjungitur. Ubique miseretur, ubique prodest. In terra positus, per tactum, languorem corporum sanat: in mari constitutus, per doctrinam vulnera curat animarum.

3. Sed videamus quæ sit ista navicula Simonis Petri, quam ad docendum (13) de duabus magis opportunam Dominus judicavit, quæ et tutum Salvatore præstet ab injuria, et credulitatis hominibus largiatur eloquia; invenimus enim jam Dominum navigasse in alia navi, et gravibus injuriis lacesitum. Navigavit enim cum Moyse in mari Rubro, quando populum Israel per undarum fluentia D transvexit: sed gravibus est affectus injuriis, sicut ipse ait in Evangelio ad Judæos: « Si crederetis Moysi, et mihi crederetis (*Joan. v, 46*). » Injuria autem Salvatoris est incredulitas Synagogæ. Ergo Petri navem elegit, Moysis deserit, hoc est, spernit Synagogam perfidam, fidelem assumit Ecclesiam.

4. Duæ enim quasi naviculæ a Deo destinatae sunt, quæ in hoc, tanquam in mari, mundo salutem hominibus piscarentur, sicut ait Dominus apostolis: « Venite, faciam vos piscatores hominum

A (*Matth. iv, 19*). » Ex his ergo duabus naviculis una relinquitur 440 ad terram inanis et vacua, altera producit in altum onusta vel plena; vacua enim Synagoga relinquitur in littore, quia Christum cum prophetarum amisit oraculis: onusta autem Ecclesia in altum assumitur, quia Dominum cum apostolorum doctrina suscepit. Synagoga, inquam remanet ad terras, quasi terrenis inhærens operationibus: Ecclesia autem in altitudinem evocatur, tanquam cœlorum profunda sacramenta discutens in illam scilicet altitudinem, de qua Apostolus ait: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei (*Rom. xi, 33*)! » Propterea dicitur Petro: « Duc in altum (*Luc. v, 4*), » hoc est, in profundum disputationum generationis divinæ (14). Quid enim tam profundum, quam quod ait Petrus ad Dominum: « Tu es Christus Filius Dei vivi (*Matth. xvi, 16*)? » Quid tam terrenum, quam quod de Domino dixerunt Judæi: « Nonne hic est filius Joseph fabri (*Luc. iv, 22*)? » Ille enim altiore consilio nativatem Christi divinitus approbavit, hi mente viperea generationem cœlestem carnaliter aestimabant. Unde ait Salvator Petro: « Quia non caro et sanguis tibi hoc revelavit, sed Pater meus, qui in cœlis est (*Matth. xvi, 17*). » Pharisæis autem dicit: « Quomodo potestis bona loqui, cum sitis nequam (*Matth. xii, 34*)? »

5. Hanc igitur solam Ecclesiæ navem ascendit Dominus, in qua Petrus magister est constitutus, dicente Domino: « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (*Matth. xvi, 18*). » Quæ navis in altum sæculi istius ita natat, ut pereunte mundo, omnes quos suscipit, servet illæsos. Cujus figuram jam in veteri videmus Testamento; sicut enim Noe arca, naufragante mundo, cunctos quos susceperat, incolumes reservavit; ita et Petri Ecclesia, conflante sæculo, omnes quos amplectitur, repræsentabit illæsos: et sicut tunc transacto diluvio, ad arcam Noe columba signum pacis detulit; ita et transacto judicio, ad Ecclesiam Petri Christus gaudium pacis deferet; quia ipse columba vel pax est, sicut promisit, dicens: « Item autem videbo vos, et gaudebit cor vestrum (*Joan. xvi, 22*). »

6. Sed quoniam hanc eandem naviculam Petri, de qua nunc Dominus cœlestis doctrinæ suæ sacramenta depromit, legimus in Matthæo (*Matth. viii, 24*), dormiente in eadem Domino, ventis insurgentibus perturbatam, ita ut cuncti apostoli mortis periculum formidarent; videamus quæ causa est, quod una eademque navicula hic in tranquillitate doctrinam populis tribuit, ibi in tempestate discipulis metum mortis injicit: præsertim cum ibi etiam cum cæteris apostolis Simon Petrus esset. Hæc autem est causa periculi: erat ibi Simon Petrus, sed erat pariter et proditor Judas. Quamvis enim illius fides fundaret naviculam, hujus tamen

(13) Omnes edit., quam adducendam de duabus; omnes mss. elegantius, quam ad docendum, etc.

(14) Mss. Valliscl. et Silv., in profundum generationis divinæ.

eam perfidia conturbabat. Tranquillitas est ubi solus Petrus navigat, tempestas, ubi Judas adjungitur. Licet esset Petrus firmus suis meritis, perturbatur tamen criminibus proditoris (1, q. 4, c. *Turbatur*; et 24, q. 1, c. *Non turbatur*). Metuentibus igitur discipulis, anxiantē Petro, dormiebat Dominus. Durum forte videatur quod, anxiantē Petro, dormiebat: dormiebat Petro, ne vigilaret Judæ (15); unius igitur delicto cunctorum merita quatiuntur. Obdormit Christus, ventorum spiramina concitantur; quisquis enim peccatum admittit, statim et dormire sibi facit Dominum, et procellam sibi spirituum suscitatur immundorum: necesse est autem diabolica insurgat tempestas, cum Domini serenitas conquiescit.

7. Igitur si unius Judæ peccato cuncti periclitantur apostoli, hoc exemplo caveamus perfidum, caveamus proditorem (16), ne per unum plurimi fluctuemus. Quin etiam 441 hujusmodi abjiciamus de nostra navicula, ut non obdormiat, sed vigilet in nobis Dominus, atque eo vigilante, nulla nos spiritalis nequitiae procella concutiat. Ubi enim fides integra est, ibi Salvator docet, vigilat, et exultat; ibi requies, ibi tranquillitas, ibi cunctorum est medicina: ubi autem fidei est admista perfidia, ibi Christus torpet, dormit, et piger est: ibi metus, ibi tempestas, ibi omnium est discrimen: pro actibus enim nostris Dominus nobis obdormit aut vigilat.

SERMO XXXVIII.

De gratia Baptismi.

Hoc titulo non solum in vet. edit., sed etiam in pluribus probatoribusque mss. inscribitur hic sermo: at in Remig. eidem præfigitur, de festo Epiphaniæ. Et certe non obscurum videtur illum non multo post hoc idem festum ad catechumenos habitum esse, ut ad studium accipiendæ baptismatis gratiæ excitarentur. Nihil Ambrosii præfert: sed æquiori jure attribui Maximo potest; et cum sermone x et xi supra editis pulchre conveniat, existimare licet tres hos sermones designatos esse a Genadio, ubi prodidit eundem episcopum de Baptismi gratia librum, vetustiss. libros, edidisse.

1. Quia constat, sicut ante dies prosecuti sumus, Jesum Christum non sui causa baptizatum esse, sed nostri, debemus, fratres dilectissimi (vobis catechumenis loquor), gratiam baptismatis ejus omni festinatione suscipere, et de fonte Jordanis (Matth. 11, 13), quem ille benedixit, benedictionem consecrationis haurire; ut in eum gurgitem, in quem illius sanctitas mersit, nostra peccata mergantur: scilicet ut eadem aqua, quæ Dominum circumdedit, et servulos circumpurget: quatenus ex venerabili Christi lavacro nobis unda sancta proficiat, et iis-

(15) Sic iidem duo mss.; alii vero et vet. edit., dormiebat: dormiebat Petro, navigabat Judæ; at Rom. edit., Dominus dormiebat. Verum dormiebat Petro, sed mare turbabat Judæ.

(16) Nonnulli mss., hoc exemplo perfidum caveamus proditorem.

(17) Omnes edit., nos factu beatiore; omnes mss., nos factu beatiore: unus, beatiore.

dem vestigiis atque mysteriis, quibus benedictionem a Salvatore est mutuata, nos factu beatiore (17) purificet, gratiamque quam a Christo suscepit, in Christianos refundat.

2. Ergo, fratres, tingi debemus eodem fonte, quo Christus, ut possimus esse, quod Christus. Nam, quod salva fide dixerim, licet baptismum utrumque sit Domini, tamen gratius puto hoc baptismum esse, quo nos abluimur, quam illud quo Salvator baptizatus est. Hoc enim celebratur per Christum, illud celebratum est per Joannem: in illo se magister excusat, in isto nos Salvator invitat: in illo justitia semiplena, in isto Trinitas est perfecta: ad illud sanctus venit, sanctus egreditur: ad illud peccator venit, et sanctus abscedit: in illo benedictio confertur mysteriis, in isto per mysterium delicta donantur. Baptizari ergo, fratres, debemus eodem gurgite, quo Salvator: sed ut eodem fonte mergamur, non nobis orientalis petenda est regio, non fluvius terræ Judaicæ: ubique enim nunc Christus, ubique Jordanis est (18). Eadem consecratio, quæ orientis flumina benedixit, occidentis fluentia sanctificat. Unde et si forte nomen fluvio aliud sit e sæculo, inest tamen illi mysterium e Jordane.

3. Denique iisdem sacramentis res agitur, quibus et tunc gesta est, nisi quod gratia plenior; tunc enim Trinitatem carnalibus oculis vidimus, modo eandem Trinitatem fidei oculis contemplamur: tunc Christum vix humanus vultus aspexit, nunc eundem mens humana complectitur: tunc Spiritus sanctus velut columbæ specie hominem circumfudit, modo se in interiora hominis ipsa virtute divinitatis infundit: tunc Pater ad nos (19) propter Filium longo auditu vocis advenit, modo autem descendit ad nos pariter ipse cum Filio. Plenior ergo gratia est, ubi Deus non assumpta specie descendit ad homines, sed propria substantia descendere dignatur ad filios; ibi enim tanquam incredulis fidem vult signis corporalibus persuadere, hic tanquam fidelibus gratiam spirituali virtute conferre. Plenioris ergo gratiæ est Deum videre, sicut est Deus, quam videre eum sic, ut requiras eum. Hic est perfecta Trinitas, ibi adhuc 442 scrutanda divinitas. Plenior igitur est gratia Deum propria veritate cognoscere (20), quam in assumpta specie suspicari.

4. Faciamus ergo ipsi pro nobis, quod Deum videmus fecisse pro nobis: faciamus circa nos, quod fieri circa se Joannes optavit. Si ille qui erat propheta et sanctus, Salvatoris baptismum concu-

(18) Ita mss.; at edit., non etiam male, ubi enim nunc Christus est, ibi quoque Jordanis est.

(19) Omnes edit., Tunc Pater a Domino: cod. Remig. et Valliscl. .... ad Dominum; optime Lugd., tunc Pater ad nos, etc.

(20) Vet. edit., Deum propria virtute cognoscere; Rom. et mss. commodius, ut in contextu.

pivit; quanto magis nos peccatores et indigni gratiam hanc debemus ambire! Videte misericordiam Salvatoris: hoc nobis sponte defertur, quod propheta postulans non meretur accipere.

3. Quid autem causæ sit quod Joannes petierit Christi baptismum, nec acceperit, debemus advertere. Ait enim illi Dominus postulanti: « Sine modo; sic enim decet nos implere omnem justitiam (Matth. III, 15). » Scimus autem quod Joannes Baptista typum legis gerebat. Justum ergo erat, ut ipse baptizaret Dominum; scilicet ut quemadmodum secundum carnem de Judæis Salvator est genitus, ita et secundum Spiritum de lege Evangelium nasceretur; ut unde successionem ducebat originis, exinde et traditionem consecrationis acciperet. Hoc est igitur, quod ait: « Sic enim decet nos implere omnem justitiam. » Justum enim erat, ut mandata legis, quæ ipse condiderat, ipse compleret, sicut alibi dicit: « Non veni legem solvere, sed adimplere (Matth. v, 17). »

SERMO XXXIX.

De Camelo.

Rom. edit. ut hunc sermonem Evangelio Dominicæ XIV post Pentecosten adaptaret, illi exordium propria auctoritate præfixerat. Quam autem absurde id voluerit, inde cognoscitur, quod hunc sermonem haud multo post Epiphaniam habitum constet. Quædam porro in illo reperimus tantum cognationis cum sermone 20 a nobis rejecto præferentia, ut utriusque eundem fuisse auctorem arbitremur. Nec profecto desunt quæ illum Maximo videantur asserere: sed nulla suppetunt, quæ Ambrosio.

1. Dicit (21) in Evangelio Dominus Jesus Christus: « Facilius est transire camelum per foramen acus, quam divitem intrare in regnum cælorum (Matth. XIX, 24). » Quæ sententia vereor ne forte vobis conveniat, qui divitias sæculi hujus aut habetis, aut quæritis. Sicut enim cameli animal, quod est tortuosum atque deforme, perversitas ipsa corporis per angustissimam acus cavernam præterire non patitur: ita et divites oneratos avaritia, et cupiditate fœdatos, ipsa vitæ deformitas per arctam viam regni minime introire permittit; ait enim idem Dominus: « Arcta et angusta via est, quæ ducit ad vitam (Matth. VII, 14). »

2. Igitur in camelo difficultatem transitus (22) præstat habitudo membrorum, in divite autem impedimentum magnitudo efficit peccatorum; gibbus enim quidam est animæ turpe quid vel cogitare, vel facere: ac mentis quædam tortuosa deformitas, in mundi rebus semper intendere, et ab Ecclesiæ sanctæ limine curis sæcularibus avocari. Unde mihi

(21) Rom. edit., Mammona apud Hebræos hujus sæculi divitiæ appellantur. Dicitur vero Mammona iniquus, quia non nisi iniqui in eis spem constituunt: justi autem, licet ea possideant, non sunt illis tamen divitiæ, nisi cælestes et spirituales. Servit igitur Mammonæ, qui in terrenis hujus sæculi rebus confidit. Hi alibi viri divitiarum a propheta appellantur. Nolite, fratres, divitias appellare illas, nolite eas

A videtur hanc difformitatem corporis propheta spiritaliter elocutus, fœditatem morum potius indicasse, cum dicit: « Non gloriatur gibbosus sicut reclusus (III Reg. XX, 41); » quasi sic diceret: Non gloriatur peccator vitiorum suorum pravitate distortus, sicut gloriatur justus conscientie bonæ simplicitate directus. Quamvis enim, o peccator, proceritate corporis gaudeas, quamvis scapularum tuarum æqualitate læteris; anima tamen tua morum pravitate deformis est.

3. Recte ergo camelo comparatus est dives; siquidem illum a transitu acus corporis crassitudo revocat, hunc ab ingressu Ecclesiæ patrimonii sollicitudo detentat: et sicut illum parvum foramen non capit oneratum mole membrorum; ita et hunc B introitus sanctus non suscipit gravatum cumulo delictorum. Uterque habet propriam sarcinam suam, ille oneratus est carnibus, iste peccatis: et sicut ille inhabilis est angustissimæ acus cavernæ; ita et hic inconveniens est beatissimo Dei regno: ad quod camelum corpore incompositum natura (23), hunc autem pravum voluntas efficit.

443 4. Hæc autem dico, fratres, de iis qui festivissimam diem sanctæ Epiphaniæ, ne in Ecclesia procurarent, patrimoniorum suorum compedibus sunt detenti, et terreno quodam obligati sunt vinculo, ut venire eis ad domum Domini non liceret. Non quod eos quidpiam detineat, sed quod ita propriis sint actibus implicati, ut jam arbitrium vivendi suæ potestatis amiserint; et dum sollicitudinem C patrimonii exhibent, animarum medicinam penitus non requirant.

5. Quid mihi, o dives, difficultatem temporis objicis? Quid necessitatem ingeris repentinam? Si cor habes, intellige quia omni necessitate major necessitas est salutis: et utilior est causa prius curare vitam, tunc peculii damna sarcire; ne dum augmentum patrimonii quærimus, sentiamus animæ detrimentum. Sed forte judicem metuis, quem in secretario reliquisti. Mihi crede quod magis Deum judicem metuere debes, qui de ipso tuo judice judicabit. Illum ergo metuis, qui mox accipiet successorem: Dominum non metuis, cui nemo aliquando succedit? Considera itaque judicii imminentem diem, et inextinguibilis gehennæ flammæ, stridorem horrendum dentium, tenebrarum ultimum cruciatum; et si potes, relicta Ecclesia, sæcularibus sollicitudinibus implicare. Vereor enim ne, dum mundi divitias quæritis, inveniatis potius divitias peccatorum; et repertis thesauris sæculi, cælestes thesauros amittatis.

amare, quia si serviatis illis, et cum illis peribitis. Ideo de hujusmodi divite Jesus Christus alibi dicit, etc.

(22) Omnes edit., difficultatem quæstus; et infra, immundis rebus semper; utrobique aptius mss. ut in contextu.

(23) Ita mss.; edit. autem, corpore compositum natura. Parum concinne.

SERMO XL.

De jejuniis et eleemosynis.

Ut sermo in epistolam Dominicæ XXIII post Pentecosten ex hoc fieret, edit. Rom. et veram ejus inscriptionem immutaverat, et in textum verba nonnulla inseruerat, quod utrumque restituimus. Ipsa autem dicendi ratio tantopere opposita est Ambrosianæ, ut cuius potius quam illi possit ascribi.

1. Non dubito, fratres, contristari vos quotiescunque absentem me a vobis necessitas facit; dum enim quem diligitis, non videtis, tanquam boni filii pietatis stimulis laboratis. Sed quamvis corpore vos ego interdum deseram, spiritu tamen vos non relinquo; quocumque enim iero, dilectio vestra me sequitur: ubicumque fuero, ibi mecum vestra fraternitas commoratur. Quisquis enim in Christi mandatis permanet, necesse est ut Christi adhæreat sacerdoti: et licet longe positus videatur, sit tamen proximus, dum illum unius fidei gratia repræsentat. Ille se sane separatim a sacerdotibus putet, qui actibus malis separatus a Christo est. Atque ideo, fratres, vos qui mandatum Salvatoris facitis, quamvis absentes a me fueritis corpore, dilectione tamen mihi minime defuistis. Ita quos separabat longitudo terrarum, Christi gratia connectebat.

2. Sunt autem nonnulli inter vos, fratres, quorum licet vultus in ecclesia videamus, cor tamen eorum in agris esse cognoscimus: et præsentiam quidem eorum consideramus in plebe, sed conversationem eorum invenimus in rure. De quibus dicit Apostolus: « Et gloria in pudendis ipsorum, qui terrena sapiunt (Philipp. III, 19); » ii enim de terra semper cogitant (24), de terra tractant, quæ terrena sunt, sapiunt. His convenit divina illa sententia, qua dicitur: « Terra es, et in terram redibis (Gen. III, 19); » qui ideo aliquando ad Ecclesiam veniunt, non quia ex fide Christiani sunt, sed ne Christiani ab hominibus non putentur.

3. Quibus cum jejunium indicitur, de intemperie se temporis semper excusant; dicunt enim æstivis mensibus: Dies longa est, torrentior sol est; sitim ferre non possumus, poculis nos refrigerare debemus; hiemis vero tempore: Grave frigus est, rigores sunt pessimi, algorem tolerare nequimus, escis calefieri nos oportet. Ita homines quorum animus semper est in prandio, prandendi sibi causas inquirunt: et dum se a jejuniis excusant, tempora Creatoris accusant (25).

4. Dic mihi, o delicate Christiane, qui æstum (26) solis jejunando 444 ferre non potes, numquid æstus, quem sustenturus es, torrentior est gehenna? numquid hiems horridior est tenebris, quibus re-

A trudendus es? In exteriores enim tenebras abjicientur peccatores: « Ibi erit fletus et stridor dentium (Matth. VIII, 12), » sicut ait Dominus: stridor, inquam, dentium ad instar hiberni temporis semper erit in illis tenebris. Ergo sicut penetrante algore hiemis, toto homines corpore contremiscunt, ita et interveniente conscientia frigida delictorum, gravi peccatores dentium stridore quatientur. Ita miser peccator, dum hic hibernum rigorem metuit, ibi tenebrarum frigus incurrit: dum hic æstum solis evitat, ibi gehennæ sustinebit ardorem.

5. His autem ipsis hominibus cum dixerit, ut aliquid pauperibus largiantur, statim objiciunt: Necessitates infinitæ sunt, tributa sunt gravia, fiscalia explicare non possumus. Et tanta tibi ingerunt, ut quasi reum te statuunt, cur hoc ipsum illos volueris commonere, non intelligentes quod ii sunt inimici crucis Christi (27), qui non intelligunt quod omnibus necessitatibus salutis sit necessitas præferenda, et quod tributum reddere alii prodest, eleemosynam facere ipsi proficiat, qui largitur; tributi enim redditio illi præstat beneficium, qui accipit, eleemosynæ autem operatio ei confert meritum, qui ministrat. Tributi, inquam, redditio detrimentum infert solventi, eleemosynæ erogatio lucrum tribuit eroganti; ditior enim fit vir misericors, posteaquam minus habere incipit pauperibus largiendo.

6. Beata igitur est eleemosyna, quæ et accipientem reficit, et lætificat erogantem: « Hilarem enim datorem diligit Deus (II Cor. IX, 7): » atque ideo melius est illi plus dare (28). Lætus ergo et hilaris est, qui pauperibus subministrat. Recte plane lætus est, quia per nummulos paucos æternos thesauros sibi cœlestes acquirit. Et contra, semper tristis est et mœstus, qui tributa dissolvit. Nec immerito tristis est, qui ad solutionem non dilectione adducitur, sed terrore constringitur: Christi enim debitor lætus, Cæsaris tristis est; quia hunc ad solvendum amor cogit, illum pœna compellit. Hic præmiis provocatur, ille suppliciis coarctatur.

7. Dicit sanctus Apostolus: « Divitibus hujus sæculi præcipe non sublime sapere, et neque in incerto divitiarum sperare (I Tim. VI, 17). » Vides ergo, o dives, quia sunt tuæ incertæ divitiæ. Quid ergo aurum congregas, in quo nulla certa fiducia est? Auri tui avaritia (29) cesset, et terra est: solidi tui cupiditas auferatur, et sordes sunt. Aurum enim et argentum vilis est et abjecta materies: ubi aurum increvit humana concupiscentia, tunc et his speciebus accrevit ambitio; aurum enim et argentum non pretiosum natura instituit, sed hominum voluntas effecit.

qui æstalem jejunando, etc.

(27) Rom. edit., Christi, ut hodie lectum est.

(24) Vet. edit. ac mss., De terra enim dicit Apostolus; ms. Reg., de terra enim semper cogitant, etc.

(25) Verbo accusant adjecit Rom. edit., De iis dicit Apostolus: Quorum Deus venter est.

(26) Omnes edit., qui æstum, etc.; mss. vero,

(28) Omnes edit. ac ms. Lugd., melius est illi prius dare; commodius vero Valliscl... plus dare.

(29) Codices Lugd. et Valliscl...: Aurem tuam avaritia; melius edit., ut in textu.

SERMO XLI.

De eo quod dicit Dominus in Evangelio :

Vulpes foveas habent, etc.

Hic titulus est quem huic sermoni antiquæ edit. ac mss. indidere : at Rom. edit. eum habitum prænotavit In festo S. Basilii : ubi non attenderunt ejusdem edit. curatores parum credibile videri ætate Ambrosii, quem hujus sermonis auctorem ferunt, Basilii natale jam tum celebrari solitum esse Mediolani. Hoc igitur unum asseri potest præter nonnulla quæ ex Comment. in Luc. lib. VII, num. 30 et 31, huc translata sunt, Ambrosianum hic nihil esse.

1. Si diligenter advertit capitulum evangelicum, quod hodie lectum est, vestra dilectio (30), sensus vestros id ipsum capitulum potuit permovere, cur Dominus, sicut Scriptura refert, cum ab altero interpellatus fuerit, ut eum quocunque iisset, causa religiosi servitii sequeretur : alteri magis dixerit : « Sequere me (Luc. IX, 59) ; » et illo spreto atque despecto, alium potius tacentem nec opinantemque delegerit ? Et cum utique acceptius voluntarium obsequium esse soleat, quam coactum ; et servitium plus placeat non quod imperio exigitur, sed quod sponte defertur : cur ergo iste respuitur, cur velut indignus etiam recusatur ? Ait enim ad eum 445 Dominus : « Vulpes foveas habent, et volucres cœli nidos : Filius autem hominis non habet, ubi caput reclinet (Ibid. 58). »

2. Primum itaque hoc considerare debemus, quod non est acceptor Dominus personarum (est enim æquus iudex et justus), sed pro qualitate morum (31) rependat dilectionis affectum : et eum eligat non qui verbis promptus, devotione piger, sed qui fuerit lingua tacitus, mente devotus, de quo dicit propheta : « Tacitum te faciens, sapiens videberis (Prov. XVII, 28). » De illo autem qui petulanter loquitur, refert Scriptura : « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cœlorum : sed qui fecerit voluntatem meam (Matth. VII, 21). » Hinc ergo discimus quod ad Dominum non tam ore quam corde clamandum est.

3. Igitur Salvator noster, qui cogitationes hominum sensusque pervideat (32), audiens quidem vocis obsequium, mentis autem versutiam recognoscens, tali illum animali comparat, quod aliud voce indicet, aliud moribus operetur ; vulpes enim latratu canis resonat, dolo rapinam fraudis exercet. Tacen-

(30) Rom. edit., *advertit vestra dilectio, fratres, capitulum evangelicum... quomodo Dominus, qui in lege, ut Scriptura refert, mandavit : Honora patrem tuum, et matrem tuam ; quemadmodum præcepit tibi Dominus Deus tuus, ut bene tibi sit ; nunc dicat : Si quis venit ad me et non odit patrem suum et matrem, etc., non potest meus esse discipulus. Cui congruit quod in alio loco, cum interpellaretur a quodam : Domine, permittite mihi primum ire, et sepelire patrem meum, respondit : Sine ut mortui sepeliant mortuos suos ; tu autem vade, et annuntia regnum Dei. Illi vero qui dixit : Sequar te quocunque ieris ; respondit : Vulpes foveas habent, et*

A tem ergo nec opinantem assumit. Tacebat quidem lingua, sed spiritu loquebatur ; intelligimus enim quam devotus fuerit, qui sicut ipse asseruit, patrem reliquit mortuum, ut vitæ Dominum reperiret. Ait enim : « Permite mihi prius ire, et sepelire patrem meum (Luc. IX, 59). » Mortuum ergo illum reliquerat, quem ut revertens sepeliret exorat. Non eum dolor retinuerat, non mors retardaverat, quia festinabat ad vitam. Necdum morientis clauserat oculos, necdum rigentia membra condiderat ; statim ut comperit advenisse Dominum, oblitus paternæ pietatis, affectum majorem pietate credidit plus Christum diligere, quam parentem. Legerat enim fortasse propheticam lectionem, quæ dicit : « Obliviscere populum tuum, et domum patris tui (Psal. XLIV, 11) : » propterea oblitus est patrem, dum memor est Salvatoris. Audierat etiam Evangelium Domini : « Qui plus dilexerit patrem aut matrem, non est me dignus (Matth. X, 37). »

4. Ita cum Tobias justificetur, cur sepulturæ causa prandium dereliquerit (Tob. II, 3) ; hic probatur, cum causa Christi patris reliquerit sepulturam. Ille enim non veretur ne, interveniente opere, terreni prandii epulas prætermitteret : hic metuit ne, interveniente mora, refectionem panis cœlestis amittat. Unde cum Christi contemplatione sepulturam omnibus debeamus, hic amore Christi patris deseruit sepulturam.

5. Discutiamus itaque primo illius interpellationem responsionemque Domini Salvatoris. Ait enim ille : « Sequar te quocunque ieris (Luc. IX, 57). » Prompta quidem, sed superba professio (33). Iturus enim ad passionem erat Dominus, descensus ad inferos, ascensus ad cœlum ; numquid in omnibus illum potest fragilitas humana comitari ? Stulta est ista præsumptio potius quam religiosa confessio. Siquidem et Petro apostolo dicitur a Domino, cum æstimaret se sequi per omnia Salvatorem : « Quo ego vado, non potes me modo sequi (Joan. XIII, 33). » Et cum pertinaciter insisteret, ac se ab eo nec morte diceret separandum ; tanquam jactantiæ condemnatus audit, quod esset Dominum tertio negaturus. Ita qui promittebat a confessione Christi nec morte divelli, ab ejus societate interrogatione ancillulæ separatur : et nisi velut modum quemdam statuens, tertio eum dixisset Dominum negaturum, forsitan sæpius interrogatus, frequentius denegasset.

6. Quid ergo respondetur illi petulanti ? « Vulpes

volucres cœli nidos ; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet. Cur ergo cum ab altero interpellatus fuerit ut quocunque iisset, religiosi servitii causa sequeretur eum : alteri magis dixerit qui eum sequi cunctabatur : Sequere me ; et priori spreto, etc.

(31) Edit. vet., *qualitate horum ; Rom., qualitate meritorum ; codex Lugd., qualitate morum.*

(32) Ita ms. Lugd. ; vet. autem edit., *sensusque provideat ; Rom., prævidet.*

(33) Omnes edit., *sed superba responsio ; codex Lugd., professio.*

foveas habent, et volucres cœli nidos, et Filius ho-
minis non habet, ubi caput reclinet (*Luc. ix, 58*). »
Videte cui rei subtiliter comparetur: est enim hoc
genus animalis fallax, et insidiis semper intentum,
rapina fraudes exercens, quod nihil tutum, nihil
otiosum, nihil patitur esse securum, quod inter ipsa
quoque hominum domicilia prædam requirat.

7. Quam comparisonem non solum propter illum
scriptam puto, sed propter plerosque etiam Chri-
stianos, qui ore quidem Deum confitentur, moribus
autem vulpium fallacia diversantur; omnis enim
Christianus, qui sua vult peccata celare, hic spirita-
liter vulpes est. Sicut enim vulpes propter fraudes
suas in latibulis demoratur: ita et peccator tacens
propter conscientiam suam peccatorum foveis deli-
tescit: et sicut illa non audet inter medias hominum
turbas morum suorum ostendere fallaciam; ita et
hic erubescit in media Ecclesia conversationis suæ
nequitiam confiteri. **446** Vulpem plane dixerim
omnem Christianum, qui suo insidiatur vicino, qui
quotidie nititur fines alienos arrodere, fructus in-
vadere, animalia devorare, et quod est familiare
huic tempori, non jam vulpium more pullos, sed
luporum more rapere porcos: qui dum suo labore
possit se juvare (34), ferarum rabie prædam captat
alienam.

8. Hæreticos etiam omnes arbitror vulpibus com-
parandos, qui cum in domo Domini habitare non
possint, conventicula sibi quædam velut foveas præ-
parant tenebrosas, in quibus pertinaciter latentes,
insidiantur Ecclesiæ; ut si qua innocens anima forte
processerit, velut pullum gallinæ matris absor-
beant. Insidiantur, inquam, vulpes Ecclesiæ, hoc
est, hæretici evangelicæ illi gallinæ, de qua ait
Dominus: « Quoties volui congregare filios tuos,
sicut gallina colligit pullos suos sub alas suas
(*Matth. xxiii, 37*)! » Sed ipsa sicut Samson ardentes
faces vulpibus religavit.

SERMO XLII.

Increpatio ad plebem de eo quod scriptum est in
Evangelio: *Qui habet, dabitur ei; et:*
Cantavimus vobis, etc.

*Cur hunc sermonem nominatim cuiquam Patri potius
quam alteri assignemus, nihil occurrit: ne vero
Ambrosianum esse putemus, nihil non reclamat.*

1. Frequenter studueram apud me ipsum, fratres, **D**
subtrahere vobis Dominicæ prædicationis eloquia,
ac non elargiri sæpius sermonum cœlestium sacra-
menta. Siquidem nihil prosit offerre pabula recu-
santi, et potum porrigere minime sitiendi: cur id
quod offeras, non tam libenter hauriat, quam fasti-
diose velut turbulentum reddat; atque ita sicut et
poculi sinceritas vitietur, et causas delicti fasti-
diosus potator inveniat? Sic ergo et charitati vestræ
ingerere Dominici poculi prædicationem forte super-

(34) Codex Lugd., suo labore possit vivere.

(35) Ita cod. Lugd. et Valliscl.; edit. vero, quam
dissimulanter infundat. Non recte.

(36) Lugd. codex, domum vacuus repelat. Et in-

fluum est; cum id anima vestra clausis visceribus
non tam sitienter hauriat, quam dissimulanter
effundat (35). Fundit enim mandatum Domini, qui
illud aure sua percipit, corde non continet; in
superficie enim quadam corporis illud gestans, ac
minime ad interiora transmittens quod audivit,
dum obliviscitur, seriem prædicationis effundit, et
ita domum vacuus repelat (36), qui de Ecclesia
onustus exierat.

2. Dicite enim mihi, quis de vobis cum ad ho-
spitium redierit, dicet: Hodie audivimus episcopum
de eleemosynis disputantem, rem utilem prædicavit,
debemus pauperibus misereri? Prosecutus etiam est
de idolorum execranda cultura, requiramus ne
ignorantibus nobis in possessione nostra sit idolum.
Admonuit etiam festinare debere catechumenum ad
gratiam fidei, offeramus familiolæ nostræ ut fidem
quisquis est fidelis, accipiat; ne forte ratio salutis
eorum quærat a nobis, quia vita eorum ex nostro
pendet arbitrio. Nemo de Dei rebus cogitat, nemo
de die iudicii loquitur, quasi aut per omnia victuri,
aut per omnia morituri. Mihi credite, ita vivimus
in hoc sæculo, ut corpore moriamur: ita morimur,
ut rationi reddendæ vivamus. Moritur interim homo,
sed actuum causa non moritur: vivente autem
causa, necesse est ut causæ suæ persona non desit,
sicut ait propheta: « Ecce homo, et opera ejus
(*Isa. xli, 24*). »

3. Volueram ergo subtrahere vobis Dominicæ
prædicationis eloquia, non quod iratus hoc facerem,
sed ut evangelicam sententiam custodirem. Ait
enim Dominus: « Qui habet, dabitur ei, et abun-
dabit: et qui non habet, id quod habet, auferetur
ab eo (*Luc. xix, 26*). » Habenti ergo dari jussit; et
non habenti non solum non dari, sed etiam id quod
habet, auferri. Quæ sententia superflua vobis forsitan
videtur: ego autem dico recte ac sapienter
Dominum præcepisse. Habenti ergo jubetur dari.
Meretur plane accipere, qui ita laboravit, ut propria
sollicitudine animæ suæ divitias spirituales acquire-
ret: ut puta quis continentia fortis proposito cœpit
castimoniam custodire virtutem, meretur audire quæ
castitatis remuneratio sit futura; ut ad virtutis ob-
servantiam audiens (37) remunerationis gloriam,
facilius possit pugnam, quam cœpit, atterere. Alius
ad misericordiam promptus debet audire quia ipsi
miserebitur Deus, et qui hanc terrenam substan-
tiam cœlestibus divitiis respensabit, necesse est **447**
ut auscultans vicissitudinem cœlestium præmiorum,
promptior ac libentior opus Domini prosequatur, et
ad misericordiam quod habet bonum, largitatis addat
augmentum. Ideo ait Dominus: « Qui habet, dabitur
ei, » hoc est, qui dives fuerit bonis operibus, hic
magis evangelica prædicatione ditetur.

4. Cæterum si fornicatori prædices, et dicas quod
fra, qui de vestris cum, etc.

(37) Codex Valliscl., ad virtutis observantiam ad-
dens.

virgo debeat permanere; et avaro quod omnia sua A
distrahere debeat atque donare, stultitia illi est. Hanc enim prædicationem ridiculam putat, sicut ait Apostolus: « Animalis autem homo non percipit quæ sunt spiritus Dei; stultitia enim est illi (I Cor. II, 14). » Tale enim est iis prædicare quod perfectum est, quale si mendicum pannis obsitum holoserica velis induere, et esurientem rusticum placento delectare; necesse est enim ut ab utroque recusaretur oblatio. Illi enim displicet holoserica, qui necessaria magis frigori vestimenta desiderat: huic placentum amarum, dum escam magis saturitatis exquirat. Istis ergo personis auferenda potius sunt, quæ sua sunt, sicut ait Evangelium: « Etiam id quod habet, auferetur ab eo; » hoc est, cogendus fornicator pannos suæ corruptionis abjicere, compellendus avarus est panem suæ cupiditatis exponere.

5. Vereor autem, fratres, ne evangelica lectio plerisque de vobis congruat, quæ ait: « Cantavimus vobis, et non saltastis: lamentavimus, et non plorastis (Luc. VII, 32). » Annuntiamus ergo vobis regni cœlestis gaudium, et minime corda vestra motu quodam alacritatis exsultant: prædicamus triste iudicium, et sensus vestri ad pœnitentiam in lacrymas non prorumpunt; infidelitatis enim genus est in divinis rebus nec gaudere prosperis, nec flere contrariis. Saltationem ergo a nobis requirit Dominus, non utique sinuosi volubilitatem corporis, sed extollentis se fidei sanctitatem (38). Sicut enim qui corporaliter saltat, nunc aere suspenditur, nunc ad altiora jactatur, nunc alternis saltibus loca diversa collustrat: ita et qui spiritualiter saltat, interveniente fide, modo in aeris sublimitate erigitur, modo ad siderum altiora sustollitur, modo diversis cogitationum saltibus paradysum cœlumque collustrat. Et sicut qui corporaliter saltat, volubilitate membrorum se exercens, gyrum sibi saltationis acquirit, ita et qui spiritualiter saltat, fidei alacritate semper se movens, gyrum sibi totius orbis assumit.

6. Solent autem homines, sicut mos est, in suis votis, hoc est, nuptiis, præcipue saltare vel canere; unde et nos habemus votivas nuptias, quibus saltare vel canere debeamus. Vota enim nostra celebrantur, quando Christo Ecclesia copulatur, sicut ait Joannes: « Qui habet sponsam, sponsus est (Joan. III, 29). » Propter has ergo nuptias saltare nos convenit. Siquidem David rex pariter et propheta, cum multa cecinerit, ante arcam Testamenti etiam saltasse dicitur (II Reg. VI, 14); elatus enim gaudio, in saltationem prorumpit: prævidebat enim in spiritu Mariam de germine suo Christi thalamo sociandam. Unde ait ipse: « Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo (Psal. XVIII, 6). » Ideo ipse præ cæteris prophetiarum auctoribus plus cantavit; quia lætior cunctis per hæc gaudia suos posteros conjugabat: et ad propria vota solito dulcius invitans, docuit nos quid in ipsis nuptiis

facere deberemus, cum ille ante nuptias tanta exultatione saltaverit. Ante arcam ergo saltavit propheta David: arcam autem quid nisi sanctam Mariam dixerimus? Siquidem arca intrinsecus portabat Testamenti tabulas, Maria autem ipsius Testamenti gestabat hæredem: illa intra semet legem, hæc Evangelium retinebat; illa Dei vocem habebat, hæc Verbum. Verumtamen arca intus forisque auri nitore radiabat, sed et sancta Maria intus forisque virginitatis splendore fulgebat: illa terreno ornabatur auro, ista cœlesti.

448 SERMO XLIII.

Increpatio ad populum quod Ecclesiam non frequentet.

Magni viri hunc sermonem Ambrosii esse existimantes, concilium, cujus in eo mentio exstat, non nisi Aquileiense opinati sunt. Sed ut potius de hoc quam de alio agi credatur, nihil occurrit. Quod autem eundem sermonem pro Ambrosiano illi habuerunt, fidem editionum hac in re secuti sunt. Cæterum ut non dicamus illum inveniri in antiq. cod. Gall. cujus sermones omnes tribuuntur Augustino, nihil ei neque in stylo neque in argumento inest, quod Ambrosio nostro conveniat.

1. Deberem, fratres, post hos complures dies aliquid uberius prædicare, et revertens a tanto examine sacerdotum, dulci vos sermone reficere. Bene dixi, examine sacerdotum: quia sicut apes de divinarum Scripturarum flosculis suavia mella conficiunt, et quidquid ad medicinam pertinet animarum, oris sui arte componunt. Recte comparantur apibus sacerdotes, quia sicut apes castitatem corporis præferunt, cibum vitæ cœlestis exhibent, aculeum legis exercent; puri enim ad sanctificationem, suaves ad refectionem, severi sunt ad ultionem. Apibus plane sunt comparandi, qui velut alveario quodam gratia matris Ecclesiæ continentur, in qua diversorum meritorum cellulas dulcissimis prædicationibus componentes, de uno Salvatoris examine Christianorum examina multa producant.

2. Cum semper, fratres, non cessaverim vos paterna pietate corripere, miror nihil vos tot meis commonitionibus profecisse, et doleo quod frequens prædicatio mea non vos profectu aliquo salutis corrigit, sed quadam contestationis pœna constringat. Prædicatio enim sacerdotis in plebe salvandis est correctio, et contestatio judicandis; contestamur enim illis ante iudicium, quod illos maneat in ipso iudicio; ut tunc omni excusatione submota, et rei sint de peccatis, et obnoxii de contemptu. Unde et ego interdum parcens vobis tacere velim: sed malo vos contumaciæ causas reddere, quam me negligentiam sustinere iudicium.

3. Comperi enim, fratres, quod per absentiam meam ita rari quique ad Ecclesiam veniatis, ita pauci admodum procedatis, quasi me proficiscente, mecum pariter veneritis, et quasi cum necessita-

(38) Valliscl. cod., sed extollentissimæ fidei sanctitatem.

tibus ego pertrahor, vos mecum traxerit ipsa necessitas. Pariter ergo a domo Dei absentes sumus, sed hoc interest, quod me absentem necessitas efficit, vos voluntas. Nescitis quia etsi ego ab Ecclesia desum, Christus ab Ecclesia sua, qui est ubique, non deest? Venis, frater, ad Ecclesiam, non invenis ibi episcopum: sed si fideliter venis, invenies ibi episcoporum episcopum Salvatorem. Nam Christianus qui tunc tantum procedit ad Ecclesiam, quando episcopus praesens est, non tam Dei causa videtur processisse quam hominis: nec implese christiani timentis officium, sed amici deferentis obsequium.

4. Quid autem ego vos arguo, cum possitis me uno sermone convincere (q. 1., c. *Quid autem*)? Convincor enim cum in hac parte clericos vobis magis video negligentes. Quomodo enim possum corrigere filios, cum fratres emendare non possim? aut qua fiducia succenseam laicis, cum a consortibus pudoris verecundia conticescam? Ego autem, fratres, non de omnibus loquor. Sunt certe quidam devoti, sunt et alii negligentes: ego neminem nomino, conscientia sua unumquemque conveniat.

SERMO XLIV.

Post increpationem allectio ad populum.

Habetur hic sermo sub hac inscriptione in mss. Gall. atque Lugd.; in vet. autem edit. pro allectio ponitur consolatio: at Rom. edit. titulum qui non tam sensu quam verbis distaret, concinnavit. Hanc vero concionem pronuntiatam esse post superiorem non ambigimus; ejusque auctorem nonnulla ex Hieronymo cap. 62 in Mattheum, plura ex Ambrosio lib. xi in Lucam, num. 96 et 97, mutuum cernimus, quem ut alium existimemus ab Ambrosio, cuncta inducunt.

1. Amari fortasse fuerit increpatio mea superioribus praedicationibus, quod plerosque de vobis (39) acrius magisterii severitate convenerim, et sim prosecutus quæ 449 aliquantis non blandimenta deferrent, sed tristitiam irrogarent. Verum nihil mea interest; ego enim gaudeo sciens discipuli tristitiam magistri esse lætitiā. Tunc enim auditor proficit, quando austeriora annuntiat praedicator: tunc ei salus gignitur, quando tristitia emendationis ingeritur; dicit enim beatus Apostolus: « Nam quæ secundum Deum est tristitia, poenitentiam in salutem stabilem operatur (II Cor. VII, 10). »

2. Recte ergo lætor, quia salutem operor: cum objurgo, mæreat licet filius mei asperitate sermonis; me tamen delectat, qui proficere illum intelligo per mærorem. Ait sanctus Apostolus: « Quis est enim filius, quem non verberat pater (Hebr. XII, 7)? » Non enim osculatur semper pater filium, sed et aliquando castigat. Ergo quando castigatur, qui diligitur, tunc circa eum pietas exercetur. Habet enim et amor plagas suas, quæ dulciores sunt cum amari inferuntur; dulcior enim est

A religiosa castigatio, quam blanda remissio. Unde ait propheta: « Dulciora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici (Prov. xxvii, 6). »

3. Igitur, fratres, quia post tot increpationis meæ utilia verba credo vos benignitate sensuum profecisse, de sacris litteris aliqua conferamus. Sicut enim fons, qui non solito humore distillat, exagitur surculis, et ita largior invenitur, ac primum ex eo turbida aqua producitur, ut unda purior subsequatur: sic ergo et sanctitas vestra exasperata quidem fuerat austeritate sermonis, sed devotior facta est dulcedine pietatis. Turbulentum enim quiddam vestri animi forsitan retinebant, sed jam ex vestris moribus profuit omne quod purum est.

B 4. Videamus ergo quid sit quod ait ad discipulos suos Dominus: « Vos autem quem me esse dicitis (Matth. xvi, 15)? » Non igitur tanquam ignarus interrogat Dominus, quid de eo populi discipulique sentirent: sed tanquam sciens universorum mentes, fidem manifestare voluit singulorum; ut quod corde credebant Dominum, alii Jeremiam, alii Joannem Baptistam, Petrus solus Christum Dei Filium confitetur. Gradus quidam sunt fidei, et qui devotius credit, religiosius confitetur.

5. Pro hac devotione dicitur Petro: « Beatus es tu, Simon Barjona, quoniam caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus, qui est in cælis. Et ego dico tibi: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Ibid. 17, 18). » Cum vocaretur ergo Simon, per hanc devotionem vocatus est Petrus. Legimus, dicente Apostolo de ipso Domino: « Bibebant de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus (I Cor. x, 4). » Recte igitur quia petra Christus, Simon nuncupatus est Petrus; ut qui cum Domino fidei societatem habebat, cum Domino haberet et nominis Dominici unitatem: ut sicut a Christo Christianus dicitur, ita et a petra Christo Petrus apostolus vocaretur.

6. Sed nec populorum opinionem possumus reprobare, qui unum de prophetis Dominum aestimabant (Matth. xvi, 14). Nam ideo nonnulli velut Eliam Salvatorem forsitan putaverunt, quia ad cælos Elias sicut Salvator ascendit (IV Reg. ii, 11). Sed non sicut Elias Christus est; ille enim ad cælos rapitur, iste regreditur: ille tanquam infirmus ignea quadriga subvehitur, hic tanquam Deus propria virtute portatur: ille sicut homo ducitur, hic sicut Salvator ascendit: ille ducentes sequitur angelos, comitantes sibi angelos iste praecedit. Denique iidem angeli remeantes in terram a Domino Salvatore dixerunt ad apostolos: « Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cælum? Hic Jesus qui receptus est a vobis, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cælum (Act. i, 11). »

(39) Codex Lugd., *praedicationis meae... quod plerosque de vestris.*

SERMO XLV.

De primo Adam et secundo.

Hunc sermonem vel potius sermonis fragmentum, e Vat. cod. scripto jussu cardinalis Bononiensis an. 1470 desumptum exhibemus, non quidem quod in eo quidquam deprehendamus Ambrosiani, sed quia scriptio non inelegans, et sancti Doctoris nomine in ms. prænотата, cum alioqui nusquam quod sciamus. edita fuerit, saltem ut in appendice locum habeat, nequaquam indigna videatur.

1. Audite, fratres charissimi, quale est legis mysterium. Primus homo de terra et cælo; secundus de cælo et terra: hic ex Deo et Maria, qui de terra; ille de terra et Spiritu, qui de cælo est. Uterque tamen ex virgine, et sine coitus permistione est: hic ex incorrupta, ille ex intacta: 450 quia nullo adhuc semine, nec vomere fuerat sauciata nec imbre. Per primum vita amissa, per secundum reddita. Primus acceptam perdidit gratiam, secundus cum vita tribuit gratiam: primus suasu virginis cecidit, secundus partu virginis, quod jacebat, erexit: primus peccando mortis pœnam protulit, secundus patiēdo indulgentiam contulit: primus pro culpa de paradiso ejectus, secundus pro gloria cruci mundo affixus.

2. Ergo malum per feminam, imo per feminam bonum; quia per Evam cecidimus, per Mariam stamus: per Evam prostrati, erecti per Mariam: per Evam servituti addicti, per Mariam liberi effecti. Eva nobis sustulit diuturnitatem, Maria nobis reddidit perpetuitatem: Eva nos damnari fecit per arboris pomum, Maria absolvit per arboris donum; quia et Christus in ligno pependit, ut fructus.

3. Igitur sicut per arborem mortui, ita per arborem vivificati. Arbor nobis nuditatem ostendit, arbor indulgentiæ foliis vestivit: arbor peccatorum incussit ardorem, refrigerium delictorum vestibus præparavit arbor scientiæ: arbor spinas et tribulos genuit, spem et salutem arbor scientiæ peperit: arbor sudorem, attulit et laborem, arbor contulit pacem et salutem: arbor lumen corporis patefecit, arbor oculos cordis disclusit: arbor mundi insinuavit astutiam, divinam arbor demonstravit prudentiam: malum arbor, bonum arbor ostendit; et ut ad delicti originem redeam, et Deo annuente, quod sentire concidit dicam; Adam nisi corporaliter cecidisset, Christus nos in ista vita non spiritaliter suscitare debuisset.

4. O sacramentorum maximum, ut diximus, Mariæ mysterium, o conclusam perfidis, et manifestam fidelibus disciplinam! Immortalis mortalem ædificat, mortalis parit immortalem; incorporalis terra concluditur, corporalis cælo: Deus homo efficitur, sed exhibetur Deus; et hoc totum per Adam committitur, et lavatur per Mariam. Ergo felix Eva, per quam data est occasio: imo felix Maria, per quam tributa est curatio: felix Eva, per quam natus est populus; felicior Maria, per quam natus est Christus. Igitur altera melior, imo et gloriosæ utræque, quia

A non lætificasset Mariam Christus, nisi Evam priorem, de qua nata est ipsa Maria, definxisset; nec venisset ad populum, nisi prius illa deliquisset in sæculo. Hæc mater humani generis dicitur, illa salutis; Eva nos edocuit, roboravit et Maria.

5. Per Evam crescimus, per Mariam regnamus; per Evam seducti ad terram, per Mariam elevati ad cælum; et ut totum breviter legis patefaciam sacramentum, et duas in unam fuisse, sicuti omnes esse ostendam: in Eva tunc Maria inerat, per Mariam postea revelata est Eva.

6. Gratias Domino, fratres charissimi, quod quæ sit diei festivitas, doceri nos non necesse est; qui prævenitis devotione docti. Nam accesserunt huc hodie propheticiæ atque evangelicæ lectiones eadem rem docentes, quam fides vestra nos docuit. Donet ergo Deus postea, ut concordantibus sicut hodie, ita omni tempore cum lectione divina actibus, hoc vos habeatis in moribus.

SERMO XLVI.

De Salomone.

In omnibus Ambrosianis editionibus libelli titulum in fronte tulit hæc opella; cum tamen verus sermo sit, quo tria Salomonis scitu impossibilia mystice exponuntur. Ejus elegantiam, et simul ab Ambrosii stylo diversitatem Erasmus agnovit: verum secundam illam Hermannus putat obscuram esse, ipsi tamen vox Psalmographus, cui etiam Archipirata jungi poterat, non satis videtur Ambrosiana: sed nos Erasmi judicium utraque ex parte verum credimus. Quod autem Hermannus sententiam qua hic dicitur Martha Lazari soror a Christo liberata fluxu sanguinis, parum esse firmam, quænam fuerit mulier sanata consulere licet Eusebii lib. VII Hist. cap. 18, edit. Vales.; Sozomeni lib. V cap. 21, et Philostorgii lib. VII, num. 3. Quin et Ambrosius hanc quoque curationem diligenter explicat Comment. in Luc. lib. VI, num. 65 et 68, nec tamen ibi Marthæ meminit.

CAPUT PRIMUM. — 1. Mirum satis est, dilectissimi fratres, quod in hoc capitulo sapientissimus omnium hominum Salomon propheta proposuit tria impossibilia esse, quæ scire non posset, 451 quartum adhuc esse quod non valeret agnoscere: « Vestigia aquilæ volantis, vias serpentis super petram, et semitas navis navigantis, et vias viri in juventute (Prov. xxx, 19). » Hæc se nescire testatur ille propheta Salomon, qui ut primum transactis infantie rudimentis, annos juventutis ingressus est, in quibus posita adhuc infirma ætas quem cursum vitæ deligat, nutat incerta; nihil aliud a Deo, quam sapientiam postulavit: inter ipsa, ut dixi, vitæ tentamenta jam sapiens, qui in delectione rerum, quod omnibus præiret, elegit. Sic enim ipse in libro Sapientiæ suæ se Dominum omnipotentem deprecatum fuisse commemorat: « Da mihi, inquit, sedium tuarum assistricem sapientiam (Sap. ix, 4), » ut sciam dispositionem orbis terrarum, virtutes elementorum, initium et consummationem et medietatem omnium rerum, divisiones et mutationes temporum, anni cursus, et dispositiones stellarum, naturas animalium, et iras bestia-

rum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias arborum, et virtutes radicum : « omnium enim artifex, ait, docuit me Sapientia (Sap. vii, 21). » Et alibi ipse in eodem libro : « Invocavi, inquit, et venit in me spiritus sapientiæ (Sap. vii, 7). »

2. Et quid est, dilectissimi fratres, quod tam locuples possessor sapientiæ Salomon, cum omnia cognovisset, quæ in arcanis abditarum dispositionum tenebantur absconsa, hæc sibi impossibilia esse prætendit ? Quippe qui a Deo esset sapientiam consecutus, qui noverat mundanæ dispositionis introitum, qualiter esset hoc cælum omne quod cernimus, ardua sublimitate suspensum, quemadmodum fieret aeris istius circumjectus et fusus æquo moderamine libratus in medio, quibus modis pigro ad imum dilapsa pondere terra subsisteret, qua ratione intra certas littorum metas liquidi elementi impatiens fluctus lapsus exæstuet : quod principium rerum, quis finis, et quæ essent media. Quem iterum divisiones et mutationes temporum non latebant, qui comprehenderat qualiter sibi annorum mutua vicissitudo, redeunte orbe, succederet, qua causa varios stellarum ageret cursus, præcedendo se nonnunquam, aut subito subsequendo, unde earum esset ortus aut obitus, et alia multa, quæ, sapientia docente, cognoverat. Mirum quod ista quæ sibi impossibilia esse dicit, aut scire non potuit, aut videre.

3. Sed quia omnia quæ in libris divinis prophetarum annuntiatione congesta sunt, suis sunt temporibus reservata, merito Salomon ante adventum Domini nostri Jesu Christi, quid aquila volans, quid serpens in petra, quid navis navigans, quæ juvenis via in juventute esset, scire non potuit : adhuc non erat tempus, quo de umbra corpus fieret, aut veritas de figura. Nobis vero, quibus Dominus noster Jesus Christus ostendit quod omnia de ipso essent in lege conscripta, quibus nihil est occultum quod non reveletur ; et posteaquam signatam illum septem sigillis librum nemo alter potuit reserare, quam Christus ; permissum et indultum est nobis, ut omnia et videre possimus et nosse, sicut ipse Dominus ait : « Pater, confiteor tibi, quia abscondisti hæc a sapientibus, et revelasti ea parvulis (Matth. xi, 25). » Et iterum : « Vobis, inquit, permissum est scire mysterium hoc (Luc. viii, 40). » Quæ ideo retuli, ut non tam Salomonem quod non potuisset scire reprehenderim, quam quod non fuisset temporis, ut sciret.

CAPUT II. — 4. Sed jam ne proposita lectio diutius differatur, pauca vobis quæ ita in quæstionem veniant, propitio Deo nostro, cogitavi exponere : « Tria sunt, inquit, impossibilia mihi scire, et quartum quod non cognosco : vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis super petram, et semitas navis navigantis, et vias viri in juventute (Prov. xxx, 18, 19). » Quis enim unquam, dilectissimi

A fratres, potuit, ista cognoscere ? Quasi vero sit facile ut suspensa aquila in altum celeri elatione pennarum, plausus sui et lapsus vestigia manifesta constituat, aut viam signet in vacuo, et lineam sui volatus ducat, figatque in liquido ? Quis cursum navis deprehendat in fluctibus ? quis indicium ejus, per quos aggeres et limites feratur, intelligat ? Crebra semper et inquieta mutatio, cum undis sequacibus, aut obruitur quod præcessit, aut opprimitur quod secutum est. Quis in petra signum aliquod serpentis agnovit, cum et materia sit dura saxorum, et lubrica natura serpentum ? Aut quomodo possunt viæ viri in juventute cognosci, qui unde veniat, et quo eat, non potest deprehendi ? Hæc sunt quæ sapientissimus Salomon propheta dixit se non posse cognoscere. Nunc ergo de singulis rebus istis quid dicamus, audite.

B
5. Aquilam in hoc loco Christum Dominum nostrum debemus accipere, qui post venerandam resurrectionem, qua docuit humanum genus in vitam redire posse post mortem, velut aquila revolavit ad Patrem, prædam secum referens, id est, hominem, quem rapuerat de faucibus inimici. Hæc est aquila, quam Ezechiel propheta in illam quadriformem sedem et Cherubim vidisse se retulit inter animalia quæ mysticum vehiculum rotis juncta portabant ; unum enim animal simile vituli, aliud leonis, tertium hominis, quartum aquilæ (Ezech. i, 10), sicut in Apocalypsi Joannes se vidisse conscripsit. « Primum, inquit, animal simile vituli, secundum leonis, tertium hominis, et quartum aquilæ (Apoc. iv, 7). » Sed de hac animalium æqualitate alter locus (40) ad tractandum necessarius est. Nunc interim quod cœpimus, explicemus.

C
5*. Hæc est aquila, de qua scriptum est : « Sicut aquila tegit nidum suum (Deut. xxxii, 11), » id est, Christus Ecclesiam. Et iterum inquit : « In umbra alarum tuarum sperabo (Psal. lvi, 2). » Et iterum : « Renovabitur sicut aquilæ juvenus tua (Psal. cii, 5). » Nam ut aquila colona, quasi ita mater nidi semper unius est, nec ad procreandam sobolem aliud aliquando cubile perquirat, et cum primum calidis ovis maturo ortu fetus eruperit interior, pullos educit implumes, hos contra faciem fervidi solis opponit, et qui ægram et invalidam corusco radiorum appulsu aciem submiserit oculorum, materno damnatus arbitrio, et a fratrum consortio separatus dejicitur in terram. Et sicut avis ista inimica serpentum est, quos dum in aere alarum remigio subvectando supportat, hos obunco rostro, et armatis quasi quibusdam telis, pedibus suis lacerat ac divellit ; quos cum devorat, calore suo interno noxium illud virus exstinguit : ita ergo et Christus Dominus unam diligit Ecclesiam, ut aquila nidum suum ; quam ab æstu persecutionum alarum suarum defendit umbraculo : sic quoque

(40) Ita mss. et edit., præter Rom. ubi legitur :

Sed de horum animalium qualitate alter locus, etc.

extra Ecclesiam projicit, in quibus fidei lumen in firmum est, qui igneam Evangeliorum lucem vitiis sæcularibus inquinati ferre non possunt.

6. Et ut aquila serpentes devorat, et eorum venena calore coquit interno, ita et Christus Dominus noster, percusso dracone, id est, diabolo lacerato, quod humanum sibi corpus assumit, peccatum illud quod hominem tenebat obnoxium, tanquam perniciosum virus exstinxit, sicut Apostolus ait: « Et de peccato damnavit peccatum in carne sua (Rom. viii, 3); » et alibi: « Qui cum peccator non esset, pro nobis peccatum fecit (II Cor. v, 21). » Ad hoc quoque Moyses serpentem æneum in eremo suspendit in ligno, qui proprius erat typus corporis Christi, ut quicumque in eum aspiceret, non periret; corpus enim hominis per transgressionem vas fuerat serpentis effectum. Sic et alibi ipse Moyses virgam projecit in terram, quæ in similitudinem est corporata serpentis: quæ et ipsa imago erat corporis Domini, ideo tantæ virtutis in se typum gerebat, is qui absorbit (41) omnium Ægyptiorum potestatem.

7. Hoc est ergo quod ait: « Vestigia aquilæ volantis (Prov. xxx, 19): » quia etsi post passionem et resurrectionem suam, præsentibus apostolis, Dominus noster ascendit in cælum, tamen cujus hominis tam altus sensus et tantus est, ut explicare possit, quomodo illa tanta majestas de cælo aut venire dignata fuerat, aut redire; cum hoc solum nobis scire liceat, quod aut venit, aut redit? Quis enim cognoscere potest quemadmodum Verbum in Virginem venerit, ut repente conciperet, ut tam felicem fetum partus virginalis effunderet, ut hominem Deus indueret, quem totus mundus non potest, nec sufferre, nec capere? id est, quod ait: « Vestigia aquilæ volantis; » id est, Christi Domini advenientis ad terram, ac redeuntis ad cælos vestigia comprehendere enarrarique non posse.

CAPUT III. — 8. « Et vias, inquit, serpentis super petram. » Dixi jam charitati vestræ quod sinuosis labens membris nitidus et volubilis coluber tractibus suis vestigium aliquod in petra, quia res est dura, non faciat. Indicium enim monstri hujus non nisi molli impressione signatur in pulvere. Nunc ergo videamus quis sit iste serpens, aut quæ petra, in qua serpentis vestigium non apparet. Hanc petram Dominum nostrum esse ambigere non debemus. Sic enim Apostolus ait: « Bibebant autem de spiritali sequenti petra, petra autem erat Christus (I Cor. x, 4); » et Psalmographus: « In petra, inquit, exaltasti me (Psal. lx, 3); » 453 et Moyses in cantico Deuteronomii: « Lactavit eos mel ex petra, et oleum de solida petra (Deut. xxxii, 13), » id est, quod dulcem daturus iis esset Evan-

(41) Rom. edit., *Quæ quia et ipsa imago erat corporis Christi, et tantæ virtutis in se typum gerebat, omnium Ægyptiorum potestatem absorbit.* Nec multum ab ea mss. atque aliæ edit. in verbis differunt, sed potius in verborum ordine, quem et se-

gelli suavitatem, aut Spiritum sanctum per chrismatis unctionem. Et alibi ait: « Beatus qui tenet, et allidet infantes tuos ad petram (Psal. cxxxvi, 9): » quod utique in religiosis parricidium erat, si petra ista figuram Christi corporis non haberet. Nemo enim beatus in funere est, qui infantes suos allidit ad petram: sed ideo beatus est, quod illos conjungit ad petram.

9. Dixi ergo petram Dominum et Salvatorem nostrum in Scripturis omnibus inveniri. Serpens autem ex ipso nomine, quod sit diabolus, apparet sicut callidior omnium bestiarum, quæ sunt supra terram, id est, diabolus (42): qui ideo serpens dicitur, quod occulte serpat, et quod sensus hominis tenuiter illabendo pertentet: quos si convicerit, medullis se hominum atque ossibus implicat et immergit. Qui in corpore hominis, quod omnipotens Christus Deus induerat, nulla malitiæ suæ potuit imprimere vestigia, quamvis illud ausus fuerit sæpe tentare, sicut ipse Dominus in Evangelio ait: « Ecce venit princeps mundi hujus, et nihil in me invenit (Joan. xiv, 50); » et alibi: « Nihil proficiet inimicus in eo, et filius iniquitatis non nocebit ei (Psal. lxxxviii, 23). » Hæc est ergo petra, id est, caro Christi nulla inimici iniquitate respersa, in qua serpentis, id est, peccati alicujus vestigium non apparet, ut scriptum est: « Qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus (I Petr. ii, 22). »

CAPUT IV. — 10. Adhuc quid subjungat, audite: « Et semitas, inquit, navis navigantis. » Navem adæque Ecclesiam debemus accipere in salo mundi istius constitutam, quæ crebris ventorum flatibus, id est, tentationum plagis et verberibus fatigatur: quam turbidi fluctus, id est, hujus sæculi potestas, conantur ad saxa perducere. Quæ etsi undarum fluctibus aut procellis sæpe vexatur, tamen nunquam potest sustinere naufragium, quia in arbore ejus id est, in cruce, Christus erigitur, in puppi Pater residet, gubernator proram paracletus servat Spiritus. Hanc per angusta hujus mundi freta duodeni in portum remiges ducunt, id est, duodecim apostoli, et similis numerus prophetarum.

11. Inde Montani antra latratu falsi carminis resonant, qui duabus feminis prophetissis, Priscillæ et Maximilæ, tanquam alicujus Scyllæ rabidis succinctus est canibus. In ista nave Ecclesiæ ea feliciter præterimus. Inde in Photinianam Charybdim non incidimus. Inde nullo modo in illud barathrum, quasi Dathan et Abiron, id est, in profundum mortis Ursacii et Valentis non incurrimus. Inde Arium archipiratam, qui nos per mare sæculi ad instar Pharaonis insequitur, non timemus; illam stellam servantes in cælo, quæ Magos perduxit ad Christum,

quimur.

(42) Sic vet. edit. ac mss.: edit. vero Rom. locum ita transposuerat, *Quod sit callidior omnium... apparet quod est diabolus: qui, etc.*

per quam nos regnum Dei, qui malorum omnium A futurus est portus, exspectat. Inde nunquam nos de hac navi Ecclesiae præcipitatos Marcion ille cetus absorbit. Inde Sabellius pirata non cepit. Inde nobis aquilo nocere non poterit, quamvis inde sint antichristi violenta flabra ventura, sicut scriptum est: « Ex aquilone exardescunt mala (Jerem. I, 14). » Inde syrtes gentilium, et periculosas hæreses et scopulos evitamus, quos superjacens aquæ tenuis occultat allapsus, quia hæretici sub prætextu nominis Christiani, absconsa perfidiæ saxa fallaci confessione oris obducunt, in quæ homines, dum illis quod Christiani sint, fides habetur, impingunt.

12. Hæc ergo navis Ecclesia est, quæ etsi quotidie sæculum istud tanquam aliquod pelagus sortitur infestum, nunquam eliditur ad saxum, nec mergitur ab profundum. Navem autem Ecclesiam esse divinis testimoniis probamus, sicut ait: « Illic transierunt naves Tharsis (Psal. XLVII, 8), » et alibi: « Adversus omnem navem maris (Isa. II, 16), » quia sunt Ecclesiae sæculi, quæ totam sibi spem, quod fit in hoc tempore, non tam de Deo, quam de potestatibus hujus sæculi repromittunt.

13. Sed quod ait, « Vias navis navigantis, » proprie significat quod in tempore miro modo persecutionis comprehendi omnino non posset, quemadmodum vivida per interitum, et dives per damna reddatur, sicut ait ex persona ipsius Psalmographus: « In tribulatione dilatasti me (Psal. IV, 2). » Quæ ob hoc multis in locis aut soli comparatur, aut lunæ: quæ etsi tunditur, non movetur: et si moveatur, resurgit.

14. « Et vias, ait, viri in juventute. » Vir iste, Christus Dominus noster est, sicut in Actibus apostolorum scriptum est: 454 « Viri Israelitæ, audite hæc verba: Jesum Nazarenum virum a Deo electum in vobis, virtutibus et signis et portentis approbatum (Act. II, 22), » et Apostolus: « Ut omnes in virum perfectum occurrere possimus, in mensuram Christi (Ephes. IV, 13); » et alibi: « Destinavi vos uni viro virginem castam exhibere Christo (II Cor. XI, 2). » Hic est vir cujus viæ cognosci in juventute non possunt. Quis enim æstimare animo possit, aut capere quanta ille opera exercuerit, cum secundum hominem moraretur in terris? quæ itinera virtutum duxerit? in quas vias beneficiorum D circa humanum genus fuerit ingressus, dum claudis pedum restituit firmitatem, dum cæcis lumina amissa reddit, aut imponit condita, dum eloquium præstat mutis, et surdis insinuat auditum, dum largum sanguinis fluxum siccatur in Martha, dum dæmones pellit ex Maria, dum corpus redivivi spiritus calore constringit in Lazaro, et quod mors sibi vindicaret ad pœnam, lux denuo recepit ad vitam? Quid ille solidus gressus in fluctibus, quid reliquæ de paucis panibus plus superesse, saturata multitudine, quam fuisse? Quid inopem in vino Galilæi conjugis apparatus, sed Domini operibus pretiosum? Et alia multa, sicut in Evangelio di-

ctum est, quæ si omnia scripta essent, mundus ea capere non posset (Joan. XXI, 25). Aut quid postremo descensus ad inferos, aut ascensus ad cœlum? Quid illud quod in passione ipsius integram lucis consuetudinem sol habere non potuit; ut taceam ruptum velum lapidem revolutum? Hæ ergo viæ sunt in juventute, quas non tam deprehendere propheta, quam enarrare se non posse testatus est.

15. Tales hic etiam dicit « vias meretricis, quæ posteaquam abluta est, dicit se nihil mali fecisse (Prov. XXX, 20). » Meretrix ista Ecclesiae typus est, aliquando in gentibus constituta, idolorum cultibus vitiata, quam vanæ superstitionis stupra polluerant; quam falsorum deorum adulteram fecerat multitudo: lascivosque ac turpes in compositis motibus B saltus nemorum et lucorum inculta lustrabat, dedita luxuriæ, pompæ gentilium mancipata. Hanc posteaquam Dominus noster Jesus Christus puro baptismatis fonte perfudit, ablutionem et criminis accepit et nominis per gratiam fidei. Post meretricem fit virgo, quia uni se destinavit Sponso. Nam et Raab illa meretrix Hierichuntis, quæ speculatores Jesu Nave excepit hospitio, et quod signo cocci signata est, qui color figuram Christi sanguinis indicabat, et quod eversionem civitatis evasit (Josue VI, 25), Ecclesiae typum habuit, quæ per sanguinem Christi ruinam mundi istius secunda non metuit. Sic enim ait propheta: « Accipe, inquit, tibi uxorem fornicariam, et fac filios fornicationis (Osee I, 2). » Ubique enim, dilectissimi fratres, cultura idolorum fornicatio nuncupata est, ut in Apocalypsi scriptum est: « Et sinis fornicari servos meos, et manducare idolis immolata (Apoc. II, 20). » Denique Jerusalem civitas illa quondam nobilis Hebræorum, quotiescunque a veritate deflexerat, et idolis serviebat, statim meretricis vocabulo nominabatur, sicut clamat Isaias: « Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion (Isa. I, 21)? » Inde est ergo quod ait Salomon: « Talis autem via mulieris meretricis, quæ posteaquam abluta est, dicit se nihil mali fecisse (Prov. XXX, 20). »

SERMO XLVII.

In cap. XXX Proverb. de differentia Salomonis et aliorum prophetarum.

Hoc sermonis fragmentum, statim atque in edit. Rom. prodiit in lucem, Ambrosii non esse nemo non advertit; at vero ejus auctorem e tenebris eruere non tam pronum est, nisi quis ex eo quod locus de meretrice in hoc et in superiori sermone Ecclesiae accommodatus, eodem quoque modo expositus reperiat in sermone 2, de Eleemosyna, quem Maximi esse in sermonum prætermisorum censura probavimus, omnes eos eidem auctori conjectet assignandos. Ad hæc illud adjiciemus huic sermone a Romanis editoribus multa fuisse partim adjecta, partim mulata, quæ nos e Vat. cod. restituimus.

1. Ante adventum Christi Salvatoris nostri, prophetæ multi, concepto Spiritu sancto, futura nuntiarunt, inter quos et Salomon loco suo et ordine pro temporibus numeratur: sed inter alios et ipsum est aliqua distantia. Ideoque cæteri de solo

Spiritu locuti sunt, Salomon autem et de Spiritu A
et de adjuncta sapientia est locutus. Denique 455
hoc testatur locutio, quam ex verbis ejus audivi-
mus recitatam, dum inter sapientiam et Spiritum (43)
profitetur ignorantiam suam, cum dicit: « Tria sunt,
inquit, quæ non intelligo, viam navis in mari, se-
mitam serpentis in petram, et vestigium aquilæ
volantis inaera: quartum quod investigare non
possum, hoc est, mulierem mœcham, quæ cum
semel abluta fuerit, credit se in toto non peccasse
(Prov. xxx, 19, 20). » Hæc verba communi sensu
quasi de vulgo videntur collecta, sed in omnibus
sunt sancta mysteria: tria in Christo, et unum in
Ecclesia.

2. Nam quod dixit viam navis in mari se inve-
nire non posse, hoc non est sine mysterio verbum. B
Nam quis inter fluctus colligebat viam, quam na-
vis transire potuerat? Navis enim transitu suo un-
das scindit, et coagulat, ut sciatur quia transit, et
non videatur qua transierit. Visum enim habere
potest, vestigium facere non potest. Christus est
navis, in qua ascendunt omnium credentium ani-
mæ, quæ ut tota firmitas in fluctibus habeatur, de
ligno (44) fabricatur, et de ferro configitur, hoc est
Christus in cruce. Sed quod dicit navem sine vesti-
gio, ideo quia Verbum Dei vehemens per aurem
penetravit ad viscera collecto homine suo inter
homines nascitur, Maria virgo generat. Transit na-
vis per mare, et nulla in undis vestigia: venit (45)
Christus de cœlo, aure concipitur, utero tempore
certo portatur. Talis Maria virgo remansit, post-
quam peperit, qualis fuit antequam Verbum aure
concepit. Merito Salomon inter Spiritum sanctum
et sapientiam ignorare se dicit, et mysterium in-
dicat quod ignorat (46).

3. Deinde profitetur se non videre semitam ser-
pentis in petra: quod communiter omnibus homi-
nibus patet; quia sæstatis tempore cum terra solvitur
in pulverem, de latibulo suo egressus serpens, im-

(43) Rom. edit., testatur lectio.... Nam dum quo-
rundam mysteriorum propriam profitetur ignoran-
tiam, assignare distantiam videtur inter sapientiam
sibi collatam et spiritum. Dicit ergo: Tria sunt mihi
impossibilia scire, et quartum quod non cognosco:
Semitas navis navigantis, vias serpentis super pe-
tram, et vestigia aquilæ volantis, et quartum quod
non cognosco, vias viri in juventute. Talis via D
mulieris meretricis, quæ cum fecerit, postquam
abluta fuerit, nihil dicit se fecisse mali.

(44) Rom. edit., inter fluctus ostenderet, vel præ-
scribere viam, qua navis transierit? Navis enim
transitu suo undas scindit, et illico se unda conden-
sat ut videatur quia transit, et non sciatur.... quæ
ut firmitus inter fluctus evehatur, de ligno, etc.

(45) Eadem edit., Verbum Dei vivum et efficax
per aurem penetrat ad viscera sine læsione, et homine
assumpto, Verbum inter homines nascitur sine sui
diminutione, et Maria virgo generat sine corruptio-
ne. Transit ergo navis... vestigia remanent quia
venit, etc.

(46) Rom. edit., aure conceperit et utero gestave-
rit. Merito... et infusam sapientiam distantiam
ponit, dum ignorare se per Spiritum sanctum Myste-

pressionem corporis sui in terra corrupta po-
test designare semitam: sed cum ad petram per-
venerit, non facit in lapide, quod fecit in pulvere.
Sic et serpens diabolus in ipsis natalibus mundi
invenis corruptibilem terram, Adam et Evam liben-
ter audientem quæ locutus est (Gen. iii, 1-5). Fecit
in auribus semitam, fecit et in pedibus, quibus in-
terdictum fuerat iter ad arborem; fecit et in mani-
bus, quibus contrectata sunt poma: fecit in late-
ribus, quibus necdum concessæ (47), celebratæ
sunt nuptiæ. Tunc serpens potuit in primitivum
hominem quasi in pulverem vestigium facere, per-
venit ad petram, quæ est Christus (talisenim factus
erat Adam, qualis et Christus est ex utero), vidit
similitudinem coopertam corpore: sed cognoscere
non potuit majestatem (48). Potuit et ipsum ten-
tandum aggredi: sed Christus nec obtemperavit,
nec iratus est; quia ira opus est diaboli: sed cum
diaboli contempta sunt verba, serpens in petra
vestigium non fecit.

4. Tertium vero se non intellexisse testatur (49).
Aquila intelligitur Christus, qui volatu suo de-
scendit ad terras. Quod animalis genus non nutritur,
nisi primum castitas comprobetur matris, ut aper-
tis oculis, absque palpitatione totum aspiciat
solem. Merito enim hoc animal comparatur Salvato-
ri; quoniam cum aliquid rapere voluerit, non ves-
tigiis ambulat terras, sed excelsum eligit locum:
sic et Christus alta cruce suspensus, tonante stre-
pitu et terribili volatu impetum ad inferos fecit,
sanctosque rapiens ad superna remeavit. C

5. Quartum quod dicit de muliere mœcha, hic
mulier Ecclesia intelligitur, quæ dudum sequens
idola, fornicata ibat (50) post deos alienos: sed
ubi, cognita veritate, sedes quas dudum collegerat,
cum semel fuerit baptismo lota, carens, credit se
nunquam peccasse (51), fit munda, fit nova, depo-
sita conversatione sæculi: moritur diabolo, rena-
scitur (52) Deo.

rium indicat, quod per collatam sapientiam ignora-
bat. Denique... super petram. Commune est, et om-
nibus, etc.

(47) Eadem edit., in lateribus, dum ab eis non ut
fuerant concessæ, etc.

(48) Rom. edit., Adam de limo, qualis et Christus
est ex Virginis utero, vidit hominis similitudinem,
sed coopertam corpore cognoscere non potuit maje-
statem.

(49) Rom. edit., testatur, nempe vestigia aquilæ
volantis.

(50) Eadem Rom. edit., impetum ab inferis fecit....
quod dicit de viis viri in juventute et muliere mere-
trice, hæc mulier... ut fornicaria ibat.

(51) Rom. edit., quas dudum elegerat, relinquens,
cum semel fuerit baptismo a peccato lota, carens
delictis, dicit se nunquam peccasse: at ms. ut in
textu, ubi tamen pro sedes, mallet sordes.

(52) Post verba renascitur Deo, Vat. codex desi-
nit; at subjungit Rom. edit. ut scribit Apostolus ad
Corinthios: Si quis ergo in Christo nova creatura
est, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia
nova. Denique merito dicit se nihil fecisse mali, quia
perregenerationis sacramentum ita sunt ejus abolita

SERMONES DE SANCTIS.

456 SERMO XLVIII.

In festo sanctæ Agnetis virginis et martyris.

Hunc sermonem hactenus ineditum e tribus mss. prælo commisimus, nimirum Valliclarense, Remigiano atque Regio, in quibus omnibus Ambrosium nostrum præfert auctorem. Tametsi autem persuasum habeamus sancti Doctoris fetum non esse, elegantior tamen nobis visa est eadem opella, quam ut a tineis non vindicetur.

1. Cum in toto mundo virgineus flos Mariæ immarcescibiles coronas innectat, et sceptrigeram pudoris aulam immaculato conservet affectu; eoque integritas perseveravit ad palmam, ut in puellis tropæum sanctitatis arriperet, et per vestigia matris virginis ad cœlestem thalamum perveniret. Hinc est quod annulo fidei Agnes se asserit subarratam, et clamat se amore constrictam. O quam imitabile (53) virginibus virgo tui tradidisti amoris exemplum! o quam sanctum peccatoribus virgineis tribuisti responsum, contemnendo mundi divitias, exsecrando carnis concupiscentias, et solam Christi pulchritudinem adamando!

2. Accedite ad puellam, puellæ, et discite in annis infantiaë quales in pectore suo circa amorem Christi flammam accenderit. Dicit se amanti suo servare fidem, et ejus corpus concupiscere solum, qui pro amore omnium mortis non recusavit interitum. Discite, virgines Christi, amorem in puella ferventem, et omnes mundi divitias velut stercora recusantem. Ideo enim sanctorum per litteras traduntur exempla, ut unusquisque pro qualitate sexus, et pro ætate annorum modum sui propositi teneat, et sicut per virginem virgines, ita et per conjugem conjuges vincere sæculum pro Christi amore studeant, ac repugnatione animi mundi dulcia recusantes, et ejus non recusantes austera (54), ad delectationes perpetuas et ad gaudia æterna pertingant.

3. Hæc dicentes non vituperamus conjugum casta commercia, sed virginum perseverantiam adornamus; non enim virginitas malis rebus superponenda est (55), sed est rebus optimis præferenda. Quæ enim mundis mundior, et sanctis sanctior est, non indiget malarum rerum vituperatione laudari. Sequantur itaque sancta conjugia patriarcharum conjuges in religione positæ, ac divinis litteris informatæ, Saram, Rebeccam, Rachelem, Annam, Susannam, Saphoram imitentur uxores: Christi vero virgines solam Virginem matrem Virginis luminis subsequantur.

peccata, ac si facta non fuissent; nec sunt in Dei memoria, ut Ezechiel propheta testatur, dicens: Vita vivet et non morietur, omnium enim delictorum ejus quæcumque fecit, non recordabitur ei. In hoc namque in mortem se tradidit Christus, ut Apostolus ad Ephesios scribit, ut exhiberet ipse sibi gloriosam

A 4. Hujus pedis equa Agnes beatissima de se magnum pudicitiaë excitavit exemplum, cum virginitatem prætulit vitæ, omnemque a se amorem terrenum per amorem cœlestem expellens, tropæum crucis Christi arripuit; et tam contra libidines quam etiam contra universa supplicia fide potius armata quam ferro, fortiter dimicavit et vicit. Aspicit denique blandientem et renuit: minantem, et despicit: incendium attendit, et ridet. Nescit aliquid amare, 457 quod transit; et dum nimis virginitatem diligit, nec ludibria, nec flammam, nec supplicia, nec carnifices metuit: postremo nec gladium furentis persecutoris expavit. Compellitur virgo ornamenta suscipere corporis, sed renuit; quoniam jam susceperat mentis: et quia non de elegantia corporis humani placere studebat, quia timebat de fœditate animæ Domino displicere, dabat interius per fidem suæ mentis candorem, atque pulchritudinem animæ, quam excolebat; et quantum sciebat quod animam suam pulchram faceret, tantum in sua carne erubescere se esse formosam: tantumque studuit displicere carnalibus in carnis aspectu, quanto Christo institit, et ejus angelis complacere.

B 5. Turbatur juvenis a puella contemptus, et se muneribus complacere posse existimans, aurum, gemmas congeminans, vestes, prædia pretiosa convectat. Sed quia Christi charitas pretium pecuniarum non habet, virgo sacratissima in suo gradu usque ad sanguinis effusionem permansit; quoniam suo illam sanguine subarraverat Christus. Ad concupiscentem igitur revertitur census, et inconcussa virginitas Christo semel oblata perdurat. Discite, virgines Christi, normæ puellaris exempla, et oblata sub specie pietatis munuscula virorum tota intentione respuite, et quasi rabidi canis morsus omni cum gaudio recusate. A quo non receperis quod timeas Dei, non accipias quod diligas mundi: accipe, accipe, virgo, sed quod amori æterno proficiat. Quotiescunque ab homine consecuta fueris censum, sic accipe, ut te Christi sponsam agnoscas. Videt ille intus in mente quid facias, et quam expetenter ejus virgines comiteris attendit.

C 6. Videte ergo quomodo sequitur Agnes Mariam. Post opprobria nullum potuit penitus formidare supplicium, cui etiam lupanar turpitudinis locus efficitur orationis; et ubi diabolus et ignominiam corruptionis præparaverat, illic eam excipere fecit Dominus coronam suæ virginitatis et palmam. Hoc

Ecclesiam non habentem maculam neque rugam.

(53) Codex Valliscl. *O quam mirabile est, etc.*

(54) Idem codex, *dulcia recusantes, per austera ad delect., etc.*

(55) Codex Remig., *malis rebus supponenda est, etc.*

est in suis sedibus hostes vincere, captivam ductam virginem ad penetralia regis libidinum, ipsum regem a virgine, quam captivaverat, victum, et victum cum virginis triumpho exire; nam qui tenuerat, tentus est: qui traxerat, tractus est; qui occidere se putabat, occisus est.

7. Denique ut probemus diabolum a virgine tunc fuisse victum, illius juvenis factum ad animum revocemus, quem contra Agnetis infantiam sic armaverat inimicus, ut nudam faceret trahi ad lupanar per vulgus, sub voce præconantis ducis, populum ad libidinem invitantis. Hunc ergo ducem fuisse diaboli nemo est qui dubitet; et victo duce, populum esse superatum omnibus notum est: superatis autem cum suo duce populis, tyrannum teneri captivum omnibus patet. Constat autem diabolum superatum, quoties contra virginem arma arripuit; nam exspoliata virgo, crinibus tegitur: et nudata ab hominibus malis, vestiebatur ab angelis bonis: et damnata in prostibulo turpitudinis, in gremio apparuit castitatis. Efficitur oratorium angelorum locus, qui perditarum fuerat animarum; et ubi semper naufragaverat castitas, illic est coronata virginitas. Denique populos, quos præco ad libidinem invitaverat, virgo ad captivitatem obtinuit; et quos ad eam diabolus inquinatos induxit, illa a se mundos ejecit; omnes namque singillatim ingressi, unus alterum sustinebat ingressum (56), quem egressum, dum non crederet mundum, se exhibebat immundum: sed ingressus ad libidinem, ad adorandum Dominum meritis virginis tenebatur; et exibat inde Dei servus, qui diaboli fuerat servus intus ingressus; et tot facti sunt Christi cultores, quot diabolus corruptores se putaverat virginis invenisse (57).

8. Remansit itaque juvenis, qui reprobationis huius auctor exstiterat: qui se putabat defensorem virginis superare, hic splendorem dum provocaret ad luxum, vitam quam videbatur habere, amisit; et mortem quam quærebat, invenit. Succedunt ridentibus lacrymæ, et insultantibus finem lamentationes imponunt. Attendit virgo lugentem iudicem, et quem minantem ante contempserat, nunc deprecantem exaudit. Illico igitur ut cœpit orare pro mortuo, et a mortuis excitat salvum, qui morti fuerat deputatus; et ad gaudium evocat, qui fuerat præcipitatus in luctum. Nam qui incestus fuerat mortuus, castus 458 exurgit; et fit prædicator castimonii, qui persecutor exstiterat castitatis.

9. Ad hæc sacrilegi conturbantur in templis, et Christum ista miracula facientem non timentes, excitant seditionem ignobilis vulgi; ut ratio quæ suadebat finem seditionum, clamoribus pulsa, locum in mentibus hominum invenire non posset. Pater vero suscitati filii tristis abscessit et, ut legitur, turbis

(56) Sustinebat, id est, fixo vestigio manebat, et expectabat.

(57) Desunt in cod. Remig., et tot facti sunt..., virginis invenisse.

A furentibus vicarium dereliquit. Virgineo itaque corpori stridentes præparavere flammæ, sed corpus quod incendia libidinum superaverat, refrigerium in mediis flammis invenit: et quæ ad hoc focus ingressa fuerat, ut arderet, cœpit per sanctam virginitatem algere; ut disceret virginitas flammæ sibi et incendia penitus dominari non posse.

10. Nec illos periisse æstimes, quos pro nomine Christi consumpsit incendium; nam cum legeris Eliam ignibus raptum, et pueros tres in mediis ignibus nulla ratione consumptos: aut quia Laurentium craticula consumptum recolis, et Agnem sicut Theclam flammæ globos evasisse cognoscis, nullam in his suspicaris varietatem fidei tunc fuisse; una etenim fides sanctos Dei in passione exercuit, et diverso genere gloriarum reddidit utrobique victores. Nam qui consumptus est martyr, exultat: et qui evasit victor, exultat: et Isaiam sectum martyrem fecit, et Danielem leonum rabiem morsusque contemnentem, probatissimum Deus confessorum expressit: quo facto utrosque diaboli ostendit esse victores; unus enim moritur et triumphat, alius evadit et regnat.

11. Veni jam, virgo, ad thalamum quem quæsisti: et pro amore sponsi gladium percussoris admitte; ut sponsam te virginitas immaculata comprobet Christi, et martyrem confessio probata consignet. Felix caterva virginum, quibus studium est tuæ confessionis sequi vestigia; habebunt enim tecum coronam in cœlo, quæ tecum superaverint inimicum in mundo. Nam sicut tibi Mariæ vestigia prosequenti participatio æternæ remunerationis apparuit, ita his imitantibus æterna credimus gaudia non neganda.

SERMO XLIX.

In Natali SS. Cantii, Cantiani et Cantianillæ.

Martyrum, in quorum laudem habitus est hic sermo festum v Nonas Apriles in Romano martyrologio renuntiatur: ad quem locum card. Baronius observat in Notis suis hunc ipsum sermonem Ambrosio perperam attributum, cum sit Maximi, cui iudicio calculum nostrum lubentes adjungimus.

1. Hodie beatissimorum Cantii (58), Cantiani et Cantianillæ natalis est. Quam bene et jucunde tres martyres uno pene vocabulo nuncupantur! Nec mirum si similes sunt nomine qui sunt similes passione; si una est illis apud homines appellatio quibus apud Deum est una vocatio (59); uniter enim vocati sunt a Domino, non interposito tempore aliter et aliter passi, sed omnes eodem ictu pariter martyrium pertulerunt. Quod quidem illis parentiva quadam a Christo affectione concessum est; ut congruerent meritis, qui vocabulis concordabant: et qui erant consanguinitate fratres, fierent etiam sanctitate germani; et quorum membra unius corporis sub-

(58) Codex Gall., beatissimorum Cabelli cum tribus parvulis Canti, etc.

(59) Idem codex Gall., una professio.

stantia vegetabat, eorum animas ejusdem fidei confessio coronaret.

2. Refert autem de beatis supradictis historia, quod tempore passionis, cum eos persecutor inquireret, ascenso vehiculo, junctis mulabus, eos sedere voluisse: et cum non longe ab urbis mœnibus iter agerent (60), unum animal de subjunctis subito corruisse, atque ita illos a persecutoribus comprehensos, tentos ad pœnam (61).

3. Quod factum quam gloriosum sit, et a divinitate dispositum, debemus advertere. Semper enim Deus, quos elegit, hos victores subvectione sublimes in aulam regni cœlestis inducit. Nam sicut Elias curru applicito quasi ascendit ad cœlum (*IV Reg. II, 11*), ita et isti, vehiculo admoto ad martyrium pervenerunt: et quadriga sicut illum evexit ad requiem, ita hos portavit ad gloriam. Et quamvis illa ignea quadriga fuerit, hæc tamen inferior non habenda est, quia illa unum gestavit prophetam, hæc tres martyres sustentavit.

459 4. Sed dicit aliquis: Gloriosius gestavit quadriga ignea quam terrena. Nec hoc plane defuit sancti viri; nam sicut Eliam ignea quadriga portabat, ita et martyres fides ignea jam ferebat. Ferebat, inquam, illos Christus qui lumen est, qui ignis est, de quo scriptum est: « Dominus ignis consumens est (*Hebr. XII, 29*). »

5. Ergo cum beatos, de quibus loquimur, persecutor urgeret, vehiculum conscenderunt. Qua causa? Ut fugerent? Absit. Non ut fugerent; sed ut ad martyrium citius pervenirent; non ut latitarent, sed ut Christianos se cunctis transeuntibus manifestius approbarent. Cæterum occultius inter plures in civitate latere potuerant, tutius per diversa singuli fugæ præsidium commendare. At vero ubi quis congregatione habita, stratis vehiculis, apparatu disposito per aggerem publicum egreditur: illic non fuga dicenda est, sed profectus est. Sancti enim viri hoc facto velut in triumphali curru positi contestabantur dicentes: Ecce persecutor, ecce proficiscimur, ecce præcedimus; quid resides (62)? quid moraris? Subsequere nostra vestigia; nolumus enim videri inviti ducti ad pœnam, qui præcedere nos profitemur ad gloriam.

SERMO L.

In Natali sancti Joannis Baptistæ.

Comparationes in hoc sermone inter Christi ac præcursoris ejus natalem institutæ, in nonnullis Augustini sermonibus reperiuntur, unde illas in hunc transferre potuit auctor. Quamvis vero idem ab Ambrosii stylo non tam discrepet, quam plures alio-

(60) Gall. cod., *antecedere voluisse, et cum voluissent ad urbis mœnia iter agere.*

(61) Idem codex, *comprehensos ad pœnam.*

(62) Codex Gall., *dicentes: Ecce præcedimus, quid resides?*

(63) Codex Germ., *omnium nativitatem ex promissione.*

rum, satis tamen in eo discriminis observare nobis videmur, ut ipsum sancto antistiti abjudicemus.

1. In sancti ac beatissimi Joannis Baptistæ laudibus, cujus natalem hodie celebramus, quid potissimum prædicem, nescio: utrum quod mirabiliter natus sit, an quod mirabilius sit occisus? Natus enim est in prophetia, in veritate peremptus est: nascendo annuntiavit Salvatoris adventum, moriendo condemnavit Herodis incestum. Vir enim sanctus et justus, et qui præter communem hominum nativitatem ex repromissione (63) generatus fuerat, hoc de Deo meruit, ne communi cum cæteris de sæculo morte discederet: sed corpus quod, Domino dominante, susceperat, Dominum confitendo deponeret.

2. Ergo Joannes per omnia voluntatem Dei fecit; quia propter opus Domini et natus est et defunctus. Nam ut nativitatis ejus seriem breviter repetamus, cum essent pater ejus Zacharias et mater ejus Elisabeth ætatis senectute defessi, et nulla filiorum prole gauderent; procreandi etiam illis liberos tempus florentissimum præteriisset, ita ut de suscipienda jam sobole ipsa etiam eos vota deficerent, subita per angelum repromissione donantur, et nasci Joannem Gabriel sanctus annuntiat dicens: « Ne timeas, Zacharia, ecce exaudita est deprecatio tua, et uxor tua Elisabeth concipiet et pariet filium (*Luc. I, 13*). »

3. Exaudita est, inquit, oratio tua, unde intelligimus quod Joannem Zachariæ justitia magis orando genuerit, quam Elisabeth senectus procreando suscepit (64). Hinc, inquam, intelligimus quod Joannem obsecratio creaverit, non voluptas. Cum enim materni uteri viscera ætatis senectute frigerent, et fessa jam corporis membra fecunditatis gratiam perdidissent, contra impossibilitatem corporis, contra sterilitatem viscerum, Zachariæ precibus Elisabeth uterus intumescit, et concepit Joannem non natura, sed gratia. Unde necesse erat sanctum nasci filium, qui non tam complexibus, quam orationibus gigneretur (65).

4. Minus autem mirari debemus quod tantam Joannes gratiam in nascendo meruerit; debuit enim præcursor et prævius Christi aliquid simile habere nativitati Domini Salvatoris. Siquidem Dominus de Virgine gignitur, Joannes de sterili procreatur: ille de adolescentula immaculata depromitur, hic de vetula jam fessa generatur (66). Habet ergo et hujus nativitas aliquid gloriæ atque miraculi. Quamvis enim vilior partus mulieris videatur esse quam virginis; tamen sicut Mariam suspicimus, quod virgo pepererit, ita Elisabeth miramur, quod anicula procreaverit.

(64) Omnes edit. cum mss. duobus, *procurando suscepit*; melius cod. Lugd., *procreando suscepit.*

(65) *Unde necesse erat.... gigneretur*, deest in mss. Germ.

(66) Vet. edit., *ille de adolescentula: iste de jam*

5. Quod quidem factum mysterium aliquod arbitror continere, ut Joannes, qui veteris Testamenti figuram gerebat, senis mulierculæ frigido jam sanguine nasceretur : Dominus autem qui regni cœlestis Evangelium prædicaret, ferventis juveniculæ flore progredereetur. Maria enim, conscia virginitatis, miratur fetum visceribus involutum : Elizabeth autem, conscia senectutis, erubescit partu uterum prægravatum (67) ; dicit enim evangelista : « Occultabat se mensibus quinque (Luc. I, 24). »

6. Illud autem quam mirandum, quod idem Gabriel archangelus utriusque nativitatibus officium representat ? Zachariam solatur incredulum, confidentem Mariam cohortatur. Ille quia dubitavit, vocem perdidit : hæc quia statim credidit, Verbum salutare concepit.

7. Hoc etiam in laudibus Joannis minime tacendum videtur, quod nondum natus jam prophetat, et adhuc in materni uteri sinibus constitutus, adventum Christi, quia voce non poterat, gaudiis confitetur. Dicit enim Elizabeth ad sanctam Mariam : « Simul ut facta est vox salutationis tuæ in auribus meis, exsultavit in gaudio infans in utero meo (Ibid. 44) ; » exultat enim Joannes antequam nascatur, et priusquam mundi oculis habitum recognoscat, jam spiritu mundi Dominum recognoscit. In quo arbitror propheticam convenire sententiam, quæ dicit : « Priusquam te formarem in utero, novi te ; et priusquam exires de vulva, sanctificavi te (Jerem. I, 5). » Unde mirari non debemus quod ab Herode in carcere clausus (68), Christum semper suis discipulis intimavit ; cum etiam clausus in utero eundem Dominum gestibus prædicavit.

SERMO LI.

De prærogativa ejusdem S. Joannis Baptistæ.

Ejusdem auctoris hunc sermonem esse, cujus et superiorum cum ex stylo conjici potest, tum etiam ex eo quod eidem proxime subjicitur in vet. edit. ac mss. Illud porro quod a num. 5 usque ad finem de Joannis magnitudine dicitur, ex Ambrosio in Lucam lib. II, num. 110, imitari ac proprio ingenio pertractare potuit sermonis auctor : ex eo autem hoc ipsum mutuari, qui sermonem 197 Append. August. ubi hoc fragmentum integrum exstat, consarcinavit ; non enim uterque ab eadem manu profectus videtur, et minus hic noster refert centonem, quam supradictus.

1. Sancti Joannis Baptistæ natalem hodie persecuturus tacere vellem, et laborem atque imperitiam meam silentio coercere : sed ipsa vis nominis ejus minime me silere permittit : nam nuncupatio vocabuli ipsius, pectoris nostri urget secreta, silentii nostri resolvit arcana, et quod dissimulatione reticetur, admiratione compellitur. Si enim pater Zacharias cum eum nominavit, vocem recepit (Luc.

fessa generatur ; Rom. et cod. Lugd. ac Theod. ut in contextu, nisi quod illa exhibet, immaculata promittitur iste, etc. ; ms. vero Germ. a Theod. eo tantum dissidet, quod pro adolescentula præfert virginis.

A I, 64) : quanto magis cum laudamus illum, eloquium promeremur ? et si illius os cum in sæculo nasceretur aperuit, quanto magis cum pro Christo patitur, ora nostra fecundat ?

2. Cum enim Zacharias pater ejus propter incredulitatem nativitatibus illius ab angelo Gabriele silentii esset taciturnitate multatus (Ibid. 20), et jam diu mutus verborum dispendio mentis secreta velaret, subito nato Joanne filio, cum apud proximos esset contentio quo nomine vocaretur, offeruntur patri tabulæ ; ut vocabulum ejus pro suo arbitrio ipse describeret, et quod sermone non poterat, litteris loqueretur : tunc mirum in modum acceptis pugillaribus ut stylum figeret, linguam resolvit, ac litteras sermone prævenit, et Joannem non testatus est, sed locutus.

3. Videte igitur sancti Baptistæ meritum, vocem patri reddidit, sacerdoti eloquentiam reparavit. Videte, inquam, meritum : os quod angelus alligaverat, Joannes absolvit : quod Gabriel obstruxerat, parvulus reseravit : quanquam et ipse sit angelus, sicut scriptum est de eo : « Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam (Malach. III, 1). » Respicite igitur Joannem, 461 quanta vis sit ejus vocabuli, cujus nuncupatio reddidit muto vocem, patri pietatem, populo sacerdotem. Prius enim erat tacens lingua, sterilis filio, privatus officio : at ubi Joannes nascitur, fit repente pater, propheta, vel pontifex ; loquela usum recipit, prolem affectio suscipit, sacerdotem functio recognoscit.

C 4. Cum ergo tanta vis sit ejus vocabuli, dicturi de eo, etsi tacere volumus, silere non possumus ; ipse enim Joannes vox clamantis dicitur. Quis igitur, qui vocem laudet, et taceat ? clamorem admittetur, et mutus sit ? Ait enim ipse de se : « Ego sum vox clamantis in deserto (Joan. I, 23). » Videte quid dixerit ; non enim ait tantum : Ego sum vox, sed et clamantis vox : scilicet ut ad fidem consequendam vox aures penetret, clamor corda concutiat : vox regnum prædicet, clamor judicium comminetur.

D 5. Magnus igitur Joannes, cujus magnitudini etiam Salvator testimonium perhibet, dicens : « Inter natos mulierum major non est Joanne Baptista (Luc. VII, 28). » Præcellit cunctis, eminent universis, antecedit prophetas, supergreditur patriarchas, et quisquis de muliere nascitur, inferior est Joanne.

6. Sed debemus diligenter inquirere, cur ita Dominus dixerit, hoc est : « Inter natos mulierum, » et non potius dixerit : Inter filios virorum non est major Joanne, cum utique mulieres natos sine viris habere non possint. Hoc autem dixit, quia numerosior est proles mulierum quam virorum ; est enim mulieris filius, qui viri filius non est. Denique sancta

(67) Edit., partum utero prægravato ; melius mss., partu uterum prægravatum.

(68) Ita mss. ; at edit. omnes, missus in carcerem, clausus, etc.

Maria genuit filium, qui patrem hominem non haberet; Dominus enim est mulieris filius, et viri filius non est, sicut dicit Apostolus: « Factum de muliere (69), factum sub lege (Galat. iv, 4); » ut qui matrem in terris habet, Patrem haberet in cœlis. Ergo in laudem Joannis fecundioris sexus generatio ponitur, ut nullius ab eo nativitas separetur.

7. Dicit forte aliquis: Si inter natos mulierum major est Joannes, numquid etiam major est Salvatore? Absit; Joannes enim natus mulieris, Christus autem virginis natus est: ille corruptibilis uteri sinibus effusus est, iste impollutæ vulvæ flore progenitus. Ideo autem cum Joannis nativitate Domini generatio deputatur, ne Dominus extra veritatem (70) videretur esse conditionis humanæ.

SERMO LII.

De vita ejusdem sancti Joannis Baptistæ.

Hic sermo tametsi a Gratiano et Ivone sub nomine Ambrosii citatus fuerit, nihil tamen præ se fert Ambrosii: sed nec quidquam affinitatis habet cum superioribus, quemadmodum ex ejus exordio, nec non ex eo quod longissime ab illis in Gall. cod. disjungatur, patet. Quin etiam si quis attentius illum discussisset, eundem comperiet laciniis constare hinc inde sumptis; quandoquidem quod eo legitur de sanguine Abel clamante, infra in sermone 59 reperitur, et quod hic de concubinis, monachis clericisque disputatur, petitum videtur ex sermonibus Cæsarianis 292 et 293 Append. August. aliisque nonnullis.

1. Diximus superiori Dominica, cum silentii nostri veniam peteremus, quod pro salute communi, sacerdotibus etiam tacentibus, doctrina evangelica non taceat, et quod silentium eorum suppleret divina sententia; semper enim divina Scriptura loquitur et clamat, sicut scriptum est de Joanne: « Ego sum vox clamantis in deserto (Joan. i, 23). » Non enim tantum in illo tempore clamavit Joannes, quo pharisæis annuntians Dominum Salvatorem, dixit: « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus (Matth. iii, 3); » sed et hodie clamat in nobis, et vocis suæ tonitruo deserta nostrorum concutit peccatorum. Ac licet sancta martyrii morte dormierit, vox tamen ejus vivit; dicit enim et nobis hodie: « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus; » semper enim Scriptura divina clamat et loquitur.

2. Unde et ad Cain dicit Deus: « Vox sanguinis fratris tui clamat ad me (Gen. iv, 10). » Nulla utique sanguinis vox est, sed clamare dicitur sanguis, qui innocens effusus est, non tam voce quam causa; et interpellare Dominum non persecutione eloquii, sed indignatione commissi; ac reatum suum non tam verborum accusare sermonibus, quam conscientia ipsius criminatione constringere. Quamvis enim malam factam si in verbo producat, excusationem fortasse recipit, nisi conscientia revoce-

tur, non potest excusari. Conscientia enim reum suum (71) semper tacita sine contradictione convincit et judicat.

3. Hodieque ergo Joannes clamat et dicit: « Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus. » Parare ergo jubemur viam Domini, scilicet non aggerem itineris, sed fidei puritatem; Dominus enim terrenam semitam carpit, sed per secreta mentis incedit. Si quid igitur in hac via fuerit moribus asperum, crudelitate durum, conversatione pollutum, jubemur mundare, exæquare, componere; ut superveniens Dominus non offendat in nobis, sed magis reperiatur viam castitate puram, proclivem fide, eleemosynis eminentem. Quod autem tali itinere incedere soleat Dominus, Propheta describit, dicens: « Iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen est ei (Psal. lxxvii, 5). »

4. Sed videamus, ipse Joannes qui parare viam Domini jubet, quam ipse viam paraverit Salvatore. Per omnia plane, adveniente Christo, tramitem viæ suæ composuit et direxit. Nam fuit utique jejunus, humilis, parcus et virgo; omnes enim has virtutes ejus evangelista describens ait: « Ipse autem Joannes vestitum habebat de pilis camelorum, et zona pellicea circa lumbos ejus. Esca autem ejus erant locustæ, et mel silvestre (Matth. iii, 4). » Quæ igitur major humilitas in propheta (72), quam contemptis mollibus indumentis, pilorum asperitate vestiri? Quæ devotior fides, quam præinctum zona paratum esse semper ad omne servitutis obsequium? Quæ præclarior abstinencia, quam sprete vitæ hujus deliciis, stridulis vesci locustis ac melle silvestri?

5. Quæ omnia hæc quoniam prophetae usui erant, arbitror in his ipsis prophetiam fuisse. Nam utique cum prænuntius Christi vestimentum habebat camelorum asperitate contextum, quid aliud significat, nisi quod ipse Christus adveniens usus esset indumento humani corporis, quod erat peccatorum asperitate densatum: et quod velut immundissimæ bestiae, hoc est gentilis populi, circumdatus exuviis, deformitatem ejus ipse gestaret? Zona vero pellicea quid aliud demonstrat, nisi hanc fragilem carnem nostram, quæ ante adventum Christi dominabatur ad vitia, post adventum ejus restrictam esse ad virtutem, ut quæ ante luxuriando dilatabatur in pinguedinem, nunc abstinendo attenuaretur in pellem?

6. Exitum vero ejus quam beatam legimus, scilicet quod psalteria regis filia post illam mimicam voluptatem (73) caput ejus petierit? Quid mirum si psalteria occidit prophetam (Marc. vi, 27)? Scimus quia luxuria semper est inimica justitiæ, et iniquitas sine cessatione persequitur veritatem. In quo facto grande mysterium continetur; nam utique ipsa

(69) Codex Theod., *Natum de muliere.*

(70) Idem codex, *ne Dominus extra naturam.*

(71) Omnes edit., *Conscientia enim reatum suum: codex Lugd.... reum suum.*

(72) Vet. edit., *major causa humilitatis; Rom. et cod. Lugd., major humilitas.*

(73) Codex Lugd., *post illam inimicam voluptatem.*

psalteria Synagogæ est comparanda, quæ Christum, dum luxuriatur, occidit. Quod autem ista psalteria Synagoga sit, dicit Dominus ad Judæos: « Cantavimus vobis, et non saltastis (*Matth. xi, 17*). »

7. Cur autem a Joannis corpore caput ablatum sit, manifesta res est. Joannes, sicut Scripturis astruitur, typum Legis gerebat: de Domino autem legimus, quia viri caput Christus est (*I Cor. xi, 3*). Ergo cum a Joannis corpore caput ejus aufertur, Christus quodammodo a Judæis legis cultoribus separatur. Remansit enim illis sine Salvatore lex exanimis et truncata; nam ex eo utique Judæi divina non sapiunt, ex quo sine capite esse cœperunt.

8. Iter igitur facit Domino, qui inter cæteras continentia virtutes matrimonii limitem non excedit, nec conjugii præscriptum terminum adulterina permixtione commaculat. Sunt enim nonnulli qui cum legibus uxores duxerint, contra Divinitatis legem sibi sociant concubinas, non intelligentes quod contrahendo matrimonia, propriis se vinculis constrinxerunt: qui enim legibus duxit uxorem, profitetur se contra legem non esse facturum. Reum ergo ipse se statuit, qui adhibendo sibi adulteram, jus pollicitationis excedit.

9. Sed dicit aliquis: Uxorem non habeo, et ideo mihi ancillulam sociavi. Audi quid dicit Scriptura ad Abraham: « Ejice ancillam, et filium ejus; non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ (*Gen. xxi, 10*), (*32, q. 4, c. Dicit aliquis*). » Si igitur ancillæ filius hæres non est, ergo nec filius est. Cur ergo quæritur tale conjugium, de quo susceptus filius nec successionis possit hæres esse nec sanguinis? Nec enim habere potest hæreditatis consortium, qui non habet originis privilegium. Cur, inquam, quæritur tale contubernium, de quo nati filii non matrimonii, sed testes sint adulterii? Cur hujusmodi suscipiuntur adulterini, qui patri pudori sint, non honori? Dicit Scriptura: « Adulterorum alii non initiati erunt, et ab iniquo thoro semen exterminabitur (*Sap. iii, 16*). » Mulier igitur tua si talibus moribus prædita est, ut mereatur consortium, mereatur et nomen uxoris: præsta concubinæ tuæ libertatem et nomen uxoris; ne tu adulter sis potius quam maritus.

10. Sed et ille iter facit Domino christianus, qui professionis suæ exhibet ei fidele servitium, et castitatem quam promisit, custodit tam mente, quam corpore. Sunt enim plerique qui singularem vitam proponentes, singuli esse non possunt, sed quærent sibi contubernia, atque utinam fratrum. Invenisti Christianum (74) monachum, cui cum fratre non convenit, et libentius ei convenit cum sorore: qui non sequitur seniore[m] utilia commonentem, et sequitur adolescentulam incongrua cachinnantem;

(74) Lugd. cod., *Inveni etiam christianum, etc.*

(75) Codex Lugd., *sacerdotem exigis pat., et te non exigis, etc.*

(76) *Quis enim.... debet celebrare, in nostris om-*

ejus etsi sincerum corpus sit, anima non potest esse sincera.

11. Sed et ille clericus iter Domino facit, qui secundum Evangelium vivit, et per omnia obtemperat sacerdoti; aliquanti enim cum sint minus subditi, moleste ferunt, cum a senioribus arguantur. Dicunt: Graviter irascitur episcopus, patientio esse deberet. Audi ergo, optime clerice: Sacerdotis exigis patientiam, et tui non exigis (75) disciplinam? Nescis quia mihi salutis causa arguere aliquando permissum est, tibi nunquam peccare concessum est? dicit enim Apostolus: « Increpa opportune, importune argue (*II Tim. iv, 2*). » Esto ergo in omnibus subditus sacerdoti, si vis eum esse mansuetum.

B

SERMO LIII.

In natali sanctorum apostolorum Petri et Pauli.

Huic sermoni nihil omnino inesse deprehendimus Ambrosiani styli; et quamvis in mss. quibusdam sancti Antistitis nomine inscribatur, in antiquioribus tamen nemini tribuitur. Posset forte an veteris auctoris inde putari, quod numerosæ paganorum conversiones dicantur factæ, nisi commodius ad apostolorum prædicationem hæ referrentur.

1. Natalem beatissimorum apostolorum Petri et Pauli hodie celebrantes, fratres charissimi, diversis epulis nos reficere debemus, et tantam festivitatem magna cum lætitia celebrare. Quis enim talium virorum solemnitatem non magna cum lætitia debet celebrare (76)? Quis enim talium virorum solemnitate non magnos sibi exhibeat apparatus; ut quo plus expenderit, plus se apostolos confirmet amare?

2. Verumtamen non opus est proprio sumptu ad refectionem nostram: nam natali suo sanctus Petrus ipse nos reficit; est enim omnibus copiis refertum vas ejus, quod illi de cælo esurienti delatum est. Igitur qui esurit, sicut Petrus, reficitur ipse cum Petro. Ut quid ergo præparemus nobis proprium prandium, cum apostolico ferculo saginemur? cur nobis inquiremus terrenas epulas, cum cælestes copias habeamus? Dicit enim sanctus Lucas in Actibus apostolorum post orationem esurienti Petro circa horam sextam aperto cælo vas quoddam splendidum velut linteum fuisse delatum, in quo erant omnia quadrupedia et repentia terræ, et volatilia cæli; et dixisse Dominum ad eum: « Petre, surge: immola, et manduca (*Act. x, 13 seq.*). »

3. Ecce Petrus, qui dicit alii: « Aurum et argentum non est mihi (*Act. iii, 6*); » nunc convivii ejus vasculum splendidius est argento: ut qui propter Christum argenti speciem refutasset (77), per Christum argenti nitore ditaretur. Pransuro igitur Petro desunt coquorum apparatus, desunt obsequia famulorum: sed quod est melius, ministeria divina non desunt, et utiliori commutatione sancto viro, quod

nibus mss. desunt.

(77) Cod. Vind. ac Mich., *argenti stipem refutasset.*

deest in terris, abundat in cœlis; ut se reficiat A enim Petrus, non cellarium sollicite reseratur, sed cœlum ipsum protinus aperitur. Legimus in Scripturis (78) sanctum Eliam in deserto corvis ministrantibus pastum (*III Reg. xvii, 6*); quanto melius Petrus, cui non parvam escam tetra avis porrigit, sed integrum convivium multitudo angelica subministrat!

464 4. Post orationem ergo esurit Petrus (*Act. x, 10*). Mirandum cur sanctum virum post orationem fames sequatur, cum soleat fames oratione depelli, et esuriens anima non nisi obsecrationibus saginari. Sed puto Petrum post orationem non cibum esurisse hominum, sed salutem; nec inedia vexatum esse corporis, sed inopia credentium laborasse. Cum enim Judaicus populus perfidus et ingratus, B illo prædicante, Christo non crederet, famem quodammodo Petrus sui officii sustinebat; famem enim patitur, qui minime fructum sui laboris assequitur.

5. In cœnaculum igitur ad orationem festinus ascendit (*Ibid. 9*). Bene ait in cœnaculum ad orationem ascendisse Petrum; quia omnis sanctus quando orat, relinquens humilia, vel terrena, in altum mentis extollitur, et in sublime suspensus rapitur, et cogitatione sancta cœlo vicinus efficitur. Atque ibi esurienti illi, hoc est, cogitanti in cordis sui sublimiori loco pro salute Judaici populi, offertur vas diversorum generum animalibus plenum, velut divinitate dicente illi: Tu in Judæos solos esuris, ecce famem fidei tuæ cunctarum gentium C diversitate reficio. Nam utique diversa animalia collecta in uno vasculo diversarum gentium congregatio collecta in una Ecclesia demonstratur: quæ Ecclesia in illius vasculosplendido, dum non habet maculam neque rugam, lintei nitore resplendet. In qua primum animal Deo ex gentibus centurio Cornelius immolatur.

6. De hoc ergo vasculo suo hodie nos reficit Petrus; cum enim videmus gentilium turbas ad fidem christianitatis accurrere, simul cum apostolis gratulamur. Non enim mortui sunt, quorum curamus natalem hodie: sed renati vivunt plane (79); quia participes effecti sunt Christi, qui vita est omnium. Quamvis enim corpora passione cæsa sint, interruptus tamen non est ordo vivendi (80); jugiter enim D et Deo gratias agunt, et laudes Salvatori referunt; nisi quod resoluta membrorum sarcina, magis adhærent Christo, sicut ait Paulus apostolus: « Dissolvi, et cum Christo esse, multo melius (*Philipp. i, 23*). » Non ergo dicenda est mors, qua interveniente, caremus persecutoribus, et Christo connectimur. Non est plane dicenda mors, quæ Christo

(78) Iidem cod. omittunt: *Legimus in Scripturis,.... subministrat. Et infra: Bene ait ascendisse Petrum.*

(79) Omnes edit., *vivunt pane*; omnes mss., *vivunt plane*. Infra vero edit. Rom. sola, *qui panis vita est omnium.*

mortuum socians, lucrum efficit morientis, sicut ait beatus Apostolus: « Mihi enim vivere Christus est, et mori lucrum (*Ibid. 21*). » Illa autem vera est mors, quæ etiam viventem hominem peccatorum morte constringit: quia quamvis vivere videatur, sceleribus tamen suis morti jam videtur addictus, sicut ait Apostolus de illa deliciosa vidua: « Hæc autem vivens mortua est (*I Tim. v, 6*). »

SERMO LIV.

De neglecta solemnitate beatorum apostolorum Petri et Pauli.

Edit. antiq. et codex Lugd. huic sermone titulum præfigunt De Margarita. Non quidem recte, sed multo pejus Rom. edit. illum inscribit in Festo S. Luciae, etc., cum de sancta illa in toto sermone nullum sit verbum. Veram igitur inscriptionem e cod. Remig. restitimus. Quod porro ad auctorem hujus sermonis, potest quidem hic idem esse, qui et sermonum 42, 43 et 44; sed qui Ambrosio illum arrogabit, is in Ambrosiana lectione parum versatum se declarabit.

1. Satis ad correctionem vestram arbitror posse sufficere, fratres dilecti, quod anteriore Dominica profecturus, nulla vobis sacrarum litterarum spiritualia dona largitus sim: sed tantum vos increpans et arguens pro peccato, sine aliqua prædicationis consolatione dimiserim. Volui enim vos hoc ipsum intelligere quam graviter peccaveritis, qui divina eloquia audire minime meruistis. Hæc enim sacerdotum vehemens et copiosa vindicta est, indignis quibusque Scripturarum cœlestium sacramenta non credere; nec, sicut ait Dominus, « dare sanctum canibus, neque margaritas projicere porcorum pedibus conculcandas (*Matth. vii, 6*). »

2. Perdit enim cœlestis margaritæ gratiam, quisquis eam foedissimo peccatori (81) circumdare conatur; gemma enim, sicut ipsi scitis, nisi auro non convenit, margarita nisi pretiosis monilibus non aptatur. Estote ergo aurum optimum, 465 estote monile pretiosum; ut possit in vobis margarita spiritalis includi. Margarita enim Christus est Dominus, quam negotiator ille dives in Evangelio, venditis omnibus rebus suis, emere festinavit (*Matth. xiii, 46*), et maluit omnes quas habebat, sæculi gemmas amittere, tantum ut unam Christi emeret margaritam.

3. Unde et ego, fratres, pro magnitudine, quo commiseratis, delicti, nolui vobis pandere evangelicæ refectionis eloquia; sed magis ingerere animosæ indignationis injuriam, et prius vos verberibus spiritalibus emendare, ac sic margaritæ ditam muneribus. Malui, inquam, peccatum vestrum incusando acriter increpare, quam leniter dissimulando nutrire; quisquis enim fratrem non arguit

(80) Edit. cum ms. Lugd., *ordo viventium*; concinnius alii cod., *ordo vivendi*.

(81) Ita vet. edit.; at mss. Lugd. ac Remig. *foedissimo pectori*; melius haud dubie, *foedissimo pecori*.

peccantem, quodammodo hortatur ut peccet. Nolo autem putetis quod non de amore faciam, vos sæpius verberando; filius enim, qui castigatione dignus est, plus amatur, sicut ait Scriptura sancta: « Quem enim diligit Dominus, corripit: castigat autem omnem filium quem recipit (Heb. xii, 6). »

4. Dicite enim mihi si non dolendum fuerit hoc peccatum, sic vos salutis vestræ immemores tunc fuisse, ut beatissimis apostolis Petro et Paulo honorificentiam minime reddideritis, cum ipsos esse sciatis doctores gentium, auctores martyrum, principes sacerdotum: nec volueritis eorum natalem nobiscum festivissimum celebrare, atque illi cœlesti interesse convivio, in quo pro martyrum suorum tanta lætitia, substantiam vitæ ipse nobis Dominus ministravit (82) ? Vultis autem scire quantis bonis fraudati fueritis? Interrogate fratres, qui nunc temporis mecum pariter adfuerunt, quam refecti a Dominica mensa dicesserint, vel quales secum domum spirituales divitias reportaverint.

5. Unum scio, quod si quis illa die honoratus aut dives ob natalem filii sui ad decimum usque miliarium ad prandium rogavisset, propter accuratas epulas, et inæquales mensuras absque dubio vos ituros fuisse. Igitur, fratres, quotiescunque martyrum memoriam celebramus, prætermisiss omnibus sæculi actibus, sine aliqua dilatione (83) concurrere debemus, reddere illis honorificentiam, qui nobis salutem profusione sui sanguinis pepererunt, qui tanquam sacrata hostia pro nostra propitiatione Domino sunt oblatis, præsertim cum dicat ad sanctos suos omnipotens Deus: « Qui vos honorat, me honorat: et qui vos spernit, me spernit (Luc. x, 16). » Quisquis ergo honorat martyres, honorat et Christum: et qui spernit sanctos, spernit et Dominum.

SERMO LV.

In Natali SS. Nazarii et Celsi martyrum.

Hic sermo non exstat in edit. Amerb. neque Eras., sed nec in ullis mss. quos quidem videre nobis licuerit, reperitur. Ut autem eum Ambrosii non esse quivis intelligat, cum eo tantum conferenda est Paulini narratio, qua inventas horum martyrum reliquias describit. Etenim inventionem illam extremis tantum sancti episcopi annis asserit evenisse, cum idem sermo jam celebri per omnem Ecclesiam eorum festo habitus fuerit. Colitur ipsorum dies natalis v Kal. Augustas; inventio autem vi Idus Maias. De quibus sanctis consuli etiam potest sanctus Paulinus Carm. 9 in natali S. Felicis.

1. Etiam si martyribus regionis extraneæ pia votorum debita redderemus, propriis consulere utilitatibus et commodis probaremur; nostros enim eos fides faceret, et remotis quamlibet finibus sperata nobis patrocina corrogarent. Studiorum siquidem sunt hujusmodi suffragia, non locorum, proinde

(82) Omnes edit. et codex Lug., *Dominus demonstravit*; optime Remig., *Dominus ministravit*.

(83) Vet. edit., *sine aliqua dubitatione*; Rom.

apud domesticos Dei tantum intercessionis promereri, quantum venerationis impenderis. Oportet itaque ut alienos potius nobis devotio religiosa conciliet, quam forte proprios a nobis negligentia irreligiosi teporis alienet.

2. Agnoscamus, charissimi, circa Ecclesiam nostram uberiores divinorum munerum largitatem. Exsultant felices singularum urbium populi, si unius saltem martyris reliquiis muniantur: ecce nos populos martyrum possidemus. Gaudeat terra nostra nutrix cœlestium militum, et tantarum parens fecunda virtutum. Recte itaque et ex debito a filiis parentis Ecclesiæ horum beatorum martyrum celebrantur insignia, 486 qui illuminantes virtute fidei suæ innumerabiles populos, soli quidem illam sibi sensere mortem, sed non soli mortis suæ beneficia possederunt. Immensa enim Dei nostri pietas multiplex ad bonitatem, et artifex ad salutem, proponens arduam virtutum palmam, raro appetitore pretiosam, in paucorum triumphis plurimorum commodis prospicit. Illorum siquidem merita nostra vult esse suffragia: simulque dum nobis fidem veram duo martyrii agone commendat, afflictionem præcedentium instructionem efficit posterorum.

3. Quanta est circa nos Dei nostri sollicitudo! Illos examinat, ut nos erudiat: illos conterit, ut nos acquirat; eorumque cruciatus nostros vult esse profectus. Merito ergo eos colimus qui periculis suis pugnant, et nostris utilitatibus militant; qui per lucis vitæque contemptum edocent nos quantum Deo nostro debeamus affectum. Noverimus itaque quia non sine magno discrimine de religionis veritate dubitamus, quam tantorum sanguine confirmatam videmus. Magni periculi res est, si post prophetarum oracula, post apostolorum testimonia, post martyrum vulnera, veterem fidem quasi novellam discutere præsumas, et post tam manifestos duces in errore permaneas, et post morientium sudores otiosa disputatione contendas.

4. Congratulamur ergo, dilectissimi fratres, magnæ fidei vestræ, per quam dum exsules profusa charitate suscipitis, etiam incolas paradisi et cœli cives habere meruistis. Beatum itaque Nazarium martyrem Christi sancta Mediolanensis Ecclesia licet totum corpore secum retineat, et mundo tamen totum in benedictione transmisit. Hæc est enim sanctorum martyrum gloria, quorum etsi per universum mundum seminetur in cineribus portio, manet tamen integra in virtutibus plenitudo. Veneramur ergo in tanto Christi milite fidem nostram; mater namque martyrii fides catholica est, in qua iste illustris athleta, sanguine fuso, mortem pro ipsa calcavit. Mater, inquam, martyrii fides est: veneremur ergo in sanctorum martyrum gloria fidem nostram. Quomodo fidem nostram? Ab istis enim dum mortis

et mss. ut nos in textu. Infra vero ubi omnes edit. ac mss. Remig., *tam sacrata hostia*; magis commode codex Lugd., *tamquam sacrata hostia*.

tolerantia indubitanter excipitur, spes immortalitatis evidenter asseritur; nunquam enim hanc vitam tam constanter expenderent, nisi esse alteram incomparabiliter beatiorum perfecta definitione sentirent. In sanctis itaque præconibus veritatis resurrectionis auctoritas est; prompti enim pereunt in melius reparandi, quibus per angustias tribulationum aperitur exitus ad amplitudinem gaudiorum.

5. Unde et beatus Nazarius, cujus hodie gloriosam de mundi hoste victoriam universalis Ecclesia festa exultatione concelebrat, cum tempore gentilitatis non ignobilibus parentibus oriundus [existere]t, sacrilegi adhuc puer genitoris militiam simul et doctrinam detestari ex improvise cœpit: atque ab innocente matre, quæ jam christianæ fidei titulis insignita, Christo sedule insistebat, sacrosanctæ regenerationis fluentia fidelis jam spiritu, ac fide instituta præveniens, demonstrari sibi flagitabat. Nondum siquidem baptismum consecutus, sed inter religionis principia consummatus; et nondum manifestatis sibi legibus, Deo plenus, repente possessio atque habitaculum Dei factus est: atque ita perventuræ usque ad cœlos turris prius meruit elevare fastigium (84), quam diserneret fundamentum, nondum sacramentorum conscius, et in sacrificium jam præelectus.

6. Quid ad hæc nos infelices respondere poterimus, qui post nitorem baptismi, post collatum nobis sacra regeneratione candorem, post acquisitam indumenti nuptialis angelicam dignitatem; in peccatorum cœnum relapsi, et in antiqua criminum volutabra revoluti, niveum vestimentum tetris iniquitatum ac libidinum contagiis sordidamus: et holosericam, in qua sigillum divinæ imaginis acceperamus impressum, maculis mortiferæ corruptionis infecimus; et post singularem Dei nostri indulgentiam innovata fœdamus, integra rescindimus, expiata violamus, repetentes opera non jam undis purganda, sed flammis.

7. Quid illud, quamque insigne divinæ gratiæ munus, quod accepto jam salutari lavacro, post innumera virtutum signa, post peragratas circumquaque ob Christi prædicationem innumeras regiones; cum pro Dei summi confessione diversa per supplicia adversus eum totus pene orbis baccharetur: et nunc atrocissimis arctaretur pœnis cruciandus, 467 nunc in longinquis finibus transverberetur exsulandus; ita robustissimo Christi athleta pectore tormenta omnia devincebat, ut strenuum de prostrato reportaret hoste tropæum: interque cruenta Cæsaris jussa vasti maris dejectus gurgitibus, ambulare ei divina super aquas concessum est providentia, et rerum obstupescente natura, per insueti itineris novas vias pendulum inferens gressum, tumentia maris dorsa calcavit? Videres æquoreas Sancti substerni meritis undas, supraque

angelicis confortatum alloquiis, in Christi Jesu laudibus exsultare. Ecce profanus hostis nunquam beato martyri tantum prodesset obsequio, quantum profuit odio.

8. Sed tandem perfecto agonis certamine, cum Celso puerulo, quem ipse Deo in holocaustum polluto assumpserat ex sæculo, crudeli imperio damnatione absolvitur, gladio consecratur. Felix hic tali exitu; quo omne delictum ita ab eo exiit, ut etiam redire non possit: quo sic debita sua solvit, ne ultra creditorem timeret; quo in se hostium peccata fide clausit, fide damnavit: per quem innocentiam devotione quæsivit; perseverantia invenit, morte servavit.

9. Quæ cum ita sint, charissimi, licet hic tantus Christi testis pretiosus confessione, pretiosior sanguine, crudeli vulnere pretiosior, et tincta veste candidior; licet hic Mediolanensium peculiaris putetur privilegio sepulcri, sed omnium est communionis suffragii. Neque enim istius urbis charitas proflua et fides avara tantum huic martyri derogaverit, dum sibi arrogat; ut solum erga mœnia sua patrocini illius beneficia adfutura esse crediderit. Non clauditur locus, quod diffunditur meritis. Invocasti ubique martyrem, ubique te exaudivit ille qui honoratur in martyre. Moderante itaque eo, qui pensat vota tua, et dispensat munera sua; in tantum vicina præsentia efficacis præbebitur advocati, in quantum fuerit fides devota suscepti. Oratio enim quæ castitatis, justitiæ, et eleemosynarum operibus adjuvatur, excedit mundum, penetrat paradysum, evolat usque ad ipsum summæ majestatis, angelo conferente, conspectum, sicut quodam loco vox testatur angelica: Et cum tu, inquit, orares, ego obtuli orationem tuam in conspectu claritatis (Act. x, 4).

10. Beata anima, charissimi, cujus votum, cujus compunctionis incensum, cujus supplicationis holocaustum, nulla infidelitate fumidum, nullo carnalis illecebræ fetore pollutum, nulla sævitia cruentatum, nulla odii simultate maculatum: sed fide igneam, conscientia nitidum, sinceritate cordis odoriferum, concordia et charitate perfectum, usque ad Dei vultum per cœlestium nuntiorum defertur obsequia. Quæ cum ita sint, honoremus beatos martyres, principes fidei, intercessores mundi, præcones regni, cohæredes Dei.

11. Quod si dicas mihi: Quid honoras in carne jam resoluta atque consumpta, de qua nulla jam Deo cura est? Et ubi est illud, charissimi, quod ipsa veritas loquitur per Prophetam: « Pretiosa, inquit, in conspectu Domini mors sanctorum ejus (Psal. cxv, 15)? » et iterum: « Mihi autem valde honorificandi sunt amici tui, Deus (Psal. cxxxviii, 17)? » Honorare debemus servos Dei, quantum magis amicos Dei! de quibus alio loco dicitur: « Dominus, inquit, custodit omnia ossa eorum, et unum

(84) Rom. edit., prius elevare fastigium, omisso videlicet, meruit.

ex his non conteretur (*Psal. xxxiii, 21*). • Honoro ergo in carne martyris exceptas pro Christi nomine cicatrices; honoro viventis memoriam perennitate virtutis; honoro per confessionem Domini sacros cineres, honoro in cineribus semina æternitatis, honoro corpus quod mihi Dominum meum ostendit diligere, quod me propter Dominum mortem docuit non timere. Cur autem non honorent corpus illud fideles, quod reverentur et dæmones? quod et afflixerunt in supplicio, sed glorificant in sepulcro? Honoro itaque corpus quod Christus honoravit in gladio, quod cum Christo regnabit in cælo.

468 SERMO LVI.

De Natali sancti Eusebii Vercellensis episcopi.

In hoc sermone de sancto Eusebio tanquam de martyre agitur, quamvis in confessorum ordine semper reponatur apud antiquos: cætera satis historia hujus antistitis idem congruit. Habemus apud Maximium alium sermonem de eodem sancto in multis huic ipsi persimilem, sed sive illi ab eodem auctore, sive a diversis profecti fuerint, hunc non esse Maximi perspicuum est, cum in ipsamet Vercellensi Ecclesia sit pronuntiatus. Ejus vero auctorem antiquum fuisse ex eo patet, quod se, præsertim Exsuperantio, ejusdem Eusebii discipulo, loqui significat. Verum quisquis ille sit, diversum eum esse ab Ambrosio, et alii jam ante agnoverunt, et tota sermonis series abunde probat.

1. Ad sancti martyris Eusebii laudem aliquid addere velle, decerpere est; tam ineffabilium enim doctrinarum magister exstitit, ut merita ejus facilius operibus cognosci possint quam sermonibus explicari. Tantum autem de eo conscientia retinet, quantum oratio et narratio non prævalet (85). Igitur gesta illius non verbis adornanda sunt, sed perstringenda sententiis; præsertim quia nos scimus eam rem comere non debere sermonibus, quam videmus jam comptam esse virtutibus, cum dicat Apostolus: « Regnum Dei non in sermone est, sed in virtute (*I Cor. iv, 20*). »

2. Ergo ad merita ejus aliquid addere velle, decerpere est, me præcipue, qui et ignarus rerum gestarum sim, et litterarum imperitus sacrarum, et rudis sacerdotalium functionum. Potuissent autem (86) prædicare hæc sancti præcessores mei usu facilius, experimento probatius, doctrina præclarior: domnum et patrem specialiter beatum Exsuperantium loquor, qui fuit ejus minister in sacerdotio, comes in martyrio, particeps in labore. In cujus vultu sanctum quoque Eusebium videre nos credimus, et quasi in quodam speculo bonitatis illius imaginem contuemur; facile enim cognoscimus qualis magister fuerit, cujus talem videmus esse discipulum. Sed quoniam confessionis illius similis hunc gloria comitatur, mavult reticere laudes paternas; ne proprias pariter jactare videatur.

3. Quid ergo de martyris Eusebii gloria prædicem,

(85) Codex Theod., quantum oratio enarrare non prævalet.

(86) Ita mss. ac vet. edit.; locum vero Rom. sig

A cujus tota plebs ista sit gloria? Et cum dicat Scriptura: « Gloria patris est filius sapiens (*Prov. x, 1*); » quantæ hujus sunt gloriæ, qui tantorum filiorum sapientia et devotione lætatur! In Christo enim Jesu per Evangelium ipse nos genuit. Quidquid ergo in hac sancta plebe potest esse virtutum et gratiæ, in sancti Eusebii magisterio reperitur. Ex hoc autem quasi quodam virtutum fonte lucidissimo rivulorum hæc puritas emanavit. Nam quia castitatis vigore pollebat, propositum virginitatis instituit; quia abstinentiæ gloriabatur angustiis, monachorum introduxit forte servitium; quia blandimentis erat præditus lenitatis, cunctorum civium in Deum provocavit affectum; quia pontificii administratione fulgebat, plures e discipulis sacerdotii sui elegit hæredes. Quamvis igitur nonnulli liberis suis relinquunt auri argentique thesauros, nemo tamen sancto Eusebio ditiores reliquit; siquidem omnes exstiterunt aut sacerdotes, aut martyres.

4. Nam ut cætera taceam, illud quam admirabile est, quod in hac sancta Ecclesia eosdem monachos instituit esse, quos clericos; atque iisdem penetralibus sacerdotalia officia contineri, quibus et singularis castimonia conservatur; ut esset in ipsis viris contemptus rerum, et accuratio Levitarum (87): ut si videres monasterii lectulos, instar Orientalis propositi judicares: si devotionem clerici perspiceres, angelici ordinis observatione gauderes.

5. Illud autem tacendum omnino non arbitror, quod cum Arianorum detestanda perfidia totam cum universo mundo Italiam perturbasset, atque ejusdem pestilentiæ sacerdotes simplicitatem sancti Dionysii martyris captivassent; ita ut subscriptionis ejus vinculum retinerent, qua illum e manibus eorum sapientia liberavit? Sicut enim ait sanctus Paulus: « Factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrifacerem (*I Cor. ix, 20*); » ita Eusebius hæreticis hæreticum se esse mentitus est, ut de hæresi filium liberaret. Dixit enim se eorum consentire perfidiæ, hoc sibi placere, quod illis: sed quod sibi filium Dionysium in subscribendo præponerent, graviter 469 se moveri: Vos enim, inquit, qui dicitis Filium Dei Patri Deo æqualem esse non posse, cur mihi filium meum prætulistis? Qua illi ratione permoti, statim sancti Dionysii chirographum deleverunt, priorem locum subscribendi beato Eusebio deferentes. Quos ille increpans et irridens ait: Neque ego me vestris sceleribus polluo, neque filium meum vobiscum participare permitto. Unde cum dicat Evangelium in hac generatione prudentiores filios tenebrarum esse quam lucis (*Luc. xvi, 8*); ecce hic ipsis tenebris prudentior filius lucis inventus est.

6. Tunc illi graviter indignantes, ita nequitiam suam fuisse delusam, novis eum per Constantium contraxit, qui rerum a se gestarum pene ignarus sim. Potuissent autem, etc.

(87) Codex Theod., et accuratio litterarum.

principem passionibus vexaverunt (88); nam post A multas injurias orientis plagæ illum exilio relegarunt, in quo tanta passus est, ut martyrii invictam gloriam reportaret. Dicitur enim inter cætera passionum genera hoc pœnale passionis supplicium pertulisse, ut dum interrogaretur ab Arianis, et se eorum communicare perfidiæ denegasset, scalarum proclivi tractu supinis pedibus ad imum usque pertraheretur: et iterum revocatus ad summum, interrogatus denuo cum eadem respondisset, eadem pateretur, ac frequentem interrogationem frequenter hujusmodi supplicium fuerit subsecutum. In qua passione sancti Eusebii martyris, licet fuerit quassatum caput, elisum corpus, membra confracta animus tamen fidei mansit invictus. Nam quanto plus illum Ariana perfidia corporaliter lacerabat, B tanto magis eum catholica integritas spiritaliter refovebat.

7. Quem quidem scalarum ascensum atque descensum possumus dicere, quem Jacob somnians prophetavit (*Gen. xxviii, 12*); et sicut ille vidit etiam istas scalas ab imo ad cœlestia usque pertinere (*Ibid.*); sic quidem per has et Eusebius ascendit ad cœlum, et Ariani ad inferos descenderunt. Unde, fratres, sanctum Eusebium Machabæorum martyrum choro annumerandum puto. Siquidem illi singulis membris martyrium pertulerint, hic autem totius corporis passione Dominum sit confessus: nec disparem eorum esse gratiam, quos etiam dies una in martyrio copulavit.

SERMO LVII.

De Depositione ejusdem sancti Eusebii.

Qui superiorem sermonem Maximo attribuunt, et hunc quoque eidem putant assignandum. Sed ut memorato Præsuli is astruatur, et ejus stylum, et cum Maximiano sermone in Eusebium secundo cognationem multo validius argumentum esse judicamus.

1. Depositionem sancti Eusebii hodie celebramus. Quid est depositio? Non illa utique quæ sepeliendis in terra membrorum reliquiis clericorum manibus procuratur: sed illa qua homo vinculis carnalibus absolutus, liber iturus ad cœlum, terrenum corpus exponit. Ipsa plane est depositio, in qua concupiscere abjicimus, cessamus delinquere, peccare desinimus, et totum quidquid salutis est D grave, quasi abjecta sarcina oneris, exponimus. Nam ideo hæc dies pro celebritate maxima procuratur; quia vere est summa festivitas mortuum esse vitiis, soli vigere justitiæ; unde et depositionis ipsa dies natalis dicitur, quod delictorum carcere liberati, libertati nascimur Salvatoris (89).

2. Sed videatur sanctus Eusebius cum qua gloria

(88) Codex Theod., *passionibus necaverunt.*

(89) Ita vet. edit. ac mss., nisi quod Theod. pro *libertati legit liberi*; Rom. autem edit. neutrum admittit, sed tantum præfert, *nascimur Salvatori.*

(90) Omittit cod. Theod., *iste consequitur. . . . amplius promereatur.* Infra vero ubi omnes edit.,

PATROL. XVII.

ad hanc diem depositionis advenerit. Dicitur enim ante aliquantum temporis exitus sui manifesta revelatione vidisse se Kalendis Augusti de monte ad montem volare, et prophetia quadam hoc interpretatus est hac die exiturum se esse de corpore. In quo facto nescio quid primum sit admirandum, utrum quod meruit exitus sui finem nosse, an quod scire potuerit quæ illum post exitum gratia permaneret. Dicit sanctus David: « Notum fac mihi, Domine, finem meum, et numerum dierum meorum, et reliqua (*Psal. xxxviii, 5*). » Ecce quod Propheta optaverat, Martyr accepit: notitiam quam ille exorat, iste consequitur; nisi quod salva fide dixerim, amplius promereatur (90); ille enim finem postulat nosse, iste etiam ultra finem quid futurus esset, agnoscit: ille usque ad exitum quid desit, ignorat; iste post exitum quid supersit, addiscit.

470 3. Volare ergo se in hac die vidit martyr Eusebius. Sicut scimus, volare non potest, nisi quod purum, leve atque subtile est: cujus nec sinceritas intemperantia retardatur, nec alacritas, nec velocitas mole gravatur. Gravari autem volatum dico, non tam mole membrorum, quam pondere delictorum: unde puto etiam in ipsis avibus ideo velocius columbam pene præ omnibus volitare, quod alacritatem innocentia comitetur (91). Denique sanctus David cum puritate mentis volare concupisceret, non alterius animantis, nisi columbæ optavit alas, dicens: « Quis dabit mihi pennas sicut C columbæ et volabo, et requiescam (*Psal. lrv, 7*)? » Intelligebat enim quod ad altiora facilius penetratur simplicitate mentis, quam levitate pennarum.

4. Volavit ergo hac die sanctus Eusebius. Æstimemus jam ejus innocentiam de volatu, et puritatem ejus (92) de ipsa elatione judicemus; tanquam columba enim in domo Dei degens, assumpsit spiritales pennas, et requievit in monte. Et licet ipse de monte ad montem volare se dixerit: tamen in ipsa translatione majorem requiem fuisse significo. Quid enim aliud est de monte ad montem volare, nisi de Salvatoris gratia ad Patris gloriam prospere? Ipsi enim sunt montes, sicut dicit propheta: « Mons de monte sine manibus concidentium (*Dan. vii, 35*), hoc est, Filius de Patre, absque ullius D creationis accessu.

SERMO LVIII.

De sancto Cypriano.

Huic sermoni alius in eundem martyrem præmittatur, qui in omnibus script. cod. et ant. edit. 72 numerabatur: in Rom. vero edit. de sanctis 18, quem nos ut inter Maximianos editum rejecimus. Cum autem manifestum sit utrumque ab eodem

quid supersit edixit; idem codex reponit, quid supersit addiscit; Lugd., addixit, non recte.

(91) Omnes edit. et cod. Lugd., *quod alacritatem et innocentiam comitetur*: melius cod. Theod. ut in contextu.

(92) Codex Theod., *et pietatem ejus, etc.*

concionatore fuisse pronuntiatum, utrumque etiam A lio Salvatore, dicens seminantis semen cecidisse inter spinas, et crevisse eas, ac suffocasse quod satum est (*Matth. XIII, 7*). Quæ autem spinæ sint, ipse prosequitur, dicens utique sollicitudines esse mundanas, quæ cum crescunt in corde hominis, mandata Salvatoris in eo suffocant. Quis enim unquam sollicitus de mundo, potuit bene sollicitus esse de Christo? Quis dum lucris domus suæ providet, utilitatibus Ecclesiæ potuit providere? Unde ait Apostolus: « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ sunt Domini, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori (*I Cor. VII, 32, 33*). »

1. Ante dies, cum beatissimi martyris Cypriani celebrarem natalem, suavissime in ejus festivitate jucundati sumus; quia enim hoc vindemiarum in tempore passus est, tanquam et nos de vindemia dulces et varios fructus ex ejus passione collegimus; impinguavit enim nos, et refecit musto martyrii sui. Est enim mustum quod refecit et inebriat Christianum, sed ebrietas illa magis sobrium facit; qui enim inebriatur cœlesti gratia, exsobriatur sarcina peccatorum (93).

2. Hoc namque musto repleti sancti apostoli, sicut ait Scriptura, alienis linguis Dei magnalia loquebantur (*Act. II, 13, 5*). In quo facto pariter ebrii esse videbantur, et sobrii; ebrii enim putabantur, quod in iis loquela (94) præter naturam alte personabat: sobrii erant, quod juxta consuetudinem mentis Deum devotione laudabant. Quod quidem non elatione aliqua aut impudentia contigit, ut viri sancti peregrino sermone loquerentur: sed providentia divinitatis factum est, ut quia ad magnificandum Deum una loquela non sufficit, per plures linguas mentis devotio solveretur.

2. Jucundati enim sumus, quia de vinea Domini sabaoth fructum refectionis accepimus: vinea autem Domini sabaoth, sicut dicit propheta, domus Israel est (*Isa. V, 7*), quæ domus nos sumus. Secundum fidem enim Israelitæ nos sumus, unde dicit Apostolus: « Qui ex fide sunt, ii filii sunt Abraham (*Galat. III, 7*). » Quoniam igitur nos sumus Israel, vinea Domini sumus: videamus diligenter ne ex palmite operis nostri non nascatur dulcedinis uva, sed fellis; ne dicatur nobis, quod Judæis dictum est per prophetam: « Sustinui ut faceret uvam, fecit autem spinas; et non justitiam, sed clamorem (*Isa. V, 7*). » Quam dura conditio, ut possessio, quæ domino suo suavitatis fructus afferre debuit, spinarum illum asperitate compunxerit! hoc est, cum Judæi Salvatorem debuerint tota fidei devotione suscipere, spinarum eum coronaverunt passione. Quæ corona quidem, quantum in Judæis est, erat injuriarum contumelia: quantum in Domino, erat corona virtutum. Compungunt ergo Judæi Dominum, dum coronant: compungunt, dum crucifigunt. Unde ait Scriptura sancta: « Videbunt in quem compunxerunt (*Joan. XIX, 37*). »

471 3. Igitur, fratres, videte ne et vobis dicatur: « Sustinui ut faceret uvam, fecit autem spinas (*Isa. V, 2*); » hoc est, ne spinas quas Domino Judæi cruentis imposuerunt manibus, nos iniquis sensibus apponamus, et compungamus eum non asperitate sentium, sed operum pravitate. Sunt enim spinæ cordis, quæ Verbum Dei etiam vulnerare consueverunt, de quibus meminit in Evange-

(93) Codex Theod., *exoneratur sarcina peccatorum*.

lio Salvatore, dicens seminantis semen cecidisse inter spinas, et crevisse eas, ac suffocasse quod satum est (*Matth. XIII, 7*). Quæ autem spinæ sint, ipse prosequitur, dicens utique sollicitudines esse mundanas, quæ cum crescunt in corde hominis, mandata Salvatoris in eo suffocant. Quis enim unquam sollicitus de mundo, potuit bene sollicitus esse de Christo? Quis dum lucris domus suæ providet, utilitatibus Ecclesiæ potuit providere? Unde ait Apostolus: « Qui sine uxore est, sollicitus est quæ sunt Domini, quomodo placeat Deo: qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori (*I Cor. VII, 32, 33*). »

4. Ergo, fratres, videte ne vinea vestra non uvas, sed spinas faciat: ne vindemia vestra non vinum afferat, sed acetum. Quisquis enim vindemiam legit, et pauperibus non largitur; ille acetum colligit, non vinum. Quisquis messes recondit, et indigentibus non ministrat, iste non alimoniam fructus reposuit, sed tribulos avaritiæ congregavit. Nam propterea ait Scriptura de terra nostra: « Spinæ et tribulos germinabit tibi (*Gen. III, 18*). »

SERMO LIX.

In natali unius Martyris, sive domini Domitiani.

Hic sermo una cum subsequenti habetur in codice Floriacensi ante annos mille exarato, ubi et sancto Ambrosio assignatur. Verumtamen quod illos, cum hactenus fuerint inediti, in lucem emittimus id codicis antiquitati datum voluimus, cum nihil habeant Ambrosianum, ut vel ex prima eorum lectione quivis agnoscat.

1. Diem celebramus hodie, fratres charissimi, mortui justus, et non est hic: si autem scire vultis ubi sit, interrogate lectionem, quam primo audistis: « Justus si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit (*Sap. IV, 7*). » Refrigerium enim in hoc sæculo, cui, unde? ubi plena sunt omnia tribulationibus: et quando tribulationes parant, plena sunt tentationibus. Mundus enim iste, sive metuatur sive blandiatur, timendus est: sed Deus timeatur: et mundus potius contemnatur, et magis sit cavendus. Si ergo volumus in refrigerio esse, quando mors præoccupaverit, justus simus.

2. Forte dicit aliquis: Multum est ad me. Attendamus enim quod scriptum est: « Justus si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit: » et cum quærimus, quid sit justus, terret nos psalmus: « Omnis homo mendax (*Psal. CXVI, 11*). » Audiamus librum Sapientiæ. « Justus si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit; » audiamus psalmum: « Ego dixi in excessu mentis meæ, omnis homo mendax (*Ibid.*) » Numquid sanctus Domitianus non erat homo? Si ergo homo erat, et *omnis homo mendax*; quomodo justus erat, si mendax erat? aut quomodo in refrigerio est, si justus non erat?

(95) Idem codex Theod., *loquela par, et natura altera. Et infra, aut imprudentia contigit.*

3. Attendamus ergo, charissimi, habemus ista A cogitatione plena testibus : non parvum refrigerium in eo, quod audimus Apostolum dicentem : « Adhuc enim Christus mortuus est, ut et vivorum et mortuorum dominetur; et, sive enim vivimus, sive morimur, Domini sumus (Rom. xiv, 8, 9). » Ille est justus, non perdet suos : certi sumus quia Christus non erat mendax. Christus homo et non mendax : quomodo ergo omnis homo mendax ? Quia Christus sic homo, ut non solum homo. Ille nisi et Deus et homo esset, mendax esset. Talis ergo et tantus pro nobis mortuus est, et mortem timemus ? Præcessit et resurrexit, ejus membra sumus, et caput nostrum sequimur.

4. Nam et ipse Psalmus consolatur nos : « Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi B (Psal. cxv, 12) ? » Ille quid dixit : « Ego dixi in excessu mentis meæ, omnis homo mendax (Ibid. 11). » Homo mendax gratias agit Domino, et non invenit quod illi retribuat pro tantis beneficiis, quæ ab illo accepit. Quid enim ab illo accipimus cum quærimus quid retribuamus, et non invenimus ? Non eramus, et creavit nos ; non erant pecora, et creavit pecora : amplius quod ad imaginem suam fecit nos ; perieramus, et quæsit nos : mortem Filii sui pignus dedit nobis, et vitam Filii sui promisit nobis, ab omnibus peccatis nostris in baptisate salutari mundavit nos ; 472 et quia hic vivendo postea contraximus quod dimitteret ; ut dicamus : « Et dimitte nobis debita nostra (Matth. vi, 12) ; » docuit nos. Totum mundavit in baptisato, totum C mundavit in renato vivente ; non reliquit mori, non permittit mori, dico in peccato, quæ mors maligna et æterna est : vocatum monet, instruit, adjuvat, ignoscit, liberat. « Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi ? » Quid dicis, homo ? quid vis retribuere ? Quidquid inveneris, ab illo accepisti.

5. Venimus ergo, venimus, si ex fide vivamus ; tunc enim justus erimus, quia « justus ex fide vivit (Habac. ii, 4). » Veniemus ergo ad illam mercedem quæ æqualis erit omnibus. Pueri credunt, prima hora venerunt : adolescentes credunt, tertia hora venerunt : juvenes credunt, sexta hora venerunt ; graviores credunt, nona hora venerunt : decrepiti credunt, novissima hora venerunt. Diversis horis D venerunt, et mercedem unam acceperunt. Sic facti sunt novissimi primi, et primi novissimi ; quia quod acceperunt primi, hoc acceperunt novissimi (Matth. xx, 19). Quid est ipse denarius ? Vita æterna. Quare æqualis est omnibus ? Quia ibi nemo vivit plus, nemo minus. Ad hoc tendamus, in Domino confidamus, vitam tentationis evadamus, vitam felicitatis habeamus.

Item Sermo de uno martyre.

1. Dies solemnns, illustris dies patriæ, decore angelico nitens, hodiernus effulsit, quem martyrns hujus florens corona vestivit. Dum per horas dies evolvitur, dum per vices dierum ac noctium, et

lunæ crementa detrimentaque menses implentur, dum per quadrigam temporum ad metam suam rotatis axibus annus auriga perducitur ; resplendit lætus hujus sancti Martyris dies, quo inter inimicas acies bellicosus exsultans, cunctos hostes vicit, et ad regna sibi debita properavit.

2. Est quidem semper in ancipiti certamine suspecta victoria cum in venerandos martyres aut judex sævit aut carnifex fremit ; et nunc gladius, nunc fera, nunc flamma, nunc tormenta timentur ; at ubi loricam fidei virile pectus assumpserit, non sentit animus fortis, quidquid ingesserit mens crudelis : stat inter ignes illæsus, inter bestias et tormenta validus ; securibus magis solvitur, quam truncatur. Sed tunc donec ad prosperum finem felicitis horæ pugna veniret, hæsitabatur a Christianis et funereum spectaculum inter athletam Christi et ministros inimici pavidis pectoribus et fugitivis obtutibus explorabant ; ne vulnere timidum martyr fidei daret latus, ne quos impetus sævientes effugeret, ne vel latrantes inter tormenta carnifices teneris sensibus exhorretet. Pendebat interim corona de cælo liliis angelorum et rosis de cruce et sanguine Christi vernantibus intertexta, sertumque cæleste vario decore pictum, tanquam florentis prati diversicolor facies desuper radiabat.

3. Pugnabat igitur miles Dei, et fide, non corpore conflagabat. Hinc de vita blandiebatur mundus, hinc de morte terrebat. Excitabatur in illo conflictus cæcus arenæ pulvis, sed claudi non potuit oculus confessoris. Videbatur utrobique, et quid pararet Deus, et quid cuperet inimicus. Scutum illi protectionis Christus erat ; galeam salutis illi manus angelorum effecerant ; loricam triplicem unus Deus, una fides, unum illi baptisma fabricabat ; gladius illius Spiritus sanctus erat, dæmones pugnabant telis suis, iste suis ; illi nigris, iste armis fulgentibus conflagabat. Tuebatur clypeo fidei animam suam, corpus seminabat in terram ; rigabat eam sanguine suo, ut fructus in resurrectione multiplices offerret Deo suo.

4. « Qui seminant, inquit, in lacrymis, in gaudio metent. Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua ; venientes autem venient in exultatione, tollentes manipulos suos (Psal. cxxv, 5). » Effluabant tunc, certantibus sanctis, lacrymæ fidelium, quas pietas provocabat, donec incerti eventus periculosi certaminis qua vergerent, apparerent. Excutebat injustæ persecutionis dolor lamentabiles fletus, et unusquisque Christianorum, quod in alio videbat, in se timebat ; et licet sciret beatis martyribus gloriam in cælis esse paratam, tamen inter dubios variosque exitus, impendentibus tristibus, animis delicata charitas amaras lacrymas extorquebat.

5. Ibant martyres euntes, et flebant mittentes semina sua. O quam arcta et angusta via, quæ ducit ad vitam ! Ibant per bestias et machæras, per angustias et pressuras ; oratione flentes, spe gaudentes ; protegentes in terra corpora sua, quasi semina sua, ex quibus germinavit gloriæ seges æterna,

473 tunc venient in exultatione portantes manipulos suos, cum in resurrectione receperint flores suos: « Justus, quippe ut palma florebit, et sicut cedrus in Libano multiplicabitur (Psal. xci, 13). » Nescit unquam in sanctis viridis decor ille marcorum; præsertim cui Deus tanquam perennis fluvius continuos latices et refrigeria larga ministrat. Ecce de uno grano corporis Christi, quod sepultum est, quanta martyrum messis erupit! Ecce de primitiva palma quantæ exsurrexerunt confessorum palmæ victrices! O paradus sanctarum animarum blanda se societate miscenti!

6. Inter hos iste beatissimus martyr hodie valentior festa novat. Vicit enim moriens adversarium, qui pugnabat; et coronam de cælo consecutus est, quæ pendebat. Gaudeant nunc filii de triumphis martyrum, et posteris tradant annua vota, quorum patres et dura sanctorum aspexere certamina, et vincentum lætati sunt de corona.

SERMO LX.

De Natali sanctorum Martyrum.

In cod. Theod. inscribitur hic sermo, In die SS. Alexandri, Eventii et Theodoli, cum tamen iidem martyres in sermonis contextu nusquam nominentur. Nihil melius in Rom. edit. eidem præfigitur, Pro communi unius martyris, cum omnia ex æquo illic referantur ad omnes martyres. Potior est igitur aliorum mss. atque edit. inscriptio. Verum quod in illis omnibus, præterquam in Gall. cod., sancto Ambrosio attribuitur, non obscurus error est, quemadmodum ex ejus stylo, nec non ex iis quæ sermoni 52 a nobis præmissa sunt, potest intelligi.

1. Si quantum me necesse est dicere, et vos oportet audire, tantum prosequi corporis mei posset infirmitas, profecto omnes excusati essemus, scilicet ego insinuando præceptum, vos exsequendo mandatum. Sed quoniam imbecillitate percellimur, quominus quantum oportet dicere valeamus, excuset nos mentis devotio, quos non excusat prædicationis oratio; hoc est, etsi a laudibus Domini lingua cessamus, mirabilia tamen ejus fidei operibus approbemus: si non loquimur verbis ejus gloriam, factis exsequamur ejus gratiam (95), quoniam dictis facta priora sunt. Nam Dominus in Evangelio ita dicit: « Qui fecerit sic, magnus vocabitur in regno cælorum (Matth. v, 19). » Vides ergo quoniam præcedit factum, subsequitur doctrina: siquidem benefacere prima doctrina est. Cessantibus enim verbis, hoc ipsum docet hominem opus optimum, dum videtur: quod etsi voce aures non excitat, virtute corda tamen compungit. Quis enim bonum factum videns, non gaudeat, miretur, imitetur, ac veluti tacito magistro (96) utens, ejus exemplo doceatur? Dictis igitur facta præcedunt, imo sine factis dicta nihil prosunt; nam ideo et Dominus

(95) Omnes edit., *ejus gloriam*; omnes mss., *ejus gratiam*.

(96) Cod. Lugd., *ac velut ita cito magistro*; Theod., *ac velim tacito magistro*, etc.

fieri voluit, et sic doceri, ne sine bono opere verborum inutilis esset et superstitiosa jactatio.

2. Melius ergo docemur facto, quam voce; denique sancti martyres etsi voce tacent, factorum virtute nos edocent; etsi lingua silent, martyrii passione persuadent. Unde quamvis disertus orator facundia sua me doceat; id tamen quod utile est mihi, melius disco exemplo sanctorum quam assertionem verborum. Citius mihi persuadent oculi, quod cernunt, quam aures possit insinuare, quod præteriit; auditui enim cito irrepit oblivio, oculorum autem historia semper inspicitur. Quis enim non omnibus horis momentisque conspiciat quemadmodum tunc beati martyres propter nomen Christi diversis subjacere suppliciis, et de ipsis pœnis quodammodo triumphabant? Quanto enim plura patiebantur, tanto se victoriosissimos esse credebant; victoria enim est martyris judicium persequentis, sicut scriptum est: « Et vincas cum judicaris (Psal. l, 6). » Cum judicatur enim martyr, et condemnatur, tunc vincit atque prosternit: tali enim judicio non est addictus ad mortem, sed absolutus ad requiem: ac per hoc manifestissime viciasse est, non perisse.

3. Constat igitur sanctos martyres plus passione docere quam voce; quanquam ipsamet passio sine voce non sit. Legimus enim animas eorum de sub ara Dei clamare, vel dicere: « Quousque sanctus et verus, non vindicas sanguinem nostrum (Apoc. vi, 10). » Nam et Deus dicit de sanguine Abel ad Cain: 474 « Vos sanguinis fratris tui clamat ad me (Gen. iv, 10). » Clamare igitur dicitur sanguis, qui innocens effusus est, non tam voce, quam causa. Sic et sanctorum martyrum animæ clamant, dum fidem atque innocentiam suam sensibus nostris ipsa passione commendant.

SERMO LXI.

De Natali Martyrum.

Ex hujus sermonis lectione cognoscimus eum post resurrectionem Dominicam habitum esse: quo etiam tempore in Romano Breviario recitatur, sed sub Ambrosii nomine, cum tamen ab ejus dictione longissime discrepet. Verisimilius est Maximi esse, quandoquidem testatur Gennadius eum composuisse generalem omnium martyrum Homiliam; cui addi etiam potest eundem sermonem inveniri in Gall. cod. cujus sermones omnes ad eum præsulem pertinere Mabillonius noster existimat.

1. Dignum et congruum est, fratres, ut post lætitiā beati paschæ (97), quam in Ecclesia celebravimus, gaudia nostra cum sanctis martyribus conferamus, et iis annuntiemus Dominicæ resurrectionis gloriam, qui consortes sunt Dominicæ passionis. Qui enim socii sunt contumeliæ, debent et participes esse lætitiæ; ita enim dicit beatus Apostolus: « Sicut socii passionum estis, et resurrectio-

(97) Omnes edit., *ut post lætitiā paschæ*; omnes mss., *beati paschæ*. Sic etiam infra ubi edit., *Dominicæ paschæ*, omnes mss., *Dominici paschæ*.

nis eritis (*II Cor.* 1, 7); si tolerabimus, inquit, et conregnabimus (*II Tim.* 2, 12). » Qui ergo toleraverunt mala propter Christum, debent et gloriam habere cum Christo.

2. Annuntiemus, inquam, sanctis martyribus Dominici paschæ gratiam, ut dum sepulturæ illius prædicamus reserata claustra, et horum sepulcra reserentur; dum corpus illius mortuum dicimus tepentibus venis subito viguisse, horum quoque membra jam frigida immortalitatis calore foveantur; eadem enim ratio martyres suscitavit, quæ et Dominum suscitavit. Nam sicut viam passionis experti sunt, ita experientur et vitæ; scriptum est enim in psalmo: « Notas mihi fecisti vias vitæ (*Psal.* xv, 11). » Hoc utique in resurrectione ex persona dicitur Salvatoris, qui dum post mortem ab inferis redit ad superos, incipit nota haberi via vitæ (98), quæ ante non habebatur; ignota enim erat ante Christi adventum via vitæ, quia nullius adhuc resurgentis fuerit trita vestigio. At ubi Dominus resurrexit, nota facta, solea trita est (99) plurimorum, de quibus sanctus evangelista ait: « Multorum corpora sanctorum surrexerunt cum eo, et introierunt in sanctam civitatem (*Matth.* xxvii, 52). »

3. Unde cum Dominus in resurrectione sua dixerit: « Notas mihi fecisti vias vitæ (*Psal.* xv, 11); » possumus et nos jam dicere Domino: Notas fecisti nobis vias vitæ; ipse enim nobis vias fecit vitæ, qui nobis semitam manifestavit ad vitam. Notas enim mihi fecit vias vitæ, cum me docuit fidem, misericordiam, justitiam, castitatem (1); his enim pervenitur itineribus ad salutem: et licet nos in resolutione corporis mortis umbra circumdet, tamen gressus suos vita non deserit: sed inter ipsas medias inferni leges incunctanter Christi virtutibus ambulamus. Unde ait sanctus Propheta: « Nam etsi ambulavero in medio umbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es (*Psal.* xxii, 4). » Quod manifestius Dominus ait de fidei, dicens: « Qui autem credit in me, non morietur in æternum (*Joan.* xi, 26). » Et licet moriatur, vivet.

4. Ergo, fratres, cum sanctis martyribus paschæ Domini gloriam conferamus: conferamus, inquam, et licet melius noverint omnia, tamen nos illis prædicamus quemadmodum Dominus de sepulcri gremio resurrexit ad superos. Illi nobis revelent quod pacto de inferni profundo remeaverit ad sepulcrum: notum, inquam, nobis faciant quemadmodum in exanime jam corpus et frigidum sese calor insinuaverit, spiritus ingesserit, sanguis infuderit, et gelatas humore venas pristini vigoris pulsus agaverit; notum, inquam, nobis faciant quemadmodum

(98) Ita mss. Valliscl. et Theodd.; edit. vero cum ms. Lugd., qui dum (Rom., ut qui dum) post mortem.... incipiat notam habere viam vitæ.

(99) Omnes edit. et codex Lugd., fuerat temerata vestigio... nota facta solo attrita est, etc.; mss. Valliscl. ac Theod. ut in textu.

(1) Codex Valliscl., justitiam, sanctitatem.

(2) Cod. Lugd., Sed hæc causa est, quanto pro-

organum corporis dissipatum in priorem statum nervorum rursus coaptaverit resoluta compago, et harmoniam viscerum jam silentem in veterem concentum Spiritus vivificans animaverit. Sacerdotes ergo prædicent, quæ Salvator post resurrectionem mirabilia gesserit ad superos: martyres revelent, quanta in ipsa morte refrigeria operatus sit in defunctis.

475 SERMO LXII.

De bellico tumultu, seu pro communi Martyrum.

Hunc sermonem cum aliis duobus, quorum unum Romani editores in tom. I Oper. Ambr. collocaverant, alter vero inter sermones sancti Maximi jam vulgatus est, hujusce Patris ex æquo esse astruit Mabillonius noster Tom. I Musei Ital. part. II, pag. 3. Id certe cum sermonum dictio, tum citata loco indicato auctoritas Gennadii pulchre confirmat. Cæterum quod Rom. edit. hunc ipsum sermonem. Pro communi Martyrum inscriptum voluerit, nulla cur hoc faceret, ratio fuit; proindeque aptius inter sermones De Diversis sub eo titulo quem in ant. edit. ac mss. præfert, in posterum erit locandus.

1. Movet fortasse vos, fratres, quod tumultus bellorum et incursiones præliorum fieri audimus assidue: et cur nostris temporibus fiant, dilectionem vestram fortasse plus mbevat. Sed hæc causa est, quia quanto magis proximi sumus mundi excidio, tanto magis regno (2) sumus proximi Salvatoris. Ipse enim Dominus ait, quod in novissimis diebus « Exsurget gens adversus gentem, et regnum adversus regnum (*Marc.* xiii, 8); » et alibi: « Cum videritis bella, et terræ motus, et fames, scitote quoniam in proximo est regnum Dei (*Luc.* xxi, 31). » Ergo vicinitas ista bellorum vicinum magis nobis Christum esse demonstrat. Atque ideo venientem adversarium timere non debeo, quia per hæc signa venire potius intelligo Salvatorem; quamvis enim iste metum incutiat temporalem, ille tamen salutem deserit sempiternam (3). Potens est autem idem Dominus, ut et hostilem a nobis repellat pavorem, et suam nobis præsentiam largiatur.

2. Per hos igitur bellorum tumultus mundi quoddam significatur excidium; futurum enim iudicium hæc inquietudo præcedit. Est autem quoddam commotionis (4) indicium Dei, videre quod metuas; ut possis intelligere plus superesse, quod metuas. Dum enim cauti sumus ad ea, quæ cernimus, cautiores ad illa efficimur, quæ speramus. Vir autem sapiens his actibus terrenis instruitur, quemadmodum futuri sæculi debeat declinare iudicium: dum enim perspicit in hac communi perturbatione primores viros (5) tuitiones in mœnibus præparare. ipse admonetur quemadmodum in futura eversione

ximi sumus a mundi excidio, tanto magis a regno, etc.

(3) Ita mss., omnes vero edit. ille tamen deserit sempiternum.

(4) Codex Lugd., quoddam commotionis.

(5) Omnes edit., priores viros: aptius ms., primores viros.

mundi defensionem Christianis præparet animabus. **A**
 Cernimus armari civitatis portas, debemus etiam prius in nobis portas armare justitiæ: sunt enim portæ justitiæ, de quibus sanctus Propheta dixit: «Aperite mihi portas justitiæ, et reliqua (*Psal. cxvii, 19*).» Tunc autem civitatis porta munita esse poterit, si prius in nobis portæ justitiæ muniantur. Cæterum nihil prodest muros munire propug aculis, et Deum provocare peccatis. Illa enim constituitur ferro, saxis et sudibus; hæc armatur misericordia, innocentia, castitate: illa telorum multitudine custoditur, hæc orationum frequentia defenditur. Et ad plenam tuitionem urbium portas principum solent signa præcedere: animarum autem portarum nostras signum Salvatoris anticipet.

B 3. Ergo, fratres, propter futurum mundi iudicium armis nos cœlestibus muniamus, accingamur lorica fidei, salutis galea protegatur, verbo Dei velut spiritali gladio defendamur, qui enim his armis instructus fuerit, nec præsentem perturbationem metuit, nec futurum iudicium pertimescit. Siquidem sanctus David hac devotione protectus, Goliath illum fortissimum armatum etiam inermis occiderit (*I Reg. xvii, 50*), et virum bellicosum munitionibus undique circumseptum sola fidei virtute prostraverit. Cum enim sanctus David non operiretur galea, non præcingeretur gladio, non lancea uteretur; occidit autem illum non telo ferreo, sed gladio spiritali. Quamvis enim inermis oculis hominum videretur, satis tamen erat gratia divinitatis armatus. Verum ipse spiritalis gladius non fuit gladius; non enim gladio Goliath, sed lapide prostratus occubuit. Legimus in Scripturis lapidis vocabulo Christum figuratè designari, sicut ait propheta: «Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli (*Psal. cxvii, 22*).» Igitur cum lapide Goliath percutitur, Christi virtute prosternitur. Et in qua tandem corporis parte percutitur? In fronte scilicet; gentilis enim et sacrilegus **476** homo ibi percutitur a Christo, ubi deerat Christus: et ibi infertur ei mortis exitium, ubi signum salutis non invenitur. Quamvis enim esset Goliath undique armorum protectione munitus, frons tamen ejus patebat ad mortem; quia signaculum Salvatoris non gestabat. Atque ideo ibi perimitur, ubi nudus a Dei gratia reperitur.

C 4. Hæc autem in figura facta esse nemo est qui nesciat. Nam et David armorum indumentis sese ante præcinxerat (*I Reg. xvii, 39*): sed cum esset in iis gravis et impeditus, ita ut ambulare vix posset, eadem sine cunctatione projecit, significans arma illa hujus mundi vana et luxuriosa esse opera, in quibus qui sese permiscere voluerit, tanquam gravis et gradiendi ad cœlum cursum liberum non habebit. Simul et illud nos docuit, quod non in armis tantum speranda victoria est, sed in nomine Salvatoris oranda.

(6) Ms. Lugd., qui *fabrefecit tabernaculum*.

SERMO LXIII.

De servo centurionis in Evangelio, in dedicatione Basilicæ.

Hic sermo in dedicatione ecclesiæ habitus cognoscitur, sed præter stylum ab Ambrosiano abhorrentem, et Paulini de hac dedicatione silentium, cum neque de reliquiis illic detectis, neque de sanctis ejusdem Basilicæ patronis quidquam dicatur, hanc consecrationem ab Ambrosio celebratam non esse abunde patet. Verum neque a quo præsule, neque quo loco, neque quo tempore facta fuerit, hujus sermonis series prodit.

D 1. Legimus in sancto Evangelio, cum centurionis cujusdam servus, qui erat illi pretiosior, gravi paralysis ægitudine laboraret, et per seniores Judæorum ille centurio rogaret Salvatorem ut ejus doloribus mederetur (*erat enim, ut ait Scriptura (Luc. vii, 2) moriturus*), inter cætera ad majorem commendationis gratiam seniores Judæorum dixisse Domino: «Dignum est ut hoc illi præstes, diligit enim gentem nostram, et synagogam ipse ædificavit nobis (*Ibid. 4, 5*).» Si ergo commendatur Domino, qui ædificavit Synagogam, quanto est commendatior, qui ædificavit Ecclesiam! Et si is meretur gratiam, qui impietatis receptaculum præstitit, quanto majorem meretur gratiam, qui religioni domicilium præparavit! Et si ille cœlesti misericordia visitatur, qui construxit locum, ubi Christus semper negatur; quanto magis visitandus est, qui fabricari fecit tabernaculum (6), ubi Christus quotidie prædicatur!

E 2. In centurione enim Dominus non quid operis fecerit, sed qua mente operatus sit, comprobavit. Nam qui id temporis quo nondum Christiani erant, sollicitè synagogam fecit: si fuissent utique Christiani, intelligitur quod multo sollicitius fecisset ecclesiam. Sed tamen licet synagogam ædificet, Christum prædicat; in ipso enim opere commonet pharisæos debere illos suscipere Salvatorem: et demonstrat propterea se tabernaculum amplius addidisse, ut multipliciter ibi Domini gloriam loquerentur. Si enim credit in Christum conditor Synagogæ, multo magis credere debet habitator ipsius Synagogæ.

F 3. Centurio ergo si justificatus est propter opus fragile vel terrenum, justificandus plane vir clarissimus et providentissimus comes noster, propter opus tam perpetuum vel cœleste: qui comes sicut est centurione dignitate potior, ita et fide debet esse devotior. Sapiens vir et religiosus comes, qui quantum in bello imperatori militat, tantum et in pace militat Salvatori: et quantum festinat de hostium manibus captivos eruere, tanto magis festinat a diaboli se sacrilegio liberare. Ibi inimicos terreni regis interficit, hic adversarios Domini cœlestis insequitur: ibi barbaros vincit, hic dæmones. Sapiens, inquam, qui sicut comes imperatoris est,

ita et comes Christi esse desiderat. Nam bene utique et religiose agendo, dignitatem suam cupit esse perpetuam, secundum quod scriptum est in propheta: « Et vos, o boni reges, bonas facite vias vestras et studia vestra, et audite vocem Domini Dei vestri; et pœnitebit Dominum mali, quod locutus est adversus vos (*Jerem. xxvi, 13*). »

4. Ergo cum centurio rogaret Domianum, ut de morte erueret ægotantem, et vellet Dominus ad domum centurionis pergere, in qua servulus decumbebat, ait centurio: **477** « Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum (*Matth. viii, v*). » Excusat igitur centurio, et ne sub tectum ejus ingrediebatur Dominus, indignum se dicit. Ecce dignus est comes noster, sub cujus tectum hodie Salvator ingreditur.

5. Videamus ipsa centurionis excusatio quam habeat gratiam; ait enim: « Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum: sed dic tantum verbo, et sanabitur puer meus (*Ibid.*). » O fides Christiana, quæ cum humilitate totum impetrare consuesti! Ecce religiosus centurio ad accipiendam salutem dignior fit, dum se profitetur indignum: et dum ædes suas injuriosas putat, magis eas honorificas fecit et gratas. Magnæ enim et perfectæ fidei vir (7), qui intelligeret Christum Dominum cœlorum esse, dum verebatur ne hospitii sui eum angusta non acciperent. Ergo contradicente centurione, non

A pergit ad domum Dominus. Non pergit Dominus, sed pergit Domini medicina: non visitat ægrum Salvator, sed visitat sanitas Salvatoris.

6. De fratribus vero nostris sanctis viris Vitalino et Maiano quid dicam? Scio illos gloriam ab hominibus non quærere, **478** nisi a solo Deo: sed tamen laudem eorum etsi ego taceam, ipsa opera loquuntur; ad ipsorum enim laudem pertinet, quidquid in aliis paulo ante laudavimus. Nam hoc tabernaculum etsi plurimi construxerunt, hi tamen sumptu operati sunt uno assensu. Et quo tandem sumptu, cum sint in sæculo mediocres et tenues? Illo scilicet, de quo ait Apostolus: « Abundantia fidei, et divitiis simplicitatis (*II Cor. viii, 2*). » Est enim sanctis viris semper dives ipsa paupertas.

B Unde credo hos beatos hanc ecclesiam non minus orationibus quam impendiis fabricasse; sic enim oportebat ut opus Christi precibus magis cresceret quam cæmentis. Totam enim substantiam et in hujus facturam operis expenderunt, et ipsis certe nihil deest. Ipsa plane est, sicut diximus, dives locuplesque paupertas, quæ expendit omnia, et possidet omnia. Sed hæc a Deo benedicta est, sicut illa vidua, de qua dicit Dominus in Evangelio: Mulier hæc vidua pauper plus quam omnes misit; nam omnes hi ex abundanti sibi miserunt in mœna Dei, hæc autem totum victum suum, quem habuit, misit.

(7) Cætera usque ad finem hujus sermonis in cod. Lugd. desunt.

SERMONES TRES

IN ANTIQUISSIMO CODICE SESSORIANO

SANCTI AMBROSII

NOMINE

INSCRIPTI ET EX EODEM CODICE EDITI

(Romæ ex officina libraria Bonarum Artium, 1833.)

Eminentissimo et Reverendissimo Principi Iacobo-Aloisio Brignole Ianuensi in amplissimo patrum cardinalium collegium a Gregorio XVI. Pont. Max. bonorum omnium approbatione adlecto, D. Leander De Corrieris-Schelmius Hetruscus. B. C. D. N. A. Q. E. ex animo plaudit, ac publice gratulatur.

Proximis his mensibus, Princeps Eminentissime, quum a Gregorio XVI Pontifice Maximo in Patrum Purpuratorum Collegium cooptarere, in illa Urbis, ac Hetruriæ meæ gratu-

latione (*), optassem certe aliquod Tibi signum ostendere exsultantis animi præ lætitia, nisi dignitatis magnitudo obstitisset, et facultas defuisset voluntati meæ. Quod enim unum tunc erat mihi, sane parvum, id vixdum inchoatum, neque adhuc omni industria perpolitum refugiebat splendorem purpuræ, et ferme postulabat, ne se in oculis atque conspectu Tuo cogere pudere. Nunc vero, quum ipsum illud opere atque manu perfectum, a me quoquomodo sit, ad eundem Te quasi jure mancipi redit, cui pridem domini sui voluntate dicatum donatumque est. Sine igitur pro comitate illa Tua non tam specie, quam re ipsa cognita atque perspecta, sine ad Tuas manus venire exiguum hocce literarum munusculum, quod dari Tibi a mea tenuitate potest, a Te autem accipi Principe humanissimo et sapientissimo debet. Hi sunt tres Sermones S. Ambrosii, et quidem illius, ut arbitror, qui fuit Mediolanensis Episcopus, Patris eloquentissimi, nuper a me in Sessorianis pluteis inventi; qui, vel nulla mea opera, ipsi per se addi Tuæ Bibliothecæ vellent, omnium sanctorum Patrum Sapientia refertæ. Mihi vero peropportuna offert se occasio alicujus Tibi gratiæ referendæ, si hoc nomine appellanda est exhibitio devotionis erga Te meæ pro singularibus in me meritis Tuis, quæ rependi æquo modo unquam posse profiteor. Quod reliquum est, Te quæso, ut si hæc Ambrosii scripta aliquam, quod minime dubito, a Te gratiam ineant, ea ipsa utar, ut mihi fidem et benevolentiam Tuam majorem adjungam.

Dabam Romæ ex ædibus Sessorianæ Bibliothecæ VIII. Kal. Julias M.DCCC.XXXIII.

(*) Ems vir, quum apostolicæ legationis apud Magnum Hetruriae Ducem LEOPOLDUM II nuper munere fungeretur, eo honore ac dignitate præfulgens, magis virtute et recte factis, augustissimo Principi, atque omnibus charus fuit. Hinc a GREGORIO XVI. Pont. Max. (quem Deus diu sospitet), cujus statim amore et existimatione clarere cœpit, et maxime floret, in illa rerum perturbatione ac temporum acerbitate, quæ in ipso sui pontificatus ingressu iterum iterumque recrudit, quatuor provinciis Bononiæ, Ferrariæ, Ravennæ, et Forilivi extra ordinem præpositus est; ac exinde veluti contento ad metam cursu Publici Aerarii Præfectus dictus, anno insequenti ad fastigium honoris evector, vix septilustris inter Patres Cardinales adscriptus est. Hac vero die VIII. Kal. Julias Idem Pont. Max. illum Titulo S. Joannis ante portam Latinam donavit, atque sacris Consiliis Libris notandis, Legitimis Ritibus cognoscendis, Veris Indulgentiis sacrisque Reliquiis statuendis, et Episcopis probandis adscivit.

D. LEANDRI PRÆFATIO.

I. Sancti Ambrosii scripta summo in honore habita sunt, eaque in multis olim vitata a Maurinis præpur-gata fuere. — Sancti Ambrosii, qui sæculo quarto episcopalem Mediolani nobilissimam sedem tenuit, plurimi semper scripta fecisse Patres, pontifices maximos, concilia œcumenica, et ipsosmet heterodoxos nemo eruditus ignorat (a). Attamen æque norunt omnes, inter opera hujusce sanctissimi præsulis apocrypha multa fuisse relata multisque adeo vitiis referta, ut quiddam etiam a catholico sensu prorsus

(a) *Videris* selecta veterum testimonia, quæ in primo volumine S. Ambrosii oper. sub præfatione a Maurinis collecta habentur.

(b) Porro olim S. Ambrosio ad Paulinas epistolas tribuebantur commentaria, quorum sane auctor aliquid cum sana doctrina haud consonum habet. Certe, scribunt Benedictini editores in admonit. præv. t. IV, in append. col. 30, defendi non potest eorum (id est, commentariorum) auctor, quin cum Origene senserit, in voluntate dæmonum esse ab errore resiliere. Exploratum quoque ulcus est, quod marito fas usque esse con-

alienum redderent (b). Quare non defuerunt Romani pontifices, qui cum tam veteris tamque bene meriti de Ecclesia Patris scripta ad sanæ doctrinæ laudem cuperent efflorescere, viris doctis vehementer essent auctores, ut collatis curis, ad novam editionem excudendam optimæ notæ codices sedulo perquirerent, simulque conferrent; ex quibus et genuinos possent Ambrosianos fetus seligere, falsos respuere, et certas ejusdem præsulis sententias elicere. Hinc mandatis summorum pontificum Pii IV, et Pii V, Grego-

tendit, uxore propter adulterium repudiata, aliam ducere: uxori autem ab adultero conjuge separata cum alio inire conjugium licere negat (Hinc Canon, Uxor a viro 17, caus. 32, quæst. 7, de quo Romani correctores videndi sunt). Sed nec illa etiam satis sana sunt, quod factam ad imaginem Dei mulierem esse: episcopos superiorem presbyteris gradum obtinere, aut diversa institui ordinatione, inficiatur; et quædam alia communi catholicorum sensui minus congrua subinde tradit.

rii XIII, ac studio et labore Sixti V, Romana Ambrosii operum editio cæterarum omnium absolutissima prodiit in lucem (a). Verum cum et in illa non pauca reperirentur, quæ, ut in ejusdem S doctoris opera præfati sunt Maurini (b), non modo ab hæreticis, verum etiam ab orthodoxis haud sine causa minime probarentur; præsto fuit ipsa Maurinorum manus, qui Herculeis, ut ita dicam, ferme exantlatis laboribus in rimandis bibliothecis, et codicibus conferendis episcopi Mediolanensis scripta omni nævo purgata suomet restituerunt honori, novam pervulgando editionem, quæ superiores omnes judicii maturitate et multitudine eruditionis facile superavit (c).

II. *Maurinorum editio tribus ditatur sermonibus e codice Sessoriano d. promptis.* — Jam vero quibus laudata editio augeri possit, ecce, ut ego arbitror, tres mihi sermones inediti in Sessorianis nuper pluteis deprehensi sunt, quos eruditi viri sive fontis unde manant vetustatem spectent, sive documenta utilissima, quæ inde ad informandos Christianorum mores redundare certum est, paulisper respiciant, dignos plane agnoscent, confido, quos cupide omnes ac benevole excipiant.

III. *Sessoriani codicis vetustas, et palæographia.* — Fons quidem horum sermonum præclarissimus codex ille Nonantulanus est, formæ fere quadratæ, et sottillissimis membranis compactus, qui quondam numeris 60,90, aut 134 præsignatus, modo in novo catalogo a me confecto quinquagesimum quintum sortitus est numerum. Ejus scripturam, quæ ita evanida est, ut plures occurrant paginæ valde lectu difficiles et obscuratæ in excuso specimine, quod in Romana S. Maximi editione anni 1784, tab. 1, n. 2, pag. 200 visitur, cognoscent eruditi. Illa quippe secundæ, ut dicunt, Romanæ ætatis ad Longobardicum (d) inclinantis, ne cum eminentissimo Besutio dicam vi (e), mihi sæculo VII vel ad summum ineunte VIII exarata videtur. Ejusdem enim orthographia ad priscam normam rectissime scripta est; et quidem constanti adeo veterum codicum auctoritate firmata, ut plane ad rectiorem illum scribendi modum reverti necesse sit. Jam vero hoc eodem in codice nunquam forma V scribitur, sed semper est U; neque ulla alia quam una diphthongus *ae* absque nexu usurpatur; qui in pervetustis codicibus perpetuus fere mos est. Constanter quoque in illo præpositio ad retinet litteram *d* ante *c*, *e*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, eaque ad sequentem consonam non reformatur, nisi in ver-

A bis, *accipio*, et *arripio*; con vero servat *n* ante *l*, *m*, *p*, *r*; atque in nunquam dimittit *n* ante *b*, *m*, *p*, *s*, si impleo verbum exceperis. Vocabula autem *apud*, *aliud*, *illud*, *istud*, *jubat*, etc., quorum lectio plerumque a sensu aurium scribentis dictata verba excipientis pendebat, fere semper recitato modo in codice scripta reperies, in quo bona rectaque scriptura habentur, *cælum*, *condicio*, *intellego*, *querella*, *uincla*, atque alia plurima, quæ in meis scholiis palæographicis textui substratis haud inobservata reliqui. Nulla præterea in codice pausa est, nulla admirationis vel interrogationis signa, nulla verborum distinctio apparet; sed raro puncta et eadem semper media, ac ita temere apposita, ut magis sensus augeant ambiguitatem. Litteræ in fine versuum aliquando minuntur, vel in monogramma coeunt. Librarius non nisi parcius litteris singularibus vel siglis utitur, et quidem iis, quæ priscis tabellariis obvia fuerunt, ut ex. gr. *Incp.*, *Dns*, *Ds*, *ihs*, *xps*, *sps*, *scs*, *nr*, pro *Incipit*, *Dominus*, *Deus*, *Jesus*, *Christus*, *Spiritus*, *Sanctus*, *noster*, et in fine vocum *b*. et *q*. cum medio puncto pro *bus* et *que*.

IV. *Ambrosiani sermones tres in hoc eodem codice contenti qua de re censeantur inediti.* — Quod vero in hoc antiquissimo codice sermones tres S. Ambrosii nomine inscriptos inveniri ineditos asseram, coarquat me nemo; nam si id minus recte, haud tamen temere dixero; cum adhibita cura qua non potui majore, illos nec in Ambrosii hucusque vulgatis operibus, nec inter SS. Augustini, Maximi et Fulgentii opera, quæ vetusta ætate cum Ambrosianis scimus ivisse permixta, nec inter aliorum SS. Patrum scripta repererim. Præcipue autem meum hoc præjudicium cumulabant tria illa Isaïæ testimonia x, 33, 34, et xi, 5, quæ integra leguntur in tertio sermone (f); quia nempe Sabatierius in suis biblicis antiquæ versionis fragmentis vel, ut illa x, 33, 34, non nisi mutila referat, vel ut illud xi, 5, prorsus omittat. Cum enim auctor ille in quærendis veterum biblicarum versionum testimoniis, maxime in Patribus, diligentiam omnem adhibere solitus fuerit, hinc haud inconsulte conjiciendum putavi, reapse Sabatierii ætate adhuc membranarum hos delituisse sermones.

V. *Eorum sermonum tituli et analysis.* — Horum autem primus sermo inscribitur, *de Perfecto*; alter de eodem argumento, *Adversus eos qui dicunt possessionem non distraendam, sed fructibus misericordiam faciendam*; tertius vero, *de Charitate ex lectione sancti Pauli apostoli contra malos qui bonis invident.* titu-

(a) Ab anno 1580 ad an. 1585.

(b) In præfat., t. I.

(c) Hæc editio, incepta an. 1686, absoluta fuit an. 1690 Parisiis duobus in-folio voluminibus; et iterum Venetiis quatuor in-folio voluminibus an. 1748, quator. Hanc etiam formis excudi curavit Franciscus Pitlerius in sua officina libraria Veneta octo in-folio voluminibus an. 1781.

(d) Id est, non ad eam scripturam, qua Longobardi utebantur, populi quidem rudes et omnium litterarum expertes, sed ad eam, qua Itali usi sunt quo tempore Longobardorum regum parebant imperio.

(e) Em. Besutius, vir excellens omni laude virtutis et ingenii, idemque adeo profana et maxime sacra doctus archeologia, ut sibi eum academici Etruscarum antiquitatum vetustissimæ urbis Cortonæ principem Locumoni nomine elegerint, hæc de hoc codice in quadam chartacea schedula circa an. 1730 notata reliquit: *Cod. 134, in pergam. in-fol., vetustissimi characteris, et fortassis sæculi sexti, et certe mea quidem sententia plus mille abhinc annis scriptus. Plura continet, et primo sermonem S. Augustini de Nuptiis, etc.*

(f) § 10, pp. 27 et 28 (*Infra coll. 136 et 138*).

lum præfert. In priori sermone auctor nonnullis Scripturarum testimoniis recitatis ostendit, Christianorum esse, ut pervenire valeant ad supremum gradum perfectionis, suas omnes facultates vendere, et pretium pauperibus distribuere, seque Dei providentiæ adeo committere, ut divinæ legis semper meditatione detenti, semperque præceptorum custodia occupati, non habeant vacuum tempus quo cogitent sæcularia, quo vane hujus mundi incommodis perturbentur, quo terrestrium divitiarum spe caduca fallantur. In altero eadem, quæ superiore sermone dixerat, auctor confirmat; atque rerum terrenarum contemptus, et abdicatio quam gloriosa, utilis ac necessaria sit, Christi præcepto atque Pauli apostoli exemplo propositis, contra illius virtutis obrectatores evincit. Demum in tertio sermone de virtute fraternæ charitatis (qui ita in longius producit, ut minus sermo quam tractatus inscriberem moralia documenta dogmaticis cumulavit. Illa itaque primo apostolica verba I Corinth. XIII, 1, 2, 3, auctor expendens, nihil nobis omnium virtutum genera prodesse docet absque charitate, utpote quæ una cæteras omnes amplectatur virtutes, atque totius Christianæ perfectionis sit complementum. Secundo ad varia charitatis opera descendens, dum ea præcipue humilitatis, mansuetudinis, benignitatis et simplicitatis esse declarat, eademque in Davidica et apostolica electione, ac in dominico exemplo contemplanda et imitanda proponit; in contraria vitia, scilicet superbiam, invidiam, iracundiam, inimicitiam cæteraque id genus vehementius insurgit. Interim e re nata de Domini no-

(a) In præfat. ad libros de Sacramentis, tom. III.

(b) Vide admonit. præfixam opusculo de Apolog. altera David, et illam quæ præmittitur lib. de Tob. tom. I.

(c) Auctoris quidem, ait cl. Majus in præf. ad lib. de Re pub. XIII, pag. 56 edit. 1828, autographum plerumque erant liberiore scriptura schedæ, quas Isidorus Orig. VI, 14, definit esse « quod adhuc emendatur, et necdum in libris redactum est. » Nemo id potissimum moris Ambrosii fuisse negavit, ut ad plebem jam sine magna præparatione (Præf. ad lib. de Sacram., col. 432, tom. III) habitas conciones, postea emendatas in libros distribueret.

(d) In his sermonibus sunt quædam, fateor, paucæ dictiones quæ nonnullis nasutis philologis forsitan stomachum facient, eo quod illas aut non referant hucusque edita scripta Ambrosiana, aut bonæ Latinitatis, pro eorum sententia, notam non præferant. Talia sunt verba, *demandare* pro *valde mandare*, *distrachere* pro *vendere*, *distractio* pro *venditio*, *prærogare* pro *pretium vel quantitatem vel odia*, pro *ante erogare pretium vel quantitatem*, vel *ante odium in aliquem habere*, a quo *prærogatio*; et *similare* pro *similem facere* seu *assimilare* cum dativo constructum. Verum quamvis hæ voces, ea significatione qua in his sermonibus ponuntur aut perbene Latine non sonent, aut Ambrosii hactenus auctoritate careant, tamen haud ab Ambrosiano stylo recedunt. Eadem enim vocabula vel jam in auctorum scriptis Ambrosii Mediolanensis ætate superiorum exstabant, vel apud veteres jurisconsultos reperiebantur. Minime proinde mirum si Ambrosius verba adhibuit, quæ jam ejus tempore in usu erant; minime suis moribus alienum, si juridicis verbis locutus est. Ipse enim, ut pote vir forensi arte exercitatus, passim in suis operibus pro-

stri Jesu Christi divina et humana utraque perfecta natura, deque hypostatica unione ac de ejus baptismo, passione, morte et gloriosa resurrectione loquitur, nec non quædam de sacramento baptismatis ejusdemque effectibus disserit.

VI. *Quibus indiciis hi tres sermones adjudicantur Mediolanensi episcopo Ambrosio.* — Quod autem hi sermones ipsi Ambrosio Mediolanensi episcopo tribuendi sint, id permulta et idonea indicia demonstrare videntur. 1° In illis quippe Ambrosianæ locutiones frequenter occurrunt, et complures crebro reperiuntur sententiæ, quæ prorsus Ambrosium sapiunt; id quod in scholiis identidem palam feci, multoque plenius et uberius fieri poterat. Cui nec ob stare et officere videatur, si aliquando sermonem remissionem in illis quam in aliis S. præsulis tractatibus advertere sit; nam, ut Maurinorum verbis loquar, « stylum variari ab auctoribus, et pro re ac tempore modo attolli, modo deprimi non ignoramus (a). » Quin, ut ipsi cum Gillotio fatentur, scimus, novum « non esse, inquit, si sanctus doctor pro re, loco, tempore, personis, stylum mutavit (b). » Huc etiam addi potest, reliquis, qui modo habentur, sermonibus Ambrosium iterum ostetriciam, ut ita dicam, manum admovisse, cum illos collectos in libros redegerit; (c) nostros autem, cum extra vagarentur disjuncti, eo modo quo ex ejus ore prolapsi sunt, munere tachygraphi ita ad nos permeasse impolitos. Cæterum, his in gratiam eorum, qui nimis naribus indulgent, notatis; nihil sane omnino contineri in illis pronuntio, quod a stylo, (d) in loco et tempore juridica verba usurpavit; ut saltem videre est, ex. gr., tom. II, pag. 338, et tom. III, pag. 918, etc. Jurisconsultorum vero vox est *distrachere* pro *vendere*, qua sæpe usus est Ulpianus in ff., qui etiam vocabula *distractio* pro *venditio* ff. 14, 3, 5, a med. et 2, 15, 8, cir. med., et *prærogare* pro *ante erogare* ff. loc. et cond. l. sed addes trita habuit, atque usitata. In simili significatione verbum *distrachere* apud Tacit. VI Ann., 17, Just. IX, 1, et apud Suetonium in *Vesp.* XVI, occurrit, apud quem et *prærogare* invenitur in Aug. 53, et illud obtinet *demandare* pro *valde mandare* in Neron. 35, in Aug. 10, et in Cæsar. 83. Vox quidem *prærogatio* a Latinis lexigraphis primum adhibita dicitur a Fulgentio i *Mythol.* 2, init.: at ut antiquius a *distrachere* *distractio*, ita a *prærogare* *prærogatio* facile reddi potuit. Verbum autem *similare* pro *similem facere*, seu *assimilare*, et quidem cum dativo constructum, usurpat antiquissimus Esdræ interpres lib. IV, c. 8, pag. 44, quo idem S. Ambrosius non semel in suis operibus usus est. His igitur ex verbis, ut dixi, Ambrosii ætate usitatis vel juridicis nihil contra γνωρίσματα horum sermonum potest evinci. Quod enim illa non reperiantur in hucusque Ambrosio scriptis assertis, vel inter vocabula rectæ Latinitatis non sint allata, id quidem non officit; nam pleræque dictiones et in scriptis Ambrosii vulgatis habentur, quæ in uno vel altero libro, et nullo alio in loco leguntur, pleræque quæ a Latinis lexigraphis omittuntur, seu diversa significatione notantur. Ita, ex. gr., lib. IV *Hexaem.*, III, 10, *perfunctio* pro *fruitio*, lib. II de Cain et Abel *conspersio* pro *confusio*, in psal. CXVIII, serm. 1, pag. 13, *colludium* pro *collusio*, atque ne longius sim *lentandum*, pro *lente morandum*, etc. Ut igitur insani hominis esset asserere singulos laudatos libros haud Ambrosii opus esse, quia vocabula nullo

genio, et caractere Ambrosiano dissideat. 2° Et re quidem vera quod Ambrosius in priori sermone auditoribus suis bona omnia temporalia relinquere et pauperibus distribuere valde commendat, id apprime ipsimet convenit, quem omnes suas facultates reliquisse, et Ecclesiae vel pauperibus tribuisse ex historia cognoscimus (a); quem hujusmodi rigidis ethices Christianae dogmatibus passim suam plebem quam diligentissime imbuere solitum fuisse ex ejusdem vulgatis scriptis certo certius habemus (b). 3° Ambrosium etiam in suis concionibus habuisse solemne illud praecipua quadam cura inculcare, quantopere Christiani homines ad fugiendas saeculi vanitates et anxietates obstringerentur, ut sacrae lectioni et Deo ipsi possent die ac nocte liberius vacare tum ex libris *de Isaac et Anima*, *de Bono mortis*, et maxime *de Fuga saeculi*, tumque ex *Enarratione in psal. cxviii* (c) manifestum est; et id hoc nostro sermone confirmatur. 4° Alterius vero sermonis tanta est cum superiore colligatio, ut horum unius cognito, utriusque qui fuerit auctor cognoscatur. 5° Qui nexus si quoque deesset, sententiarum natura et color, atque tempori convenientia dictata satis illum demonstrarent, acceptum Ambrosio referri oportere. Etenim procul dubio non solum suarum facultatum abdicationem ac in pauperes dispersionem in suis scriptis suadet Ambrosius, sed etiam hujusce evangelici perfectionis consilii non semel utilitatem defendit, et in illud obtrectantes perstricto calamo insurgit; cujusmodi exempla in psalmis, et praesertim in psal. cxviii, ac in epistola quinquagesima octava reliquit (d). 6° Nec aliter de tertio sermone, qui eundem ac alii duo sibi auctorem vindicat, ut ex consecutione patet, dicendum est. In illo quippe Ambrosius, qui in vialio in loco usurpata, et non bene Latine sonantia exhibeant; ita non integri esset iudicii hos nostros sermones Mediolanensi antistiti abjudicare, quod pauca vocabula praesertant, quae hucusque Ambrosio auctore careant, et haud in lexica aureae Latinitatis inserta sint. Hac quidem lege multa suis auctoribus deneganda forent, nec opus ullum, vix dicerem, exstaret, cujus de γρηγοριου haud dubitare liceret. Porro et illud praeclearissimum opus politicum Ciceronis a cl. Maio nuper vulgatum, Ciceroni prorsus esset abjudicandum, eo quod vocabula plus viginti praeseferat, quae vel nec alia Ciceronis scripta, vel nec lexica exhibeant.

Verum etiam obiter adverto, dictionum varietates, quibus nimium quantum nescio, veterum scripta laborant, frequenter amanuensium perplexitati et audaciae deberi. Ipsi enim aut verba concionantis aut dictantis Patris excipiebant, aut e codice exscribebant, et si aliquos ob temporis angustiam vel codicis difficultatem, vel eorum ignorantiam hiatus relinquere cogebantur in tabulis, eosdem propriis verbis explebant, et sic inde interpolata scripta vulgabant. Siquidem de hoc exceptorum, tachygraphorum, et librariorum arbitrio non semel antiqui Patres, et eruditi omnes conquesti sunt. Argumentum itaque internum ab elocutione desumptum plurimum quidem valet ad dignoscendos genuinos fetus auctorum; non ita tamen, ut cum caetera non desint indicia, fas sit ex una vel altera inusitata voce penitus operum γρηγοριου negare.

(a) Paulinus in *Vita S. Ambrosii*, n. 38, et idem Ambrosius in epist. 20, pag. 8, tom. III, id plane

tiata jam tempora imperatricis Justinæ inciderat, eo praecipue nervos intendit, ut adversus venenum Arianorum, qui Mediolani ea tempestate plurimum poterant, populum suum communiret atque desuescentem schismate fraternae charitatis morem reduceret. Profecto illic Ambrosius praecipuas Arianorum haereses, quae Christi divinitas impetebatur, oppugnans, dogmatica, ut supra innuimus, documenta firmandae Verbi divinitati peridonea tradit; simulque auditores suos impensius hortatur, ne persequantur in fratrem gratiam vel divina ope collatam, vel laboribus jejuniorum, vel assiduitate orationum, vel vigiliarum instantia omnibusque virtutum generibus conquisitam (e), neve ullis invidorum perturbentur insidiis, ullis concitentur offensis (f); sed dominico exemplo odia mundi non pertimescant (g); atque ita patienti animo convicia, proba et maledicta a fratribus fictis, hujusque saeculi principibus (Justina videlicet, et ejus Aulicis, caeterisque Arianis) sibi sustinerent illata, ut humilitatis, et mansuetudinis omnium sint exemplar ac norma (h); qui quidem omnes sensus in Ambrosii operibus frequenter occurrunt (i), et illis temporibus apprime respondent (j). 7° Nec minus Ambrosium redolet mentio, quae in eo fit de gestis Eliæ; quorum passim in suis scriptis meminisse se narrat Ambrosius. *Plurima enim*, inquit lib. *de Elia et Jejun.* III, 5, *de Elia gestis frequenti diversorum librorum sermone digessimus* (k). 8° Quin etiam neophytos per se Ambrosium consuevisse docere, eis que ut a redeundo in saeculum, cui per baptismum nuntium remiserant, utilius deterreret, frequentius instasse, ut *abdicatis corporis delectationibus, cupiditatibus omnibus mundique illecebris* (l) in perpetuum saeculo morerentur, et caelo cum Christo resurgerent, testantur.

(b) Confer saltem libros, quibus titulos fecit *de Abraham*, *de Nabuthe Jezraelita*, tom. I, *de Officiis ministrorum* sparsim tom. III, atque in *Enarratione in psal. cxviii*, praesertim serm. 12, pag. 37 et seqq., tom. II.

(c) Tom. I, a pp. 418, 458, 491, et tom. II, a p. 330.

(d) Tom. III, col. 1098.

(e) Serm. 3, § 1.

(f) Ibid., §§ 4, 5, 11.

(g) Ibid., § 7.

(h) Ibid., §§ 7, 10.

(i) Contra Arianos praecipue decertat Ambrosius in libris *de Interpell. Job et David*, lib. I, 9, et II, 4 et 6, tom. I; in *Enarrat. in psal. XLIII, XLV, XLVII, XLVIII et LXI*; in *Exposit. in Luc.*, tom. II; in lib. *de Mysteriis, de Fide*, tom. III, et *de Spir. Sanct., de Incarnat.*, tom. IV, atque alibi sparsim. Quod vero attinet ad fraternam charitatem servandam sensus non absimiles scripta Ambrosiana abunde suppeditant, ut ex. gr., in psal. xxxvii, 45, xxxviii, 10 et seqq., et cxviii, serm. 10, pag. 3, 10, 41, 50; serm. 12, pag. 49, et serm. 15, pag. 15 et seqq.; in Lucanum VII, 28, 59, et VIII, 24, tom. II, lib. II *de Offic.*, a cap. 15, atque epist. 41, pag. 9, et 63, pag. 83, tom. III, quae inter tanta hic citasse sufficiat.

(j) Consule Paulinum in *Vita S. Ambrosii*, n. 12 et seqq., nec non ejusdem Ambrosii epistolas 20 et 21, tom. V, ac ibid. serm. *de Basilicis non tradendis*, fol. 914.

(k) Tom. I, col. 645.

(l) Lib. *de Bono mortis* III, 9, tom. I, col. 461.

res notissima est (a). En autem similia leguntur in A his Sessorianis sermonibus, quos pariter quoque habuit ad illos, qui jam divina professione deputati sunt cœlo (b), quique jam mortui per baptismum natalibus mundi, nobilitati per gratiam nati sunt cœlo (c). 9° Nec ut hos sermones tribuamus Ambrosio, inde nihil videtur accedere confirmationis, quod in illis ad vigiliis traducendas, hymnosque et psalmos canendos fideles invitet (d); nam hoc nihil in suis scriptis familiariter Ambrosio (e); quem primum, Justinæ persecutione fervente, vigiliis, ac ut hymni et psalmi in ecclesia canerentur secundum morem Orientalium partium instituisse, tum S. Augustinus (f), tum Paulinus in Ambrosii Vita (g) testantur. 10° et 11° Verum ut argumenta alia non essent, duo, scilicet tam summa eorum, quæ in his sermonibus dicuntur contractius cum eis, quæ in enarrationibus in psalmis, præsertim psalmi cxviii fusius leguntur, consensio; quam eadem, qua in illis utitur, ut in hucusque admissis Ambrosii operibus reperitur, Vulgata, vel sola sufficerent ut Ambrosianos hos nostros sermones esse, nemini certum non fieret et exploratum. Ingenue tamen fateor illic quandoque aliis aliquod sacræ Scripturæ locos verbis citari; at id nihil prorsus meæ sententiæ officere assero: tum quia ex operum S. Ambrosii lectione (ut Natalis Alex. verbis utar (h), quæ Benedictini editores confirmant (i)) constat, eum non iisdem semper verbis eisdem Scripturæ sacræ locos laudasse; tum quia in Sessorianis sermonibus hæc non confirmatur dissensio, nisi raro, et in iis tantum locis citandis, quos diversis semper verbis usus est Ambrosius citare; tum quia varietates illæ tales sunt, ut quin duplicem arguant versionem,

potius excludant; quæ quidem omnia maxime liquent ex variis lectionibus codicis nostri textui subjectis, ut in re oculis ipsis inspicienda diutius immorari supervacaneum omnino sit, ac inutile. 12° et 13° Præterea certe præterire non possum, hisce in sermonibus pro Ambrosiano more nunquam auditores allici, neque accuratum ordinem, neque artificiosam partitionem servari; simulque animadverti, auctorem non semel respicere ad S. Basilii opera, quem fontem Ambrosium in suis pangendis libris prægustasse certissimum est. Exstant quidem præ aliis S. Basilii homiliæ, quæ inter editas sunt 7, 8, 20 et 21 (j), cujus sane materia cum istis Ambrosii concionibus haud parum habet affinitatis. 14° Quis demum ignorat multos Ambrosianos excidisse sermones? Profecto Maurini multos Ambrosii deperditos memorant (k), pluresque vel inde conjicere est, cum nihil certius sit, Ambrosium non modo singulis diebus dominicis concionatum fuisse, verum etiam quotidiano sermone stato anni tempore catechumenos, competentes, et recens baptizatos (l) instruxisse, ut ex ejusdem scriptis (m), vel et ex loculentissimis Augustini et Paulini testimoniis compertum habemus (n): anedotos ergo Ambrosianos invenisse sermones mihi invideat nemo, neque confidentiæ me insimulet. 15. Et re quidem vera nonne horum sermonum Ambrosium auctorem facit Sessorianus optimæ notæ codex miscellus (o), qui invidus mille et plus annis has Ambrosianas gemmas obvolvitur? In eo quippe, manu codicis antiquitate pari, S. Ambrosii nomine hi tres inscribuntur sermones. Cui ergo hujus nominis viro, ne codicis prætergrediamur ætatem, illos, præter Mediolanensem, tribuemus? Non certe Ambrosio Ori-

(a) Videtur hac de re Augustini *Confessionum* lib. vi, cap. 3 et 4, nec non Ambrosii opera, *de Fuga sæculi, de Jacob et Vita beata, et de Mysteriis*.

(b) Serm. 1, § 1, p. 1^a (*Infra coll. 109-112.*)

(c) Serm. 3, § 10, p. 26 (*Infra col. 135.*)

(d) Serm. 1, § 5, et serm. 3, § 11, pp. 6 et 30 (*Infra coll. 116 et 140.*)

(e) Ita in lib. III *Hexaem.* 4 et 5; lib. II *de Interpell. David.*, 6, tom. I, in præfat. ad psal. 1, et in psalmis XLVIII, 23, CXVIII; serm. 7, pag. 25, tom. II, atque alibi.

(f) Augustinus de sua matre jam Mediolani commemoranti ita loquitur lib. IX *Confess.*, c. 12: *Ibi mater mea, ancilla tua (scilicet Ambrosii) sollicitudinis, et vigiliarum primas tenens, orationibus vivebat; et post pauca prosequitur: Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem Orientalium partium institutum est, et ex illo in hodiernum retentum, multis jam et pene omnibus gregibus tuis, et per cætera orbis imitantibus.* Consule etiam lib. IX *de Civit. Dei*, 12, col. 162.

(g) Ibid., n. 13, ait Paulinus: *Hoc tempore, nempe quo Ariani basilicam Portianam invadere nitebantur, primum antiphonæ, hymni, ac vigiliæ in Ecclesia Mediolanensi celebrari cœperunt. Cujus celebritatis devotio usque in hodiernum diem non solum in eadem Ecclesia, verum per omnes pene Occidentis provincias manet.*

(h) *Hist. Eccles.*, sæc. iv, part. 1, p. 508, col. 2.

(i) In præfat. ap. libros *de Sacramentis*, tom. III.

(j) Tom. II operum S. Basilii edit. Paris., an. 1741, pag. 51, 62, 156 et seqq.

(k) In Præfat. ad tom. III et IV, oper. S. Ambrosii. Vide etiam sic Cerilietum, *Hist. générale des Auteurs sacrés et ecclésiastiques*, tom. VII, pag. 574 et seqq.

(l) Trina hæc pervetusta distinctio cum codicibus Vaticanis explicatur a cl. Maio in nota 1 ad *Explanat. symboli B. Nicetæ Aquileien. episcopi*, pag. 35 Romanæ edit. an. 1827.

(m) Lib. de Mysteriis I, tom. III, col. 408.

(n) Reapse Ambrosium singulis diebus dominicis concionatum esse testis est Augustinus lib. VI *Confess.*, cap. 3, scribens: *Eum quidem in populum verbum veritatis recte tractantem omni die dominico audiebam.* De assiduitate vero, qua baptizandos docebat Ambrosius, sic Paulinus in ejus Vita, n. 38, loquitur: *In rebus etiam divinis implendis fortissimus, in tantum ut quod solitus erat circa baptizandos solus implere, quinque postea episcopi tempore quo decessit, vix implerent.*

(o) In codice post nomen Ambrosii titulus episcopi omittitur; attamen non hinc aliquis hos sermones alteri Ambrosio a Mediolanensi episcopo distincto acceptos referat: nam si codicis ætati, si sermonum stylo, et sententiis, eorumque auctoris moribus, et instituto ratio habeatur, nulli ejus nominis, nisi Mediolanensi episcopo tribuendos esse, fateatur oportet, Cæterum tum sanctitatis, cum dignitatis titulos passim in antiquis codicibus vel consuetudine, vel potius socordia prætermittunt librarii; et quidem in hoc ipso codice, ex g., nonnulla opuscula simpliciter S. Augustino constanter inscribuntur, quæ tamen ad Hipponæ episcopum certissime pertinent.

genis discipulo, et Ecclesie Alexandrinæ diacono (a); non ei, qui S. Didymi ejusdem Alexandrinæ Ecclesie doctoris, floruit ætate (b). Horum enim uterque nec episcopali dignitate præfulsit, nec ad populum sermones habuit: qui tunc temporis a solis episcopis ut plurimum habebantur; uterque Græce scripsit, et sermones nostri quin Latinam e Græco interpretationem redoleant, eam prorsus excludunt. Nec sit qui illos Ambrosio Carducensi in Gallia episcopo ascribat; nam quamvis Sessorianum ms. quis archetypum fuisse diceret, tamen hos sermones vix et ne vix quidem Carducensi Ambrosio acceptos referri poterit. Etenim Ambrosius ille tantum post medium sæc. viii ad episcopatum euectus est (c), et has conciones, quas non nisi episcopi fetus esse clarissime patet, codex exhibet laudati episcopi ætate major, scilicet, ut dixi, sæculo vii, vel ad summum sæculo viii ineunte conscriptus. Hinc prorsus flocci facienda esset et eorum opinio, qui hos sermones Ambrosii Autperti monachi (d) opus esse contenderent; nam, præterquam quod illius non esse tum ex moribus et instituto, tum ex stylo et forma scribendi auctoris, tum ex diversa biblica versione, qua ille utitur, satis commode probari queat (e), etiam ut illi abjudicemus, una præ cæteris ratio sufficeret, qua Carducensi episcopo abjudicandos putavimus. Siquidem et Ambrosii monachi ætas, ne cum Trithemio inter scriptores eum referam, qui

(a) Vide Eusebium, lib. vi, 18; Epiphanium, hæc. 64, et S. Hieronymum, de Scrip. Eccles., 56.

(b) Confer du Pin et Moreri.

(c) Plura de hoc Ambrosio leguntur *Hist. litt. de la France*, tom. IV, pag. 137 et seq., ac apud Ceillierium lib. sup. cit., tom. VIII, pag. 486.

(d) Hujus Ambrosii gesta refert Mabillonius *Act. Sacrorum ord. S. Bened.*, vol. IV, sæcul. iii, part. ii, a pag. 259. Vide etiam Anastasium, pag. 1711 et seqq.

(e) Ut rursus demonstrarem hos sermones solo episcopo convenire, prout ad solos olim pertinebat episcopos catechumenos et neophytos instruere, diutius non immorabor; nec æque operosius conabor ostendere quantum sermones nostri a moribus et instituto, quantum a stylo et forma scribendi Autperti dissideant. Pauca tamen properans percurram. Quippe Autpertus nullibi fere in suis scriptis monasticam regulam non laudat, vel se monachum ad monachos alloquentem non prodit. Præterea Autperti scripta qui attente perlegerit, in ipsis sæpius S. Augustini elocutiones, antitheses, et fere aliquando integras inveniet periodos, nec non sæpius blandas voces, ut *Fratres dilectissimi*, etc., atque his similia, et alia nonnulla eidem familiaria verba reperiet, a quibus omnibus sermones nostri ita prorsus alieni sunt, ut ne syllabam, vix dicerem, cum Autperti scriptis communem habeant. Insuper Autpertus biblica versione, quæ novam vix Vulgatam reddit ad verbum, ideoque diversa prorsus ab ea, quæ in his sermonibus reperitur versio, usus est, ut ex ejusdem et nostræ collatione nullo negotio deprehendes, saltem si consulas apud Martenem, tom. IX *Ampliss. Collect.*, pag. 222, 227, 229, etc., ac in *Biblioth. Patrum*, Colon. edit. tom. XIII, pag. 480 et 492, ubi Autperti scripta quotquot exstant vulgata invenies.

(f) De hoc cl. viro et summa omnium laude colendo Josephus Blanchinius in part. ii sui *Evangeliarum*, dum inter alia plura, quorumdam codicum Ses-

A florere sæculo ix exeunte, tamen haud revocanda citra an. circiter 760, nec ultra an. 778 producenda est. Porro anno circiter 760 commentariis in Apocalypsim clarere cœpit, et anno 778, ut est eruditorum probabilior sententia, dum Romam pergeret, diem vidit extremum, post quam duobus duntaxat mensibus, et diebus 25, iisdemque non pacifice, in monasterio S. Vincentii ad Vulturum prope Beneventum abbatis munere perfunctus esset. Reliquum est igitur, ut vel distinctum a laudatis in primis septem Ecclesie sæculis alterum excogitemus Ambrosium, vel codicis auctoritatem, et vetustatem in dubium vocemus. Neutrum quidem. Uno ergo Ambrosio Mediolanensi Sessoriani codicis auctoritate hi sermones adjudicandi sunt. Quanta vero hujus codicis sit auctoritas, certatim docent summi auctores, qui vel illum summo in pretio habuisse testantur, vel ex eo tum S. Augustini, cum S. Maximi Taurinensis episcopi nova scripta eruerunt.

VII. *Auctores qui usi sunt codice Sessoriano, ac de eo sunt locuti.* — Porro de hoc codice, qui, ut supra dixi, olim exstitit in monasterio Nonantulano, ex quo Romam detulit de suo ordine, nec non de Ecclesia universa optime meritus Hilarion Rancatus, qui Sessorianæ Bibliothecæ auctor fuit (f), sic in suo *Museo Italico* loquitur inclytus Mabillonius (g): « In codice Romano Sanctæ Crucis, qui fuit olim monasterii Nonantulensis, ante annum octingentesimum acqui-

sorianæ bibliothecæ specimina exhibet, fol. 593 verso, his verbis loquitur: « In venerab. monasterio S. Crucis in Jerusalem insignis exstat bibliotheca mss. codicibus referta, opera cl. viri Hilarionis Rancati Mediolanensis, monachi Cisterciensis, sui ordinis, dum viveret, procuratoris ac præsidis in Italia generalis, in recognitione librorum Syriacorum, versione Arabica Bibliorum, explicatione controversiarum fidei quinque summis pontificibus Paulo V et subsequentibus eximie probati, qui vixit annos 69, obiitque die 12 Aprilis an. 1663, ut scribit Mabillonius (*In Itiner. Italic.*, p. 90). Id vero (laudati Mabillonii fere sunt verba l. c. tom. II) præcipue in ejus laudem vertit, quod varios codices ex Italiae monasteriis conquisitos studiose collegit, quibus dicta bibliotheca celebris evasit. Ex ea eruta est præclara illa S. Augustini epistola ad Alypium, quæ est in nova editione 29, et aliquot novi sermones. De tanto viro etiam videri potest Fumagallius, qui ejus Vitam diligenter scripsit, et Brixie vulgavit an. 1762.

Hic modo, ut ingrati animi crimen horreo, haud silentio præteream supra laudatum eminentissimum card. Joachimum Besutium, virum utique, ut ait Blanchinius l. c., *modestia ac pietate non minus quam singulari doctrina commendandum*, quippe qui et ipse non solum Sessorianam bibliothecam rarissimorum librorum copia, et nonnullis pretiosissimis codicibus auxit ditavitque, verum etiam cœnobium hæredem ex asse dixit, et bibliothecarium institui curavit.

Blanchinius scribens supra relata verba, addidit: *Cistercienses hodie incolunt hunc locum munere Sixti papæ V, quod prorsus a veritate absonum est: nam monachi Benedictino-Cistercienses ab anno 1563, Pio IV pontifice maximo, jam Sessorianum cœnobium inhabitasse constat ex serie abbatum ad calcem Historiæ ejusdem monasterii posita, quam Raimundus Besutius an. 1750 Romanis typis vulgavit.*

(g) Tom. I, part. ii, p. 4, § 4.

situs ab Anselmo abbate, continentur homiliae 73 : A ex quibus plerumque in Sancti Galli exemplari habentur. Inscriptum erat in fronte codicis nomen auctoris ; sed eo abraso sancti Ambrosii nomen substitutum. Maxima pars tamen harum homiliarum sunt Maximi, tametsi quaedam aliae Hieronymi et Augustini sub eorum nomine insertae sunt. » Nec aliis verbis hunc codicem celebrat Blanchinius, simulque novissimus editor Romanus operum S. Maximi, qui in praefatione (a) ita illum accurate describit : « Alter est praecipuorum, quos dixi, codex Nonantulani olim monasterii in agro Mutinensi, nunc Romanae bibliothecae Cisterciensium monachorum Sanctae Crucis in Jerusalem. Est is codex membranaceus in-fol., notatus numero XC, ut frons exterior voluminis exhibet, quanquam intus pag. 1, praese numerum CXXXIV B ferat ; caeterisque hujus bibliothecae codicibus ut antiquitate, ita accuratiore Scripturae lectione integritateque praecellit, spectatque ad VII vel summum ad VIII Ecclesiae saeculum. Ductus litterarum in eo Romanus est, aetatis. ut aiunt, secundae, paululum vergens ad Longobardicum. A pag. 129 ad 169 sexaginta partim homiliae, partim sermones complectitur, de quibus eminentissimus cardinalis Besutius in indice bibliothecae Sanctae Crucis (b) sic statuit : *auctorem eosdem habere sanctum Maximum mihi certum est.* » Quod autem hi laudatissimi viri in Sessoriano codice nullum Ambrosii genuinum sermonem memorent inveniri, quin omnes quamvis recentiori manu Ambrosio tributos, SS. Augustino, Hieronymo et Maximo ascribi velint, id neminem movebit, qui attente consideret, illos de iis tantum sermonibus loqui, quos codex a pag. 129 complectitur, non vero de nostris, quos superiores exhibent pagellae, quique in illis cla-

(a) Part. I, § 5, pag. 16 et seq. (*Nostrae Patrol. t. LVII, col. 17-18 sq.*)

(b) Utinam modo index ille exstaret ! nos enim accurate et erudite doceret quae quantaque pretiosissima in ea olim bibliotheca fuissent ; sed externis armis Italiam invadentibus, bibliotheca anno 1809 expilata, una cum variis mss. codicibus, multisque rarissimis libris, et hic index pessum ivit non sine magno litterariae reipublicae detrimento. His quidem mss. codicum in bibliothecis delitescantium catalogis nihil esse utilius ad exornandam, amplificandam, et altius provehendam rem litterariam apud doctos exploratum confessumque est. Verum, praeter ea quae supra retulimus, haec etiam praenotata exstant de hoc codice ab eminentissimo viro in chartae plagula, D quae est ipsi codici in fronte assuta.

COD. 134.

- Continet, pag. 1, sermonem S. Augustini de Nuptiis ; a pag. 2, libros Confessionum S. Augustini.
 2, f. 80 S. Ambrosii sermo de Caritate.
 3, f. 81, S. Hieron. Epitaphium S. Paulae.
 4, f. 88, S. Ambrosii sermo de Perfecto.
 5, f. 89, Cassiani collationes septem, quae sunt abbatibus Chereemonis et ab. Joseph, et in editis sunt ab 11 ad 17.
 6, f. 129, S. Maximi sermones 61, qui tamen in hoc codice tribuuntur S. Ambrosio.
 7, f. 169, S. August. sermo de eo quod scriptum est ; *Hic est dies, quem fecit Dominus.*
 8, f. 169, S. Hierony. sermo de Exodo in Quadrag.

rissimis verbis, et quidem prima manu S. Ambrosio inscribuntur. Atque hoc loco rem eruditis, ut spero, jucundam non reticebo ; nempe quod ex hoc ipso codice plane evincitur, Mabillonium et laudatum S. Maximi editorem in numerandis sermonibus, qui a cit. pag. 129 in hoc codice continentur, haud accurate ipsum codicem consuluisse, cum primus eos omnes 73 numeraverit, alter quamvis ut S. Maximi 60 recognoverit, tamen in notitiis praeviis (c) duos et sexaginta exscripserit. Uterque enim satis habuit advertere indicem, qui hisce sermonibus fol. cit. recto praemittitur, et utrumque idem index fefellit ; nam in eo geminato num. 13 numerantur tres et septuaginta sermones, quamvis reapse sint tituli 74 : simulque Maximo 62 tribuantur, etsi eorum postremus numero 61 notetur. Neque vero in numero solum, sed etiam in titulis S. Maximi editor cum indice erravit ; quod ut clarius appareat, hic operae pretium duxi omnia per singula recensere, quae in hoc eodem codice continentur.

VIII. Quae in Sessoriano codice continentur. — Et quidem habetur in eo fol. 1 recto S. Augustini sermo de Nuptiis, qui absque titulo inc. « Nuptiae in quibus Christus et munerator, et conviva decubuit, etc. » Des. « Itaque illi desiccati sunt et aruerunt ; nos vero comedimus, et bibimus, et refecti sumus per ipsum Jesum Christum, qui vivit cum Patre, et cum Spiritu sancto in saecula saeculorum. Amen. » Hunc sermonem, in quo Augustinus tuetur adversus Manichaeos, vere Christum instituisse conjugia, inter editos reperire non potui. Porro de bono Nuptiarum sermonem habuisse Augustinum constat ex ejusdem fragmento, quod ex Beda et Floro afferunt Maurini t. V oper., part. II, col. 1519 ; at nulla cum

9, f. 170, S. August. sermo ad Competentes et Cathecumenos, et usq. ad f. 175, sequuntur alii sermones, qui tribuuntur in hoc codice S. Augustino.

10, f. 175, S. Hierony. sermo de Exodo in Vig. Paschae.

11, f. 177, S. Basilii Instituta monachorum, Rufino interprete.

12, f. 200, S. August. sermo de Resurrectione.

Codex mihi videtur antiquissimus, et conferendi sunt sermones horum Patrum cum editis eorumdem.

Ex his verbis tria pro nostra sententia colligimus : primum, Besutium S. Ambrosii nomine unum Mediolanensem Ambrosium intellexisse ; eo enim nomine simpliciter utitur etiam num. 6, ubi certe ad Mediolanensem respexit ; deinde, sermones hos nostros ut S. doctoris germanos fetus habuisse, alias notasset ; nam quod spurium ac subditum opus ei visum est, constanter notavit, ut num. 6 et 9 ; postremo, sermones omnes quos hic codex exhibet SS. Patribus tribuisse, et inter illos nonnullos putasse ineditos inveniri ; etenim postremis verbis, ut eos sermones conferant, ad edita SS. Patrum, et non ad aliorum scripta lectores amandat. In hoc syllabo is quidem sermo desit, qui secundo loco hic typis vulgatur. Ille cum brevissimus sit, et in calce paginae positus viri eminentissimi diligentiam fugit ; potius enim continuatio primi, quam alter sermo primo intuito videtur.

(c) Pag. 174 et seqq.

illo est nostri consensus. Hic sermo ægre legitur in codice tum evanidis vetustate, et sorde obductis characteribus, cum in oris circumquaque carie detrita pagella. Fol. 2 recto, sequuntur ejusdem S. Augustini libri 13 Confessionum, quorum titulus ita est ad calcem folii 1 versi: « Incp. libri Confessionum ejusdem S. Augustini. » Hoc opus non est distinctum in capita, et uberem a Maurinorum editione præstat variantium segetem pro nova excudenda. Fol. 79 verso: INCP. S. AMBROSI SERMO DE CARITATE EX LECTIONE S̄CI PAULI APOSTOLI CONTRA MALOS, QUI BONIS INVIDENT, qui sermo hic tertio lobo vulgatur. Fol. 81 recto, S. Hieronymi epitaphium sanctæ Paulæ cum epigrapho: « Incp. epitafium (sic) sanctæ Paulæ a beato Hieronymo p̄bo factum. » Ejusdem in fine titulus sepulcri legitur litteris uncialibus, et ad illam formam elaboratis, quam vulgo lapides retinent, conscriptus, in quo mortua dicitur Paula, *Honorio Augusto vi et Aristhenito consulib.*, non *Arestenio*, ut in edit. oper. S. Hieronymi habetur Mariani Victoris, nec *Aristæneto*, ut Parisiensis editio tom. IV, col. 669, et Veronensis tom. I, col. 689, retinent. Fol. 88 recto: INCP. SERMO S. AMBROSI DE PERFECTO, qui primus in ordine nunc prodiit in lucem. Fol. cit. verso: INCP. EJUSDEM ADVERSUS EOS QUI DICUNT, POSSESSIONEM NON DISTRAHENDAM, SED FRUCTIBUS MISERICORDIAM FACIENDAM, qui sermo secundum in his foliis sibi vindicat locum. Fol. 89 recto: Joannis Cassiani collationes 7 Patrum Thebaidis, quarum in fronte legitur: « Hæc insunt in hoc codice collationes septem, id est, abbatis Chæremonis de perfectione, ejusdem de castitate, ejusdem de protectione Dei; abbatis Nestoritidis de spiritali scientia, ejusdem de charismatibus divinis; abbatis Joseph de amicitia, ejusdem de definiendo. » Singulis collationibus capitulorum tituli sunt inscripti, et primo loco ponitur præfatio ad Honoratum et Eucherium, qui tamen non nominantur in codice. Exstant vulgatæ a num. 11 ad 17 in edit. Romana anni 1611 formis excusa cameræ apostolicæ. Fol. 129 recto, incipiunt sermones prima manu S. Maximo Taurinensi, secunda manu S. Ambrosio tributi, et denuo recentiori scriptura S. Maximo restituti, quos index titulorum præcedit, in quo, ut jam notavimus, septuaginta quatuor tituli recensentur; et iterato num. 13, tres et septuaginta numerantur. Ex eo tres et sexaginta priores titulos excerpit P. Brunus S. Maximi editor, et, ut supra innui, pag. 174 in notitiis præviis vulgavit, dum de codicibus agit, quibus in sua editione adornanda usus est. Hoc vero ordine, et hisce titulis in corpore codicis ii sermones habentur. Fol. 129 verso, 1: « Incp. sermo de natale s̄rum Petri et Pauli apostolorum. » Editus est apud S. Maximum Romæ excusum an. 1784, col. 229. Fol. 130 recto, II: « Incp. de eorum natale. » Edit. ubi supra, col. 573. Fol. cit. verso, III: « Incp. de margarita Evangelii. » Edit. ubi supra, col. 389. Fol. 131 recto, IV: « Incp. de natale S. Laurenti. » Edit. ubi supra, col. 579. Fol. cit. verso, V: « Incp. de natale S. Joannis

A Baptistæ. » Edit. ubi supra, in append. col. 41. Fol. 132 recto, VI: « Incp. alium (sic) de natale ejusdem. » Edit. apud S. Ambrosium inter spuria col. 570. Fol. cit. verso, VII: « Incp. de Natale SS. Petri et Pauli apostolorum. » Edit. apud S. Maximum, col. 577. Fol. 133 recto, VIII: « Incp. de natale S. Cypriani episcopi. » Edit. ubi supra, col. 255. Fol. cit. in calce, IX: « Item sequentia de eodem sermone. » Edit. ubi supra, col. 595. Fol. cit. verso, X: « Incp. de passione vel natali sanctorum, id est, Octavi, Adventi et Solutoris Taurinis. » Edit. ubi supra, col. 261. Fol. 134 recto, XI: « Incp. de gratia Baptismi. » Edit. ubi supra, col. 617. Fol. cit. verso, XII: « Item de natali martyrum. » Edit. ubi supra, col. 617. Fol. 135 recto, XIII: « Incp. de natali SS. Canti, Cantiani et Cantianillæ. » Edit. ubi supra, col. 615. Fol. cit. verso, XIII: « Item de natali sanctorum. » Edit. ubi supra, col. 621. Fol. 136 recto, XV: « Incp. de eo quod scriptum est in Actibus apostolorum: *Erant eis omnia communia* (sic), et de Cain, et de Annania (sic). » Edit. ubi supra, col. 429. Fol. cit. verso, XVI: « Incp. sequentia de avaritia, et de Anania. » Edit. ubi supra, col. 323. Fol. 137 recto, XVII: « Incp. exhortatio ad plebem, et de eo quod scriptum est in Evangelio: *Sicut fulgur de sub celo; ita erit adventus filii hominis; et de duobus in lecto uno.* » Edit. ubi supra, col. 5. Fol. 138 recto, XVIII: « Incp. de sequentia. » Edit. ubi supra, col. 9. Fol. cit. verso, XIII: « Incp. de hospitalitate. » Edit. ubi supra, col. 645. Fol. 139 recto, XX: « Incp. de eleemosynis, et ubi sedit Dominus Jesus super puteum Samaritæ. » Edit. ubi supra, col. 325. Fol. cit. verso, XXI: « Præfatio vel increpatio ad plebem. » Edit. in append. tom. V oper. S. Augustini, num. 87. Fol. 140 recto, XXII: « Incp. de grano synapis, et de S. Laurentio martyre. » Edit. apud S. Maximum, col. 36. Fol. cit. verso, XXIII: « Sequentia de grano sinapis superiore. » Edit. ubi supra, col. 365. Fol. 141 recto, XXIII: « Incp. de id (sic) quod scriptum est: *Reddite quæ Dei sunt Deo*, et de militantibus. » Edit. ubi supra, col. 375. Fol. 142 recto, XXV: « Incp. de eodem sequentia. » Edit. ubi supra, col. 347. Fol. cit. verso, XXVI: « Incp. de eo (deest) quod propheta ait ad filios, scilicet: *Caupones uestri miscunt aquam vino.* » Edit. ubi supra, col. 339. Fol. 143 recto, XXVII: « Incp. de psalmo XXI, et de passione Domini. » Edit. ubi supra, col. 137. Fol. 144 recto, XXVIII: « Incp. de defectione lunæ. » Edit. ubi supra, col. 333. Fol. cit. verso, XXVIII: « Item de sequentia ejusdem. » Edit. ubi supra, col. 337. Fol. 145 recto, XXX: « Incp. de eo quod scriptum est in Evangelio, dicente Domino: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam diuitem intrare in regno cælorum.* » Edit. ubi supra, col. 385. Fol. cit. verso, XXXI: « Incp. de eo quod scriptum est: *Simile est regnum Dei fermento.* » Edit. ubi supra, col. 369. Fol. 146 recto, XXXII: « Incp. de hospitalitate in Evangelio. » Edit. ubi supra, col. 351. Fol. 147 recto, XXXIII: « Incp. de jejunis (sic solita crasi) in initio Quadragesimæ. »

Edit. ubi sup., col. 467. Fol. 148 recto, xxxiiii : A
 « Item sequentia, et tempore ieiuniorum non luxu-
 riantum. » Edit. ubi sup., col. 457. Fol. cit. verso,
 xxxv : « Incip. de die sancto Paschal, et de cruce
 Domini. » Edit. ubi sup., col. 454. Fol. 149 verso,
 xxxvi : « Item de cruce et de resurrectione Domini. »
 Edit. ubi sup., col. 453. Fol. 150 recto, xxxvii :
 « Incip. sequentia de sepulchro Domini Salvatoris. »
 Edit. apud S. Ambrosium sub num. 83 Rom. editio-
 nis. Fol. cit. verso, xxxviii : « Incip. de Pentecosten
 (sic), et de psalmo centesimo nono. » Edit. inter S.
 Maximi opera, col. 497. Fol. 151 recto, xxxviii :
 « Incip. de eo quod scriptum est in Evangelio : *Vulpes
 foveas habent, et reliqua.* » Edit. ubi sup., col. 379.
 Fol. 152 recto, xl : « Increpatio ad plebem, et de eo
 quod scriptum est in Evangelio : *Qui habet, dabitur* B
ei; et cantavimus vobis, et non saltastis. » Edit. ubi
 sup., col. 661. Fol. cit. verso, xli : « Incip. ubi Deus
 sabbato manum aridam curavit. » Edit. ubi sup.,
 col. 383. Fol. 153 verso, xlii : « Incip. de Penteco-
 sten (sic). » Edit. ubi sup., col. 491. Fol. 154 recto,
 xliii : « Incip. de die sanctae Ephyfaniae (sic). »
 Edit. ubi sup., col. 413. Fol. cit. verso, xliiii : « Item
 de die Ephyfaniorum (sic), et de Evangelio, ubi Do-
 minus baptizatus est, et de psalmo xxviii. » Edit.
 ubi sup., col. 241. Fol. 155 recto, xlvi : Incip. de
 eo quod scriptum est in Evangelio : *Hominis cuius-*
dam divitis fructus uberes ager adtulit. » Edit. inter S.
 Basilii opera hom. 6, tom. II, pag. 43, a qua tamen
 multas hic nostri codicis sermo variantes habet. Fol.
 158 recto, xlvi : « Incip. de eo quod scriptum est : C
Quis major est in regno caelorum? » Edit. apud S.
 Maximum, col. 285. Fol. cit. verso, xlvii : « Incip.
 de duabus nauticulis in Evangelio. » Edit. ubi sup.,
 col. 639. Fol. 159 verso, xlviii : « Incip. de ieiuniis
 vel sancta Quadragesima. » Edit. ubi sup., col. 461.
 Fol. 160 recto, xlviii : « Incip. de ieiunio Domini in
 deserto, et quod non in solo pane vivit homo. » Edit.
 ubi sup., col. 433. Fol. 161 recto, l : « Item sequen-
 tia de ieiuniis Quadragesimæ. » Edit. ubi sup., col.
 465. Fol. cit. verso, li : « Incip. de Pascha. » Edit.
 ubi sup., col. 479. Fol. 162 verso, lii : « Item se-
 quentia de sanctum (sic) Paschae. » Edit. ubi sup.,
 col. 484. Fol. cit., liii : « Item sequentia. » Edit. ubi
 sup., col. 485. Fol. 163 recto, liv : « Incip. de Pen-
 tecosten (sic). » Edit. ubi sup., col. 487. Fol. 164
 recto, lv : « Incip. de accusato Domino apud Pila- D
 tum, et de Susanna. » Edit. ubi sup., col. 141. Fol.
 cit. verso, lvi : « Item sequentia. » Edit. ubi sup.,
 col. 143. Fol. 165 verso, lvii : « Incip. de natale
 Domini. » Edit. ubi sup., col. 403. Fol. 166 recto,
 lviii : « Incip. de kalendis Januariis. » Edit. ubi
 sup., col. 409. Fol. cit. verso, lviii : « Incip. tracta-
 tus de Ephyfania (sic). » Edit. ubi sup., col. 428. Fol.

167 recto, lx : « Incip. post Ephyfania dictum (sic). »
 Edit. inter S. Ambrosii sermones in append. rejectos
 serm. 11, col. 502. Fol. cit. verso, lxi : « Incip. de
 sancta Quadragesima. » Edit. apud S. Maximum,
 col. 109. Fol. 168 verso, lxii : « Incip. sermo S. Au-
 gustini de id (sic) quod scriptum est : *Hic est dies,
 quem fecit Dominus, exsulemus, et iucundemur in*
eo. » Edit. apud Lovanienses tom. X oper. S. Au-
 gustini, serm. 89, col. 560. Fol. 169 recto, lxiii :
 « Incip. sermo S. Hieronymi de Exod. in Quadrage-
 sima ante Pascha. » Edit. a Vallarsio in append.
 tom. XI, col. 210, editionis Veronensis. Sub hoc ser-
 mone aliisque infra notandis usque ad fol. 176 latet
 Plinianum Historiæ naturalis fragmentum, iisdem
 spatiosis litteris exaratum, quibus in Vaticano pa-
 limsesto politicum opus M. Tulli scriptum fuisse con-
 spicimus (a). Fol. sup. cit. 169 verso, lxiii : « Incip.
 sermo S. Augustini ad competentes et catechume-
 nos, » qui incipit : « Audiant catechumeni, audiant
 omnes, omnes timeant, nemo contemnat; sit mihi in
 consolatione uester auditus, » etc. An hic sermo
 anecdotus sit, pronuntiare non audeo; idem dic de
 illis, quorum infra initia referam. Fol. 170 verso,
 lxv : « Item eiusdem sermo de remissione peccato-
 rum; » quem primo ex hoc codice eruerunt Maurini,
 et fide eidem codici prorsus adhibita, inter genuina
 opera S. Augustini ediderunt tom. V, part. 1, col.
 572. Fol. 171 verso, lxvi : « Incip. alius eiusdem de
 missas cotidianas (sic), » qui incipit : « Congregatio
 beatitudinis uestre FF. KK. facit nos nimio gaudio
 esse repletos, sed quia pauet pectus catenis corporis
 obligatum, non possum dicere, quantum splendor
 animi uestri delectat audire; tamen adgredior, » etc.
 Fol. 172 recto, lxvii. « Incip. de decimis sermo
 eiusdem. » Edit. in append. tom. V, col. 460, a quo
 tamen differt in nonnullis. Fol. 173 recto, lxviii :
 « Item alium (sic) de sancto Heliseo (sic); » cuius
 initium est : « Dulcis insonuit auribus nostris nuper
 recitata libertas, dum saevit inter nos amara captivi-
 tas, » etc. Fol. 174 recto, lxviii : « Incip. alium (sic)
 de loco (deest), ubi beatus Petrus in mari tempesta-
 tem sustinuit in navi. » En prima verba : « Nutritos
 hyrundo pullos suos, cum volandi arte disponit, pau-
 lulum quidem in aere dimittit, quibus tamen ipsa
 vicina est, ne forte decidant trepidando adhuc in-
 firmi volando, » etc. Fol. cit. verso, lxx : « Incip.
 sermo S. Hieronymi de Exodo in uigilia Paschae. »
 Edit. inter supposititia S. Augustini scripta in
 append. tom. V, et apud Vallarsium inter spuria
 tom. XI oper. S. Hieronymi, col. 212. Fol. 175
 verso, lxxi : « Incip. eiusdem in die dominica Pas-
 chae. » Edit. ubi sup., col. 200. Fol. 176 verso,
 lxxii : « Incip. eiusdem S. Hieronymi in die Dominica
 Paschae. » Edit. ubi supra, col. 215. Fol. 177

(a) Plinii hoc fragmentum in Sessoriano quater-
 nione integro scriptum ad libb. xxiv et xxv *Hist. na-*
turalis pertinet. Illud quamvis editum, tamen in Ses-
 sorianis anecdotis aliquando proferam. Non enim de-
 spero fore post Hermolai Barbari, Arduini, aliorum-

que præstantissimorum virorum conatus, qui pleraque
 menda ab hoc Pliniano opere ex vitiosissimis codi-
 cibus eruto longa operosaque cura sustulerunt, et
 mihi hujus vetustissimi palimpsesti auctoritate alia
 nonnulla expungere fortasse licere.

recto, occurrunt S. Basilii Magni Instituta monachorum, quæ in tom. II oper. edit. Parisien. an. 1730 a col. 327 edita sunt, quæque hoc titulo præsignantur in codice: « Instituta monachorum sancti Basilii (sic) episcopi Caesariensis Cappadociae in Christo. Prologus sancti Rufini præbyteri. » Miror cl. Fontaninum, quamvis hunc codicem vidisset, haud tamen animadvertisse Rufinum sanctum appellari; quod quidem alias notasset in finæ suæ Historiæ Aquileiensis, cujus in postremo paragrapho Rufini laudes recensuit, et de illo ut de sancto monuit scripturum fore Bollandum. Demum fol. 200 recto, LXXIII, est sermo, qui inscribitur: « Incip. sermo sancti Augustini de resurrectione. » Hunc sermonem, qui olim inter S. Fulgentii scripta recensebatur, Benedictini editores oper. S. Augustini hujus nostri et alterius codicis auctoritate innixi Fulgentio abjudicarunt, et inter genuinos fetus Augustini vulgarunt tom. V, part. 1, col. 1024. Hic sermo mancus est in codice, qui duabus integris pagellis mutilus est, quibus non modo hujus sermonis amisit postrema verba, verum etiam alterius ejusdem S. Augustini sermonis, qui nostri codicis esset LXXIII, prorsus fecit jacturam, cujus titulus adhuc in indice fol. 129 recto, sic legitur: « Item ejusdem in capite libri sermo de versiculo psalmi undecimi: Tu, Domine, servabis nos, et custodies nos a generatione ista usque in æternum. »

IX. *Conjecturæ de Ambrosianorum sermonum ætate, et tempore quo habiti sunt.* — Sed misso codice ad Ambrosianos sermones redeundum est. Fieri enim non potest ut ab illis recedam, priusquam de tempore, quo habiti sunt, quæstionem saltem attingam. Porro jam auctore cognito, sermonum quoque ætas comperta est. Nihilominus de anno quo habiti sunt, nihil certi habeo: et si quid conjecturis, quarum tamen iudicium integrum volo esse penes lectorem, liceat indulgere, illos anno 389 haud multo antiquiores arbitror. Cum enim in eisdem mentio tum ecclesiastici cantus, cum psalmodiarum, hymnorum et vigiliarum, quam disciplinam Mediolani S. Ambrosius anno 386 circiter instituerat, nec semel nec obscure fiat (a); ante illud tempus hos sermones scriptos fuisse, dicendum non est. Et hæc conjectura inde fortassis confirmari potest, quod in tertio sermone multa habeantur, quæ ut alibi prænotasse memini, difficillimis Justinæ persecutionis temporibus apprimè convenire videntur; quæ quidem Ariatorum impunita vexatio compressa est ante annum 389 quo Valentinianus Junior una cum Theodosio, extincto Maximo tyranno, Mediolanum reversus est. Quod autem hi tres sermones eodem anno habiti sint, ex eorum nexu colligationeque patet. Quoto vero anni tempore iidem illi assignandi sint, multo minoris difficultatis res est. Dubitari enim vix po-

test, eosdem Ambrosium habuisse feriis Paschali-
bus. Enim vero quod dicit primo sermone, eos allo-
qui, qui Deo ipsa devotionis professione jam pro-
ximi deputati sunt cælo (b); et clarius in tertio, qui
pompis et mundi voluntatibus abjectis, meliori con-
cursu ad cælum transitum fecerant, quique ab omni
facie contagionis antiquæ per regenerationem salu-
taris lavacri purgati, et per baptismum mortui nata-
libus mundi, nobilitati per gratiam nati sunt cælo (c):
id quidem significare videtur, verba ad plebem fieri,
quæ jam baptismum, ad quod non nisi in pervi-
gilio Paschæ admittebatur, receperat. Huc etiam
addi potest, illic S. doctorem de ineffabili Incarna-
tionis mysterio clarissime loqui (d), quod studiosis-
sime tunc temporis nondum baptizatis celabant an-
tistites; simulque explicari accepti jam sacramenti
baptismatis effectus (e); atque auditores hortari, ne
cum sæculo, cui in die redemptionis, id est baptis-
matis, quo consignati fuerant Spiritui sancto, vale
dixerant, ullam in posterum societatem inirent,
quia veterem hominem spoliati et Christo commor-
tui, eo scilicet die novum hominem induti, cum
ipso revixerant (f). Verum si quis id non satis clare
ex prioris sermonis contextu evinci putat, eo quod
relata verba ad catechumenos et competentes com-
mode referri queant, ei non obsistam; et si in hac
sententia primum sermonem ac alterum ad præce-
dentem Quadragesimam; qua quotidiano sermone
catechumenos et competentes docebat Ambrosius,
remittere malit, non repugnabo. Haud me latet S.
Ambrosium baptizandos ad terrestrium rerum con-
temptum præcipue adhortatum fuisse: sed æque
scio, illos post susceptum baptismum in iisdem mora-
libus præceptis, quæ se docente jam didicerant, novis
concionibus confirmasse. Profecto sermones, qui-
bus constant libri *de Fuga sæculi*, et *de Jacob et
Vita beata*, ubi potissimum de hujus mundi rebus
abdicandis agitur, ad recens baptizatos habuit Am-
brosius, ut scite eruditi Maurini demonstrant (g).

X. *De horum sermonum doctrina.* — Non est vero
cur, qui nunc prodeunt, sermones laudem; nam ipsi
se, ut auguror, eruditis piisque lectoribus commen-
dabunt. Quod autem in eorum præsertim primo ac
secundo Ambrosius evangelicis verbis doceat, Chri-
stianorum esse omnia sua bona relinquere, et pro
Christo pauperibus distribuere, atque sese prorsus
divinæ providentiæ committere; non ita strictè in-
telligendum est, ac si præceptum illud absque dis-
pendio æternæ salutis a quovis præteriri non possit;
sed ab eo observari et adimpleri illud quidem oportere,
qui ad supremum gradum evangelicæ perfec-
tionis pervenire contendat. Profecto nullus, quidquid
heterodoxi neoterici blaterent, hanc distinctionem
antiquissimam, et in Ambrosianis scriptis reperiri, ibi
inficias, qui saltem legerit cap. 11, lib. 1 de Officiis,

(a) Serm. 1, § 5, et Serm. 3, § 11.

(b) Ibid., § 1.

(c) Serm. 3, §§ 4, 6 et 10.

(d) Ibid., §§ 3, 4 et 10.

(e) Ibid., §§ 9 et 10.

(f) Ibid., §§ modo citat.

(g) In admonitionib. præviis.

ubi apertissime ait (a): « Officium autem omne aut *medium*, aut *perfectum* est, quod æque Scripturarum auctoritate probare possumus. Habemus etenim in Evangelio dixisse Dominum: *Si vis in vitam æternam venire, serva mandata. Dixit ille: Quæ? Jesus autem dixit illi: Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices: honora patrem et matrem: et diliges proximum tuum sicut te ipsum (Matth. xix, 17, 18, 19). Hæc sunt media officia, quibus aliquid deest. Denique dicit illi adolescens: Omnia hæc custodivi a juventute mea, quid adhuc mihi deest? Ait illi Jesus: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia bona tua, et da pauperibus: et habebis thesaurum in cælo, et veni sequere me (Ibid., 20 et 21).... Hoc est igitur perfectum officium.* » Media igitur præcepta christicolis omnibus ut adimpleant, perfectionis tantum studiosioribus præcepta *perfecta* ut amplectantur, suadet Ambrosius. Quæ ut ita sint, idem Ambrosius in primo sermone declarat, dicens quod « Dominus in Evangelio perfectis et consummatis nolens esse consultum, omnia quæ possiderent vendi censuit et inpendi (b). » Non ergo omnibus, sed *perfectis* duntaxat et *consummatis* Dominus suas omnes facultates vendere et in pauperes erogare mandavit. Et hæc satis dicta ad obstruendum hæreticorum, incredulorum ac pseudo-politicorum os, qui etiam hac nostra miserrima ætate, ob rigida ethices Christianæ dogmata a Patribus summo consensu tradita, quæ nulla adhibita distinctione ad cunctos fideles necessario extendi dicunt, tam false quam impie nostram sanctissimam religionem *antisocialem* esse pronuntiant (c).

XI. De partitione, et notis editoris. — Unum adhuc

(a) Serm. 1, § 4.

(b) Tom. III, col. 13, num. 36 et 37.

(c) Ita Barbeyracus et Gibbonius doctrinæ morali SS. Patrum insultant, quorum nuperrime instauravit errores opus cui titulus: *Du jésuitisme ancien et moderne. Œuvres politiques de M. de Pradt, ancien*

A est quod paucis verbis attingam, nimirum quod in his vulgandis sermonibus præstiti. Eorum enim textus in codice continuata oratione ad finem usque pervenit, et nullam idcirco paragraphorum distinctionem exhibet; quam tamen, cum ego a majoribus nostris, invitis etiam codicibus, frequentatam viderim, hujusmodi morem retinendum esse censui, præsertim in legentium commoditatem. Reficitur quippe lectoris animus, ut sicubi Augustinus ait, de via fessus novo titulo, sicut animus viatoris hospitio. Recte igitur Rutilius C. Novatianus cecinit, ad Venerium Rufum scribens, in suo *Itiner.* (d).

Intervalla viæ fessis præstare videtur

Qui notat in scriptis millia crebra lapis.

B Sermonum autem textui nonnulla scholia subjicio, quæ prima ad codicis varietatem, ad ejusdem emendationem, ad grammaticam et palæographiam pertinent; aliaque deinde propono, ut quæ loca parallela in Ambrosianis scriptis reperiantur fere intento digito monstrem; nec postremo notas biblicas comparativas, cum iisdem sacræ Scripturæ locis omitto, quibus Ambrosius in suis hucusque vulgatis operibus utitur, aut, si illis careant Ambrosiana scripta, cæteri usi sunt Patres, qui vel Ambrosio suppres, vel haud procul ab Ambrosiana ætate floruerunt; adeo ut ex his omnibus tam intrinsecis argumentis, nimirum ex summo cum Ambrosianis scriptis consensu, quam extrinsecis, ex auctoritate scilicet et præstantia codicis, hos sermones Ambrosii Mediolanensis episcopi fetus esse genuinos, quisque compertum habeat, atque exploratum. Sed iis prælibatis, candidus et eruditus lector judicet; nam ecce sermones.

archevêque de Malines, Troias. Edit. Paris, 1828. Vide, si liceat, caput 5, De la modification de l'action du christianisme par la civilisation, pag. 48 et seqq. Hic liber multis sacrilegis futilibusque sententiis re-fertus est, quas hic operosius confutare non est.

(d) Lib. II, dist. 4.

SANCTI AMBROSII

MEDIOLANENSIS EPISCOPI

TRES SERMONES

SERMO PRIMUS.

DE PERFECTO.

1. Domini nostri JESU CHRISTI caeleste præceptum

* Notandum est *Ambrosii* vocabulum constanter in cod. cum una *i* scriptum vetusta orthographia.

* Una tantum diphthongo *ae* utitur librarius noster, quam absque nexu scribit more veterum. De hujus diphthongi antiquitate late agunt Salmasius epist. ad Sarrav., Conringius cens. dipl. Lindav. p. 316, et Casleius Bib. Britann. t. V, p. 325. — Hanc orthographiam in edendo textu sequemur, ne manuscriptum propria specie fraudemus; minime vero in notis, nisi cum Sessorianus ille citabitur codex. EDIT.

* In nova Latina Vulgata omittitur omnia post *Vendite*; sed Ambrosius tum Veteris, cum Novi Testa-

D est sacratissimis euangelicis apicibus * adnotatum:

* Vendite omnia quæ ¹ possidetis, et date elemosynam ^d (*Luc. XII, 33*). Praesens sermo caret am-

* Hujusmodi intellectio haud infrequens est in Ambrosianis scriptis. Legatur, ex. gr., lib. III Hexaem., cap. 13, pa. 53. Venetæ edit., qua utor, an. 1748.

^d Cod. *elemosyna*; fortasse superaddita fuit ultima a lineola pro *m*, ut frequenter veteres amanuenses usi sunt, sed modo non apparet: seu mavis prorsus *m* est omissa veterum more, qui *m* finalem elidebant: cujusmodi exempla in antiquis mss. non desunt, nec in hoc ipso codice desiderantur. Infra tamen recte scribitur *elemosynam*; at constanter cum una *e*.

menti versionem usurpat, quæ a nostra haud paulum recedit. Porro Ambrosius dum locum parallelum

bagibus, et nihil relinquit incertum aut obscuritate perplexum: ubi aperta ueritate distractio possessionis indicitur, et pretii ^a praerogatio ^b non tacetur ¹. « Vendite, inquit, omnia quae possidetis, et date elemosynam ². » Occupatos caelestibus officiis mundanae possessionis cura ^c molestiaque non patitur implicari ^d; et Deo ipsa deuotionis professione iam proximos, uel potius mentis sinceritate ^e Christo coniunctos ^f cura sollicitudineque ^g saecularis possessionis absoluit; omnem operis tui cursum omnemque cogitationis tuae motum eripit mundo, quem deputare dignatus est caelo ^h. Inde namque est et illud ⁱ quod aperte mandat ^j: « Nolite cogitare, dicentes: Quid

^a Codex praetii cum diphthongo, quam expungere mallem, cum grammatici in hac uoce illam prorsus excludant.

^b Praerogatio, seu a prae et erogatio, id est diligens conlatio, seu potius a uerbo praerogare pro ante aliquid facere, juxta illud Suetoni in Aug. c. 53, praerogare sententias, et Ulpiani *sed addes ff. loc. et cond.*, ubi praerogare pensionem. Reapse Ulpiani aliorumque jurisconsultorum locutionibus non semel Ambrosius utitur, ut saepe ipsi nos monuerunt Maurini, et saltem uidere est in notis t. II, p. 386 et t. III, p. 917. Eadem dic de uoce supra recitata distractio, quae aequae iuridica est pro uenditio. Ulpian. ff. 14, 3, 5, a med., et 2, 15, 8, cir. med.

^c Cod. curam, manifesto mendo.

^d Ita codex seruata praepositione in. De his aliisque similibus praepositionibus, quas semper, si pauca uerba ex ipias, retinet codex noster, uidesis apud Putschium orthographos ueteres.

^e In cod. sinceritatem. Sane littera m abundat.

^f Cod. coniunctus; sed coniunctos scribere malui; ita enim antecedentia uocabula casu accusandi occupatos... proximos prorsus postulare uidentur. Litteras o et u passim in antiquis codd. immutatas, et conuersas inuenimus.

^g Cod. curam sollicitudinemque. In utraque uoce m expungere censui; nam plura immutanda forent, si illa retinerentur, prout jacent in codice. Etenim si quis codicis lectionem forte probare mauult, legat oportet: et Deo ipsa deuotionis professione iam proximus, uel potius mentis sinceritate Christo coniunctus allegat Matth. xix, 21, constanter post uende addit omnia, etsi etiam ibidem hac uoce careat nostra uulgata. Ita sane legere est lib. i de Abrah., cap. 3, pag. 12; de Nabuth. Jezrael, cap. 14, pag. 58; in ps. cxviii serm. 7, 9; lib. vii in Lucam, 196, et alibi. Quod attinet ad illud Lucae modo cit., observandum est quod in Ambrosianis operibus hactenus editis minime occurrit; quare eo testimonio, aliisque infra laudandis, Ambrosii uersio ditari potest, quam una cum caeteris SS. Patrum uersionibus collegit cl. Sibatier, et in scholiis suae ueterum biblicorum Collectionis summa utilitate ac labore congegit. Profecto hanc pretiosissimam collectionem plus quadringentis uersiculis supplet, et auget Sessorianus codex antiquissimus, quem Deo fauente quantocius uulgaturi sumus.

^h En Ambrosii de perfectione sententiam, quam ipse secutus temporalia bona sua omnia abdicauit, et uel egenis distribuit, uel tribuit Ecclesiae; ut ex eiusdem Vita ex: loratum est, ac undique ex eius scriptis promicat. Siquidem haec enim est, scribit lib. i de excessu Satyr., n. 60, summa iustitia, uendere quae habes, et conferre pauperibus. Qui enim dispersit, dedit pauperibus, iustitia eius manet in aeternum (Ps. cxl, 9): ergo dispensatores nos, non haeredes reliquit; nam haereditas successoribus quaeritur, dispensatio pauperibus obligatur. Consonat sibi S. doctor epist. 7, pag. 15,

edemus ^k, aut quid uestiemur (Matth. vi, 31) ^l? Et nolite cogitare de crastino ^m (Ibid., 34). » Ut ea quae demandauerat, remotis omnibus cogitationis angoribus, impleri ⁿ facile potuissent: « Vendite, inquit, omnia quae possidetis, et date elemosynam. » Amputauit omnem callidae cupiditatis excusationem, qui nihil relinqui cogitare iubet in crastinum, qui praecipit praerogari ^o omnem substantiae quantitatem ^p.

II. Sed praemissa repetamus disputationem ^q conlustranda ^r. « Nolite, inquit, cogitare, dicentes: Quid edemus, aut quid uestiemur? Haec enim nationes ^s quaerunt. Scit autem Pater uester caelestis, quia horum omnium indigetis ^t (Ibid. 32). » Cogitatio difficulturam sollicitudinemque saecularis possessionis absoluit (subintellige uir perfectus), id est uincit, seu superat; quo sensu hoc uerbum absoluit usurpat Ambrosius in psal. xxxvii, 21, t. II: uerum ex lectione quam retinui magis sententia fluere uidebatur, ita ut absoluit pro liberat (scilicet Deus) positum sit, quomodo illud obtinet etiam in psal. xlv, 17.

^u Hic et infra Ambrosius, quamuis ad plures uerba faciat, singulariter pro suo more loquitur. Huiusmodi exempla haud raro in Ambrosianis scriptis occurrunt. Vid. lib. de Fuga saeculi vi, 33, t. I, etc.

^v Ita codex constanter pro illud.

^w Subintellige perfectis, id est perfectis injungit. Uerbum quidem demando pro injungo usurpat Livius t. V, 27 et VIII, 36. Uerum in hoc sermone, in quo haec uox infra recurrit et pro ualde mando uidetur adhibita, quo sensu ea usus est Suetonius in Neron. c. 35, in Aug. c. 10, et in Caes. c. 83.

^x Cod. edamus; scripsi tamen edemus, cum et inferius hanc lectionem codex retineat.

^y Ita codex per m, quam semper in hoc uocabulo scribit.

^z Vide supra not. f, p. 1 (Huius pag. not. ^b).

^{aa} Vox disputatio frequenter apud Ambrosium idem significat, quod tractatio, seu praedicatione evangelica: Ita editores Benedictini, t. II, p. 1040, not. d.

^{ab} Ita codex uetusta et quidem recta scriptura pro collustranda; λαβδανωμος enim proprium Afrorum fuit, teste Isidoro Orig. I. 32.

^{ac} Natio uiliori sensu e Graeca consuetudine. Vid. Suidam ad uocem ἄνθος.

t. III, ubi, Scriptum est, ait Matth. xix, 21, non ut didrachmi dimidium, si tamen uis perfectus esse Deo offeras: sed ut omnia tua vendas, et des pauperibus. Paria leges lib. i de Offic. cap. 30, 6; lib. de Vid. v, 27 et seqq., ac epist. 26, pag. 6, t. III.

^{ad} Eleemosynam passim commendat in suis concionibus Mediolanensis antistes, et praesertim in psal. cxviii serm. 8, 22; serm. 12, 24; lib. viii in Luc., 245 et seqq., t. II; atque epist. 2, 26, t. III.

^{ae} H. L., qui haud legitur in Ambrosio scriptis assertis, ita habet S. Cyprianus lib. de Orat. Dom., col. 210; de Oper. et Eleem., col. 240; et lib. iii, Testimonior., col. 307, additis tamen cum uulgata, aut quid bibemus, quae auctor. reg. cleric. apud Augustinum omittit, t. I, col. 39.

^{af} S. Augustinus Ambrosii nostri discipulus, quem ad sui magistri scripta saepe respexisse notant Maurini t. III oper. S. Ambr., col. 995, ita h. l. allegat lib. ii de Serm. Dom. in m., t. III, col. 222, et lib. de Mend., col. 437, nec non lib. cont. Adim., t. VIII, col. 115.

^{ag} Recole annotata supra pag. 1, not. 2 (Huius pag. not. ¹), et similia fere leges in psal. cxviii serm. 8, 9, et serm. 21, 18, t. II.

^{ah} Hoc testimonium, quo carent scripta Ambrosiana, ita reperitur citatum apud S. Cyprianum lib. de Or. Dom., col. 210 et lib. de Oper. et Eleem., col.

dentiae diuinae professionis in te perimit fidem : et dum metuis ^a, ne quit ^b desit in alterum diem, necesse est dubites de promissis ; manus deinde retrahis ab operibus iustis : atque ita fit, ut infirma cogitatione detentus, a bono opere desistas, et desistens a bono opere, religionis ac diuinum nomen amittas, et ipsa inbecillitatis ^c tuae perfidia ^d aethnicis incredulis comparatus ^e, incredulitatis detestabile nomen, et stultitiae uocabulum gentilitatis incurras ^f. Christianorum est enim spe fidissima futura cogitare ^g, et gentilium desperata, perfidia praesentia quaerere ^h, dicente Christo : « Nolite cogitare, dicentes : Quid edemus, aut quid uestiemur ? Haec enim gentes quaerunt. » Et adiecit : « Scit autem Pater uester caelestis, quia horum omnium indigetis. »

III. Condicionis ⁱ nostrae necessitatis ^k caelesti Patri ^l notitiam latere non posse diuinus sermo commonuit, et eius prouidentia procurationeque nobis omnia adponi ^m mandat ; si nos iustitiae operibus inhaerentes, et regni caelestis inquisitione detentos

^a Cod., *metuit*, sed *metuis* legendum verba sequentia in secunda persona *dubites ... retrahis ... desistas* planum faciunt.

^b Ita cod., fortassis quia sequitur *d*. Nimirum *t* ante *d* uno eodemque sono apud veteres efferebatur.

^c Ita per *n*.

^d Cod. hic et alibi in huiusmodi uocibus seruat *con*.

^e Codex *incurrat*, sed quidem mendose.

^f Ita cod. *ci* pro *ti*, cuiusmodi exempla et infra recurrunt, et antiqui codd. passim suppetunt.

^g In cod. *necessitatem* ; sed correxi *necessitatis* : ita enim sensus postulare videtur.

240, omissa tamen uoce *caelestis*, quam retinet apud Sabatier ms. Claromont. Notandum est infra in h. eodem l. legi *gentes* loco *nationes*, prout habet etiam auct. Oper. Imp. in Matth. homil. 16.

¹ Frequenter hac uoce utitur S. Ambrosius, ut culpam notet infidelitatis. Vide infra, et t. I, col. 659, n. 44, ac tom. III, col. 106, et 961, nn. 82 et 110.

² Haud absimilia sanctus antistes habet lib. de Isaac et Anima 1, 4; de interpell. David lib. II, c. 3, 12, t. I; in ps. xxxvi, 79, et xxxvii, 2, t. II; ac epist. 35, 14, t. III.

³ Confer in psalmis cit.

⁴ Viros perfectos nullis unquam saeculi perturbationibus compungi, nullis mundi cupiditatibus exagitari monet etiam Ambrosius lib. I de Jacob. 8, 35; lib. II, c. 6, 28; lib. II de Cain et Abel 2, 8; lib. de Fuga saec. iv, 17, t. I, atque lib. I de Officiis, 38, 200, t. III.

⁵ Ita Augustinus serm. 57, t. V, col. 337, et tract. 122 in Joan. xxii, col. 811, t. III, atque apud eumd. auctor. oper. Reg. Cleric. t. I, col. 39, addito tamen *haec ante omnia*. Ambrosius uero lib. I de Cain et Abel, 4, 12, t. I, habet : *Quaerite regnum Dei : et ecce omnia praesto sunt uobis* ; lib. VII in Luc., 130, t. II : *Quaerite regnum Dei : et haec omnia adjicientur uobis* ; sed in lib. de Exhort. uirginit. 9, 56, t. III : *et ecce omnia suppetent uobis*. Hac diuersitate lectionum, de qua non abs re fuerit hic quaedam notasse, nullus nostri sermonis Ambrosiani fidem labefactare contendat ; quia ut scite scribit Nat. Alexander (Hist. Eccles. saec. iv, p. 1, § 2, pag. 503) *ex operum S. Ambrosii lectione constat, eum non iisdem semper uerbis eisdem Scripturae sacrae locos laudasse*. Et re quidem uera, aiunt Maurini in praef. ad lib. de Sacram., col. 432, t. III, *cum sine magna praeparatione auctorem hunc nostrum dixisse non sit dubium, neuiquam sane mirum uideri, si Scripturam non semper suis, sed iis,*

A nulla aerumnarum praesentium sollicitudo compungat ¹, dicens : « Quaerite primum regnum Dei, et iustitiam eius ; et omnia adponentur uobis » (*Ibid.* 33). » Deditos iustitiae ac pietatis officiis, et caelestibus exercitationibus occupatos tutos facit de omnibus, et securos ; ut non auoceris a notitia genitoris, non a cognitione unigeniti distraharis, nec a dono sancti Spiritus professioneque desistas ; non aberres a meditatione praecepti, non ab spe promissi, non a fide crediti, non adilectione proximi, non a perfectione mandati ², de quo Moyses (*Deut.* vi, 6, 8) monet, ut cordi nostro semper insidat, semper conspectui adsistat, meditatione membrum omnibus uinculatum ³ sensibus nostris semper inhaereat ⁴. De hoc Dauid : « Cantabiles mihi erunt *semper* iustificationes tuae Domine » (*Psal.* cxviii, 54). » Et iterum : « In lege Domini fuit uoluntas eius, et in lege eius meditabitur die ac nocte » (*Psal.* I, 2). » Et alibi scribitum ⁵ est : « Non recedat liber legis huius de manu tua ; et mediteris in eo die ac nocte » (*Jos.* I, 8). » Similiter Apostolus hortatur et

^b Cod. *caelestis Patris*, sed emendandum prorsus fuit *caelesti Patri*.

ⁱ Ita cod. semper retinet praepositionem *ad*.

¹ Cod. *compugnat*, quae prorsus manifesta metathesis uidebatur pro *compungat*.

² In cod. *uinculatus*, sed *uinculatum* scribendum putavi, ut neutro *mandato* concordet.

³ Ita cod. per *b* ut infra recursitat, et in antiquis codd. frequenter occurrit. Vide apud Maium Cicer. antiqu. interpretem xv, 2, in Vatinius t. II, p. 185 edit. Rom. 1828.

C *quae illi ex tempore suggestit memoria, uerbis citauit*. Huic contrariam haud me latet Ansaldo tenuisse sententiam in opere, cui titulum fecit : *De authenticis sacrarum Scripturarum apud SS. Patres lectionibus*, et Veronae uulgauit an. 1747. Verum, nisi plures authenticas versiones biblicas eundem Patrem eodem tempore habuisse probetur, procul dubio si Ansaldo praedictio per omnia Patrum scripta a capite ad calcem crisis exerceatur, uix unum reperietur, quod ejusdem Patris genuinum fetum dicamus, cum uix unum reperiamus, quod constanter eisdem uerbis alleget eosdem sacrae Scripturae locos.

⁶ In simili sententia dicit Ambrosius lib. I de Abraham 2, 9, t. I, scribens : *Is qui Deum sequitur tutus semper est. Et ideo Deum praeferre debemus omnibus ; nec patriae contuitus, nec parentum filiorumque gratia, nec uxoris contemplatio nos reuocare debet ab executione praepceptorum caelestium ; quia Deus nobis omnia illa largitur, et potens est seruare, quae donat*. Conf. etiam lib. II, c. 5, 21, l. c.

⁷ Haec eadem fere occurrunt in psal. I, 30, et cxviii ; serm. 19, 31 et seq., quibus etiam in locis tum illo Deut. supra cit., cum Moysis auctoritate usus est S. doctor. Consule et in psal. xxxvi, 65, t. II.

⁸ Ita h. l. refert Ambrosius in ps. cxviii, serm. 7, 25, omissis tamen uerbis *semper* in medio, et *Domine* in fine, quae non ut ad Scripturae textum spectantia, sed ut argumento seruiat suo, hic mihi adjecisse uidetur ; uult enim sanctus antistes nos *semper* Dei legis meditationi vacare semperque in justificationibus delectari, quae cujus sint, cum ex detruncato psalmi uersiculo non appareat, addidit utique *Domine*.

⁹ Ad uerbum h. l. citat Ambrosius in psal. I, 30, t. II.

¹⁰ Ita antiqua uersio apud Sabat., praeter *ex ore tuo* loco *de manu tua*. At *de manu tua* habet Cassiodorus in psalm. vi, col. 29 quocum Ambrosium legisse hic sermo suadet.

monet, ad Timotheum scribens : « Haec meditare, in his esto : ut profectus tuus adpareat omnibus » (I *Timoth.* IV, 15). »

IV. Voluntas religiosi hominis caelestibus legibus detenta, et diuinae iustificationis meditationibus diebus ac noctibus occupata non habet uacuum tempus, quo saeculum cogitet, quo possessionem curet, exornet urbana praedia, rusticationis disciplinam excolat, redditus supputet, impensa discutiat ². Si enim istud arripuerit, illud deserit, secundum quod Dominicus sermo promisit : « Nemo ponens manum in aratrum (hoc est caelesti operationi, et Dominicae crucis signo ³) retro respiciens, aptus est in regno Dei ⁴ (*Lucæ IX, 62*). » Non enim potest utrumque peragere quod sibi inimicum est ratione, ueritate diuersum, et aemulum uoluntate. Hoc enim saeculum cogitat, illud caelum exoptat; hoc rationibus mundanis insistit, illud diuinis orationibus, et meditationibus uacat. Denique ut dicta rebus adprobem, et sermonis mei adsertionem operibus firmem, utar exemplo ⁵. Si tibi gestanti diuinum librum in manibus, et oculis apices carpenti pari ac legenti, diuinaque praecepta sensibus commendanti ⁶ rationum libri, uel comparatae possessionis tabulae forte tradantur, necesse est, ut abicias ⁷ librum diuinae legis, quem gestabas in mani-

² Parenthesim hic suis signis ausus sum designare, ut lectores de parenthesi certiores facerem, ne Ambrosiana explicatio cum sacro textu confunderetur.

³ Ita in cod. pro *commendanti*: etenim *n* ante *m* apud veteres orthographos sonabat ut *m*.

⁴ Ita codex cum una *i* manifesta crasi, et in antiquis codd. frequentata.

⁵ Ita cod. pro *delectu*, quam lectionem idcirco re-

⁶ Vulgata *manifestus sit* pro *adpareat*, et Vulgatae concinunt antiqua versio apud Sabat., atque Ambrosiastes. Graecus uero textus *φανερὰ ἢ ἐν πᾶσιν*, sed plures mss. delent *ἐν*.

⁷ Similia leguntur in psal. CXVIII, serm. 13. 7, ubi Davidicae perfectionis praeposito exemplo, sic de illo ait : *Non saecularibus animus traducebatur illecebris; non pecuniaria coacernandi patrimonii cupiditate flagrabat; non proferendi limitis excludendique finitimi anxius curarum aestus studio meditationis intentum reflectebat affectum: quidquid poterat temporis dies habere, hoc totum sola sibi in lege meditatio vindicabat.*

⁸ Id est uel proprie *crucis signo*, quem initio operationis cuiusque familiarissimum fuisse priscis Christianis passim SS. Patres testantur, uel forte *baptismati*, quo plebs Ambrosii nuper fuerat initiata, seu initianda mox erat. Sane *baptismum* nomine *sacramento crucis* Ambrosium appellasse in psal. CXVIII, serm. 13, 6, t. II, putant Maurini. Vide ibid. notam col. 546, et infra. Ambrosius ejus uerba hoc loco et alibi sacrae Scripturae uerbis iuxta suum morem intexit. Vid. saltem sup. cit. de Basilicis non tradend., et sparsim.

⁹ Ambrosius in psal. XLIII, 32, t. II, habet : *nemo mittens manum in aratrum respiciens retro, habilis est regno Dei*, et lib. VIII in Luc., n. 43, sic : *nemo mittens manum in aratrum, et respiciens retro, aptus est regno caelorum*. Si ergo primo loco pro *habilis*, ut in secundo *aptus* legatur, addito *et post aratrum*. uel si secundi loci in fine ultima uerba primi *regno Dei* pro *regno caelorum* ponantur, tertia nostri codicis ad uerbum Ambrosiana lectio consurgit.

¹⁰ Passim utitur exemplis Ambrosius, queis uel suam explanet, uel confirmet sententiam, ut saltem

bus, ut rationum saecularium scribita accipias perlegenda; atque ita fit, ut diuinis libris mundanas praeferens rationes, praecepti contemptor existas, quo crebris admonitionibus intimatur, ne liber manibus desit, ne corde eius meditatio conquiescat ⁶. Et ideo Dominus in Euangelio perfectis, et consummatis uolens esse consultum, omnia quae possiderent uendi censuit, et inpendi ⁷: nulla ut ratione ab eius possint dilectu ⁸ diuelli, uel meditatione auocari ⁹. Inde est quod necessitatem ipsam mortalium, id est uestitum, uictum et potum cogitari prohibuit: et a se omnia perficientibus promisit adponi ¹⁰; ut nulla necessitate, sicuti saepe iam dictum est, a commercio diuini operis retarderis; nulla ut te anni sterilitas turbet; nulla frugum inopia ariditasque camporum, nec olearum uinearumque fallentes fructus excrucient; non pecorum morientium damna concutiant ¹⁰.

V. Maneat libera inconcussaue deuotio, ut Dei sui et Domini Christi dilectione possessa hymnis resonet, orationibus uacet, ieiuniis ac uigiliis insistat ¹¹, et in propheticum illud canticum congrue et competenter abrumpat: « Ficus non afferet fructus, non erunt nascentia in uineis. Mentietur opus oliuae: campi non praestabunt escam. Deficient a pabulo oues: et non erunt in praeseptibus boues ¹². Ego autinui, utpote quae sapit antiquitatem, et ita aequere recte scripta in antiquis ac optimae notae codd. frequentissime occurrit. Profecto illam in palimsesto Tulliano de Republ. I. 35, p. 94, et in var. lect. Cicer. leg. 1, 6, legebat cl. Maius, qui etiam hac de re oper. cit. II, 32, n. a, p. 206, sapienter notabat: *Jam ne scripturas ejusmodi amanuensium arbitrio semper tribuamus, legendus est Aegroetius, qui differentias uerborum a de et di incipientium tradit* p. 2267.

videre est, si lubeat, in psal. CXVIII, serm. 8, 26, t. II; lib. de Myster. IX, 50, t. III.

⁶ Sanctum nostrum antistitem frequenter in suis concionibus assiduum sacrae Scripturae lectionem fidelibus commendasse recte notant Benedictini editores col. 474, t. II oper. Id quippe et nos supra animadvertimus, ac uix uolenti lib. II de Abrah., 5, 22, t. I, et in psal. praesertim I et CXVIII, perspectum erit omnino.

⁷ *Vendidit justus*, scribit Ambrosius in psal. CXVIII, serm. 21, 18, *facultates suas, dispensauit pauperibus, nihil sibi reliquit*. Recole dicta pag. 1, nul. 2 (Cod. 111, n. 1).

⁸ Paremententiam in hoc argumento versans habet S. doctor in cit. psal. serm. 10, 29. *Discamus, inquit, ergo et nos in lege meditari, non auocemur saecularibus illecebris, non occupemur impedimentis; sed semper ad legem Dei simus adtenti*. Conf. annotata supra pag. 4, not. 2, et pag. 5, not. 3 (Col. 114, n. 1, et *huj. pag. n. 1*).

⁹ Ambrosius illud Matth. VI, 33, expendens haud absimilia habet lib. VII in Luc., n. 130, t. II, ubi Dominus, ait, *nec ad praesens, nec in reliquum fidelibus ostendit gratiam defuturam; si modo qui diuina desiderant, terrena non querant. Indecorum quippe est homines curare de cibo, qui militant de regno, Novit rex quemadmodum familiam suam pascat, alat, uestiat*.

¹⁰ Conf. lib. I de Jacob et Vit. Beata, VII, 32, t. I, et in psal. CXVIII, serm. 8, 7, atque serm. 21, 18, tom. II.

¹¹ Legatur in psal. XLIII, 23, et CXVIII, serm. 7, 25-37, ubi similes dictiones, et sententiae sunt.

¹² Itidem Cyprianus epist. ad Demetriad., col. 222, exceptis *fructum loco fructus*, et *cibum pro escam*, atque bis addito *et*, scilicet *post fructum et ante campi*. Ambrosio nostro fauet Augustinus lib. XVIII de Civ. Dei, col. 515.

em in Domino exultabo, et gaudebo in Deo salu-
tari meo¹ (*Hab. III, 17, 18*). » Gaudet semper et
laetatur in Domino, qui mundanae possessionis oneribus abiectis, uel potius in fratrum inopia praerogatis, nec imminentibus, nec praesentibus plagis praestringitur. Non eum exactio tributaria necessitatis impulsat², non possessionis arua squalentia³ non arbusta cultorum desertione deformia: non eum sollicitat saena grandinis caedes⁴, non ubertas imbrum longa serenitate suspensa, non tempestatum uastitas crebra⁵: non ruina tectorum, non conciditio lanquentium ac morentium proximorum sollicitudo discruciat, non seruorum fuga, non furtum.

VI. In tuto sunt, omnia quae ad caelum translata sunt⁶; nulla calumnia inquietantur, nulla litepulsantur, nullo detrimento saeculari depereunt, quae caelo praemissa sunt, quae Deo custode seruantur, dicente Domino IESU CHRISTO: « Nolite uobis condere thesauros in terra, ubi tinea et aerugo exterminat⁷; et

¹ Ita cod. cum unica l, quam lectionem retinendam esse putavi, quia huiusmodi mihi aliae se obtulerunt in antiquis, et optimae notae codd.

² Cod. caedis, quod prorsus mendum videtur; nam caedes casu recto scribendum esse sensus docet. Vitiosae fortasse huius scripturae causa fuit, quod veteres amanuenses litteras e et i indiscriminatim usurpabant. Sic obtinuit sicut pro secet, *Menerva* pro *Minerva*, et *Magester* pro *Magister*, etc., ut monet Fumigallius *Instil. Diplom.* t. I. c. 6, 9, pag. 409 et seq. Consulè laud. Ciceronis antiquum interpretem apud Maium pp. 407, 423, 434, 444, 447, etc.

³ Hic et infra attente notandum verbum *extermino*, quo semper usus est S. Ambrosius in hoc sacrae Scripturae loco pro *demolior*, ut in Vulgata: ut hinc conjicias sermonem hunc vel Ambrosii fetum esse genuinum, vel saltem Ambrosianam redolere aetatem. Siquidem verbum illud saeculo ve sacro textu expunxit S. Hieronymus, cujus haec sunt verba ad illud *Matth. VI, 16*: *Verbum exterminant,*

⁴ Ita Cyprianus loc. cit., quocum loc. pariter cit. Augustinus, omisso tamen *et post exultabo*.

⁵ Virum perfectum nullismundanis perturbationibus exagitari, praeter loca supra annot. pag. 3, not. 5 (*Col. 113, n. 4*) passim docet Ambrosius, et praesertim lib. II de Cain et Abel, 2, 8; lib. I de Jacob et Vita beata, 7, 32, et 8, 35, ac lib. II, c. 6, 28, t. I, in psal. 1, 34, et cxviii, serm. 8, 7, t. II, nec non t. III, lib. I de Offic., 38, 200. Sic vero loquitur Ambrosius in psal. xxxviii, 27, ubi inter saeculi incommoda etiam tributariam exactionem enumerat: *Noli propter divitias vane conturbari, excitari de somno, cogitare quemadmodum pecuniam tuam serves, opes tuas augeas, de nocte procedere, excubare ad iudicis domum; ut aliena diripias, litem moveas pauperi, verearis exactorem tributi: vana est ista conturbatio.*

⁶ Ambrosius evangelicam perfectionem sectantes sic alloquitur in persona apostoli Petri in psal. cxviii, serm. 8, 7: *Portio tua non ariditate siccat, non imbre dituitur, non frigore uritur, non tempestate quassatur.*

⁷ Pauperes esse per quos omne nostrum caelestibus infertur thesauris, seu in caelo collocatur, saepe in suis scriptis docet Ambrosius, et saltem consulendi sunt lib. de Nabut. Jezrael, xiv, 58, t. I, lib. II de Offic.; xviii, 140, serm. de Basilic. non traden., n. 33, ac epist. 38, 7, t. III.

⁸ Ita ad verbum Ambrosius lib. I de Spir. sanc., 16, 182, t. IV. In psal. vero cxviii serm. 8, 8, t. II: *Nolite thesaurum vobis condere in terra, et serm. 12, 2: Nolite thesaurizare vobis in terra, ubi aerugo, et tinea exterminant.*

⁹ Similiter Ambrosius l. c. de Spir. sanc., n. 183.,

*fures effodiunt, et furantur*⁹. Thesaurizate autem vobis in caelo, ubi neque tinea, neque aerugo exterminat: et ubi fures non effodiunt et furantur⁶. Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum⁷ (*Matth. VI, 19, 20, 21*). » Huius praecepti exemplo apostolus Paulus Timotheum beatissimum monet, locupletibus huius saeculi praeciendum: ut non extollantur pompa mundana, sed christianae humilitatis celsitudine potiantur: neque saecularium diuitiarum spe caduca fallantur, sed diuinarum⁸ promissionum perpetuitatibus inuitentur⁹. « Diuitibus, inquit, huius saeculi praecepe non superbe sapere, neque sperare in incerto diuitiarum suarum, sed in Deo uiuo, qui praestat nobis omnia abundare ad fruendum⁹, benefaciant, diuites sint in operibus bonis, facile tribuant, communicent¹⁰, thesaurizent sibi fundamentum bonum in futurum, ut adprehendant¹¹ ueram uitam¹¹ (*I Tim. IV, 17-19*) (a). »

quod in ecclesiasticis scripturis uitio interpretum tritum est, aliud multo significare, quam vulgo intelligitur, exterminantur quippe exsuges, qui mittuntur extra terminos. Pro hoc ergo sermone demoliuntur semper accipere debemus. De hac voce ita Millius in prolegom. p. LI: Sed et Latinis idoneis vocabulis annumeramus obsoleta, quae vulgo audiunt. Quae enim hoc nomine jam vilescunt vocabula, ea, cum haec conscripta essent, erant apud Christianos usus quotidiani. Talia sunt, v. gr. exterminant VI, 16, 19, quod in ecclesiasticis scripturis tritum agnoscit Hieronymus, utcunque illud improbet, ejusque loco reponat aliud multo horridius demoliuntur.

⁶ Cod. diuinarum, sed emendandum fuit *diuinarum*.

⁷ In cod. *ad praehendant* bona quidem scriptura cum *ad*, sed niendosa cum diplithongo. Error vero fluxisse videtur ex male intellecta notariorum sigla; nam *p* superducta lineola tam *prae* quam *pre* apud illos significat.

omisso autem, et addito *thesauros* post *vobis*, quae tamen vox omittit in cit. psal. serm. 12, 2, ubi: *sed thesaurizate vobis in caelo*. Sibi discrepat autem serm. 8, 8, cit. psal., scribens: *sed thesaurum vobis condite in caelo*.

⁸ Adamussim legit. lib. II de Jacob et Vit. beata, 5, 23, t. I, et lib. I de Spir. sanc., l. sup. cit.

⁹ Mundanas pompas, et superbiam huius mundi frequenter in suis scriptis detestatur Ambrosius, in quibus etiam saepe diuitibus humilitatem commendat, et praecaelestibus terrestria quam pro nihilo habenda sint ob oculos ponit, v. gr. lib. de Abrah., de Isaac, de Bono mortis, praesertim capp. 5, 6 et 7, de Fuga saeculi maxime cap. 1 et 4, t. 1, nec non in psalmis, et praecipue in xxxviii, 36, et cxviii serm. 4, 25; 5, 27 et 36, t. II.

¹⁰ Ita h. l. allegat auct. epist. ad Demetriad., col. 41, Augustinus epist. 30, t. II, col. 383, ac alibi sparsim, Chromat. Aquil. in *Matth.* col. 988, Sedulius Hib. in I. Timoth. VI, alique, nisi excipias abundanter loco abundare.

¹¹ Itidem Augustinus epist. 157, t. II, col. 554, lib. I de Civ. Dei, c. 10, col. 11, t. VII, et lib. cont. Adim., t. VIII, col. 143, et alibi.

¹² Ambrosio nostro consonat Augustinus [epist. 130, col. 382, t. II, et tract. 22 in Joan., t. III, col. 466, aliisque multis in locis.

(a) Ita hic sermo desit in codice, qui an mutilus sit iudicent eruditi. Porro Sessorianus codex quin ullum praebet indicium, quo sermo mutilus censetur, id potius videtur excludere; nam ullo spatio membranæ vacuo relicto statim exhibet sermonem alterum, ad quem exscribendum festino.

SERMO II.

Adversus eos, qui dicunt possessionem non distrahendam, sed fructibus misericordiam faciendam.

I. *Iesu Christi salutare* a praeceptum est : « Vendite omnia quae possidetis, et date elemosynam ¹ (Luc. XII, 33). » Dominici magistri b fides in promptu est, quae non solum distrahi c iussit; verum etiam, quid de distracto fieret, demandavit². Sed hanc fidem pravi doctores friuolis ac futilibus verbis infuscant; quos apostolus Paulus iam non carnis, sed quod peius d est, diuinis sermonibus adulteros e praedamnavit, dicendo : « Adulterantes verbum Dei ⁴ (II Cor. II, 17). » Et iterum : « Nescitis quia qui templum Dei corrumpit, disperdet illum Deus ? ⁵ (I Cor. III, 17). » Et illud quod in euangelio Christus Pharisaeos increpans memoravit, dicens : « Reiecitis mandata Dei, ut traditiones uestras statuatis ⁶ (Marc. VII, 9). »

II. Non est, inquit, distrahenda, sed retinenda possessio; et de eius redditibus misericordiae opera celebranda. Quid sub uestitu operis misericordiae

a Rubrus succus, quo haec prima verba in cod. scripta sunt, vetustate evanuit, et non nisi ex litteris postremi vocabuli tare, atque caeterorum ex vestigiis, habita spatiorum ratione, sic potui supplere.

b Cariosa membrana hujus vocabuli litteras ma tantum servat illaenas, et nonnullos supernos tantum exhibet apices, ex quibus ego magistri interpretabar.

c Cf. Ulpian. de Transaction.; Apul. lib. I; Sueton. in Vespas. XVI; Justin. XI, 4; Tacit. VI Ann., 17, et recole superius dicta not. f, pag. 1 (Col. 111, b).

d Haec quoque vox aegre in codice legitur, et perplexe peius scribo, quamvis hanc elocutionem comparativam Ambrosio familiarem esse sciam.

e Codex habende retinendaeque sine diphthongo.

f Ita cod., ut supra et infra, conloquium cum unica l more veterum.

1 Vide annotata in primo sermone pag. 1, not. 1 (Col. 109, n. 1).

2 Recole dicta l. c., not. 2 (Nobis col. 111, n. 1).

3 Etiam in Luc. VIII, 9, t. II, apostolica dictione adulteri, ait Ambrosius, sunt omnes, qui adulterare cupiunt fidei, et sapientiae veritatem.

4 Ita Irenaeus, lib. IV, c. 26, col. 263, cui concinunt Hieronymus, et Beda in h. l. Graecus vero κατηύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

5 Prima verba Nescitis quia ex superiore versiculo I Cor. III, 16, hic translata sunt; reliqua autem Augustinus lib. cont. Manichaeos, t. VIII, col. 179, sic legit : Quisque templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus; ubi addit : Quod verbum metuentes multi Latini interpretes, noluerunt dicere corrumpet; sed dixerunt : disperdet illum Deus; et non deviantes a re ipsa, offensionem vocabuli devitorunt.... Sed Graecis exemplaribus convincuntur (subintellige Manichaei in quibus apertissime scriptum est : Quisquis templum Dei corruperit, corrumpet illum Deus. Graecus textus φθίσει... φθίσει. Caeterum nullus S. Pater Latinus, praeter Augustinum et Hilarium, verbum corrumpet geminat; sed eorum plerique cum Ambrosio nostro disperdet secundo loco retinent.

6 Itidem S. Cyprianus in epistolis 40, 63, 68 et 74, coll. 54, 108, 109, 118 et 139; sed singulari numero et praemisso Reiecit loco Reiecit. Similiter etiam Zeno Veron. lib. I, tr. I, col. 12, cum Siricio epist. 4, exceptis Reiecit mandatum pro Reiecit mandata.

7 S. Ambrosii aetate homines non defuisse qui in

A ardorem cupiditatemque habendae retinendaeque possessionis obtegis? Quid impietatis tuae flagitium sub uelamine pietatis obumbras? Quid Dominicum praeceptum, et ipsa sua puritate praeclarum, credentibus subtili eripis persuasionem? Quid ficto simulatoque conloquio f religiosis denegas caeleste mandatum? Quid Dei seruulis e serpentino consilio paradysum intercludis, qui non introiens ipse, verum etiam introire cupientibus regnorum caelestium clauas abscondis? g Non es sapientior Christo nec maior, qui fieri iussit; non melior Paulo apostolo, qui perfecit. h Qui mox inluminatus b est gratia, non adqueuit carni et sanguini i in passionibus trepidis; non Hierosolymam conscendit, ut a praecedentibus Apostolis consilium sorti-eretur ¹⁰, quem de omnibus fidei praeconiis instructum fecerat diuinum et caeleste conloquium ¹¹; non Ciliciam petit i propriam civitatem ¹², hereditatem accipere l paternam, quam pro Christo pauperibus deseruerat; qui nec nobilitatem ipsam romani generis, de quo originem sanguinis duxerat ¹³, defensavit, k quam passione Dominica

a Locutio familiaris Ambrosio. Vid. saltem Ser. de Basilic. non tradend., n. 30, p. 924, t. III, et passim.

b Ita in cod., bona et vetusta lectione, inluminatus.

i Ita cod. pro petiit, apud veteres librariorum solita crasi.

j Hoc vocabulum in fine versiculi in monogramma coit, et ex evanidis characteribus vix expiscari potest.

k Defensavit frequent. a defendo, juxta illud Sall. Jug. 64; Plauti Bacch. 3, 3, 39, et Ovid. Metam. 374. Recte quidem hic Ambrosius verbum defensavit usurpat: Paulus enim non saepe suam Romani generis nobilitatem defendit; sed semel pro suo civis Romani jure contendit (Actor. XXII, 25 et seqq.); quare proprie verum dixit non defensavit, scilicet non frequenter defendit.

evangelicae paupertatis consilium vehementer insurgent, et illud profitentes valde contemnerent, multis ex locis hujus S. praesulis operum clarissime evincitur. Consule saltem in psal. CXVIII serm. 21, n. 18, ubi haec memoranda sunt verba: Quoties ipsa benefacta crimini dantur? Quoties virtus opprobrio ducitur? Quoties ipsa ingrata est gratia? Vendidit justus facultates suas, dispensavit pauperibus, nihil sibi reliquit: contemnitur plerumque in ipsa Ecclesia, quia dives esse desivit, sicut scriptum est: Si dederit vir omnes facultates suas in caritate, contemptus erit. Cant. VIII, 7. Ambrosii etiam epistola 58 in hoc argumento versatur. In ea sane S. doctor narrat Paulinum et Therasiam suas omnes facultates pro Christo abdicasse, atque in pauperes erogasse; idque quod turpe hominibus videbatur profanis, et futurum in contumeliam, bene recteque factum patriarcharum exemplis demonstrat.

l Passim in suis scriptis Ambrosius S. Pauli apostoli exempla plebi suae imitanda proponit; quippe qui (S. Paulus), ut ait lib. de Virginit. 20, 130, honore provocat, magisterio docet, invitat exemplo.

m Hic illud ad Galat. I, 16, spectat Ambrosius.

n Ad cit. l. 17 Ambrosius respicit.

o Consule loc. cit. vers. 12.

p S. Paulum Tharso in Cilicia oriundum, ex historia res notissima est.

q Civitatis Romanae privilegio fruebatur Paulus, quo Tharsenses Augusti partibus faventes ab eodem imperatore donati sunt. Actor. XXII, 27 et 28.

nouerat deturpatam¹: sed per Arabiae regionem², ut nomen illud venerabile, quod fuerat persecutus iniuria, quod eloquentia oppugnauerat et Pharisaeorum inuidia, salutare esse ac diuinum fidei praeconio mortalibus cunctis inferret. Quis igitur Paulo triumphis multiplicibus praedito similis adprobatur in gestis; qui se omnibus exuerit saeculi uinclis³ et pompis, et rite Dei famulus nuncupabitur; qui obtrectantibus inuidis perseueranter insistit Domini Christi praeceptis implendis, qui dixit: «Vendite omnia quae possidetis, et date elemosynam (Luc. XII, 33); et ecce uobis munda sunt omnia» (Ibid. XI, 41).»

III. In praecepto indicta distractio est, et de distracto dispensatio exacta est. Deuotis purificatio mentis promittitur, sordium mundatis caeleste regnum est praeparatum. Rogo, quid quaeris amplius, aut quid relictum est, nisi, non facientibus famulis quod praecipitur, ut Deus faciat quod minatur? Qui et dixit: «Si in iniusto⁴ mammona fideles non fuistis, quod est uerum, quis dabit uobis⁵? Et si in alieno⁶ fideles non fuistis, quod est uestrum, quis credet uobis⁷ (Ibid. XVI, 11, 12)? Et abibunt isti in

¹ Ita codex bona vetustaque orthographia pro uinclis; cuiusmodi syncopas etiam usus est Tullius, ut avertit Cornutus p. 2288.

² Vid. sup. not. 2, pag. 1 (Col. 111, n. 1) et seq., ubi similis dictio est in Ambrosiano loco recitato de Excess. Satyr. I, 60.

³ Cod. memorarit; fortasse Archaicum est pro memorauerit; at memorauit ex sententia legendum malui.

⁴ Cod. prodeest geminata e, cuiusmodi exempla passim occurrunt in antiquis codd.; at cum infra hoc verbum per unicam e scribatur in cod., et hic illam

⁵ Nimirum, quia Jesus Christus praesidis Romani auctoritate, ac Romanæ cohortis militibus cruci affixus est.

⁶ Arabiae regionem uerbum Dei praedicando Paulum excursisse, ex Galat. I, 17, constat.

⁷ H. l. Et ecce uobis munda sunt omnia, iisdem uerbis, sed non eodem modo legit Ambrosius in Luc. VII, 100. Sic enim: et ecce omnia munda sunt uobis.

⁸ Mammonæ, ait Ambrosius l. c. in Luc., n. 224, non iusta potestas; sed iniusta est seruitus.

⁹ Similiter S. Cyprianus lib. de Oper. et Eleem., col. 240, et S. Augustinus lib. v Confess., t. I, col. 127, si id exceperis in fine quis dabit uobis, cuius loco quis credet uobis. Legit cum codice Irenæus lib. II, c. 24, col. 169.

¹⁰ S. Ambrosius in h. l. lib. VII in Luc., n. 246, scribit: Alienæ nobis diuitiæ sunt, quia præter naturam sunt; neque nobiscum nascuntur, neque nobiscum transeunt. Ibid. hoc testimonium expendens, illud eo explicat sensu, quo modo utitur in sermone. Sic enim ait n. 247: Argui igitur uidentur Iudæi et fraudis et avaritiæ. En ideo qui in facultatibus fideles non fuerunt, quas cum alienas sciunt (communem enim ad usum fructus terrarum a Domino Deo datus est omnibus) debuerunt ulique participare pauperibus.

¹¹ Ita Ambrosius, l. c. n. 245, præter in fine quis dabit uobis, loco quis credet uobis. Utrum dicendum sit, hæc testimonia S. Ambrosium memoriter recitasse et postrema utriusque uersiculi uerba immutasse, an potius eadem inuersio librarii oscitantiae tribuenda sit, iudicet lector.

¹² Ita ad uerbum h. l. recitat S. Cyprianus lib. sup. cit., et lib. II ac III Testimonior., coll. 290, 303. Eisdem concinit S. Augustinus in Joan. v, t. III, col. 443, uno excepto ibunt pro abibunt.

A ambustionem aeternam; iusti autem in uitam aeternam⁸ (Math. XXV, 46).»

SERMO III.

DE CARITATE.

Ex lectione S. Pauli apostoli contra malos, qui bonis inuident.

I. Peraetis perfectionis inspectisque muneribus⁹, ad potiora eminentioraque Apostoli praeconia, sicut promisimus¹⁰, procedamus¹¹; qui nec mysterii notitiam, nec eloquentiae celsitudinem, nec misericordiae largam pietatem¹², nec fidei sublime meritum, nec martyrii fortem intrepidamque constantiam¹³ prodesse posse memorauit¹⁴; si caritas fraterna eademque sincera defuerit. Quid enim prodest¹⁵ sumptu¹⁶ nutrias, quem perimas ferro? aut quid iubat¹⁷ eum quibuscumque foneas alimentis, quem latronis odio prosequaris? Caret omnibus pietatis officiis, qui ediorum flammis accensus, persequitur in fratrem gratiam, uel diuina ope conlatam¹⁸, uel laboribus ieiuniorum, uel adsiduitate orationum, uel uigiliarum instantia omnibusque uirtutum generibus conquisitam¹⁹. Caritas enim sine misericordia imperfecta est²⁰: quia misericordia caritatis corporis lectionem retinui.

¹⁶ An particula si addenda est.

¹⁷ Ita codex pro iubat scribit b loco u, quæ scriptura frequentata est apud ueteres orthographos. De harum litterarum promiscuo usu consulens Putschium, pag. 2295, Terrassonium Hist. de la Jurispr. rom., pp. 66 et seq., ac indicem orthographicum Frontonis cl. Maii.

¹⁸ Cod. recta et antiqua lectione non geminat l, sed mendosa scribit conlata pro conlatam.

⁹ Solemne morem suum hic seruat Ambrosius, ut de quibus jam disseruerat superiori concione, eadem cum primum dixisset, memoraret, et quidem plerumque initio sermonis; cuiusmodi exempla abunde Ambrosiana scripta suppeditant. Sufficiat tamen laudare lib. de Cain et Abel, de Bono mortis, de Fuga sæculi, de Joseph Patriarch., de Viduis. de Myster., de Incarnat., et de Excessu Satyri.

¹⁰ Non modo quæ jam edisseruerat citare consuevit S. Antistes, uerum etiam quæ pertexere cogitabat quandoque promisit. Confer saltem serm. de Basilic. non tradend., n. 24, p. 922, et ibid., n. c, t. III ac Prolog. in lib. II de Spir. Sancto, n. 12, t. IV.

¹¹ Haud absimilem transitionem in suis scriptis interdum usurpat Ambrosius. Vid. lib. I de Interpell. David, 4, 5, tom. I.

¹² In simili sententia dicit Ambrosius lib. II de Pœnit., 9, 83, t. III: Quid enim prodest collatio patrimonii sine gratia caritatis?

¹³ Confer epist. 78, 6 et 10, t. III.

¹⁴ Sic etiam lib. IV in Luc., n. 46, t. II, scribebat Ambrosius: Frustra opem misericordiae caelestis expectes, si alienæ fructibus uirtutis inuideas: aspernator enim Dominus inuidorum est, et ab iis, qui diuina beneficia in aliis persequuntur, miracula suæ potestatis avertit.

¹⁵ Perfectam caritatem haud unquam a misericordia esse disjunctam rursus docet Ambrosius lib. I de Pœnit., 11, 52, t. III, ubi: Proximus, inquit, esse non potes, nisi facias misericordiam. Hanc autem uirtutem ualde commendat sanctus doct. in ps. CXVIII serm. 8. 22 et seq.; lib. II in Luc., n. 27, t. II; lib. I de Offic., 11, 38 et seq.; et lib. 3, 19, nec non epist. 7, 3, t. III.

membrum est; contra misericordia sine caritate nihil est¹: quia emoritur omne membrum, quod ex solido corpore uel diuulsum fuerit uel abscissum. Est enim caritas apex quidam membrorum omnium retinens arcem², cui adcorporata³ connexaque perdurant officia cuncta uirtutum⁴; sine qua omnium bonorum⁵ merces aut languescit, aut deperit, dicente Apostolo: « Si linguis hominum loquar et Angelorum, caritatem autem non habeam, unum sum uelut aeramentum, aut cymbalum tinniens⁶. Et si habeam prophetiam⁷, et nouerim mysteria omnia, et omnem scientiam: et si habeam omnem fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habeam, nihil sum⁸. Et si donauero omnes facultates meas, et distribuero omnia mea pauperibus, et si tradidero corpus meum urendum, ita ut glorier, caritatem autem non habeam, nihil mihi prodest⁹ (I Cor. xiii, 1-3). »

II. Caritas omnium bonorum mater est, misericordiae principium, origo pietatis, fons benignitatis⁷,

¹ Id est *adjuncta*, ut legitur in Ammian. xvi, 8, et in Solin. xxxvii. Vocem *corporatus* pro *unctus* uel in unum corpus cooptatus usurpat etiam Ambrosius lib. iii de Offic., 7, 50, t. III.

² In cod. post *bonorum* repetitur *omnium*, deinde punctis superne notatum expungitur.

³ Cod. *prophetia*, nisi fortasse fuerit a lincola superaddita pro *m*, quæ uetustate jam euanida aciem effugiat.

⁴ In cod. *capud* loco *caput*, cum contra alibi uideamus *illud*, *istud*, pro *illud*, *istud*.

⁵ Ita codex pro *corruunt* uetusta scriptura.

⁶ Codex *demonas* quæ vox prorsus cubat in men- C

⁷ Recole dicta supra pag. 13, not. 4 (Col. 122, n. 12).

⁸ Confer lib. ii de Offic., 14, 66, t. III, ubi similis dictio est.

⁹ Ambrosius lib. cit. de Offic., 7, 39: *Prima ergo, inquit, ad commendationem nostri est caritas. Bonum est ergo testimonium habere de dilectione. Hinc nascitur fides... Similiter per fidem et caritatem peruenitur* Et epist. 41, 17: *Ubi non est amor, ait, non est fides, (intellige uiva) non est dilectio.* Hanc sententiam pergit S. doctor explicare in ep. 78, 9, scribens: *Ubi perfecta caritas, ibi omnis fides: sicut ubi perfecta caritas, ibi spes omnis... Ideo major, quia spem fidemque complectitur.* Rei meminit etiam lib. viii in Luc., n. 30, t. II.

¹⁰ H. l., quo carent Ambrosiana scripta, nec Vulg. nec Græco respondet; nam Græcus habet χαλις ηχω, et Vulg. legit *æs sonans*. Verum id confirmat, quod jam alibi annotauimus, Ambrosium usum esse diverso codice a Vulgata; et illud demonstrat, quod prænotarunt Maurini in psal. cxviii serm. 8, 13, n. a, col. 449, t. II, et alibi, Ambrosianam scilicet Græcam editionem, ab iis quas nunc habemus, in multis discrepare. Sane est apud Sabat. ms. quidam Græcus, qui illud ηχω omittit.

¹¹ Ita Ambrosius in ps. xlv, 9, et lib. vii in Luc., n. 176, t. II, præter in fine *nihil mihi prodest* pro *nihil sum*, quæ forsitan uerba huc e sequenti versiculo in codice translata sunt. Similiter in epist. 78, 6, sed ibi pro *si habeam* legit *si habuero* cum Vulgata.

¹² Ambrosio fere concinit ejus discipulus Augustinus serm. 130, t. V, col. 1349, exceptis *ut ardeam* pro *urendum*, et omissis *ita ut glorier*. Habet *ad comburendum* S. Pacianus ep. 2, p. 308 et seq. Solus

A caput¹ iustitiæ², legis adimpletio, perfectio præceptorum³. Sine hac una omnia aut debilitata conruunt⁴, aut regno carent. Nam et propheticum sentire nihil est; et leue nosse mysteria; paruum est fugare daemones⁵; omniaque uirtutum genera consummare, si caritas desit, inane est. Unde Dominus Christus sic ait: « Multi mihi dicunt in illa die: Domine, Domine⁶, nonne in tuo nomine prophetauimus, et in nomine tuo daemonia exclusimus, et in nomine tuo uirtutes magnas fecimus? ¹⁰ Tunc dicam illis: Discedite a me, non uos noui, qui operamini iniquitatem¹¹ (Matth. vii, 22, 23). » Iniquitatis opera est, hominem homini uelle præferri, fratrem inuidere fratri, alterum alteri non id uelle quod sibi: et cum¹² sit nobis una condicio naturalis¹³, condicionem¹ condicioni uelle præponi¹³.

III. Cum auctor nostrae salutis, naturæ propriæ diuinitatis conscius, mortalibus se cunctis mortalem exhibuit, et hominibus omnibus hominem præbuit, et quod maius est, condicionem¹ condicioni

dis; nam *daemones* scribendum est, ut infra in hoc eodem cod. scribitur.

² Cod. *Domine* semel habet, sed cum in sacris literis, quacunque versione utatur, hic *Domine* geminetur; hanc uocem mallet proinde credere librarii oscitantia omissam fuisse in cod., et addendam censui.

³ Ita constanter codex *cum* per *c*, et non per *q* scribit, tam si tempus significet, quam si comitem uel causam. Vid. hac de re Quintilianus Instit. i, 7.

⁴ Cod. *condicione*, at mihi *condicionem* legendum uidebatur.

uero S. Hieronymus lib. iii in Epist. ad Galat., t. IV, col. 307, expuncto *ut ardeam*, legit *ut glorier*; quo in loco id ob similitudinem uerbi *ardeam* et *glorier* apud Græcos *καυθήσωμαι*, et *καυχῆσωμαι* factum putat. At re quidem uera hæc duo uerba simul in peruetustis Græcis exemplaribus olim legi, idem observat Hieronymus in Isaiæ lviii, t. III, col. 428, ubi scriptum reliquit: *Apostolus si etiam corpus suum tradat martyrio ut ardeat, sive glorietur (utrumque enim fertur in exemplaribus) absque Dei caritate... frustra se dicit sanguinem fundere.*

⁵ Confer epist. 41, 17, t. III.

⁶ Utique scribit Ambrosius in psal. cxviii serm. 16, 45, t. II, qui *præcepta iustitiæ diligit, facit illa quæ diligit.*

⁷ Haud absimilia habet Ambrosius in psal. cxviii serm. 5, 20, et 16, 44, nec non in epist. 78, 7.

⁸ Ambrosius h. l. similiter legit in sup. cit. psalm. serm. 20, 47, præter *ejecimus* loco *exclusimus*. Verbum autem *exclusimus* retinet S. Cyprianus lib. de Unit. Eccl., p. 199, et lib. in Testimonior., col. 314.

⁹ In cit. psal. serm. 15, 25, h. l. Ambrosius sic recitat: *Discedite a me, qui operamini iniquitatem, omissis non noui uos.* Itidem serm. 20, 47, et in psal. xxxvi, 31, sed additis in fine *nescio uos.* Habet autem cum codice *non noui uos* Augustinus in psal. xxxiv, col. 238, t. IV; at eadem uerba initio uersiculi ponit. Nobiscum legit ad uerbum S. Hieronymus in epist. ad Damas., col. 152, t. IV.

¹⁰ Huic similem sententiam sæpe in Ambrosianis scriptis reperies; et confer saltem in psal. cxviii serm. 8, 14, t. II.

¹¹ Paria leges apud S. Ambrosium lib. x in Lucam, n. 50 et seq., atque lib. ii de Offic. 27, 134, t. III.

subiecit, sui corporis formam in forma nostri corporis coaptavit ¹; ut hoc sacramento ² celsitudinem humilitati, et humilitatem celsitudini coaequaret ³; et ut in hoc consummaret patriam uoluntatem ⁴, qui dixit: « Non descendi de caelo, ut faciam uoluntatem meam; sed uoluntatem eius, qui me misit ⁵ (Joan. vi, 38). » Et iterum: « Filius hominis, inquit, non uenit ministrari, sed ministrare ⁶ (Matth. xx, 28). » Et facile qui maiestatis celsitudine sequestrata ⁶ formam seruitutis accepit, dicente Apostolo: « Qui cum in forma Dei esset non rapinam ⁷ arbitratus est esse se aequalem Deo ⁷, sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens ⁸ (Philip. ii, 6, 7). » Et illud: « Non omnis qui mihi dicit: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui facit uoluntatem Patris mei, qui in caelis est ⁹ (Matth. vii, 21). »

IV. Sed non prius uoluntatem Patris facere pos-

¹ Hæc vox familiarissima fuit Ambrosio, eamque legis lib. de Jacob. vii, 32, in psal. cxviii serm. 7, 29, et in Luc. vi, 32, ac x, 56.

² Cod. rapina, at rapinam prorsus scribendum est, num fuerit ultimæ a lineola pro m superaddita, suspicor.

³ Ambrosius, ut aduersus uenenum Arianorum, qui sua tempestate Mediolani plurimum poterant, plebem suam communiret, passim in suis concionibus dogmatica documenta firmandæ Verbi diuinitati, et humanitati peridonea tradidit. Porro hujusce ineffabilis mysterii doctrinis sua omnia opera aspersit, et late ogit de illo lib. de Incarnat. et de Fide, multaque dixit in psal. lxi, 5; cxviii, serm. 44, 46; in Luc. x, 435, t. II, et epist. 46, 6, t. III, quibus in locis, ut hic facit, pro sua sententia tuenda illud ad Philip. ii, 6, usurpat.

⁴ Id est mysterio, quo sensu hac dictione familiariter usi sunt SS. Patris, quibuscum noster Ambrosius, ut saltem videre est lib. de Benedict. patriarch. xi, 48, t. I, et in Luc. vii, 28, t. II.

⁵ Conf., præter l. sup. cit. in psal. lxi, 4, cxviii serm. 44, 20, t. II, etiam lib. ii de Fide, 7, 56, lib. v, 109, t. III, et orat. de Obitu Theod., n. 27, t. IV.

⁶ Hæc eadem l. c. reperies, et insuper in ps. xxxvii, 5; ac cxviii, serm. 48, 32; in Luc. x, 60, t. II, et in lib. ii de Fide, 7, 52, atque alibi passim. Attente sunt hæc notanda, quo hunc sermonem Ambrosianum probe exploratum habemus. Nempe Ambrosius hic de Christi diuinitate, perfecta humanitate, corporis mortalitate, ejusque humilitate, et Patri obedientia simul dicit, atque in iis versans illo ad Philipp. ii, 6, utitur, prorsus ut in fere omnibus laudatis locis oper. solemne habuit.

⁷ Ita Ambrosius lib. ii de Fide, t. III, uno excepto initio Ad hoc pro Non, et posito non post caelo.

⁸ Similiter scribit S. Antistes lib. i de Spir. Sanc., in prologo n. 44, t. IV, sed non uerbo uenit postponit.

⁹ Adamussim h. l. recitat S. Ambrosius lib. de Joseph patriarch., 3, 14; lib. de Apolog. alt. David. 7, 39, t. I; et in psal. xxxv, 5, t. II, atque alibi.

¹⁰ Ita ad uerbum loc. cit.

¹¹ Nunquam S. doctor sibi consonat, dum in suis scriptis h. l. allegat. Sane in psal. cxviii serm. 44, 40, t. II, legit: Non quicumque dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum: et sup. ibid.: Non enim quicumque dixerit: Domine, Domine, ipse intrabit in regnum caelorum; sed qui uoluntatem Dei fecerit; at lib. i de Offic. 26, 125, t. III: Non enim qui dixerit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum, sed qui fecerit ea, quæ dico. Demum in lib. iii de Spir. Sanc., 47, 130, sic: Non omnes qui dicunt mihi: Domine, Domine, intrabunt in regnum caelorum.

A sumus, nisi quæ sit ipsa uoluntas, ante noscamus. Voluntas ergo Dei est, auctore apostolo Paulo « Sanctificatio nostra ¹⁰ (Thes. iv, 3); » quos ab omni facie contagionis antiquæ per regenerationem salutaris lauacri ¹¹ hac nostra professione purgauit, qua in carnis infirmitate uenisse credimus Deum ¹², qua natum ex uirgine confitemur, qua non negamus conditioni ¹³ fuisse subiectum, qua Christum crucifixum extollimus, prædicamus sepultum, et Dei gloria suscitatum ¹⁴. Unde cum tantum nobis sola ex professione eius sanctificationis uideamus esse consolatum; ex hoc intellegere ¹⁵ possumus, quantum ex eius imitatione uoluntatisque peractæ uel cognitæ conferri poterit præmiorum: de quas nos sic docet Apostolus: « ut sciatis quæ est uoluntas Dei, quod bonum, et quod placitum, et perfectum ¹⁵ (Rom. xii, 2). » Voluntas Dei est dilectio proximi frater, ut congaudeas fratri,

¹⁰ Codex h. l. uerbum Domine omittit, ut supra, quod nos congeminare ausi sumus. Vid. p. 45, n. d (Col. 124, n. g).

¹¹ Ita codex intellegere pro intelligere recta bonaque lectione scribit ad priscae orthographiæ normam.

¹² Vulgata et Patres uestra legunt loco nostra; sed hic Ambrosius sacris uerbis loquitur, non illa recitat.

¹³ Apostolicus dicendi modus pro baptismo (ad Titum iii, 5) qui familiarissimus fuit antistiti nostro. Consule lib. ii de Interpell. David, 4, 14, 9, 55, t. I; in psal. cxviii serm. 22, 3, t. II, ac libros de Myster. et de Spir. Sanc., 10, 64, t. III et IV.

¹⁴ Confer in psal. lxi, 5, t. II, et recale dicta supra (Huj. pag. n. 1).

¹⁵ Subintellige humanæ, quo quidem sensu hanc uocem sparsim usurpat Ambrosius, ut, ex. gr., in Luc. x, 129, t. II, et in serm. cont. Auxent, n. 8, p. 916, t. III.

¹⁶ Lege loc. cit. supra pag. 46, not. 1 (Huj. pag. n. 1), et num. 3, ubi similes sententiæ sunt, et dictiones. Hæc sunt attentè notanda, quomagi magisque auctorem ad neophytos hunc sermonem habuisse noscatur. Siquidem hæc eadem aut non absimilia uerba olim ad neophytos in traditione symboli habuisse pontifices, Romani ordinis libelli, quos Caroli M. jussu de Baptismo scripserunt episcopi Odilbertus Mediolan., Leidradus Lugdunen., Amalarius Treviren. et Theodulphus Aurelianen., clarissime docent. Quibus modo accedit alter libellus de Baptismo, quem codex membranæus, sæc. ut uidetur ix, Sessorianæ biblioth. exhibet, quemque ineditum censeo, et Alcuino referre non dubito. Sic enim ille fol. 163 recto: Hæc summa est fidei nostræ dilectissimi nobis, hæc uerba sunt symboli non sapientiæ humanæ sermone facta, sed ueræ diuinitatis ratione disposita; quibus comprehendendis atque seruandis nemo non idoneus, nemo non aptus. Hic Dei Patris et Filii una et æqualis pronuntiat potestas; hic unigenitus Dei de Maria uirgine, et de Spiritu sancto secundum carnem natus ostenditur; hic ejusdem crucifixio, ac sepultura, et tertia die resurrectio prædicatur, etc.

¹⁷ Augustinus lib. xiii Confess., t. I, coll. 229 et 236, et alibi, constanter h. l. sic allegat: ad probandum uos quæ sit uoluntas Dei, quod bonum, et beneplacitum, et perfectum. Ambrosiaster in h. l., ut probetis quæ sit uoluntas Dei, quod bonum, et placitum, et perfectum est. Huic accinit Hieronymus lib. i cont. Jovin., t. IV, col. 479. Vulgatæ fauet Cyprianus epist. 77, col. 459, et cum Vulgata ad uerbum legunt Sedulius et Beda in h. l. Omnes uero pro ut sciatis legunt ut probetis. Græc. εις τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τί τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ τὸ ἀγαθόν, καὶ εὐάρεστον, καὶ τέλειον.

ut non inuideas meliori, inferiorem ut praeferas tibi ¹, ut non admittas offensam, ut remittas admis- sam, ut honorificentia praecedas honorantes, ut dilectu ² anteuenias diligentes, ut pro inimicis ores, ut cihes ³ aduersarios, ut non oderis persequentes ⁴ (*Rom. xii, 9 seqq.*). Sic et omnis uirtus decus efficitur, ornamentum, fides, perfectio, misericordia, martyrrium, flammis corpus exustum; sic filii Dei efficimur, cum Patri caelesti operibus simulamur ⁵ (*Rom. viii, 16, 17*); sic Christo hereditario ⁶ iure coniungimur ⁷, cum bonis, ac malis bona largimur, cum aut obliuiscimur iniuriarum ⁸ aut corde dimittimus retentatam ⁹, cum eminentiore dilectu pro amicis non solum nostra, sed et nosmetipsos impendimus; sic sancto Spiritu abundabimus, cuius et sumus, si omni mansuetudine, quae benignitatis sunt, impleamus.

V. Inde Dominus Christus Apostolos ad ultionem inhospitum ¹⁰ Samaritanorum properantes monuit,

¹ Confer annotata supra pag. 6, not. b (*Col. 115, n. 4*), et hic ut infra observa dilectu pro delectu scriptum bona et vetusta lectione, ut ad hanc vocem aduertit Forcellinius.

² Ita codex cum aspirata duabus vocalibus interposita, quam lectionem, cum in priscis codd. occurrat, sollicitandam haud arbitror. De hac varietate exempla praebet Ciceronis interpres antiquus apud Maium, t. II, pp. 32, 54, 82, 84, 90, 102.

³ Similamus pro similes facimus seu adsimilamus, subintellige nos. Quod verbum cum plerumque construatur cum casu accusandi, malebam, invito codice, scribere vel adsimilamus, vel caelestis Patris opera simulamur; at inspecto antiquissimo Esdrae interprete, qui IV, viii, 44, habet: *similasti semini agricolae*, de dilecta emendatione haerebam, et codicis lectionem retinendam putabam.

⁴ Cod. hereditario sine diphthongo, quam etiam in antiquis codd., invita prosodia et ipsa etymologia nominis, haec vox frequenter remittit.

⁵ In cod. iniuria ommissa e; nisi legendum sit iniuriam, ab amanuense elisa m in fine, vel pro ea litterae a lineola superaddita, quae tamen vix modo apparet, et ne vix quidem.

⁶ Frequenter in suis scriptis aduersus hoc pestiferum vitium, quod etiam in religiosiora corda pervadit, declamat S. Ambrosius, et praesertim lib. iv in Luc., n. 46, et vii, 23, t. II; ac lib. II de Offic., 30, 152. t. III; nec non epist. 29, 17.

⁷ Similia habentur in psal. xxxviii, 10; cxviii, serm. 10, 3 et 41; serm. 15, 15 et seqq.; in Luc. viii, 24, t. II; et lib. I de Offic. 48, 244 et seqq., t. III.

⁸ Quippe Ambrosius ait epist. 75, 5, tom. III: *Caritas acquirit adoptionem, adoptio haereditatem.*

⁹ Ambrosius lib. I de Offic., 41, 37, t. III, illud expendens Matth. xix, 21, rursus ait: *Et supra ita est scriptum, ubi diligendos inimicos, et orandum dicit pro calumniantibus et persequentibus nos, et benedicere maledicentes: hoc nos facere debemus, si volumus perfecti esse, sicut Pater noster qui in caelo est, qui super bonos et malos solem jubet radios suos fundere, et pluvia et rore terras universorum sine ulla discretionem pinguescere.* Tum alia in lib. de Joseph. patr., I, 3, t. I; in psal. xxxvii, 45, t. II; atque in ep. 63, 83, t. III, et alibi huic loco valde similia sunt.

¹⁰ Qui Christum utique in hospitium recipere noluerunt. Luc. ix, 53.

¹¹ Ita ad verbum h. l. recitat Ambrosius in Luc. vii, 60, tom. II, et lib. I de Pœnit., 16, 88, tom. III. Hujusce evangelici testimonii spectabili auctoritate plebi suae mansuetudinem commendat Ambrosius etiam in lib. cit. in Lucam.

A dicens: « Nescitis cuius spiritus estis? » (*Luc. ix, 55.*) utique ¹ mansuetudinis: qui ab omnibus commotionibus alienus sit, qui nulla concutiatur iniuria, qui ab omnibus perturbationibus uacet, qui tranquillitate subnixus, mitis, benignus, lenis, et blandus est ²; quem tertio uidit ³ Helias ⁴, dicente Scriptura ⁵: « Exies crastina die, et stabis ante conspectum Domini ⁶: et ecce Dominus transiet, et ecce spiritus magnus, potens, comminuens montes, et conterens petras in conspectu Domini: et non in eo spiritu Dominus, et post spiritum ⁷ terremotus; et non in terremotu Dominus ⁸, et post terremotum ⁹ ignis: et non in igne ¹⁰ Dominus, et post ignem uox aurae tenuis: et in eo Dominus ¹¹ (*III Reg. xix, 11, 12*). » Sed hoc quod per sacramentum Helias uidere

B meruit, aperte propheta Ezeias ¹² Domino reuelante cognouit. « Super quem, inquit, requiescam, nisi super humilem, et mansuetum, et trementem uerba mea ¹³? (*Isai. lxvi, 2.*) » Sic et Samuhel ¹⁴ ille, ille

¹ In cod. videt; at hic magis sententiae consonum videbatur lectio, quam ausus sum scribere; nam eadem sane melior, quamvis illa haud prorsus absurda sit. De promiscuo usu i pro e et vice versa rehole dicta supra pag. 6, not. b, et 18, not. a (*Col. 115, n. 4 et huj. pag. n. 5*) et infra.

² Ita cum aspirata in principio, ut constanter in antiquis codd. reperitur.

³ Ita cod. scriptura per b loco p, ut supra scriptum vidimus pag. 4, not. b (*Col. 114, n. 1*).

⁴ Cod. post ante conspectum Domini addit: *et non in eo spiritu Dominus*; quae quidem uerba abundant; et hic fortasse interseruit librarius noster, eo deceptus quod post similia uerba in conspectu Domini eadem infra recurrant.

⁵ Cod., spiritu, elisa m in fine.

⁶ In cod. terremotu ommissa m ut supra.

⁷ Cod. igni.

⁸ Ita constanter codex scribit pro *Esaias* vel *Isaias*, vel potius *Iesaias*, quod factum vix dicerem a Graeco *Ἰσαίας*; nam prisca orthographia aperi ei legebatur, ut monet Fumagalius *Inst. Dipl. l. I, p. 4*; vi, § 9, p. 103.

⁹ Ita codex *Samuhel* cum h duabus vocalibus interposita.

¹⁰ Hoc affirmantis adverbium familiarissimum Ambrosio fuisse, qui ejusdem vel leviter scripta volverit inficias ibit nemo.

¹¹ Reapse inquit Ambrosius in psal. xxxvi, 22, t. II, qui sunt mansueti, nisi quos nullus stimulus dissensionis exagitat, non ira perturbat, non saevitia exasperat, non rabies crudelitatis inflammat.

¹² Passim in suis scriptis Ambrosium de Eliae gestis esse locutum idem ipse fatetur lib. de Elia et Jejun., 3, 5, *Plurima enim, inquit, de Eliae gestis frequentis diversorum sermone digessimus.* Ad quem locum respicientes Benedictini editores in praefat. ad III et IV tom. scite annotarunt: *Si quidem enim nihil aliud vir sanctus his (cit. verbis) significat, nisi frequentem in libris suis gestorum Eliae fieri mentionem, vix quidquam erit, quod in hac parte videatur amissum.*

¹³ Additis post conspectum Domini uerbis in monte Graecus textus Ambrosianae lectioni favet.

¹⁴ Similiter legit vet. Iren. interp. iv, 20, col. 255, quocum Graecus, praeter et post ignis; at tam in cit. loc., quam in antiq. et nova Vulg. omittuntur ultima uerba et in eo Dominus: quae forsitan hic non veluti ex sacro fonte manantia, sed ut suae magis sententiae inserviat, Ambrosius addidisse videtur.

¹⁵ Itidem Ambrosius lib. iv Hexaem., 8, 49 et 75, tom. I, uno excepto quietum loco mansuetum; sed habet cum cod. mansuetum in orat. de Obitu. Theod., n. 33, t. IV.

Samuel sacerdos inlustris, praeclarissimos fratres A specie consimiles, pares proceritate, uirtute non in- pares Domini praecepto reprobatur et depellit, et David eorum fratrem humilitate subiectum, mansuetudine infirmum, et tranquillitatis spiritu leniorem Domini praecepto unxit in regem¹; unde ipse praecatus² ait: « Memento, Domine³ David, totius lenitatis eius⁴ (Psal. cxxxii, 1). » Haec electio Dei mansit semper et manet, ut superbos obpugnet⁵ et deprimat, et humiles foueat et extollat. Exaltatio haec sine humiliatione⁶ non potest esse, nec electio sine reprobatione⁷, nec uocatio sine discretionem. Et ideo cum infirma et despecta et ultima diliguntur⁸, quae summa et magna sunt reprobantur⁹; Deo enim magna infirma, et infirma sunt magna¹⁰. Docuit hoc apostolus Paulus, qui uocationem credentium demonstra- strauit ex hac electione descendere. « Videte, ait, uocationem uestram, fratres; quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi nobiles¹¹: sed quae stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia¹²; et ignobilia huius mundi et contemptibilia elegit Deus, quae non sunt (utique contemptibilia¹³), ut ea quae sunt (contemptibilia scilicet) destrueret¹⁴: Ut non gloriatur omnis caro in conspectu eius¹⁵ (I Cor. I, 26-29). »

¹ Ita codex cum emphasi.

² Ita codex cum diphthongo, quam inuitus retinui, quamvis in hac voce etiam in aliis uetustis codd. mihi se passim obtulerit.

³ Ausus sum addere *Domine*; ita enim sententia postulare uidetur. Quippe librarii perplexitate obsequentem uocem littera *d* incipientem hic *Domine* omissum putabant.

⁴ Ita cod. pro *oppugnet*.

⁵ Cod. *humiliatione*, mendose quidem, nisi superad- dita fuerit *i*, quae modo reperiatur permixta cum apice litterae *p*, quae e superna linea super *a* huius uerbi descendit.

⁶ Mallem legere *deliguntur*, sed cum lectio codicis

⁷ Locutus est Ambrosius de Davidica humilitate frequenter in lib. de Interpell., et in utraque ejusdem Apologia, nec non lib. I de Offic., 6, 21, et 48, 245 et seq., ac epist. 51, 7 et seqq.

⁸ Græc., καὶ πικρῆς τῆς πραότητος αὐτοῦ, at in 6 Venet. edit. ταπεινώσεως.

⁹ Confer. in psal. xxxvii, 47, t. II.

¹⁰ Videsis in psal. cxviii serm. 18, 34, etc.

¹¹ Sic Ambrosius l. c., serm. 3, 41, dicit: *quod autem in hoc mundo contemptibile, hoc pretiosum est apud Deum*.

¹² Ita antiqua versio apud Sabat., præter *quoniam* loco *quia*, et *potentes* pro *fortes*. Huic lectioni fauet Augustinus in Joan., col. 349, p. II, tom. III et alibi. Irenæus uero cum Ambrosio nostro legit *fortes* lib. II, cap. 19, col. 144.

¹³ Rursus Ambrosius in psal. xxxvi, 7, tom. II, habet: *quoniam stulta mundi elegit Deus, ut confundat sapientes*.

¹⁴ Prima huius uersiculi uerba, scilicet: *contemptibilia huius mundi elegit Deus*, ita Ambrosius scribit in psal. cxviii serm. 3, 41; reliqua uero: *quia elegit Deus quae non sunt, ut quae sunt destrueret* bis recitat in Luc. vii, 234, tom. II.

¹⁵ Ambrosio concinit Græcus textus.

¹⁶ Similem sententiam repetit Ambrosius in psal. I, 15; XLVIII, 24; et cxviii serm. 8, 8; serm. 14, 33,

VI. Itaque glorientur in mundo qui glorientur in carne, glorientur in carne qui glorientur in homine, qui extolluntur honoribus mundi, qui diuitiis inflantur, qui nobilitate superbiunt¹⁰. « Nobis autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi: per quem ipsi crucifixi sumus mundo, et mundus crucifixus est nobis¹¹ (Gal. vi, 14); » cuius pompas et uoluntates iam tunc nos amisimus et abieciimus, cum meliore concursu ad caelum transitum fecimus¹²; sicut Iohannis¹³ admonitio caelestis uitae magistra formam uiuendi imaginemque nobis expressit: « Nolite diligere mundum, neque ea quae in mundo sunt. Si quis dilexerit mundum, non est caritas Patris in illo¹⁴: quia omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, et ambitio saeculi: quae non est a Patre, sed ex concupiscentia saeculi¹⁵ (I Joan. II, 15, 16). »

VII. Qui mundum odit, odia mundi non pertimescit: ipse enim suo odio mundum ad sui odium prouocauit; et ideo fas non est odia eius uel pertimescere uel horrere, si ibi nitatur adpendere quae te sibi¹⁶ probauerit praerogasse¹⁷. Itaque istud odium saeculare, cuius obtreptionibus laceramur, cuius blasphemias deridemur, non est nouum neque repentinum; quod iam pridem Domino Christo¹⁸, et apostolis eius non ignoramus inlatum, dicente Euangelista:

exemplis non careat, eam censui retinendam. Recole quae supra de uocabulo *dilecti* dixi pag. 6, not. b et pag. 18, not. a (Col. 115, n. 4, et 127, n. 2).

¹⁰ Has parentheses et in hoc loco suis signis designandas putavi, ne quae sunt Ambrosii uerba cum illis sacri textus lector confunderet.

¹¹ Ita cum aspirata, qua in hoc nomine frequenter ueteres et nonnulli etiam recentiores scriptores utuntur.

¹² Cod. *se tibi*. Mihi uero uisa est scriptura peccare metathesi pro *te sibi*, quae est lectio probanda, si sententiam spectes.

¹³ Recole de hoc uerbo annotata supra pag. 1, not. 1 (Col. 111, n. 2).

atque serm. 20, 3 et 7, tom. II.

¹⁴ H. l., quem hic Ambrosius oratorio modo pluraliter recitat, habet etiam, sed singulari numero ut in sacro textu, lib. de Bono mort. 3, 9; de Fuga saec. 9, 56, t. I; in psal. cxviii, serm. 8, 5, et in Luc. vi, 34, t. II; in epist. 78, 10, t. III, et lib. III de Spir. Sanct., 8, 50, t. IV. His tamen in locis nunquam iisdem uerbis h. l. allegat.

¹⁵ Confer saltem lib. de Myster., 2, 5.

¹⁶ Adamussim h. l. recitat Augustinus epist. 220, col. 814, t. II. Ita Cyprianus lib. de Hab. uirg., col. 175; lib. de Orat. Dom., col. 208; lib. de Mortal., col. 236; et lib. III Testimonior., col. 308. Similiter Zeno Veron. lib. I, tract. 2, 7 et 12, pp. 24, 67 et 20; et Collat. Carthag., p. 491, quibus modo noster accedit Ambrosius.

¹⁷ Ita, excepto *quoniam* loco *quia*, legunt Augustinus lib. I de Nupt. et Concup., t. X, col. 290, et lib. VII cont. Julian., col. 663; Cyprianus loc. cit.; Zeno Veron. l. pariter cit. Ambrosius uero non sibi consonat in psal. cxviii serm. 13, 26, t. II, ubi legit: *Quia omne quod in saeculo est, concupiscentia est carnis, et concupiscentia oculorum, et iactantia uitae*.

¹⁸ Adertas uelut in psal. cxviii serm. 22, 21 et seqq., t. II.

¹⁹ Videsis de Fide n. 94, t. III.

« Si patremfamilias Belzebu * uocauerunt, quanto magis domesticos eius ¹ (*Matth.* x, 25) ? » Et « Si mundus nos odit, scitote quoniam me prius odio habuit ² (*Joan.* xv, 18). » Sic et Apostolus ait : « Spectaculum facti sumus huic mundo, et angelis, et hominibus ³ (*I Cor.* iv, 9); id est gentibus, et fratribus fictis, qui sub nomine religionis trasfigurant ⁴ se in angelos lucis. Denique aperte hoc supra infraque complexus est. « Jam, inquit, saturati estis, diuites facti estis : sine nobis regnatis : et utinam regnetis, ut et nos vobiscum conregnemus ⁵ (*Ibid.*, 8). » Et infra : « Nos stulti propter Christum, uos autem prudentes in Christo : nos infirmi, uos autem fortes ⁶. Usque in hanc horam et esurimus, et nudi sumus, et culafizamus ⁷, et instabiles sumus ⁸ (id est non resistimus, uel non defendimus ⁹), et laboramus operantes manibus nostris : maledicimur, et benedicimus : perse-

* Ita cod., quam lectionem idcirco retinui, quia non satis exploratum mihi est, utrum *b* vel *l* sit addendum in fine. Siquidem veteres mss. omnes apud Sabat. in h. l. legunt *Beelzebub* per *l* cum Græco *Βεελζεβούλ*. At Hieronymus lib. de Nom. Hebr. vult in fine hujus vocabuli *b* litteram esse legendam non *l*; *musca enim*, inquit, *zebug* vocatur.

¹ Ita in cod. *trans* in verbo *transfiguravit* abijcit litteram *n*, cujusmodi in hac et similibus vocibus vetusta exempla non desunt.

² Ita codex pro *colaphisamur*. Litteras *u* et *o* apte monet Longus, pp. 2216 et 2222, fuisse interdum apud Latinos confusas, ita ut legerent *u* etiam cum scriberent *o*. Id confirmant Valerianus pp. 2289 et 2290, Papirianus pag. 2292, atque cl. Maius, qui in hæc me annotanda præiit in suo indice Frontonis orthographico. Quod vero attinet ad litteram *f* sane illam simpliciter non per *ph* scribebant Latini. Sic enim diligentissimus Maius mox laudatus, et nunquam satis laudandus habet de Re pub. i, 2, p. 7, n. (a). *Litteram ph olim a Latinis non fuisse adhibitam monet nos Cicero, or. 48. Tum Martianus lib. iii, cap. de Conjug. ait: nec f excludent, cum dicamus triumpho, quanquam a Græcis veniat, et per p et h potius scribatur.* Idem vero Maius ita etiam monet in indice palæo-

³ Ita in antiq. et nova Vulg. cum Græco.

⁴ Antiq. versio apud Sab. : *Si mundus..... quia priorem me*, etc. Vulg., *quia me priorem vobis*. Cyprianus epist. ad Fortunat., p. 268, *quoniam me primo odiit*. Græcus vero: *Εἰ ὁ κόσμος... γινώσκειτε ὅτι ἐμὲ πρῶτον ὀμίον μεμίσσηεν*.

⁵ Ambrosius lib. de Elia et Jejun., 21, 79, t. I: *Facti sumus*, ait, *spectaculum huius mundi*, et in psal. XLIII, 33, t. II: *ut spectaculum simus huic mundo et angelis et hominibus*. Legit cum codice ad verbum, uno omisso *hominibus* in epist. 63, 71. Sic enim, D *Spectaculum facti sumus huic mundo, et angelis*. Nostræ lectioni concinunt antiqua versio et Græcus, a quo tamen abest *huic*.

⁶ Ita antiqua versio apud Sabat., uno excepto *conregnemus*, pro quo habet *regnemus*. Verum verbo *conregnemus* utitur S. Hilarius in psal. II, 42, col. 49, et LX, ac LXV, coll. 144 et 197.

⁷ Ita in utraq. Vulg. cum Græco, sed addunt in fine: *vos nobiles nos autem ignobiles*.

⁸ Differ. Ambrosius in psal. cxviii serm. 8, 7, t. II, legens: *usque ad hanc horam et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis vapulamur, et instabiles sumus*. Habet *colaphisamur* cum antiq. Vulg. apud Sabat. Ambrosiastes in h. l., quibuscum Græcus *κολαφίζομεθα*.

⁹ Ita Ambrosius in psal. xxxviii, 40; cxviii, l. modo

A *cutionem patimur, et sustinemus* ⁷: *blasphemati deprecamur* ⁸: *tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema* ⁹ (*Ibid.*, 40, 41, 42, 43). » Haec apostolica doctrina est, hoc Dei et Christi mysterium, haec conuersatio caelestis, haec professio spiritalis; hoc mundus non recipit; hoc ypocrisis ¹ respuit, dicente Apostolo: *Animalis homo non percipit, quae sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi* ⁹ (*I Cor.* II, 14). »

VIII. Fructus autem sunt Spiritus, quos Apostolus enumerat, dicens: « Caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas, mansuetudo, fides, lenitas ⁵, continentia, castitas ¹⁰ (*Gal.* v, 22, 23.) » Et illud de quo ¹ litteris suis Ephesiorum Ecclesiam ¹ idem Apostolus monuit ¹¹: « Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis ¹² (*Ephes.* iv, 30). » Contristatur autem Spiritus a contrariis desideriis, id est ab graphico ad Ciceronem ejusque interpretem, tom. II. *Classicor. Auctor.*, p. 388, col. 2: *F pro ph passim; et recte, ut puto. Cur enim semper Latini pro sua unica littera f duas incommodius scripsissent ph?* Cæterum codex noster alibi, cum id usus reclamatur, constanter utitur *ph*. De littera *x* vide Isidorum I, 4; Orig., et de ejus usu veteres orthographos apud Putschium.

⁴ Hic et infra parentesim, ut supra, designare ausus sum.

⁵ Cod. constanter cum diphthongo, et vide sup. pag. 20, not. a (col. 129, n. 5).

¹ Ita scribitur in cod., ommissa aspirata in principio.

⁵ Cod. *laenitas* cum diphthongo, sed eam expunximus eum ipse cod. haud illam retineat in vocibus *lenis, lenior, lenitas*, etc.

⁶ In cod. *quod*, sed *d* prorsus abundat. Observat Fuma gallus *Inst. Dipl.* I, c. 6, 9, p. 102, veteres haud raro in fine vocabuli addidisse litteram *d*, idque in iis verbis præsertim, quæ littera *o* esset finalis. Ita, ex gr., scribent *estod, malod, ceditod*, etc., pro *esto, malo, cedito*, etc.

¹ Cod. *Ecclesia*, lineola tamen litteræ *a* superposita fuit pro *m*, quæ ægre vix legitur.

cit., t. II; lib. I de Offic., 48, 244, t. III; et lib. II, de Pœnit., 1, 5, ejusd. vol.

⁸ Consonat versio antiq. apud Sabat., præter *obsecramus* loco *deprecamur*, nec differt Græcus. At Ambrosius in psal. cxviii, I. c., habet: *Blasphemamur, et obsecramus: tanquam lustramenta huius mundi facti sumus omnium purgamenta usque adhuc*.

⁹ Ita h. l. ad verbum recitat S. Ambrosius in Luc. VII, 48, t. II, et lib. III de Spir. sanct., 17, 121, t. IV, præter *illi est loco est illi*.

¹⁰ S. doctor. lib. de Parad., 13, 64: *Fructus*, inquit, *Spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, modestia, continentia, dilectio*. Hoc in loco Rom. edit. *castitas* pro *dilectio* legit. Lib. vero de Noe et Arca, 29, 108, sic: *Fructus autem spiritus, caritas, gaudium, pax, patientia, bonitas*. At in psal. xxxvi, 12, t. II: *Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, fides, modestia, continentia*. Demum lib. I de Spir. sanct. 6, 69, ut in lib. de Noe sup. cit. præterquam quod *pax* primo loco ponit, quam tamen vocem post *gaudium* scribit in eod. libro XII, 126, t. IV.

¹¹ Conf. epist. 71, t. III, in qua hujusce apostolicæ epistolæ summam Ambrosius a Irenæo rogatus exponit, col. 1186 et seqq.

¹² Similiter Ambrosius, omissis in fine in *die redemptionis*, habet lib. III de Spir. Sanct., 8, 48, t. IV.

operibus carnis, quae inter cetera latentia ¹ haec sunt: « Inimicitiae, contentiones, aemulationes, indignationes, prouocationes, irae, rixae, dissensiones, sectae ², inuidiae, ebrietates, comisationes ³ (id est comeatores) ⁴ (Gal. v, 20, 21). » His enim operibus contristatur Spiritus, offenditur; deserit et abscedit Solomone ⁵ dicente ⁶: « Sanctus enim Spiritus disciplinae effugiet fictum ⁷ (Sap. I, 5). »

IX. « Nolite, inquit apostolus Paulus, contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis (Ephes. iv, 30). » Dies redemptionis est, in quo salutaris indulgentiae dono redempti, a mortis sententia liberamur; in quo uetere hominem cum actibus eius exponimus, et induimus nouum, qui secundum Deum creatus est in operibus bonis ⁸. Eo enim die et sancto Spiritui consignamur ⁹, cum sa-

¹ Ita cod. pro *comisationes* consona s haud duplicata, et posito i pro e post *com.*, ut apud Sab. ins. Reg. De harum litterarum i et e promiscuo usu vide supra pag. 6, not. b; 18, not. a; 19, not. a (Col. 415, n. 4; 127, n. 2; 128, n. f). Codicis lectionem retinui, quia ejusmodi exempla in antiquis codd. haud seorsim occurrunt.

² Ita in codice. Sane ad I, 1, Proverbior. observat

³ Summo consensu Patres, quibuscum antiq. et nova vulg. opera carnis, quae mox enumerantur, cum Apostolo *manifesta* dicunt, et non *latentia*, eisdemque suffragatur Graecus textus *φανερὰ* legens. Hic fortasse recensita opera carnis aut *latentia* mendose pro *manifesta*, aut dicendus Ambrosius, quae commemorat ipsa esse *manifesta*, caetera vero *latentia*, ut sensus sit: *ab operibus carnis, quae manifesta inter cetera latentia haec sunt.* Hinc dixeris fortasse vocem *manifesta* excidisse; nisi malis Ambrosium, quae recenset opera carnis, ea *latentia* vocare comparatione eorum, quae in catalogo omittit, ut *adulterium, impudicitiam, et homicidia*, quae sese sua magis turpitudine produnt.

⁴ Irenaeus lib. v., c. 11, col. 305: *inimicitiae, ait, contentiones, zeli, irae, aemulationes, animositates, irritationes, dissensiones, haereses.* Cyprianus lib. de Orat. Dom. col. 209: *inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, prouocationes, simultates, dissensiones, hereses.* Augustinus vero epist. 29, t. II, col. 50: *inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, haereses.* Sicque idem S. Pater sparsim in suis operibus praeterquam quod lib. II de Serm. Dom. in mon., ubi ad vocem *haereses* illam addit *sectae*. Demum Lucifer. Calar. lib. II, pro S. Athan., col. 282, et S. Hieronymus in h. l., omisis *indignationes, prouocationes*, si in fine *haereses* loco *sectae* legas, nostro cum Ambrosio caetera habent. Vulg. nobiscum retinet *sectae* e Graeco *αἰρέσις*.

⁵ Ita Patres laudati in cit. I. habent ad verbum, praeter Lucif. Cal., qui post *inuidiae* addit *homicidia*. In hunc l. haec notat Hieronymus l. c.: *In Latinis codicibus adulterium quoque et impudicitia, et homicidia in hoc catalogo vitiorum scripta referuntur. Sed sciendum non plus quam quindecim carnis opera nominata.* Duodecim in hoc sermone nominantur; si ergo tria modo a Hieronymo relata addas, quindena cum eodem *opera carnis* et tuus catalogus reddet.

⁶ Ambrosianis locis, ex. gr., de Parad. I, 6, et XIII, quibus liber Sapientiae, juxta sui temporis opinionem, Salomoni tribuitur, hic modo accensendus est. De hac re vide Maurinos annotantes ad l. cit. de Paradiso, nec non Ackermannum Introd. in lib. sac. V. F. part. II, c. 7, 245, edit. Vindobon. an. 1825 p. 367.

⁷ Ita Vulg. cum Augustino pluribus in locis, si

cramentis omnibus consummamur ⁸, dicente Euangelista: « Et baptizato Iesu confestim ascendit de aqua: et ecce aperti sunt caeli, et uidit Spiritum Dei descendentem de caelo sicut columbam ⁹, uenientem in ipsum ¹⁰ (Matth. III, 16). » Columba innocentia simplex ¹¹ uel simplicitate innocens, non clamore uiolenta, non furores aeuat ¹², non moribus iracunda ¹³, non amaritudine fellis infesta ¹⁴: et ideo eodem Spiritu, qui in modum eius descendit, accepto subiunxit Apostolus, ut diceret. « Omnis, inquit, amaritudo, et ira, et indignatio, et clamor, et blasphemia auferantur a uobis ¹⁵ (Ephes. iv, 31). » Amaritudo est inimicitias concipere, ructari odia, euomere uenena, obrectare proximis, disseminare laetalia ¹⁶, sicut in Deuteronomio ¹⁷ scribitur est: « Inimici nostri insensati ¹⁸. De uinea Sodomorum uitis eorum, et palmites eorum de Gomorra: uua

Sabatier, veteres codices Lactantii et Cypriani *Solomonem* legisse. Porro sic habent mss. plures Sessoriani, e quibus unus antiquissimus.

⁹ Cod. *columba* omissa *m* solito mendo.

¹⁰ Cod. cum diphthongo *laetalia*, quae quoque lectio exemplis antiquor. codd. confirmatur.

¹¹ Ita codex cum *h*.

initio hoc ordine legas: *Spiritus enim sanctus.*

¹² Apostolicam hanc sententiam expendit Ambrosius etiam in psalm. xxxviii, 22, t. II; in lib. de Inst. Virg., 2, 13, t. III; et lib. II de Spir. Sanct., 7, 65, t. IV.

¹³ Baptizatum Spiritui Sancto consignari docet etiam auctor lib. de Sacram. apud Ambrosium, t. III, col. 457 et seq.

¹⁴ Id est, cum per baptismum cuncta Christianae religionis nobis reserantur arcana, a quibus olim arcebantur profani, et fides acquiritur, qua omnia credimus divina mysteria: vel potius, cum caeteris omnibus sacramentis suscipiendis, idonei per idem sacramentum efficimur; quod quidem est janua sacramentorum. Verum h. l. ad Eucharistiam quoque respicere potuit Ambrosius, quae juxta veterem Ecclesiae consuetudinem conferebatur una cum baptismo, et confirmatione; qui mos etiam nunc in baptizandis adultis obtinet in ecclesiastica disciplina.

¹⁵ Concinit Hilarius in psal. cxxxviii, col. 507. Graecus textus et ansiq. vers. apud Sabat. addunt *ei ante caeli*, et omittunt *Dei post Spiritum.*

¹⁶ Simplicitatem per columbam designari passim in suis scriptis monet Ambrosius. Clarius lib. de Isaac, 7, 59, t. I, et in Luc. II, 92, ubi: *Apertum est, inquit, caelum et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba... Advertamus mysterium: quare sicut columba? Simplicitatem enim lavacri requirit gratia: ut simus simplices sicut columbae.* Ita etiam scribit lib. de Myster., 4, 25, t. III: *Merito sicut columba descendit, ut admoneret nos simplicitatem columbae habere debere.*

¹⁷ Pacem etiam per columbae mysterium intelligi debere est Ambrosii sententia lib. de Isaac, et in Luc. loc. cit., ac in lib. de Myster., 3, 11, t. III, nec non epist. 41, 21.

¹⁸ Confer saltem in psalm. cxviii serm. 12, 18, t. II.

¹⁹ Locutio familiaris Ambrosio, quae rursus legitur lib. de Parad., 2, 8, t. I, et alibi.

²⁰ Ita adamussim S. Cyprianus lib. III Testimonior., col. 306.

²¹ Favet huic lectioni antiq. ver. apud Sabat. cum Vigil. Taps. lib. de Trinit., col. 245, addito *autem* post *inimici*. Graec. *ἀνόντοι*.

²² Phrasis prorsus insolita. Sensus est: *Aut dicendum, quae commemorat Ambrosius, ipsa esse manifesta, etc.* EDIT.

eorum uva fellis, et botrus amaritudinis ipsorum ¹. Ira drachonum ² uinum eorum, et furor aspidum insanabilis ³. (Deut. xxxii, 31, 32, 33). Et David: « Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, quorum os maledictione et amaritudine plenum est ⁴ (Psal. cxiii, 3). Ira, inquit, ira ⁵ est inuidere meliori, felici detrahere, gemere profectibus proximi; unde Propheta sic dicit: « Peccator nidebit, et irascetur, dentibus suis frendet, et tabescet ⁶ (Psal. cxii, 10). Indignatio, inquit, indignatio ⁷ est indigne ferre inferiorem superiori dono gratiae coaequari, aut gradu charismatis anteferri ⁸; cum Apostolus Galatis ⁹ dicat: « Non est seruus neque liber: non inest masculus, neque femina; sed omnes uos unum estis in Christo Iesu ¹⁰ (Gal. iii, 28). »

X. Docet beatissimus Paulus in omnibus ferme epistulis ¹¹ suis ¹², ex omni natione, dignitate, nobilitate, aetate, uel sexu conuocatos ad fidem unum effectos in Christo; cuius passionis sacramento ¹³ dehonore status est mundi principatus, deturpata nobilitas, celsitudo deiecta, exaltata humilitas, eleuata depraessa, purificata sordida, iacentia erecta, et ui-

¹⁴ Hæc vox ita cum aspirata etiam in antiquis codd. reperitur.

¹⁵ Cod. ira cum emphasi repetit.

¹⁶ En altera repetitio per emphasim facta. Quod autem, inquit Maius de Re pub. i, 47, p. 123, negat Moserius repetitione uocabuli posse significari emphasim, mirum mihi est; et certe refutari uidetur ab ipso Cicerone, p. 103.

¹⁷ Codex mendose Corinthiis habet.

¹⁸ Ita cod. pro epistolis. Vide sup., pag. 22, not. b (Col. 151, n. c.) ubi obseruatum reliqui, litteras o et u apud ueteres inter se mutuis vicibus fungi.

¹⁹ In codice repletur manifesto mendo.

²⁰ Ita codex cum diphthongo caedri, quæ lectio antiquorum codd. auctoritate non caret.

²¹ In cod. virgultae... roboratae, quod quidem repetitum est mendum; nam virgulta neutra vox est, ideoque in utraque uoce e abundat in fine.

²² Non iisdem uerbis h. l. usurpat Ambrosius; nam lib. de Elia et Jejun., 14, 52, t. I, sic: De uinea Sodomæ uinum eorum, et uitis eorum uitis Gomorrhæ: uua eorum uua fellis. botrus amaritudinis in ipsis.

²³ Ita Ambrosius l. c., si ponas ira ubi furor, et vice uersa.

²⁴ Ita ad uerbum Vulg. antiq. et noua cum Augustino, et Cassiodorio, quibus modo Ambrosius noster adiungitur. In Ambrosianis scriptis hucusquo editis prima tantum uerba reperiuntur, scilicet: Sepulchrum patens est guttur eorum, in psal. cxviii serm. 16, 28, t. II.

²⁵ S. Augustinus frendet et tabescet constanter scribit, quocum Brev. Mozarab. Græcus βρύξει, καὶ ταχίσται.

²⁶ Huc respicere uidetur illa distinctio inter improbum et inuidum, qua utitur S. doctor lib. ii de Offic., 30, 152, t. III. Filii, inquit, fugite improbos, cavete inuidos. Inter improbum et inuidum hoc interest, improbus suo delectatur bono, inuidus torquetur alieno: ille diligit mala; hic bona odit; ut probe tolerabilior sit qui sibi uult bene, quam qui male omnibus. Et sane inuidiam ut quamdam probe insanabilem ægritudinem haud tolerandam, sed fugiendam suadet Ambrosius. Sic enim epist. 29, 17, t. III: Terras fugito, in quibus inuidia est, ubi ambitio, ubi contentio. Porro his tam detestabili peste terris corruptis nulla pax est, nulla caritas, nullus ordo; quia res nulla iure componitur.

A uificata sunt mortua. Sic apud Ezeiam (Isa. xl, 4) uallium fossa replentur ¹, montium ardua humiliantur; sic praua diriguntur, et aspera deplanantur: sic collium omnium prona in aequalitate librata in planitie sunt deducta camporum; sic caedri ² Libani tenuati sunt, uirgulta ³ uitulaminum ⁴ roborata pinguescunt; sic leonum faeritas ⁵ mansuefacta boui coniungitur, et carniū pinguitudine fastidita cum boue paleis uescitur; sic lupus rabie deposita cum agnis camporum prata depascitur: sic ursus cum uitulo, et haedus cum pardo concordat (Ibid. xi, 6, 7): sic infantes cavernis aspidum manus ingerunt, nec nocent ⁶: sic humani generis uarietas quia de boue ad Deum non pertinet ¹⁰ ⁷ in unum rediget: sic diuersitas natalium unitate concordat: sic conditiones aemulae pares efficiuntur; dum moriuntur per baptismum natalibus mundi, et nobilitati per gratiam caelo nascuntur ¹¹, dicente Ezeia propheta: « Ecce nunc dominator Dominus Sabaoth conturbabit gloriosos cum uirtute, et qui superbi sunt contumelia conterentur, et humiliabuntur, et cadent excelsi gladio. Libanus uero cum altis cadet ¹² (Ibid. x, 33,

¹ Ab antiquissimis usque temporibus hoc uocabulum vitulamen pro plantatio obtinuit apud sacros et ecclesiasticos scriptores; de cuius origine sic loquitur S. Augustinus, lib. ii de Doctr. chr., t. III, p. 1, col. 26. Quoniam μόσχος Græce vitulus dicitur, μόσχοματὰ quidam non intellexerunt esse plantationes, et vitulamina interpretati sunt; qui error tam multos codices præoccupauit, ut uix inueniatur aliter scriptum: et tamen sententia manifestissima est, quia clarescit consequentibus uerbis: namque adulterinæ plantationes non dabunt radices altas (Sap. iv, 3), convenientius dicitur, quam vitulamina, quæ pedibus in terra gradiuntur, et non hærent radicibus.

² Ita codex cum diphthongo faeritas, quam lectionem haud raro prisci exhibent codd.

³ Hanc parenthesim designandam iudicavi, ut clarior hic locus euaderet.

⁴ Ambrosius lib. ii de Spir. sanct., 8, 79, ita: omnes uos unum estis in Christo Iesu.

⁵ Ad Rom. x, 12; I ad Cor. x, 17; ad Gal. i. c. et ad Col. iii, 11.

⁶ Conf. saltem in psal. cxviii serm. 12, 3, t. II, ubi similis elocutio recurrit.

⁷ Hæc eadem Isaiaë uerba usurpat quoque Ambrosius lib. v Hexaemen., 2, 6; lib. ii de Interpell. David, 1, 4, t. I; in psal. cxviii serm. 6, 17; et in Luc. vii, 45 et 202, t. II; atque lib. i de Pœnit., 13, 65 et 67, t. III et infra.

⁸ Respicit S. doctor ad illud Apostoli I Cor. ix, 9: Nunquid de bobus cura est Deo?

⁹ Legantur lib. de Myster. 3, 11, et 4, 21, et lib. i de Spir. sanct., 6, 76 et seqq., ubi similes dictiones et sententiæ sunt. Ita uero lib. de Fuga sæc., 11, 54, t. I: Mortuus quidem semel est: sed moritur unicuique baptizatur in morte Christi; ut consepeliamur cum eo, et resurgamus cum eo, et in qui uouitate uitæ illius ambulemus. Vide etiam sis lib. iii de Sacram., 1 et seqq., apud Ambrosium t. III oper.

¹⁰ Favet huic lectioni Græcus, qui quidem loco Dominus uirtutum, ut in antiq. Vulg. legitur apud Sabat., et pro Dominus exercituum ueluti noua Vulg. refert, nobiscum habet, ὁ Δεισκότης Κύριος σαβαώθ; item pro elati comminuentur, uel excelsi statura succidentur, οἱ ὑψηλοὶ τῆ ὕψους συνετριβήσονται, excelsi superbia conterentur; reliqua uero, καὶ οἱ ὑψηλοὶ ταπεινωθήσονται, id est, et excelsi humiliabuntur. Cæterum cum hos Isaiaë

34). • Frequenter Libanum montem et caedrorum eius cacumina regno mundano comparat eisque principibus sermo diuinus¹; quod regnum ejusque ministros Dominus Christus sua passione deiecit et presit. Et ne nos tractorum diuersitas perturbaret, ipsius Domini Christi personam, qui haec omnia esset consummaturus, designans idem propheta subiunxit, ut diceret: « Exiet uirga de radice Iesse, et flos de radice eius ascendet² (Ibid. xi, 1). » Radix utique David³ significauit personam, ex cuius semine Christus est natus in carne, qui ex patris sui Iesse lumbis erumpens usque ad florem Dominicae natiuitatis carnalis porrexit originem. Denique sic adiecit, ut diceret: « Requiescet in eo Spiritus Dei, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et uirtutis, spiritus cognitionis et pietatis⁴, replebit eum spiritus sancti timoris Dei⁵ (Ibid., 2, 3). » Et ut apertius Christum intelligi oportere monstraret, prosequitur, dicens: « Non secundum gloriam iudicabit, neque secundum eloquentiam redarguet⁶; sed iudicabit hu-

¹ Ita codex, bona et vetusta scriptura, ut supra, p. 17, n. a (Col. 116, n. 4).

² In cod. terra.

³ Cod., uerba, mendose tamen.

⁴ Cod., quod. Vide annot. p. 23, n. b Col. 132, n. 4).

⁵ Recole de parenthesi, quae superius diximus n. a (Col. 115, n. 2), et alibi.

⁶ Hellenismus, quo etiam, ut infra uides n. 41 (Huj. pag. not. 3), Ambrosius utitur, dum h. l. allegat lib. de Tobia ix, 33, et lib. de Fuga saec. iv, 24.

versiculos x, 33, 34, mancos proferat Sabatier, qui in expiscandis a Patrum scriptis antiquae biblicae versionis fragmentis diligentissimus fuit, inde hunc sermonem id temporis adhuc in membranis delitescere probe exploratum habeo. Quod sane praedictum cumulat illud Isaiae xi, 5, infra legendum, quod Sabatierii curas effugit omnino.

¹ Haec quoque monet Ambrosius in psal. xxxvi, 77 et 80, t. II, et in lib. de Myster., 7, 39, ac in epist. 70, 7, t. III.

² Ita Ambrosius, uno excepto de pro ex ante radice, lib. de Benedict. patriarch., 4, 49, t. I, et in Luc. II, 24, et III, 8, t. II. Habet a loco ex lib. de Inst. Virg., 9, 59, t. III. At ex ut in cod. retinet lib. II de Spirit. Sanct., 5, 38, t. IV. Consule etiam, si vacat, lib. de Apolog. alt. David., 8, 43, t. I.

³ In Ambrosianis scriptis frequentata est haec elocutio. Illam quidem in modo citatis omnibus fere lucis reperies, et alibi passim. Nec quisquam sit, qui Ambrosium sibi dissentire putet eo quod ibi legat: Radix utique familia Iudaeorum, et hic: Radix utique David; nam exploratum est S. doctorem utraque elocutione ad Davidem respexisse. Liqueat, inquit Ambrosius in Apolog. alt. David, 7, 38, t. I, per David intelligi prophetam, per prophetam populum propheticum, scilicet Iudaeorum. In lib. de Spir. Sanct., I. sup. cit., Radix, ait, Iesse patriarchae familiae Iudaeorum; utique David Conf. cit. Apolog. 4, 27, in Luc. III, 8, t. II, atque lib. v de Fide, 8, 105, t. III.

Ambrosius in Luc. III, 8: Et requiescet super eum spiritus Domini; Spiritus sapientiae et intellectus. Graecus uero loco Domini cum Ambrosio nostro Oeō legit: cui concinunt Lactantius lib. IV Inst. 13, col. 577; Irenaeus lib. III, c. 9, col. 184, et 17, col. 208; et Tertull. lib. adv. Jud., 9, col. 143. Reliquum hujus uersuli ad uerbum Ambrosius recitat in psal. cxviii serm. 5, 38; lib. de Myster., 7, 42, et alibi.

⁴ In cit. omnibus loc. Ambrosius, caeteris omissis,

mili iudicio, et redarguet gloriosos terras, et percutiet terram^b uerbo^c oris sui, et spiritu per labia interficiet inpium⁷ (Ibid., 4), eo scilicet uerbo, et labiorum adspiratione, qua^d dixit: « Principatus huius mundi (id est dominatus^e) mittetur foris^f (Joan. XII, 31). » De quo iterum: « Venit principatus mundi, et non inueniet in me nihil^g » (Joan. XIV, 30). » Et ut sacramentum crucis¹⁰ ostenderet, adiecit, dicens: « Et erit iustitia praecinctus lumbos, et ueritate inuolutus (sic) latera¹¹ (Isai. XI, 5). » « Tunc, ait, (id est ex eo tempore) pascet lupus cum agno, et pardus requiescet cum aedo⁸, et uitulus, et taurus, et leo simul pascentur; et puer paruulus ducet eos¹². » (hoc est sacerdos, uel aetatis paruitate innocens^h, uel innocentiae puritate subnixus gubernabit eos). Et bos, et ursus simul pascentur¹³ (et natio eorum una erit), et leo, et bos manducabunt paleas¹⁴ (id est aridas escas) (Ibid., 6, 7). » Ac ne mea interpretatio praesumpta uel temeraria a sollicitis auditoribus¹⁵ iudicetur, apostoli Pauli disputationem meis

⁵ Ita codex sine h, cum paulo supra illam retinuisse uidimus. Non tamen aspiratam addendam censui, quia hujusmodi lectioni veterum codd. auctoritas non repugnat.

⁶ Ita codex cum uno u; quod, quanquam uideatur librarii mendum, attamen retinendum putavi spectabili veterum codd. auctoritate motus, qui frequenter ubi duo u u simul concurrunt, alterum omittunt.

⁷ Codex constanter cum diphthongo, quam expungere cenauit. Recole dicta p. 8, n. b. (Col. 118, n. 2).

legit: spiritus sancti timoris, quae uerba S. doctor, superiori versiculo coniungere uidetur.

⁸ LXX legisse, secundum sermonem arguet, monet Hieronym. in b. l. col. 100.

⁹ Favet Ambrosianae lectioni Irenaeus lib. III, c. 9, col. 185, quocum Hieronym. in h. l., et Graecus textus.

¹⁰ Graecus textus, et Patres qui h. l. allegant initio princeps legunt pro principatus. In fine uero Augustinus quaest. 72 in Levit., t. III, p. 1, col. 521, missus est foras. Auct. lib. de Promiss. c. 2 col. 190, missus est deorsum. Sanctus uero Hieronym. cum Graeco et Vulg.; ejicietur foras. Unus codex Cantabr. apud Sab. nobiscum habet, mittetur foris.

¹¹ Ambrosius non semper iisdem uerbis hoc utitur testimonio. Siquidem lib. II de Abrah., 9, 62; lib. de Isaac, 6, 55; lib. de Jacob., 5, 24, t. I; et lib. de Virginit. 17, 108, t. III. Venit hujus mundi princeps, et in me inueniet nihil. Lib. de Tobia, 9, 33, t. I: Ecce uenit hujus mundi princeps, et in me suum non inueniet nihil. At lib. de Fuga saeculi, 4, 33, t. I, et in psal. cxviii serm. 8, 6, et in Luc. IV, 29: Venit enim princeps mundi hujus, et in me inueniet nihil; lib. I de Offic., 49, 249: Venit hujus mundi princeps, et in me inueniet nihil. Demum ad uerbum ut in cod., non inueniet in me nihil, legit lib. de Fuga saec., l. c., n. 24.

¹² Locutio familiaris Ambrosio. Fonter psal. cxviii serm. 13, t. II, et ibi Maurinorum notam, nec non lib. I de Spir. Sanct., 9, 108, t. IV.

¹³ Hoc versiculo augetur biblica Sabatierii collectio. Recole dicta n. 4, p. 27 (Col. 136, n. 12).

¹⁴ Lib. I de Pœnit., 13, 67, t. III, presse h. l. sic recitat: Tunc lupi et agni simul pascentur.

¹⁵ In Graeco ad uerbum.

¹⁶ Ambrosius l. c. de Pœnit. habet: leo et bos paleam manducabunt.

¹⁷ Hic Ambrosii morem aduerte, qui nunquam suos auditores blandiri consuevit.

interpretationibus interseram ¹, dicentis : « Expo-
liate nos veterem hominem cum actibus eius ², et
induite novum qui renouatur in agnitione Dei se-
cundum imaginem eius, qui creavit eum ³. Ubi non
est masculus et femina, Graecus et Iudaeus, circum-
cisio et praepitium, barbarus et Scyta, seruus et
liber : sed omnia et in omnibus Christus ⁴ (Coloss.
III, 9, 10, 11). » Veteris ^a actibus spoliatos conuer-
satione noui hominis, qui Christus est, uestit ; nec
passus est relinquere exutos, sed tegmine honestae
^b conuersationis, et honorum operae ^c claritate con-
textit. « Induite nos, inquit, sicut electi Dei et sancti
uiscera misericordiae, benignitatem, humilitatem,
patientiam, modestiam ⁵, sufferentes inuicem, et do-
nantes uobismetipsis, si quis aduersum aliquem ha-
bet querellam ^d, sicut et Dominus donauit uobis, ita
et nos facite ^e (Ibid., 12, 13). »

XI. Deo donante remissa sunt nobis omnia ; per-
manebimus indemnes si et nos fratrum remittamus

^a Subintellige hominis.

^b Cod., *honeste* sine diphthongo, quam hujus vocis
secundus casus reclamatur.

^c Cod., *opere*. Diphthongum addidi, et *operae*
scripsi, ne nimis codicis lectionem sollicitarem ;
nam *operum* mihi legendum esse videbatur.

^d Cod. *querellam* cum diphthongo, quam codicum
auctoritate et grammaticorum praepito expungenda
censui ; sed litteram *l* geminatam retinui. Porro
hujusmodi lectio haud infrequens est in antiquis
codd. Et quidem ad Ciceronem de Repub. II, 25,
p. 194, sic de hujus vocis orthographia cl. Maius
notabat : *Querella cum duplici ll constanter prope
scribitur in antiquis seu codicibus seu etiam lapidibus.
Attamen geminari in hoc vocabulo l vetant Caper et*

^e Frequenter in suis scriptis, praesertim in psalmis
suam sententiam apostolicis uerbis explanat atque
confirmat S. doctor.

² In Apol. alt. David legitur, 9, 46, t. I : *Exspo-
liantes vos veterem hominem cum actibus ejus*, et simi-
liter in psal. cxviii serm. 3, 22, uno excepto in fine
ejus pro suis. Ser. uero 10, 17, l. c., omittit *vos*, quam
uocem retinet in Luc. 4, 58, quam rursus l. c. depo-
nit, 8, 44, scribens : *Ut exspoliantes veterem hominem
cum actibus suis*, cujusmodi lectioni, dempto ut, con-
sonat lib. III de Fide ; at lib. v, c. 16, 176 : *Exspo-
liantes nos veterem hominem cum actibus suis*.

³ Ita Ambrosius h. l. assertit in Apolog. alt. David.
l. sup. cit., et in psal. cxviii serm. 3, l. c. ; at infra
serm. 10 ejusd. psalmi l. c. habet : *et induimus no-
uum, qui renouatur in agnitionem*, etc. Similiter lib. v
de Fide, l. c. ; si tamen initio legas *induamus loco
induimus*. In lib. autem III de Fide : *et induentes no-
uum secundum imaginem*, etc. In Luc. IV, l. c., *induite
nouum, qui secundum Christum creatus est*, et VIII, l.
c., *induti nouum* duntaxat scribit.

⁴ Omissis *circumcisio et praepitium*, quae hic cum
Graeco Ambrosius retinet, caetera ita in lib. v de
Fide, 14, 177, ad uerbum refert. Consule etiam in
psal. cxviii serm. 10, 17, in Luc. 4, 5, et 2, 47, et
in epist. 62, 85.

⁵ In Graeco ut in Vulg., post *sancti* additur *κα-
τασκευασμένοι*.

⁶ Itidem S. Augustinus tract. 58 in Joan., col. 662,
t. III, praeter *aduersus* loco *aduersum*.

⁷ Haud absimilia sunt quae leguntur in psal. xxxvii,
45, t. II, et in epist. 61, 9, t. III, quo in loco en ejus
uerba : *Caveamus ergo ne nobis hoc accidat, ut non
remittendo quae nobis debentur, incipiamus et illa sol-
uere, quae remissa sunt nobis... Dimittamus ergo pau-
ca, quibus plura donata sunt, et intelligamus eo nos*

A *offensa* ⁷ : si caritatis uinculis inseparabili nexu iun-
gamur (Ibid., 14 seq.) : si pacis munere alterno
amore laetemur ⁸ : si diuinis nos aedificemus elo-
quiis : si psalmis ad caelestia prouocemus : si ad
superna canticis inuitemus ⁹ : si omnia quae facimus
opere, quae sermone loquimur, quae cogitatione
complectimur, in Dei timore perficimus ; gratias
referentes Patri per Filium, laudantes Deum in Chri-
sto, et Christum ¹⁰ praefidentes in Deo, ut caelestes
caelestibus comparati, spiritales spiritalibus simile-
mus ^f. Quod opus aliud nullum est, nisi Dei gloriam
diuina uoce conlaudent, dicente Iohanne ¹⁰ : « Vidi et
audiui uocem multorum in circuitu throni, et anima-
lium, et seniorum : et erat numerus decies centena
millium ¹¹, dicentes uoce magna : Dignus est Agnus,
qui occisus est, accipere potestatem, et uirtutem, et
diuitias, et patientiam, et honorem, et fortitudinem, et
gloriam, et benedictionem ¹². Et omnem creaturam,
quae est in caelo, et super terram, et mare, et quae

*Scaurus, pp. 2241, 2249, quorum grammaticorum
praepitum praetot contrariis exemplis uix audiendum
uidetur ; cum praesertim Papirianus, p. 2290, paulo
recentiorem consuetudinem scribendi id uocabulum per
duas l testetur. Scripturam querella retinet lingua
Hispanica, ut alias bene multas uetustae Latinitatis
reliquias.*

¹⁰ Cod. iterum, in *Christo*, quae lectio sententiam
improbabilem faceret, aut saltem obscuram ; ideoque
locus aliqua corruptela laborare uidetur : fortasse
ad ea, quae mox scripserat, respexit librarius, et in
Christo iterum posuit pro *Christum*, ut mihi scribere
placuit, et sensus postulat.

^f Vide quae jam ad hoc uerbum notavi, p. 18, n.
c (Col. 12⁷, n^c).

*Deo acceptiores fore, quo etiam plura donamus ; quia
hoc gratiores Deo sumus, quo nobis plura dimissa sunt.*
Videsis epist. 63, 83.

⁸ Conf. in psal. cxviii serm. 21, 17, t. II.

⁹ Frequenter in suis concionibus ad psalmos ca-
nendos suam plebem uocat Ambrosius, ut praeser-
tim legere est lib. v Hexaem., 12, 36, t. I, et in praef.
in psal. I, 9, t. II, quo in loco pium in unum fide-
lium psalmos canendi morem, *pignus pacis et concor-
diae*, atque *magnum plane unitatis uinculum* esse dicit.
Id. idipsum repetit in psal. XLIII, 25, et cxviii serm.
7, 25, atque alibi passim. Caeterum hic ad illa apos-
tolica uerba ad Coloss. III, 14, 15, 16, 17, respicere
uidetur Ambrosius.

¹⁰ Ambrosius in psal. I, 54 ; XL, 26 ; lib. de Vir-
ginit. 14, 86, et de Incarnat. 10, 114, atque alibi Apo-
calypsim S. Joanni Evangelistae tuetur. Eisdem locis
quodammodo hic modo uidetur accedere. Nec pror-
sus est attendendus. M. Dionysius Alex. episcopus,
qui Joanni presbytero distincto ab Evangelista Apo-
calypsim tribuit, nam eum satis refutauit Millius in
prolegom. in hunc librum, ad quem eruditos lecto-
res amando. Conf. Eusebium Hist. eccl. lib. VII, cap.
25, p. 309 et seqq., edit. Valesii, Aug. Taurin. 1746,
vol. I, et pag. 749 ejusd. volum., inter annotationes
uariarum.

¹¹ Huic lectioni fauet Graecus textus, et illi con-
cinit Cassiodorius in psal. I, col. 14, addito uno uer-
bo *magnum* post *uocem*.

¹² Ambrosiana scripta et hoc biblico testimonio
carent. Patres uero qui illud allegant, nunquam iis-
dem uerbis referunt ; sed saepe immutatis, insertis
etiam aliis, uel eiectionis, ac turbato rerum ordine. Sibi
nec concinunt diuersae antiquae uersiones : nec Vul-
gata nostra cum Graeco concordat.

in eis sunt omnia ¹ (*Apoc.* v, 11-13). » Et iterum A
monet : « Angeli stabant circa thronum, et seniores,
et quatuor animalia : et prociderunt ante thronum
in faciem suam, et adorauerunt Deum, ² dicentes :

¹ In cod... *t sermo sci Amb.* Hujus formulæ, qua
sermo concluditur, in prima voce litteræ prorsus
oblitteratæ sunt, et ultimæ duntaxat litteræ *t* quæ
recta forma excudi curavi, non nisi breve vestigium

² Antiqua versio apud Sabat. addit, *subtus terram*;
cui accinit nova Vulg., quamvis non eisdem verbis
legat.

³ Græcus Ambrosii nostri lectioni favet, si initio
scribas, *Et omnes ante angeli.*

Benedictio, et gloria, et sapientia, et gratiarum ac-
tio, et honor, et potestas, et uirtus Deo nostro in
saecula saeculorum. Amen ³ (*Ibid.* vii, 11, 12). »

EXPLICIT * SERMO SANCTI AMBROSII.

manet; eam tamen formulam, habita spatiorum ra-
tione, supplere haud difficile fuit; verbo enim *ex-
plicit* fuit solemnitas antiquis ratio claudendi libros.

³ In antiq. et nova vers., *claritas loco gloria*; sed
nobiscum *gloria* retinet S. Fulgentius in fragm. 34
cont. Fabian., col. 646, et Græcus textus qui in fine,
ut in codice, addit *Ἀμήν*.

IN EPIST. EX AMBROSIANARUM NUMERO SEGREGATAS.

ADMONITIO.

Quinque epistolas ex Ambrosianarum catalogo duximus eximendas, quarum duæ priores, nimirum *Ad sacram virginem Demetriadem*, et *Ad virgines sacras*, in omnibus operum sancti Ambrosii editionibus vulgatæ fuerant; tres vero posteriores, videlicet: *de Inventione sanctorum Gervasii et Protasii*; *de Inventione sanctorum Vitalis et Agricolæ*, atque epistola *ad Florianum*; a Romanis editoribus primum in lucem emissæ sunt. De singulis censuram nostram breviter subjicimus, ut lector intelligat quibus momentis ad eas abdicandas simus inducti.

Epistolam *ad Demetriadem* omnes eruditorum centuriæ Ambrosio abjudicant, quorum judicium ratum esse debere quidquid legentibus illic occurrit, aperte probat: maxime vero quæ disputantur de Pelagianis Doctore nostro posterioribus. Eadem ante aliquot annos Leoni Magno conatus erat asserere in sua operum ejusdem Pontificis editione Quesnellius: in quem nuper Anselmus insurgens magnis animis, illam populari suo Prospero cum aliis non paucis credit vindicandam. Quilibet ea in contentione utri voluerit parti sese adjunget; nos enim dum constet Ambrosii non esse, haud refragabimur. Cum porro eadem epistola multis in locis apud alios ab Ambrosio Patres edita fuerit, inutili pondere gravare videremur nostrum hoc volumen, si denuo ipsam recudere animus esset.

Quamobrem quatuor earum quas hic dabimus, ordinem ducet, quæ virginibus sacris destinata est. Hæc autem cum aliorum calculo rejicitur, tum a Baronio ipso (*ad annum 324, num. 107*) dicitur *perperam Ambrosii nomine consignata*. Unde non mirari profecto non possumus quid viris doctissimis, qui operis a Bollandi incepti molem humeris exceperunt, venerit in mentem, cum eam epistolam sub ejusdem Ambrosii nostri nomine typis expresserunt. Advertere sane debuerant auctorem ejus prorsus ignarum exstitisse illorum morum, qui temporibus sancti antistitis Romæ obtinebant. Nam alioqui nunquam scripsisset, quod legimus sub finem epistolæ: *Perseveravit, inquit, Constantia in virginitate, per quam multæ virgines et mediocres et nobiles et illustres sacra velamina susceperunt*. Quam enim hoc vanum ac futile sit, ex Hieronymi cognoscitur testimonio, ubi sic ait (*Epist. de laudibus Marcellæ*): *Nulla eo tempore nobilium feminarum voverat Romæ propositum monachorum, nec audebat propter rei novitatem ignominiosum, ut tunc putabatur, et vile in populis nomen assumere*. Ergo si cui Ambrosio tribuenda erit hæc epistola, censuram amplectemur Joannis Bandini ad marginem ejusdem epistolæ in Vaticano codice exaratam, unde eam amica manu descriptam habuimus in hæc verba: *Non est Ambrosii Mediolanensis, sed alterius cujusdam Ambrosii monachi, qui hunc sermonem Græce scripsit. Exstat in bibliotheca Vaticana, et postmodum in Latinam linguam conversus est ab alio*.

Quod spectat ad reliquas tres illas, quas in Romana editione primum prodiisse supra diximus, quisquis easdem cum aliquibus vere Ambrosianarum contendere instituerit, statim agnoscat quanto discrimine invicem abhorreant. Ut vero id apertius clariusque sit, quæ in prima illarum de inventionem corporum Gervasii et Protasii referuntur, cum iis quæ de hac ipsa inventionem Augustinus, Paulinus, atque adeo ipsemet Ambrosius memorant, conferantur. Non diffitendum tamen locum ex hac eadem epistola in fragmento Orationis Joannis Damasceni *de Imaginibus* citatum reperiri. Sed nihil aliud ex hoc probare possis, nisi jam inde ab ætate ejusdem sancti, si tamen ejus vere sit illud fragmentum, illam epistolam Ambrosii nomine circumferri consuevisse. Nec vero obscurius videtur sequentem alicujus esse consarcinatoris, qui Ambrosii narrationem, qua Vitalis atque Agricolæ martyrum inventionem in *Exhortatione Virginitatis* descriptam reliquit, partim addendo, partim mutando, partim transponendo interpolavit. Huc adde Gregorii Turonensis auctoritatem diserte affirmantis (lib. 1 *de Gloria Mart.* cap. 44 et 47)